

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ BİLİM DALI**

**IRAK'TA DAEŞ'İN ÇIKIŞI VE IRAK
TÜRKMENLERİNE ETKİSİ**

MOHAMMED TAHCEN ABDULRAHMAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN:
DOÇ. DR. YUSUF SAYIN**

KONYA-2020

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	--	---

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	MOHAMMED TAHSEN ABDULRAHMAN		
	Numarası	18810401014		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi / Siyaset Bilimi		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	DOÇ. DR. YUSUF SAYIN		
Tezin Adı	IRAK'TA DAEŞ'İN ÇIKIŞI VE IRAK TÜRKMENLERİNE ETKİSİ			

MOHAMMED TAHSEN ABDULRAHMAN tarafından hazırlanan 'IRAK'TA DAEŞ'İN ÇIKIŞI VE IRAK TÜRKMENLERİNE ETKİSİ' başlıklı bu çalışma 24/08/2020 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

İmza

İmza

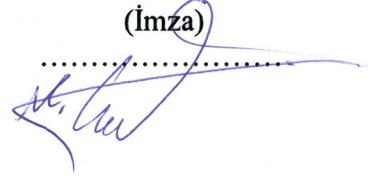
 <p>KONYA</p>	<p>T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü</p>	 <p>SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ</p>
---	---	---

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	MOHAMMED TAHSEN ABDULRAHMAN		
	Numarası	18810401014		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi / Siyaset Bilimi		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	DOÇ. DR. YUSUF SAYIN		
Tezin Adı	IRAK'TA DAEŞ'İN ÇIKIŞI VE IRAK TÜRKMENLERİNE ETKİSİ			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

MOHAMMED TAHSEN ABDULRAHMAN
 (İmza)

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ KONYA SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	--	--

Öğrencinin	Adı Soyadı	MOHAMMED TAHSEN ABDULRAHMAN		
	Numarası	18810401014		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi / Siyaset Bilimi		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	DOÇ. DR. YUSUF SAYIN		
Tezin Adı	IRAK'TA DAESH'İN ÇIKIŞI VE IRAK TÜRKMENLERİNE ETKİSİ			

ÖZET

Irak Türklerinin durumunun incelenmesi birçok açıdan önemlidir. Türkmenlerin, Irak'ta üçüncü etnik unsur olmalarına rağmen, haklarında yeterince araştırmanın bulunmadığını söylemek mümkündür. Tarihleri boyunca barışçıl politika izlemeyi tercih eden Türkmenler, istikrar ve barışın sağlanması konusunda bir örnek oluşturmaktadırlar. Osmanlıdan sonra peşe peşe gelen Irak yönetimleri tarafından her türlü asimile, katliam ve baskılara maruz kalan Türkmenler, 2003 sonrası demokrasi döneminde de yaşadıkları bu zorluklar son bulmamıştır. Aksine daha da zorlaştığını söylemek mümkündür. Eskiden Araplaştırma politikasıyla karşı karşıya olan Türkmenler bu kez de bölgenin yeniden demografisini değiştirme amaçlı olarak Kürtleştirme politikasıyla karşılaşmışlar. Bağdat ile Erbil arasında yaşanan sorunlar yüzünden Türkmen bölgeleri terör faaliyetlerine açık bir saha olmuştur. Haziran 2014'te ortaya çıkan ve hızlıca yayılan DAESH terör örgütü Irak'ta Türkmenlere çok ağır darbeler vurmuştur. Fakat DAESH'in Türkmenlere karşı toplu katliam yapması, kadın-çocuğa tecavüz etmesi ve onları kaçırmayı, bölgelerinin demografisini değiştirme amaçlı onları göçe zorlaması ve hatta bölgelerindeki tarihi eserler dâhil her şeyi yıkıp yerle bir etmesine rağmen, bu konular mahalli ve uluslararası merkez ve örgütler tarafından ele alınmamış ve yeteri kadar da akademik olarak çalışılmamıştır. Bu çalışmada işgal sonrası Irak'ta ortaya çıkan başta terör faaliyetleri ve mezhepsel/etnik çatışmalar, özellikle de DAESH terör örgütünün Irak ve Irak Türkmenlerine etkisi, ayrıca Türkmenlerin örgüte karşı göstermiş oldukları mücadele ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: ABD, DAESH-İŞİD, Irak, Örgüt, Türkmenler, Türkiye, Terör.

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ KONYA SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	--	--

Öğrencinin	Name Surname	MOHAMMED TAHSEN ABDULRAHMAN		
	Student Number	18810401014		
	Department	Political Science and Public Administration / Political Science		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	DOÇ. DR. YUSUF SAYIN		
Title of the Thesis/Dissertation	THE EMERGENCE OF DAESH IN IRAQ AND ITS EFFECT ON IRAQİ TURKMEN			

ABSTRACT

Investigating the circumstances of the Iraqi Turks are important in several manners. Despite being the third ethnic community in Iraq, the Turkmens and their situation are not thoroughly researched. The Turkmens, who have preferred to pursue peaceful lifestyle throughout their history, can be taken as an example for ensuring stability and peace. Sufferings of the Turkmens, who have been also subjected to all kinds of assimilation, massacres, and oppression by the consecutive Iraqi administrations after the Ottoman Empire, did not end during the democratic period after 2003. On the contrary, it is possible to say that their life is getting more difficult. Although The Turkmens were faced with Arabization policy in the past, they have later faced with the Kurdization policy to change the demography of their region again. On the top of that, the problems between Baghdad and Erbil have made the Turkmens regions open to terrorist activities. The terrorist organization DAESH, which emerged in June 2014 and spread rapidly, causes heavy damages to the Turkmens in Iraq. Unfortunately, despite the mass murder of the DAESH against the Turkmens, raping and abducting women and children, forcing them to migrate to change the demography of their regions, and even destroying everything including historical artifacts in their regions; these issues are not dealt by local and international centers and organizations and adequately academically studied. In this study, the terrorist activities and sectarian / ethnic conflicts emerged in Iraq after the occupation, especially the effect of the terrorist organization DAESH on Iraq and the Iraqi Turkmens. Accordingly, the struggle of the Turkmens against the organization will be discussed.

Keywords: DAESH-ISIS, Iraq, Organization, Turkmens, Turkey, Terror, USA.

İÇİNDEKİLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU	i
BİLİMSEL ETİK SAYFASI	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR	viii
TABLolar	ix
ÖNSÖZ	x
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	11
TEORİK ÇERÇEVE	11
1.1. Kavramsal Olarak Terör/izm ve Kuramsal Çerçeve	11
1.2. Terörizmin Çeşitleri	22
1.2.1. Terörizme Sebep Olan Faktörler Bakımından Terörizmin Çeşitleri	22
1.2.1.1. Etnik Ayrımcılık Terörizmi	22
1.2.1.2. İdeolojik ve İnançsal Terörizm	23
1.2.1.3. Siyasi Terörizm	25
1.2.2. Terörizmin Failleri Bakımından Çeşitleri	27
1.2.2.1. Bireylerin Terörü	27
1.2.2.2. Organize Örgütlerin Terörü	27
1.2.2.3. Devlet Terörü	28
1.2.2.4. Uluslararası Terör	30
1.3. Terörizme Neden Olan Faktörler	32
1.3.1. Sosyal Faktörler	33
1.3.2. Psikolojik Faktörler	34
1.3.3. Ekonomik Faktörler	37
1.3.4. Siyasal Faktörler	39
1.3.5. Milliyetçilik Faktörleri	40
1.3.6. Dini Faktörler	42
1.3.7. Fikirsal Faktörler	43
İKİNCİ BÖLÜM	46
İRAK'TA ÇATIŞMALAR VE TERÖR	46
2.1. On Bir Eylül Olayları ve Irak'ın İşgali	46

2.2.	2003 İşgalinden Sonrası Irak'ta Ortaya Çıkan Silahlı Guruplar.....	53
2.3.	El-Kaide Terör Örgütü.....	61
2.3.1.	Irak'ta El-Kaide	67
2.4.	DAEŞ Terör Örgütü.....	69
2.5.	2003'ten Sonra Irak'ta Etnik-Mezhepsel Gerilim ve Türkmenlere Yansıması.....	78
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM		86
IRAK'TA DAEŞ'İN ÇIKIŞI VE TÜRKMENLERE ETKİSİ		86
3.1.	Irak Türkmenleri	86
3.1.1.	Türkmenlerin Irak'ta Yasal Statüsü.....	93
3.1.2.	Türkmenlerin Siyasi Yapılanması:	100
3.1.2.1.	Siyasi Mücadeleye Giden Yol:	100
3.1.2.2.	Siyasi Yapılanma	102
3.1.3.	İşgal Sonrası Irak Siyasetinde Türkmenler.....	107
3.1.4.	Kerkük ve Tartışmalı Bölgeler Sorunu	113
	Tablo 3: Kerkük'teki Demografi ve Nüfus Değişikliği.....	119
3.2.	DAEŞ ve Irak'ta Yayılışı.....	123
3.2.1.	DAEŞ'in İdeolojik Yapısı.....	124
3.2.2.	DAEŞ'in Militan Profili.....	127
3.2.3.	DAEŞ'in Mali ve Askeri yapısı.....	129
3.2.4.	DAEŞ'in Haziran 2014'ten İtibaren Irak'ta Yayılması ve Sonuçları.....	132
3.3.	DAEŞ'in Türkmenlere ve Türkmeneli Bölgelerine Etkisi	136
3.3.1.	DAEŞ'in İşgal Ettiği Türkmeneli Bölgelerinin Yapısı.....	138
3.3.2.	DAEŞ'in İşgal Ettiği Türkmen Bölgelerindeki Durum	141
3.3.2.1.	DAEŞ'in Türkmen Bölgelerinde İşlediği İnsanlık Dışı Suçlar	142
3.3.2.2.	DAEŞ'in Tarihi Türkmen Eserlerine Karşı Uyguladığı Kentsel Kırım	148
3.3.3.	DAEŞ'den Kaçan Türkmen Göçmenleri	151
3.3.3.1.	Göçmen Sayıları	153
3.3.3.2.	Yerleşim Bölgeleri.....	155
3.3.3.3.	Yaşam Şartları.....	158
3.3.3.4.	Göçün Demografik Yapıya Etkisi.....	162
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM		166
IRAK TÜRKMENLERİNİN DAEŞ TERÖR ÖRGÜTÜ'YLE MÜCADELESİ VE TÜRKİYE'NİN KATKISI		166
4.1.	Yüksek Şii Mercî Fetvasıyla Haşdi Şabi'nin Kuruluşu.....	166

4.1.1. İslami Direniş Birlikleri Grubu.....	170
4.1.2. Haşdi Şabi Birlikleri Gurubu.....	170
4.1.3. Fetvah Kifai Gönüllüleri Grubu.....	171
4.2. Türkmenlerin Haşdi Şabi İçerisindeki Silahlı Gücü ve Rolü	173
Tablo 5: Saldırı Güç Seviyelerine Göre Haşdi Şabi Güçleri.....	178
4.3. DAEŞ'e Karşı Türkmen Kuruluşlarının Rolü	181
4.3.1. Askeri Düzeydeki Rolü.....	182
4.3.2. Siyasi Düzeydeki Rolü.....	184
4.3.3. İnsani Düzeydeki Rolü.....	187
4.3.4. Basın Düzeyindeki Rolü	189
4.4. DAEŞ Sonrası Türkmenlerin Siyasi, Ekonomik ve Sosyal Durumu.....	190
4.4.1. Siyasi Durum	190
4.4.2. Ekonomik Durum	192
4.4.3. Sosyal Durum	193
4.5. DAEŞ Sonrası Türkmen Bölgelerinin İmarı ve Göçmenlerin Geri Dönüşü	195
4.6. Türkmenlerin DAEŞ'le Mücadelesinde Türkiye'nin Rolü ve Desteği....	202
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	209
KAYNAKÇA.....	216
EKLER.....	250
EK-A: Türkmeneli Bayrağı	250
EK-B: Irak Türkmenlerinin Yaşadığı Bölgeler (Türkmeneli Bölgesi).....	250
EK-C: Göç Eden Telaferli Aileler	251
EK-D: Türkmen Askeri Gücünün Bayrakları ve Bazı Fotoğraflar.....	252
EK-E: ITC Genel Başkanı Erşat Salihi'nin Cephede Bulunan Türkmen Askerlerine Ziyaretleri	253
EK-F: Haşdi Şabi'de bulunan Türkmen askerlerinin bazı fotoğrafları.....	255
EK-G: DAEŞ'in Türkmen Bölgelerinde Bombaladığı Bazı Tarihi Eserler, Türbe ve İbadet Yerleri.....	257
EK-Ğ: Türkiye Cumhuriyeti Kurumları Tarafından Türkmen Göçmenlere Yardım Faaliyetleri.....	262
ÖZGEÇMİŞ	264

KISALTMALAR

DAEŞ	: Irak ve Şam İslam Devleti
ETA	: Bask Ayrılıkçı Örgüt (Baskça: Euskadi Ta Askatasuna)
GK	: Güvenlik Konseyi
GYK	: Geçici Yönetim Konseyi
IKBY	: Irak Kürt Bölgesel Yönetimi
IMTP	: Irak Milli Türkmen Partisi
İŞİD	: Irak ve Şam İslam Devleti
ITAP	: Irak Türkmen Adalet Partisi
ITC	: Irak Türkmen Cephesi
İTİB	: Irak Türkmen İslami Birliği
İTİH	: Irak Türkmen İslami Hareketi
ITKC	: Irak Türkmen’i Kurtuluş Cephesi
KDP	: Kürdistan Demokratik Partisi
KYB	: Kürdistan Yurtseverler Birliği
M.	: Miladi
ö.	: Ölümü
TBH	: Türkmen Bağımsızlar Hareketi
TİKA	: Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı
TİP	: Türkmen İrade Partisi
TKP	: Türkmen Karar Partisi
TMH	: Türkmen Milliyetçi Hareketi
TMHP	: Türkmen Milliyetçi Hak Partisi
TP	: Türkmeneli Partisi
TVH	: Türkmen Vefa Hareketi
UNAMI	: Birleşmiş Milletler Irak Yardım Misyonu

TABLolar

Tablo 1: DAeŞ'in Yeni Lider Kadrosu	76
Tablo 2: DAeŞ'in Savaşçıları	77
Tablo 3: Kerkük'teki Demografi ve Nüfus Değişikliği	119
Tablo 4: 2012-2017 Yılları Arasında DAeŞ Terör Örgütü Tarafından Öldürülenlerin Yıllara Göre Dağılımı	135
Tablo 5: Saldırı Güç Seviyelerine Göre Haşdi Şabi Güçleri	178

ÖNSÖZ

Osmanlı devletinin çökmesiyle bir türlü istikrara kavuşmayan Orta Doğu ülkelerinin en başında Irak gelmektedir. Kuruluşundan bugüne, farklı inkılap, dış- iç savaşlar ve ihtilale uğrayan Irak, günümüze kadar barışı, istikrarı ve kalkınmayı sürdürülebilir bir hale getirememiştir. 100 yıldır yaşanan bu kargaşadan Iraklılar arasında en fazla etkilenen unsur Türkmenler olmuştur. Türkmen halkı, kuruluşundan bu yana Irak'ın farklı ve muakkip rejimler tarafından her türlü baskı, asimile ve katliamlara uğramalarının yanında yurtlarından da sürgün edilmişlerdir. Irak Türkmenlerinin bu zorluklara sadece iktidar rejimleri tarafından uğramadıklarına da işaret etmek gerekir. Türkmenler, özellikle 2003 işgali sonrası ABD yönetiminin yanında ülkede güç kazanan farklı Kürt ve Arap taraflardan da bu tür davranışlara maruz bırakılmışlardır. Ülkede baş gösteren terör saldırıları ve etnik-mezhepsel çatışmalardan yine en fazla Türkmenler mağdur olmuştur.

Haziran 2014'te DAESH terör örgütünün, Musul vilayetini işgal etmiştir. Musul, Salahattin, Diyala ve Kerkük'te Türkmen bölgelerini hedef alan DAESH, Türkmen halkına ağır darbeler vurmuş ve insanlık dışı olan en acımasız ve en çirkin zulümleri işlemekten geri kalmamıştır. Bu husus, Irak hükümetleri tarafından göz ardı edilmiş ve hiçbir devlet mekanizmalarında Türkmenlerin temsiline rıza gösterilmemiştir. DAESH'e karşı eli kolu bağlı kalan Türkmenler, ortak bir yürek olarak hem örgüte karşı savaşmak için eline silah almış hem de yaşam mücadelesi veren göçmen ailelerinin yanlarında olarak örgüte karşı yekvücut olarak tarihi bir mücadele azmi ortaya koyarak bölgelerini kurtarmayı başarmışlardır.

Bu çalışmada, "Irak'ta DAESH'in Çıkışı ve Irak Türkmenlerine Etkisi" başlığını seçmemin ve bu konu hakkında çalışma azmimin oluşmasının nedeni, Irak'taki Türkmenlerin yaşadıkları zorlukların yeteri kadar dile getirilmemesidir ve bunun planlı bir ambargo olduğunu düşünmemdir. Bu yüzden Türkmenlerin yaşadıklarını duyurabilmek için naçizane bir katkı sağladığımı düşünmekteyim. Fakat bu bağlamda daha fazla çalışılması gerektiği hususu, çalışmanın bana öğrettiklerindedir. Bu çalışmada ilk günden beri çalışma konusunu güzel bir anlayışla karşılayan ve Türkmen davasını gönülden sahiplendiğine şahit olduğum; her zaman bana katkı sağlamış değerli tez danışmanım, Hocam Doç. Dr. Yusuf SAYIN'a teşekkür etmeyi bir borç bilirim. Muhterem bölüm başkanımız Prof. Dr. Önder KUTLU hocamsa teşekkürlerin en güzeline layıktır. Ayrıca jüri üyelerimiz Dr. Öğretim Üyesi Levent YİĞİTTEPE hocam, yedek jüri üyelerimiz Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Cüneyt ÖZŞAHİN ve Doç. Dr. Yiğit Anıl GÜZELİPEK hocalarımıza da teşekkür ederim. Ayrıca iki dönem derslerini aldığım ve akademik çalışmalarda her zaman destek gördüğüm hocam Doç. Dr. Esra Banu SİPAHİ'ye de şükranlarımı sunarım. Aynı zamanda dua ve sabırlarıyla her zaman yanımda olan başta kıymetli Annem olmak üzere bütün aile fertlerime minnettarlığımı arz ederim.

MOHAMMED TAHSEN ABDULRAHMAN

Konya, 2020

GİRİŞ

Tarihsel olarak konunun arka planına kısaca bakıldığında; İngiltere'nin 11 Mart 1917'de Bağdat'ı işgal etmesinden sonra İngiltere Mekke emiri Şerif Hüseyin'i isyana teşvik etmişti. Savaş sona erdikten sonra bilindiği gibi İngiltere Fransa ile birlikte Irak'ı bölüştürmüştü. Zira İngiltere Irak'ın orta kesimleri ve güneyini işgal etmiş; Fransa ise Musul ve Suriye'yi işgal etmişti. 30 Ekim 1918'de dört gün içinde ilan edilen Montrö Sözleşmesi'nin üzerinden üç gün geçtikten sonra İngiliz generali 2 Kasım 1918'de Osmanlı'nın Altıncı Ordu komutanı olan İhsan Paşa'dan Musul'dan çekilmesini ve oranın yönetimini kendisine teslim etmesini talep etmişti.

Bu talebin üzerinden altı gün geçtikten sonra İngiltere'nin bayrağı Musul'da asılmıştır. Fakat Türkmenler bu durumu kolay bir şekilde kabul etmemişler. Zira 1920'de İngiltere sömürgesine karşı kıvılcımı Telafer'den başlayan büyük bir halk devrimini düzenlemiştir. Bu devrim 'Kaçakaç' ya da '1920 Devrimi' olarak da bilinmektedir. Türkmenler ayrıca Faysal b. Şerif Hüseyin'in Irak'a kral olmasını için yapılan referandumu bölmüşlerdir. İngiltere'nin Irak üzerindeki mandacılığı konusunda İngiltere ve Irak ittifak yaptıktan sonra bu mandacılık, 10 Ekim 1922'de ilan edilmiştir. 20 Kasım 1922'de Lozan Konferansı yapılmıştır. Bu antlaşma 24 Ağustos 1923'de imzalanmıştır. Bundan 3 yıl sonra Ankara'da 5 Haziran 1926'da İngiltere, Irak ve Türkiye arasında sınırlar ve iyi komşuluk ilişkileri antlaşması imzalanmıştır. Fakat bu iki antlaşmanın hiçbiri Irak'taki Türkmenlerin yasal haklarını hiçbir şekilde güvenceye almamıştır.

Irak Devletinin 1921'de kurulması ve Irak krallığının İngiltere hükümetinin vesayeti altına girdiğinin ilan edilmesinden sonra Irak istikrarlı olmamış ve çok sayıda kötü olay yaşanmıştır. Krallık döneminde Türkmenlere yönelik komplolar ve katliamlar yapılmıştır. Örneğin 1924'te yapılan Kerkük katliamı ve 1946'da yapılan Karabağ katliamı bunlar arasında sayılabilir. (14 Temmuz) 1958 devriminde Abdülkerim Kasım kral ve krallığa karşı askeri inkılap yaptıktan sonra siyasi sahnede meydana gelen şiddetli siyasi kutuplaşmalar sebebiyle çatışmalar şiddetlenmiştir.

Zira şiddet dalgası en üst seviyeye yükselmiştir. Cumhuriyetin ilan edilmesinin birinci yıldönümünde Kerkük'te Türkmenlere karşı 14 Temmuz 1959'da çirkin bir

katliam yapılmıştır. 8 Şubat 1963'te Arap Baas Partisi'nin inkılap yapması ve yönetime gelmesi de son derece kanlı bir şekilde olmuştur. Bunun yanı sıra Irak yaklaşık olarak çeyrek asırdır yaşadığı savaşlardan özellikle de 1980-1988 yıllarında Irak-İran savaşıdan çok etkilenmiştir. Diktatör Baas yönetimi 16 Ocak 1980'da Türkmen komutanlarını idam etmiştir. Irak-İran savaşıdan sonra Kuveyt savaşı çıkmıştır. Ondan sonra 1990-1991'de Koalisyon güçlerinin Irak'a karşı savaşı meydana gelmiştir. Bunun ardından 1991-2003 yılları arasında Irak'a uluslararası ceza ve ambargo sistemi uygulanmıştır. 21 Mart 1991'de savunmasız sivillere karşı Tazehurmatu ve Altunköprü katliamları yapılmıştır. 31 Ağustos 1996'da Türkmenlere karşı Erbil katliamı yapılmıştır.

Ayrıca Irak'ta peşe peş iktidar olan hükümetler tarafından Türkmenlere karşı uzaklaştırıcı Araplaştırma politikası uygulanmıştır. Bu politikanın en şiddetlisi Baas yönetimi döneminde olmuştur. Zira Türkmenler hakkında milliyetçiliği düzeltme politikası uygulanmıştır ki bunun ardından çok sayıda Türkmen, milliyetçiliğini Arap milliyetçiliği olarak değiştirmiştir. Irak makamları Türkmen bölgelerinin nüfus yapısını ve idari birliğini değiştirmişlerdir. Ayrıca şehir, belediye, köy ve mahallerin aslen Türkmençe olan isimlerini Baas partisini çağrıştıran Arapça isimlerle değiştirmişlerdir. Hükümetler, Türkmenlerin binlerce hektar arazilerine el koyup Güney'den getirilen Araplara dağıtmışlardır. Ayrıca 'Tarım Islah Kanunu' adıyla Türkmenlerin arazileri istimlak edilmiş ve bunlara da el konulmuştur.

Amerika'nın 2003'te Irak'a savaş açmasıyla Saddam Hüseyin yönetimimin devrilmesinden sonra Türkmenler uzaklaştırma ve kenara itilmeye maruz bırakılmışlardır. ABD ve Irak'ın diğer siyasi güçleri, Türkmenleri Irak'ın devlet yönetiminden uzaklaştırmış ve onların siyasi işlerdeki rollerini zayıflatmışlardır. Kürt göçmenlerin iade edilmesi gerekçesiyle Türkmen bölgeleri yeniden demografik değişikliğe maruz kalmıştır. 2003'te rejimin devrilmesinden sonra El-Kaide örgütüne bağlı olan hücreler ve DAESH hücreleri özellikle Türkmen bölgelerini hedef alan kanlı saldırılar düzenlemiştir. Bu saldırılarda binlerce Türkmen ölmüş/öldürülmüş veya yaralanmıştır.

Bu örgütler, Tuzhurmatu, Amirli, Tazehurmatu, Kızlarbat, Telafer ve Kerkük'te olduğu gibi canlı bombalar, bombalı araçlar ve kamyonlar kullanmışlardır.

Tuzhurmatu neredeyse günlük olarak çok şiddetli saldırılara sahne olmuştur. Kerkük, Musul ve Tuzhurmatu'da birçok komutan, yetkili ve doktora suikastlar yapılmıştır. Bunun yanı sıra fidye almak için Türkmen halkına yönelik kaçırma eylemleri yapılmıştır. Bazen kaçırılanlar öldürülmüş ve cesetleri yolların kenarına atılmıştır. Irak makamları bu tür eylemleri yapan birimlerin kimler olduğunu belirleyememiş ve bunları durduramamıştır.

Siyasal sisteme bakmaksızın, Irak devletinin kurulmasından şimdiye kadar güvenlik endişelerinin temelini korku siyaseti oluşturmuştur denebilir. 2003'te Amerika'nın Irak'ı işgal etmesi ve Saddam Hüseyin rejiminin devrilmesinden sonra bu kaygının hiddeti daha da artmış ve Irak'ın bütün siyasi hayatında şiddet ve terör dönemi yeniden ortaya çıkmıştır. Washington'un stratejisi çerçevesinde terörü sona erdirmeye gerekçesiyle teröristlerin Irak'a girmesi için sınır kapıları sonuna kadar açılınca durum daha girift bir hale gelmiştir. Bu da terör hücrelerinin yayılması ve bağınazlıklaşırılık örneklerinin artmasına sebep olmuştur.

Irak'ta özgürlük ve demokrasiyi gerçekleştirmek, gruplar ve etnisiteler için adaleti sağlamak ve uzun yıllardır işlenen suçları sorgulamak gibi hedef ve sloganların arkasına gizlenerek Irak'a savaş açılmıştır. Fakat hedefler ve sloganlar hızlı bir şekilde değişmiş ve yeni orta doğu adı altında bölgede kesin değişikliklerle ilgili hedeflere dönüşmüştür.

İşgal güçleri eski Irak rejimini devirmiş ve Irak devlet teşkilatını tümüyle yeniden düzenlemiştir. Fakat Iraklılar kendi kendilerini yönetmekte sorun yaşamışlar ve burada demokrasi örneğini yerleştirmekle ilgili olarak ilan edilen hedefleri yeterince ve gereğince gerçekleştirememişlerdir. Ayrıca işgal güçleri, güvenliği koruma, durumları kontrol altına alma, Iraklıların güvenlik bakımından işlerin kontrolünü ellerine alma gücüne elde etmede Iraklılara yardım etmeyi kapsayacak şekilde ilan ettiği hedeflere ulaşmada başarısız olmuştur. Nitekim şiddet artmış ve güvenlik çözüme meydana gelmiştir.

Her ne kadar Iraklıların çoğu diktatörlük sisteminin sona erdiğini görmeleriyle sevinmiş olsalar da konuyu tüm boyutlarıyla kavrayamamaları, hızlı bir şekilde Iraklıları işgal güçleriyle karşı karşıya getirmiştir. Savaşın sona ermesinden iki hafta

sonra yağmalama eylemleri tırmanışa geçmiş; kaçırma ve silahlı saldırı eylemleri yaygınlaşmıştır. İşgal güçleriye çoğu zaman bunu engellememiştir. Anayasal bir düzen ve kanunların olmaması isyanların oluşması için alan açmıştır.

2003'ten sonra şiddet farklı şekillerde tezahür etmeye başlamıştır. Bunlardan biri bombalı araçların kullanılmasıdır. Her gün Irak'ın farklı bölgelerinde onlarca araç patlatılmış; işgalden iki yıl sonra mezhepsel çatışma patlak vermiştir. Iraklı âlimler, akademisyenler ve doktorlar; kaçırılma, öldürülme ve organize suikastlara maruz kalmışlardır. Katliamlar artmış; ülkenin farklı yerlerinde kimliği belirsiz cesetler artmıştır. Farklı isimler altında silahlı gruplar ortaya çıkmıştır. İstisnasız bir şekilde camiler, hüseyniyat ve kiliseler gibi dini yerler ve türbeler bombalanmıştır. Patlayıcı kemerler, intihar eylemleri, kaçırmalar ve bunlar dışında başka yöntemler bu süreçte sıkça kullanılmıştır.

Hiç kimse, Amerikan işgalinden sonra Irak'ta yıkım, ölüm, zorla yerinden etme, güvensizlik ve yolsuzluğun bu şekilde meydana geleceğine inanmamıştır. Patlama, bombalama, bombalı araç ve ateş etme sesleri kesilmemiştir. Suikastlar, kaçırmalar, tutuklamalar, saldırılar ve hırsızlıklar durmak bilmemiştir. Bu kaos ortamı, zenginleri kaçıran ve onları serbest bırakma karşılığında fideye talep eden birtakım silahlı çetelerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bunların yanı sıra başka grupların yaptığı silahlı saldırı eylemleri ve özel hesaplar görme de bulunmaktadır. Bu haber ve olaylar Irak'ta adeta 'doğal hayat'ın bir parçası haline gelmiştir. Iraklılar, güvende olduğunu hissetmeden günlerini, yıllarını geçirmişlerdir.

Silahlı gruplar kadın ve erkek binlerce kişiyi öldürmüşlerdir. Ülkenin farklı yerlerinden isyancılar, sivil çok sayıda insana kayıp verdirmek için bombalı araçları, bombalı intihar eylemcilerini, sıvı gaz ve patlayıcı ağır maddeler yüklü olan büyük tankerleri acımasızca kullanmışlar; devlet yetkililerine, siyasilere ve Irak'ta yabancı güçlere yardım ettiklerini düşündükleri kimselere suikastlar düzenlemişlerdir.

Terör olgusu, toplumların ve devletlerin karşılaştığı en tehlikeli ve en şiddetli olgulardan biridir. Çünkü hedefleri kapsamlı olan terör eylemlerinin bıraktığı zararlar ve riskler büyüktür. Zira terör eylemleri farklı toplum gruplarını ve siyasi, sosyal, ekonomik, güvenlik, eğitim ve öğretim alanlarını kapsamaktadır. Hedef almada sivil

ve askeri taraf arasında ayırım yapmaksa mümkün değil. Terör eylemleri; sanayi merkezlerini, eğitim, öğretim ve sağlık kurumlarını, kütüphaneleri ve tarihi yerleri hedef almaktadır. Bununla Irak toplumu ve devletine karşı daha büyük zarar ve risk oluşturmaya çalışılmıştır.

Silahlı milisler ve gruplar işgalden sonra Irak'ta meydana çıkmıştır. Bunlar, devletin düzenli ordusunun çerçevesi dışında ortaya çıkan ve milislerden oluşan gruplardır. Siyasi ya da dini bir grubun askeri cenahı sayılmakta ve temsil ettiği grubun çıkarı için çatışmalara girmektedir. Bireyleri, kişisel ve grupsal çıkarları yerine getirmek için davet ediliyor, eğitiyor ve yönlendiriyorlar¹.

Bu çerçevede ortaya çıkan çatışmaların, istikrarı sarsan bir etkisi bulunmaktadır. Bu çatışmalar, şiddet uygulayan ve mezheplerini temsil ettiklerini iddia eden grupların eylemlerine özellikle yasallık kazandırmaktadır. Artık bireyi temsil eden kimlik, Irak'ın ulusal kimliği değil, mezhepsel kimliği olmuştur. Hangi grubunun yönetimde en büyük payı alacağı, hangi mezhebin egemen olacağı ve hangi ulusal grubun galip olacağıyla ilgili çatışmalar ortaya çıkmıştır.

2003'ten sonra Irak'ta iktidara geçen yeni yönetimin farklı bir siyasi çizgisi ve politik arka planı olmuştur. Bu politik yeni grupta, yeni Irak için görüş birliğine ulaşılmamıştır. Bilakis farklı görüşler günden güne birbirlerinden de farklılaşarak uzaklaşmıştır. 'Laik', 'liberal' ya da 'orta' diye nitelenebilen ve her şeyden önce güçlü ulusal kimliği bulunan partiler zayıf partilerdir. Bunların yerel ve genel seçimlerdeki performansıyla oldukça zayıf düzeyde kalmıştır.

Mevcut siyasi yapı; siyasi yönetim ve toplulukları bir araya getirme konularında şiddetli bir şekilde rekabet eden bir politik iklimde olmuştur. Söz konusu yapı, siyasi liderleri kendileri için daha önemli olan yönelimler olarak özellikle etnik ve mezhepsel çatı etrafında toplayan zararlı başkaldırı hareketi niteliğinde olmuştur. Partilerin programlar ve ülke çıkarları üzerinde değil de mezhepsel kimlik üzerinde yoğunlaşmaları bu süreçte daha yoğunluk kazanmıştır².

¹ Mahmûd Şenâvî, **el-İrâku't-Tâih Beyne't-Tâifiyye ve'l-Kavmiyye**, Dâru Hilâ li'n-Neşr ve't-Tevzî', el-Cezîre-Mısır, 2010, s. 163.

² Phebe Marr, "Men Hüm Kâdetü'l-İrâki'l-Cüded, Mâzâ Yürüdün?", **Ma'hâdü's-Selâmi'l-Emrîkî**, Mart, 2006, s. 12.

Yönetimin değişmesinden sonra hayatın bütün ölçüleri özellikle siyasi ölçüler değişmiştir. Sünniler herhangi bir sebeple Irak'ın tümüyle ellerinden çıkacağını beklemiyorlardı. İşgal sebebiyle meydana gelen gelişmeler Şii'lerin mevcut ve gelecekteki durumlarını büyük ölçüde etkilemiştir. Şii'ler, tarihlerinde ilk defa Irak'ta tek başına üst liderlik seviyesine gelmişler ve büyük sorumluluk üstlenmişlerdir. Her iki taraf da yeni durumda nasıl davranacağını ve anlık, kişisel ve grupsal çıkarların hâkim olduğu ve kendiliğinden gelişen klasik siyasi durum içinde nasıl kalacağına karar verememiştir. Vatan, mezhep, din ve insanlık karşısında kendilerine düşen sorumluluğa yetince özen gösterememişlerdir.

Şii ve Kürt gruplar, Baas yönetiminin Sünni bir yönetim olduğunu, Şii ve Kürtlere zulmettiğini ve baskı yaptığını düşünüyorlardı. Bu yönelim, Şii ve Kürt partilerin birleşmesine, Sünnileri bitirmeye ve devlet içinde yetkilerden uzaklaştırmaya yansımıştır. Ayrıca Kürtler de Türkmenleri uzaklaştırmaya çalışmışlardır. Devletin gerçek gücünün kaybolmasıyla birlikte bu karışık durum, birçok çatışmanın meydana gelmesine ve dağınık silahlı milisler ve grupların yanı sıra direniş gruplarının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu çatışmalar sonucundaysa düşünce, sistem, hükümet ve güvenlik boşluğunu fırsata çeviren El-Kaide terör örgütü ortaya çıkmıştır.

2003'ten önce Irak demokrasiden uzak bir şekilde tek partili yönetimle idare ediliyordu. Uyumlu demokrasiye tutunarak doğrudan siyasi çoğunluk sistemine geçmesiyle ulusal kimliğin zayıf olma sorunu birinci derecede siyasi krize dönüşmüştür. Bunun çağrışımları Haziran 2004'te ilk hükümet kurulduğundan beri ortaya çıkmış ve günümüze kadar devam etmiştir. İşgal yönetiminin en büyük hatası Irak'ın siyasi toplum için yeni kurallar ortaya koymasıdır. Anayasal nitelik verilen bu kurallar, yönetimin mezhepsel ve etnik olarak bölüştürülmesi ve Irak'ın federal olarak bölünmesini sağlamıştır. Bu politika, devlet yönetiminin yukarıdan aşağıya kadar Sünni, Şii ve Kürt gruplar esasına göre bölünmesini benimsemiştir. Bu durum şiddete ve istikrarsızlığa yol açmış; böylece siyasi çıkarlar arasında bağlantı yok olduğundan ve istekler arasında apaçık bir farklılık bulunduğundan çoğu zaman siyasi işlemlerde çok sayıda zorluklar meydana gelmiştir.

Mezhepsel ve etnik kota kesinlikle ulusal kimliği bozmaktadır. Bu düşünceyi savunan ve davet eden kesimler kendi nüfuzlarını devam ettirebilmek için mezhepsel ve grupsal kutuplaşma oluşturmaya çalışmaktadırlar. Bu durum, diktatörlük tehlikesinden de daha tehlikelidir. 2003'ten sonra Irak devletinin dayandığı en zayıf temel, etnik ve mezhepsel kotada ortaya çıkmış; bu kota sistemi Irak'ın ulusal kimliğine çok zarar vermiştir. Ayrıca çoğu zaman mezhepsel ve etnik kimlik ulusal kimliğin önüne alınmıştır.

Iraklı yetkililer ve siyasiler; mezhepsel ve etnik kota sisteminin iptal edilmesi ve hükümet teşkilatı ile devletin idari yapısındaki esasın liyakat ve ehliyet olması gerektiğini defalarca dile getirmelerine rağmen, bu çağruların hiçbirini beklenen şekilde makes bulamamıştır. Tüm kesimler 2005'te tatbik edilen protokol üzerinde ittifak etmiştir. Bu protokole göre Başbakan Şii'lerden, Cumhurbaşkanı Kürtlerden ve Meclis Başkanı Sünnîlerden seçilmiştir. Ayrıca bu makamların her birine ait milletvekilleri aynı ölçüye göre seçilmiştir. Günümüze kadar Türkmenlerse, gerek bu üç başkanlıkta ve gerekse devlet içindeki özel derecelerdeki temsil haklarını elde edememişlerdir.

Sosyal unsurların devlet yapısında olumlu bir rol oynadığı gibi olumsuz bir rol de oynayacağı önemli bir husustur. Nitekim akıllı bir şekilde davranılmayıp sosyal unsurlar esas alınarak hareket edildiğinde bu durum devlet yapısının işlemlerini engelleyebilir. Yeni ve modern Irak düzeni, farklı görüşlerde gruplar ortaya çıkarmıştır. Her ne kadar toplumda farklı siyasi görüşlerin bulunması doğal bir durum kabul edilse de bu farklılık bazen önemli meselelerde şiddetli tartışmalara yol açmaktadır.

Siyasal tartışma iklimi içinde bulunan bu gruplar, birbirleriyle etkileşimde bulunma, birlikte yaşama ve başkalarını kabul etme gibi süreçlere ulaşamamaktalar. Bu durum, Irak sahasının düşünce bakımından ortaya çıkardığı aşırı gruplar ve yöntem bakımından meydana getirdiği şiddet ve dışlama kültürüdür. Bazı gruplar

tarafından uygulanan şiddet başka gruplar üzerinde kara izlerini bırakmaktadır. Buna karşılık tezat bir şiddet davranışı ortaya çıkmaktadır³.

Irak'ta krizlerin neşet edişinin temel sebepleri arasında Irak ordusu, ulusal güvenlik güçleri, polis imdat, suçla mücadele polisi ve sınır güvenlik güçlerinin feshedilme kararının verilmesi yer almaktadır. Bu karar devletin saygınlığının zayıflaması ve kargaşa, şiddet ve terörün yayılmasının temel saikidir. İşgal güçleri tarafından mezhepsel ölçü ve kota sisteminin esas alınması özellikle bu krizin büyümesinde etkili olmuştur. Bu durum, çok sayıda toplum kesiminin kendisini koruması ve kendisine destek olması için devletten önceki kaynaklara, yani din, ırk, mezhep, aşiret, bölge, aile ve başka kaynaklara başvurmasına yol açmıştır⁴.

Bu çerçevede, Irak'ta DAEŞ'in ortaya çıkışını besleyen etkenlerden birisi de koalisyon ve Irak siyasi kurumlarının, kapsayıcı bir ulusal proje oluşturma ve daha önceki siyasal yapılanmayı yeniden geri getirmekten aciz kalmalarıdır. Siyasi etkenler; başarısız devletlerde bu tür grupların ortaya çıkması, yayılması ve büyümesinde temel bir rol oynamaktadır. Yani merkezi yönetimin zayıf olması, devletin siyasi, ekonomik ve sosyal olarak boşluğu dolduramaması ve vatandaşların temel gereksinimlerini karşılayamaması bu tür grupların yükselişe geçmesi ve hatta güçlenmesi için uygun şartlar sunmaktadır.

Bugün de müşahade edildiği üzere Irak'ta çok sayıda silahlı grubun varlığı, Amerikan işgali dönemiyle bağlantılıdır. 2011'de çekilme olur olmaz çok sayıda grup gizlenmiş ya da gözden kaybolmuştur. Bunların en önde gelenlerinden biri 'Tevhid ve Cihat Örgütü'dür. Bu örgüt birkaç aşamadan geçmiş ve bazı isim değişiklikleri yaşamıştır. Bu ismin ardından örgüt, Mezopotamya'da 'Cihat El-Kaidesi' adını almış; sonraysa adı 'Mücahitler Şura Meclisi' olmuştur. 2006'da 'Irak'ta İslam Devleti' ismini alırken, Suriye iç savaşı olaylarından sonra 2013'te adını 'Irak ve Şam'da İslam Devleti (İŞİD)' olarak değiştirmiştir. Basında bu örgüt DAEŞ olarak bilinmektedir.

³ Muhammed Mahfûz, "El-İslâmü's-Siyâsî Darûrâtü't-Tahavvül mine'l-Usûliyye ile'l-Medeniyye", **Mecelletü Tesâmuh**, Merkezü Râmallah li-Dirâsâti Hukûki'l-İnsân, S. 47, Filistin, 2004, s. 36.

⁴ Abdülhüseyn Şa'bân, **et-Tetarrüf ve'l-İrhâb İşkâliyyâtün Nazariyyetün ve Tahaddiyâtün Ameliyye (Ma'a İşâretin Hâssetin ilâ Irâk)**, Kürrâsâtün İlmiyye 42, Merâsîd, Mektebetü'l-İskenderiye, İskenderiye-Mısır, 2017, s. 21.

9 Haziran 2014'te DAESH, Suriye'de yayılma ve Irak'ın kuzey ve batısını ele geçirmek için operasyonlarını genişletmeyle eş zamanlı olarak Irak'ın en büyük ikinci şehri olan Musul'u ele geçirmiştir. Örgüt birkaç gün içinde Irak'ın başka kentlerini de ele geçirmiştir. Irak Silahlı Kuvvetleri, Örgüt karşısında hızlı bir şekilde yenilgiye uğramıştır. 5 Temmuz 2014'te örgüt lideri Ebubekir el-Bağdadi, Musul'un ulu camiinde 'İslam halifeliğini' ve kendisinin 'Mü'minlerin liderliğine atandığını' ilan etmiş ve dünyanın her yerinde Müslümanların kendisine 'biat etmesini' talep etmiştir.

DAESH'in Irak'a girmesiyle Türkmenler ve yaşadıkları Musul, Selahaddin, Diyala ve Kerkük'teki bölgeleri; soykırım, milli kimliği yok etme, etnik temizlik, kadın ve çocukları kaçırmaya ve esir alma, kadınlara tecavüz etme, büyük mülklerini yıkma ve çalma, bunlara el koyma, tarihi eser yerlerini yıkma derecesine varan büyük saldırılara maruz kalmıştır. Türkmenler Telafer'den Mendeli'ye uzanan ve Kerkük, Tazehurmatu, Dakuk, Tuzhurmatu, Amirli, Beşir, Bayat Köyleri, Biravcılı, Hasadarlı, Karanaz, Sadiye, Cevla, Karatepe, Mikdadiye ve diğer birçok Türkmen bölgesinde geçen hatta saldırılara, kuşatmalara, ihlallere ve toplu göçlere maruz bırakılmışlardır.

Bu süreci anlamaya dönük bir çabanın ürünü olarak ortaya çıkan bu çalışma, genel olarak Irak'ın durumunu, özel olarak da 2003 savaşından sonraki aşamada Irak Türkmenlerinin yaşadığı süreci, Irak'ta terörün ve mezhepsel ve etnik çatışmanın ortaya çıkışını, DAESH'in Irak topraklarının üçte birini işgal etmesinden sonra Türkmenlerin maruz kaldıkları büyük krizi ele almıştır. Çalışmanın birinci bölümünde terör olgusu ve tanımlar ile uluslararası hukuk bakımından terör kavramı incelenirken, terörün türleri ve terörizmle terör eylemlerine yol açan sebepler ele alınmıştır.

İkinci bölümde; Amerika'nın Irak'ı işgal etme sebepleri ve bu işgalin ardından meydana gelen istikrarsızlık felaketi, ortaya çıkan terör olgusu, mezhepsel ve etnik çatışmalar, farklı isimler altında silahlı cihatçı gruplar ve silahlı milislerden bahsedilmiştir. Üçüncü bölümde; Türkmenlerin Irak'taki sıkıntıları, DAESH'in Türkmenler üzerindeki etkileri, çektikleri sıkıntılar, verdikleri kurbanlar ve onlara yönelik işlenen suçlar ele alınmıştır. Dördüncü bölümdeyse; Türkmenlerin DAESH'le

çatışması ve yaşadıkları bölgelerin DAEŞ'ten sonraki durumları ve Türkiye'nin söz konusun bölgelere yaptığı yardımlar ele alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TEORİK ÇERÇEVE

Terörizm meselesi Soğuk Savaş sonrasında bu yana ulusal güvenlik ve uluslararası ilişkiler açısından hep tartışma konusu olan önemli başlıklardan biridir. Tehdit, yıldırma, korkutma ve dehşete düşürmek anlamlarına gelen ‘terör’ kelimesi, özellikle siyasi amaçlar için terör eylemlilikleri aracılığıyla korku ortamı oluşturularak geniş kitleleri etki altına almaya işaret etmektedir. Bir diğer deyişle; terör siyasal amaçları gerçekleştirmek için örgütlü, sistemli ve sürekli bir strateji olarak değerlendirildiğinde terörizme dönüşmektedir. Bu bölümde kavramsal ve kuramsal çerçevede terör/izm, terörün çeşitleri ve terör eylemlerine neden olan faktörler ele alınmıştır.

1.1. Kavramsal Olarak Terör/izm ve Kuramsal Çerçeve

Akademik çalışmalarda terörizm, uluslararası, yerel-ulusal, devlet destekli terörizm gibi farklı kategorilere tabi tutulabilmektedir. Ancak terörizmin tanımında ortaya çıkan sorunsal, terörizmin sınıflandırılması aşamasında da ortaya çıkmakta ve üzerinde uzlaşmaya varılmış terörizm kategorisi ya da sınıflandırması oluşturulamamaktadır. Uluslararası hukuk açısından ortak bir tanımına ulaşılamamış bu olgunun türlerinin de ortaya konulamaması mantıksal bir sonuçken, akademik çalışmalar bağlamında da terörizmin türlerini belirleyen ortak bir sınıflandırma bulunmamaktadır.

İnsan toplumları ortaya çıktığından beri terör olgusuna rastlanmıştır. Eski Mısır Papirüsleri, makam yarışından dolayı kâhinler arasında meydana gelen tartışmalardan bahsetmektedir. Aynı şekilde tarih, ortaçağlarda Avrupa’da öldürme ve yıkım faaliyetlerinde bulunan çok sayıda farklı örgütleri kaydetmiştir. M.Ö. birinci asrın sonlarında ilk terör örgütünün ortaya çıktığı bilinmektedir. Bu örgüt Yahudilerden oluşan ve Sicarii adında olan bir örgüttür. Şiddet eylemleri sivilleri hedef almıştır⁵.

⁵ Halil Hüseyin, **Kadâyâ Devliyye Mu’âsâra**, Dârü'l-Menhel el-Lübnânî, Beyrut, 2007, s. 87.

Terör kavramı, Latince'den diğer Avrupa dillerine geçmiştir. Bir kavram olarak terör kavramının kullanımı Fransa Devrimi dönemine (Aydınlanma) aittir⁶. Terör olgusu 1789-1793 yılları arasında ortaya çıkmıştır. Nitekim Robespierre, Fransa'da terör döneminin bu dönemde başladığını bildirir. Terör kelimesi kökünü Latince "korku" anlamına gelen "*terrere*" fiilinden türeyen "*terror*" kelimesinden almıştır⁷. Fransa'da meydana gelen olaylar, terörün modern dönemde başlangıcını oluşturmuştur⁸.

Terör eylemlerinin kanlı bir şekilde olmaması XVIII. asrın sonlarına kadar devam etmiştir. Fransız Devrimi esnasında en geniş çerçevede siyasi şiddet uygulanmıştır. Zira devrimciler Fransa'nın her yerini kaplayan korkunç bir basın kampanyasının öncülüğünü yapmışlar. O dönemde son altı haftada idam edilenlerin sayısı kırk bin olarak hesaplanmış; daha sonra üç yüz bin kişi daha asılmıştır. Yani Devrimi takip eden olaylar, tehlikeli bir suç olarak terörün Avrupa düşüncesinden ortaya çıktığını göstermektedir⁹.

1876 yılında Rusya'da Toprak ve Özgürlük Örgütü'nün ortaya çıkmasıyla XIX. yüzyılın sonunda Rusya'da terörün ilk belirtileri ortaya çıkmıştır. Daha sonra 1879'da Rusya'da kurulan Halk İradesi Örgütü, terörü Rusya'da toplumsal bir olgu haline getirmiştir. 1881'de Rus liderlerinden II. Aleksander'e yapılan suikast ve 1891 yılında da Bizans İmparatorunun suikasta uğraması¹⁰ terör eylemlerinin ilklerini oluşturmuştur.

Rus devrimcilerinden bir grup hükümete karşı mücadele etmek için çeşitli terör eylemlerine giriştiğinde terör olgusu önem kazanmaya başlamıştır. Bundan sonra bu kavramın sınırları daha net bir şekilde belirlenmeye başlanmış ve hükümetlere karşı bir terör olması hasebiyle özel bir anlam taşımıştır. XX. yüzyılın başlarında Sosyalist Devrimci Parti eliyle terörde ikinci bir dalga ortaya çıkmıştır. Zira bu parti, siyasi özgürlüğü gerçekleştirmek için terörü tek bir yöntem olarak esas almıştır. Parti,

⁶ Muhammed Fethi İd, **Vâki'u'l-İrhâb fi'l-Vatani'l-Arabî**, 1. Baskı, Nâyif Güvenlik Bilimleri Akademisi, Riyad, 1999, s. 21.

⁷ Online Etymology Dictionary, <https://www.etymonline.com/search?q=terror> (21.11.2019).

⁸ Mutîullah el-Harbî, **Hakîkatü'l-İrhâb el-Mefâhîm ve'l-Cüzûr**, Mevki'u Hameleti's-Sekîn li'l-Hivâr, 2004, s. 11.

⁹ Emel Fâdıl Abd Haşşân-Muhammed Cebbâr Etveyh, "el-İrhâbü'l-Fikrî ve'l-Hürriyyetü'l-Fikriyye", **Mecelletü Câmi'atü Tikrît li'l-'Ulûmi'l-Kânûniyye**, yıl. 7, sayı. 27, Tikrit, 2015, s. 128.

¹⁰ Abdurrahman el-Herefî, **Cüzûr'l-Ğulûv**, Dârü İbnü'l-Cevzî, el-Katîf, 2005, s. 21.

1902'den 1910'a kadar çok sayıda suikast ve operasyonlar yapmıştır. Bunların en önde geleni İmparatorun adamlarından biri Rusya İçişleri Bakanı olan Khristo Belchev'in suikasta uğramasıdır¹¹. 1914'te Avusturya Arşidükü Franz Ferdinand, bir Sırp milliyetçisi tarafından suikasta uğramıştı. Bu olay Birinci Dünya Savaşı'nın fitilinin ateşlenmesine sebep olmuştu¹².

Terör kavramı, en çetrefilli kavramlardan biri olarak kabul edilmektedir. Bundan dolayı net bir tanım yapmak tartışma konusu olmuştur. Bu kavramı ele alan araştırmacıların çoğu, kavramın genelde bir yönüne önem vermiş ve diğer yönlerini ihmal etmiştir. Kimi de siyasi çıkarlara hizmet edecek şekilde terörü tanımlamıştır. Terör genel olarak ilk ortaya çıktığı ve geliştiği aşamalardan itibaren insanla bağlantılı görülmüştür. Olgunun kökleri eskiye dayanmakta. Terör eski zamanlardan bu yana gücün belli bir kişiye geçmesini engellemeyi amaçlayan eylemler ya da siyasi olarak idareyi değiştirmek için toplumu ona karşı harekete geçiren eylemler olarak gerçekleşmiştir. Bu eylemlerin, idarecinin yasallığını hukuki olarak düşürme işlemiyle bir bağlantısı yoktur. Bilakis siyasi, sosyal ve ekonomik kurumları hedef almak suretiyle toplumsal bir etki oluşturma şeklinde gerçekleşmektedir¹³.

Bütün silahlı çatışmalar terör eylemleri değildir. Aynı şekilde terör olayları da hatta devam eden terör saldırıları da barış döneminde olduğu gibi silahlı çatışma olmadan gerçekleşebilir. Bununla birlikte son yıllarda terör, geniş çaplı silahlı mücadelede daha yaygın bir yöntem olarak kullanılmaktadır. Özellikle terör eylemini ve silahlı çatışmayı yapan failer aynıysa bu durumda terör ve silahlı çatışma birbirlerinden ayrı iki olgu değildir.

1937 Tarihli Cenevre Antlaşması'nda terörün uluslararası tanımı yapılmıştır. Bu antlaşma, uluslararası dayanışma ve antlaşmalar yoluyla terör eylemlerinin tehlikesini bertaraf etme, terör suçunu engelleme ve bu suçu işleyenleri cezalandırmayı amaçlayan hukuki bir iş sayılmaktadır. Bununla birlikte bu antlaşma sadece terörün bir şeklini ele almıştır. O da devrim terörü ve devlet içinde yönetimi elinde bulunduranlara karşı saldırılardır. Antlaşmanın eksikleri olmasına rağmen

¹¹ Cân Tûşârd vd., **Târîhu'l-Fikri's-Siyâsî**, ed-Dârü'l-'Alemiyye li'n-Neşr, Beyrut, 1983, s. 324.

¹² Abdurrahim Sıdkî, **el-İrhâb**, Dârü Şemsi'l-Ma'rife, Amman, 1995, s. 27.

¹³ Sıdkî, **a.g.e.**, s. 13.

antlaşmaya katılan devletlerin bütün devletlerin egemenliğini ve o devletlerde bulunan anayasal sisteme saygıyı sağlayacak şekilde terörle mücadele etmek ve terör eylemlerini engellemek için dayanışmanın olmasına inandıkları antlaşmada ifade edilmiştir.

Uluslararası hukukta terörün ilk tanımı; soykırımı engelleme ve bu suçu cezalandırmaya yönelik yapılan 1937 Tarihli Cenevre Antlaşması'nda yapılmıştır¹⁴. Bu antlaşma terörü, “Bir devlete karşı yapılan bütün suç eylemleri olarak belli kişilerin, bir grubun ya da bütün insanların düşüncesinde terör durumunu oluşturmayı amaçlamaktadır” şeklinde tanımlanmaktadır. Bu tanım dikkatli bir şekilde yapılmadığı için eleştiri almış; söz konusu antlaşma gerekli sayıda onay almadığı için hiçbir zaman yürürlüğe girememiştir¹⁵.

1994 yılında Genel Kurul, 49/60 sayılı kararında uluslararası terörü sona erdirmeye yönelik atılacak önlemlerle ilgili olarak şunu ifade etmiştir: Terör, siyasi amaçlarla bütün insanlarda, bir grupta ya da özel kişilerde korku oluşturmak için yapılan suç eylemleridir. Siyasi, felsefi, ideolojik, etnik ve dini yaklaşım aracı ya da bunlar dışında bu tür eylemleri gerekçelendirmek için başvurulabilecek herhangi bir aracın niteliği ne olursa olsun hiçbir şartta bu eylemler gerekçelendirilemez¹⁶.

Bu karardan on yıl sonra terörün tanımı, Güvenlik Kurulu'nun 1566 (2004) sayılı kararında şöyle geçmiştir. Terör; bütün halkta, bir grupta ya da belli kişilerde korku durumunu yaymak ya da halktan bir grubu korkutmak veya bir hükümeti ya da uluslararası örgütü bir eylemi yapmaya ya da bir eylemi yapmamaya zorlamak amacıyla işlenen suç eylemleridir. Öldürmek, büyük zararlar vermek ya da rehineleri tutmak amacıyla sivillere karşı işlenen suçlar da bu suç eylemlerine girmektedir.

Terör suçları terörle ilgili yapılan uluslararası antlaşmalar ve protokoller çerçevesinde ve bunlarda geçen tanımlara göre suç sayılan eylemdir. Bu suçlar herhangi bir şartta hiçbir siyasi, felsefi, ideolojik, etnik, ırksal, dini ya da bunlara

¹⁴ Antlaşmanın detayı için bkz. Convention For the Prevention And Punishment of Terrorism, **League Of Nations**, Geneva, 16 November 1937, <https://dl.wdl.org/11579/service/11579.pdf> (01.21.2020).

¹⁵ Jonathan Cooper, “Countering Terrorism, Protecting Human Rights-A Manual”, **Published by the OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR)**, Poland, 2007, s. 23.

¹⁶ Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, “Human Rights, Terrorism, And Counter-Terrorism”, **General Assembly resolution 60/288, Annex**, Fact Sheet No. 32, Geneva, 2008, ss. 5-6

benzer bir gerekçeyle haklı görülemez. Bütün devletlerin bu tür eylemleri engellemesi gerekir. Devletler terör eylemlerini engellemediği zaman sorumlu olur ve bu suçlara uygun cezalarla cezalandırılır¹⁷.

Terörü engellemekle ilgili muhtevadaki 2005 Avrupa Konseyi Antlaşması, terörün bir tanımını yapmasa da üye devletlerden BM'nin terörle ilgili sözleşmelerinde ve protokollerinde zikredilen terör suçlarına yol açan eylemlerle ilgili yeni suçları belirlemelerini talep etmiştir. Avrupa Konseyi Antlaşması uyarınca devletlerin suçluları teslim etmeleri ve/veya antlaşma uyarınca belirlenen yeni suçlarla onları yargılamaları gerekmektedir¹⁸.

Avrupa Birliği'ndeki üye devletler, Avrupa Birliği'nin terörle mücadeleyle ilgili kararında terörün tanımının en alt sınırı üzerinde ittifak etmişler. Bu tanım, Avrupa Birliği'ndeki üye devletlerarasında uluslararası dayanışmanın olması amacıyla terör eylemi sayılması gereken suç eylemlerinin listesini belirlemiştir. Şu amaçlarla yapılan suç eylemleri terör suçu olarak sayılmıştır¹⁹:

- Tehlikeli bir şekilde halkı korkutmak,
- Bir gerekçe olmadan bir hükümeti ya da uluslararası bir örgütü bir eylemi yapmaya ya da yapmamaya zorlamak,
- Bir ülkenin ya da uluslararası bir örgütün istikrarını ya da siyasal, anayasal, ekonomik veya sosyal yapısını tehlikeli bir şekilde bozmak.

Arap dilinde terörü ifade eden irhâb (إرهاب) kelimesi, erhebe (أرهب) fiilinden türetilmiştir. أرهب فلانا, onu korkuttu²⁰ demektir. Kur'an'ı Kerim incelendiğinde irhâb kelimesinin birçok ayette ve farklı yerlerde geçtiği görülür. Geçtiği yerlerdeki anlamı Allah'ın azabından korkmaktır. 'Terörist' kavramıysa bu çerçevede özel amaçlarını gerçekleştirmek için şiddet yoluna başvuran demektir.

İngilizcede terörist büyük bir korkuya sebep olan herhangi bir kişi anlamına gelmekte. Terör siyasi amaçları gerçekleştirmek için şiddet kullanmaktır. Hükümeti

¹⁷ UN Security Council Resolution S/RES/1566 (2004)

¹⁸ Cooper, **a.g.e.**, s. 24

¹⁹ EU Council Framework Decision Of 13 June 2002, **On Combating Terrorism**, (2002/475/JHA), Official Journal L 164, 22/06/2002, Art. 1(1).

²⁰ Muhammed b. Ebîbekir b. Abdilkâdir er-Râzî, **Muhtâru's-Sihâh**, Mektebetü Lübnân, Kahire, 1962, s. 52

herhangi bir eylemi yapmaya zorlamayı amaçlamaktadır²¹. Britanya Ansiklopedisi'nde terör; siyasi bir amacı gerçekleştirmek için hükümet ya şahıslara karşı organize korku ve şiddeti kullanmak²² olarak geçmektedir.

Terörü kavramının terim anlamı, genel olarak siyasi, fikri ve ideolojik yönelimlere göre tanımlanmıştır. Sosyologlara göre terör, korku ve endişeyi oluşturan bir olgudur. Yani örgütlerin şiddet kullanarak amaçlarını gerçekleştirmek için kullandığı yöntemdir. Siyasi ansiklopedi terörü, belli bir siyasi amacı gerçekleştirmek amacıyla suikastta bulunmak, karalamak, işkence yapmak, tahrip etmek, havaya uçurmak ve bunlar dışındaki eylemlerde bulunmak gibi farklı şekillerde ve hukuksuz bir şekilde şiddet kullanmak ya da şiddetle tehditte bulunmak²³ olarak tanımlamaktadır.

1998 Tarihli Arap Terörle Mücadele Antlaşması ise terörü, “Hangi faktör ya da amaçlarla yapılırsa yapılsın herhangi bir şiddet eylemi ya da şiddet tehdididir. Bu yaptırım uygulamak, halkı işkenceyle korkutmak, hayatlarını, özgürlüklerini ya da insanlıklarını tehlikeye maruz bırakmak veya çevreye, kamu kurumlarına, kamu veya özel mallara zarar vermek ya da bunları işgal etmek, ele geçirmek ya da milli kaynaklarından birini tehlikeye maruz bırakmak²⁴ şeklinde tanımlamıştır. Bu antlaşmada terör suçu, “Anlaşmaya katılan devletlerde ya da halkları, malları veya çıkarlarına karşı terörizm amacıyla işlenen veya başlanan herhangi bir suçtur. Bu suç ulusal kanunlara göre cezalandırılır. Ayrıca uluslararası antlaşmalarda zikredilen suçlar da terör suçları sayılır” olarak görülmüştür. Bu antlaşmanın 1. maddesinin 2. fıkrası, uluslararası ilkelere ve kararlara göre halkın özgürlüğe kavuşmak ve geleceğini belirlemek için yabancı işgale karşı silahlı mücadelede bulunma hakkının bulunduğunu vurgulamıştır. Herhangi bir Arap devletinin toprak bütünlüğüne zarar veren eylemlerin hiçbiri bu tür durumlardan sayılmamaktadır.

²¹ El-Merkezü'l-Arabî li's-Sekâfeti ve'l-'Ulûm, **Mu'cemü'l-Vefîr**, el-Merkezü'l-Arabî li's-Sekâfeti ve'l-'Ulûm, Beyrut, 1980, s. 292.

²² İbrahim Nâfi', **Kâbüsü'l-İrhâb ve Sükûti'l-Ekni'a**, 1. Baskı, Merkezü'l-Erhâm li't-Terceme ve'n-Neşr, 1994, s. 16.

²³ Abdülvehhâb el-Keyâlî, **el-Mevsû'atü's-Siyâsiye**, el-Müessesetü'l-Arabiyye li'd-Dirâsât ve'n-Neşr, c. 1, Beyrut, 1985, s. 153.

²⁴ Câmî'atü'd-Düveli'l-Arabiyye, **el-İttifâkiyyetü'l-Arabiyye li Mükâfehâti'l-İrhâb**, md. 1, f. 1, Kahire, 1998.

Kapsam ve terör davranışını belirleme bakımından en iyi terör tanımlarından birisi, Râbitatü'l-'Alemlî'l-İslâmî'ye bağlı olan Mecma'u'l-Fıkhî'l-İslâmî'nin yaptığı; “Bireylerin, grupların ya da devletlerin haksız bir şekilde insana, onun dinine, kanına, aklına, malına ve namusuna saldırmasıdır”²⁵ tanımı olduğu ifade edilebilir. Bu çerçevede terör için, siyasi amaçları gerçekleştirmek için kullanılan bir yol ya da yöntem olduğu söylenebilir. Felsefi ya da siyasi bir hareket niteliğinde olmadan güç kullanarak halkın çoğunu ve kurumlarını korkutmaya başvurma dışında isteklerine ulaşma umudu kalmayan yalnız ve başarısız olan grupların bu yola başvurdukları görülmektedir.

Terör; yasal ve hukuki sınırlar dışında bireyler ya da örgütlerin şiddet ve güç kullanmasıdır. Kanun bunu kullanma yetkisini onlara vermez. Bu terör; devlete, siyasi ve toplumsal örgütlere, bireylere, gruplara, halkın maddi ve sembolik mallarına karşı olabilmektedir. Bazen de devlet, toplumu koruma gerekçesiyle egemen olmak, otoriteyi ele geçirmek ve ayrıcalıklara tek başına sahip olmak amacıyla kendi siyasal ve sosyal rakibine ve muhalifine karşı yasa dışı bir şekilde terör uygulamaktadır²⁶.

Hukukçular terörü farklı şekillerde tanımlamışlardır. Örneğin Hardman terörü, “şiddet kullanarak ya da şiddet tehdidinde bulunarak belli amaçları gerçekleştirmek için bir örgüt ya da grup oluşturmayı amaçlayan gizli bir program veya teoridir.” Walter Laqueur içinse terör, toplumda kaygı oluşturmak, iktidarın gücünü zayıflatmak ya da onu değiştirmek veya siyasi değişimlerde bulunmak amacıyla şiddete ya da şiddetle tehdit etmeye başvurmadır. Terör bazı durumlarda çete savaşlarına benzemektedir. Çete savaşlarındaki savaşçıların aksine teröristler ülkeleri işgal etme güçleri bulunmamaktadır. Bazen de terör, devletlerarasında savaşın yerini alabilmektedir²⁷.

²⁵ Mecme'u'l-Fıkhî'l-İslâmî, On Altıncı Dönem, **Râbitatü'l-'Alemlî'l-İslâmî**, Mekke, 1398/1422, s. 8-11.

²⁶ Reşîd Muktedir, el-İrhâb ve'l-Unfü's-Siyâsî Mukârebetün Mefâhimîyyetün ve Nazariyye, **Mecelletü'l-Fikir ve Nakd**, s. 77, Mart, 2006, [https://www.aljabriabed.net/n77_02maktadir.\(2\).htm](https://www.aljabriabed.net/n77_02maktadir.(2).htm) (12.02.2020).

²⁷ Muhammed Su'âdî, **el-İrhâbü'd-Düvelî Beyne'l-Ğumûd ve't-Te'vîl**, Dârü'l-Câmi'ati'l-Cedîd, Mısır, 2009, s. 188-189.

Edûnîs el-Akre terörü şöyle tanımlamıştır: Günümüzde terör, kamu hakkı çerçevesinde işlenen normal suçların çoğunu, bireylerin siyasi ya da manevi değeri olan kişilere ya da suçsuz normal insanlara karşı işledikleri suikast girişimleri gibi farklı şiddet eylemlerini ve özel ya da kamu mallarının maruz kaldığı tahrip eylemlerini kapsamaktadır. Ayrıca terörist ya da teröristler kavramı bu eylemleri yapan kişileri, düşman olarak gördüklerini korkunç ve kanlı bir şekilde vuran daha sonra hemen gizlenen ya da çatışma sahasında uzun süre mücadele eden, düşmanını zor, pahalı ve uzun vadeli bir çatışmanın riskine girmeye mecbur bırakan siyasi grupları ve etnik azınlıkları kapsamaktadır²⁸.

Bu çerçevede terör yeni bir şey değildir. Bu kavram uzun zamandır kullanılmaktadır. Fakat bu kavramı tam olarak tanımlamak nispeten biraz zordur. Terör; taktik, stratejik, suç, kutsal bir görev, belli bir kesimin baskı ve istismarına karşı gerekçeli bir tepki olarak farklı şekillerde tanımlanmıştır. Terörü bastırmak için devletler, orantısız bir mücadele şeklinde askeri operasyon dâhil baskı güçlerini kullanmaktadırlar. Bazı durumlarda devletler mücadeleyi sürdürmenin bir aracı olarak terörü, tehditte bulunmadan kullanmaktadırlar²⁹.

Başka bir ifadeyle terör, sadece kurbanlarını etkilemeyen, aynı zamanda bütün halkı da etkileyen bir şiddet ve suç eylemidir. Teröristlerin şiddet içeriğinde yaptıkları plan yerli halkı, hükümeti ve dünyayı kendi meselelerini desteklemeye doğru çekmektir. Terör eyleminin başarısı sadece şiddetin derecesine dayanmamaktadır. Bilakis halkın geneli ve hükümetin tepkisine dayanmaktadır. Terör özü itibariyle siyasi bir eylemdir. Yönetimi ele geçirme ve onu siyasi değişimleri gerçekleştirmek için kullanmayla sıkı bir şekilde bağlantılıdır. Siyasi bir amacı gerçekleştirmek için kullanılan bir şiddet ve tehdittir. Genelde terör eylemi, apaçık bir şekilde planlanan, iyi bir şekilde organize edilen ve hesaplanan bir eylemdir.

Uluslararası toplum nezdinde uluslararası hukukta yasal olarak tanınan bir yasal terör tanımı bulunmamaktadır. Terör için yapılan tanımlar, dini, siyasi ya da

²⁸ Edûnîs el-Akre, **el-İrhâbü's-Siyâsî Bahsün fi Usûli'z-Zâhire ve Eb'âdühâ**, 1. Baskı, Dâru't-Talî'a, Beyrut, 1993, s. 13.

²⁹ Surat Singh and Hemraj Singh, **Law relating to Prevention of Terrorism**, Universal Law Publishing Co. Pvt. Ltd., New Delhi, 2003, s. 25.

ideolojik bir amacı gerçekleştirmek için oluşturulmak istenen korkuya sebep olmak amacıyla sivilleri hedef alan şiddet eylemlerini sadece zikretmektedirler. Şimdiki bazı tanımlar şiddet ve savaş eylemlerini içermektedir. Suç örgütlerinin normalde yasa dışı eylemlerini korumak için benzer stratejiler kullanmaları terör eylemi olarak nitelendirilmez. Hâlbuki bu eylemlerin aynısı bir grup tarafından siyasi faktörlerle yapıldığı zaman terör eylemi olarak nitelendirilir. Ayrıca terör kavramının haksız bir şekilde İslamcı ve Cihatçılar için kullanılması ve İslami olmayan örgütler ya da bireylerin görmezden gelinmesi eleştirilmiştir³⁰.

Bazen terör kavramı tartışmanın meydana gelmesine sebep olmuştur. Çünkü siyasilere veya diğer muhaliflerin yasallığını kaldırmak ve devletin muhaliflere karşı silahlı güç kullanmasına -ki bu tür bir gücün devlete muhalif olanlar tarafından kullanılması terör diye nitelendirilebilir- yasallık kazandırmak için genelde bu kavram, devlet makamları ve devleti desteklemeye imkân bulan bireyler tarafından kullanılmaktadır. Aynı zamanda devlet terör eyleminde bulunduğu ya da devlet terörü işlemekle suçlandığında bunun aksi de olabilmektedir³¹.

Terör tanımını yapmanın zor olması, belli şartlarda şiddeti kullanmanın yasal olabileceği düşüncesinin oluşmasına sebep olmaktadır. George Washington'dan Nelson Mandela'ya kadar sömürgeci kurtulup bağımsız olmak ve geleceği belirlemek için yapılan mücadelelerin çoğu şiddet şekillerinden biri şeklinde olmuştur. Bunlar terör olarak nitelendirilebilir. Aynı zamanda şiddetli olmayan muhalefeti kapatmak ve demokratik toplumu yıkmak için, terör kavramının son derece geniş bir tanımı da yapılabilir³².

Meşru müdafaa düşüncesi, uluslararası ilişkilerde güç kullanmanın yasak olması ilkesine sıkı bir şekilde bağlı olup gelişmiştir. Bu bağlılık, güç kullanmanın yasak olma ilkesinden önce Uluslararası Hukuk'ta meşru müdafaa düşüncesinin olmadığı anlamına gelmez. Güç kullanmanın yasak olma ilkesi benimsendiğinden

³⁰ Wisniewski, J. Jeremy, Torture, "Terrorism and the Use of Violence", **Review Journal of Political Philosophy**, Cambridge Scholars Publishing, Volume; 6, Part 1, UK, 2008, s. 175.

³¹ Shadee Ashtari, "Nelson Mandela Was On The U.S. Terrorist Watch List Until 2008", **HUFFPOST**, December 06, 2013, https://www.huffpost.com/entry/nelson-mandela-terrorist_n_4394392 (17.01.2020).

³² Cooper, **a.g.e.**, s. 23.

beri şöyle bir soru akla gelmektedir: Bir devlet başka bir devlet tarafından saldırıya maruz kalırsa güç kullanarak kendini müdafaa hakkı var mıdır?³³.

BM Sözleşmesi, meşru müdafaa dışında güç kullanma ya da güçle tehdit etmenin yasak olmasıyla ilgili genel bir kural koymuştur. Zira BM Sözleşmesi'nin 51. maddesi şunu ifade etmiştir: “Bu Antlaşmanın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletler üyelerinden birinin silahlı bir saldırıya hedef olması halinde, bu üyenin doğal olan bireysel ya da ortak meşru savunma hakkına hanel getirmez.³⁴” Daha önce de ifade edildiği üzere Arap Terörle Mücadele Antlaşması'nın 1. maddesinin 2. fıkrası halkların, yabancı işgal ve dış saldırılara karşı silahlı mücadele hakkının bulunduğunu ifade etmiştir.

Terör, barışçıl yollarla gerçekleştirilemeyen amaçları gerçekleştirmek için devletlerin, örgütlerin ve hareketlerin başvurduğu bir araçtır. Terör uygulayanların gözünde bu, hakkı elde etmek için bir araçtır. Zarara uğrayan kimseyse bunu terör olarak görmektedir. Bu aracın amacı, hak olmayan bir şeyi elde etmekse, sadece yıkmak ve korku salmak içinse ve kurbanları sivillerse bu araç terördür. Ama hakkı elde etmenin bir aracı ya da saldıranın sebep olduğu bir olaya tepki ise o zaman bu araç haklar listesine girer ki bu hakların başında da direniş gelmektedir³⁵.

Birincisine örnek, İsrail'in Filistin'e karşı yaptığı savaşta alt yapıyı, kamu ve özel mülkleri yıkması, çocuk ve kadınları öldürmesi, hava ve deniz silahları aracılığıyla günlük olarak insanları öldürerek korku oluşturmaları verilebilir. İsrail sivilleri öldürmeyi direnişe baskı yapmanın bir aracı kılmıştır. İsrail'in yaptığı bu tür eylemler uluslararası hukuku çiğnemektir. BM'ye bağlı olan Güvenlik Kurulu'ndan İsrail'in 1948'den beri Filistin'e karşı yaptığı saldırıları ve işlediği eylemleri kınayan birtakım kararlar çıkmıştır.

Doğal olarak terörizmin amaçları onu uygulayan kimselerin hedefleri ve stratejilerine göre farklılık göstermektedir. Fakat gücünü, geride bıraktığı kargaşa,

³³ İbrahim Muhammed el-‘Ânî, **el-Münezzamâtü'd-Düveliyye el-‘Âlemiyye**, el-Matbaatü't-Ticâriyye el-Hadîse, Kahire, 1997, s. 44.

³⁴ Şerif Abdülhamid Hasan Ramazan, **el-İrhâbü'd-Düveli-Esbâbuhu ve Turuku Mükâfêhatihi fi'l-Kânûni'd-Düveli ve'l-Fıkhi'l-İslâmî-Dirâse Mukârane**, Külliyyetü's-Şerî'a ve'l-Enzime, Cami'atü't-Tâfi, Suudi Arabistan Krallığı, sayı. 31, cilt. 3, s. 1137.

³⁵ Hasan Aziz Nûr el-Huluv, **el-İrhâb fi'l-Kânûni'd-Düveli, Dirâse Kânûniye Mukârane**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danimarka'da Açılan Arap Akademisi, Finlandiya, 2007, s. 44.

koru ve kurbanlardan almaktadır. Terör eyleminin amaçları Şu noktalarda belirlenebilir:

1. Ulusal ve uluslararası kamuoyunun önemini harekete geçirmek, meselenin zorluk miktarını hissettirmek, sempatisini, maddi ve manevi desteğini kazanmak.
2. Siyasi gücün maddi ve manevi sembolüne zarar vermek, sistemin aciz kaldığı ve sistemsel, siyasal ve askeri gücünün sınırlı olduğu konusunda ulusal ve uluslararası kamuoyu oluşturmak.
3. Korku, güvensizlik ve istikrarsızlık durumu oluşturmak; güvenin ve güvenle yaşama imkânının olmadığını insanlara hissettirmek. Şiddet eylemiyle çoğunluğu psikolojik olarak etkilemek, kendilerini koruyan bir siyasi otoritenin olmadığı çıkarımında bulunmalarına yol açar ve böylece şiddet eyleminin tehlikesi ortaya çıkar. Fakat bunun etkileri, geride bıraktığı olay ve gerilimlerden sonra belli bir süreyle sınırlı kalmaktadır.
4. Siyasal sistemin daha fazla tavizler vermesi ve bu eylemlerle amaçlanan hedeflere ulaşmak için baskı uygulamak. Bazen ülkelerin tavizler vermesi için baskıda bulunmak amacıyla uluslararası alanda rehine alıkonulmasıyla baskı yapılmaktadır³⁶.

Bir eylem ya da etken türünü dikkate alarak ve diğer eylem ve etkenleri göz ardı ederek terörün tanımı yapılamaz. Bütün eylem ve etkenlerin dikkate alınması şeklindeki kapsamlı bakış açısı terörün tanımının yapılmasına veya belirlenmesine ve gelecekte bu tanımların birleştirilmesine yardımcı olacaktır. Şüphesiz çağdaş güvenlik meselelerinin önem arz etmesi ve onun istisnasız bir şekilde toplumun güven ve istikrarı için önemli olması; bütün devletlerin bilimsel ve dilsel bir dayanışma içinde bulunmalarını, bir ana hedef olarak terör olgusu ve siyasi şiddet için tek bir tanım yapmada yoğun çaba göstermelerini, teröre karşı ciddi davranmalarını ve evrensel terör olgusunu çözen başarılı ve etkin çözümler ortaya koymalarını gerekli kılmaktadır.

³⁶ Reşid Muktedir, **a.g.m.**, [https://www.aljabriabed.net/n77_02moktadir.\(2\).htm](https://www.aljabriabed.net/n77_02moktadir.(2).htm) (23.08.2020).

1.2. Terörizmin Çeşitleri

Terörizm olgusu, coğrafi sınırları aşmış yerel aşamadan evrensel aşamaya geçtikten sonra çağdaş dünya toplumu üzerinde tehlike kaynaklarından biri haline gelmiştir. Terörizm evrensel bir olgudur, gelişmiş ve gelişmekte olan dünya devletlerinin çoğunu farklı sebeplerle ve birçok ad altında tehdit etmeye başlamıştır. Terörizm yayıldığı toplumlarda çirkin suçlar işlemekte, korkuya sebep olmakta ve tahrip etmektedir. Terörizme sebep olan faktörler ve failleri bakımından iki kısma ayrılabilir.

1.2.1. Terörizme Sebep Olan Faktörler Bakımından Terörizmin Çeşitleri

1.2.1.1. Etnik Ayrımcılık Terörizmi

1973 Tarihli BM Genel Kurulu'nun kararlaştırdığı etnik ayrımcılık suçunu engellemekle ilgili antlaşma etnik ayrımcılığı insanlığa karşı işlenen bir suç saymıştır.³⁷ 1985'te Kurul bir karar almış ve bu kararda terörün gizli sebeplerinin sömürge, etnik ayrımcılık, insan hakları ve temel özgürlüklerinin sosyal ve apaçık ihlallerini içeren durumlar ve yabancı işgaller olduğunu özetle ifade etmiştir³⁸.

Antlaşma bu eylemleri terör suçu saymıştır. Çünkü bunların hedefi ve bunları işlemeye iten etken korku ve tedirginlik yayarak yönetimi ele geçirmektir. Bu da uluslararası suçlardan sayılmaktadır. Nitekim bu suç, yukarıda ele alınan uluslararası antlaşmaya göre uluslararası hukuk ilkelerini ve BM Sözleşmesi'nin ilkelerini çiğnemektedir. Bu tür suçlar güney Afrika ve Namibya'da işlenmiştir. Bu suç Saddam Irak'ta başka bir şekilde mezhepsel ya da etnik belli gruplara karşı; İsrail de Filistinlilerin etnik ayırım duvarı diye isimlendirdiği ayırım duvarını yaparak bu tür bir suçu işlemiştir.

Batı edebiyatında doğal olarak aslen batı Avrupa'dan gelen siyasi etnik teröre çok önem verilmiştir. Bununla birlikte diğer batı grupları tarafından yapılan siyasi

³⁷ Bu antlaşmanın 1. maddesinde şöyle geçmektedir: Bu antlaşmaya taraf olan devletler şunu bildirir: Etnik ayrımcılık insanlığa karşı işlenen bir suçtur. Etnik ayrımcılık politikası ve uygulamasından kaynaklanan insanlık dışı eylemler ve buna benzer etnik tecrit ve ayrımcılık politikaları ve uygulamaları uluslararası hukuk ilkelerini ihlal eden suçlardır. Bunlar uluslararası barış ve güvenliği büyük bir tehlikeye atmaktadır. Bkz: United Nations General Assembly, "The International Convention For The Suppression And Punishment Of The Crime Of Apartheid", **At Its 2163 Rd Plenary Meeting, On 2 November 1973**, in Celebration Of The Twenty-Fifth Anniversary Of The Universal Declaration Of Human Rights.

³⁸ United Nations General Assembly, (A/RES/40/61, para. 9).

etnik terör olgusu yorumlarının çoğu etnik kutuplaşmaya ve siyasi amaçlar için suistimal edilen yöntemlere dayanmaktadır. Etnik faktörler ve terörizm arasındaki ilişkilerin niteliğiyle ilgili en fazla ulaşılan şey, etnik esaslara göre toplumsal ayırımın hiddeti arttığı sürece silahlı siyasi etnik mücadele daha çok kötü ve acı olacaktır³⁹.

Hukukçular ve kanun koyucular etnik faktörlerle şiddeti uygulamanın terör suçları niteliğinde olduğunu kabul etseler de bu durum o niteliğin herkes tarafından ittifakla kabul edildiği anlamına gelmez. Örneğin Avrupa Antlaşması uyarınca bu eylemler terör suçu sayılmamaktadır. Bu antlaşma terör suçlarını birinci bölümde ele almış ve etnik ayrımcılığı bu tür suçların içinde saymamıştır⁴⁰. Aynı şekilde 13 Sayılı ve 2005 Tarihli Irak Terörle Mücadele Kanunu gibi terörle ilgili bazı ceza kanunları da bunu terör suçu arasında saymamıştır⁴¹.

Bir hükümet etnik uygulamalarda bulunduğu zaman etnik ya da dini bir grup iktidar olan etnik ya da dini çoğunluk tarafından kendisine hakaret edildiğini ve zulüm yapıldığını hissetmesi neticesinde genelde bu grup merkezi devletten ayrılmak için belli bir coğrafi bölgeye yerleşmektedir⁴². Aşırı etnik ırkçılık, özellikle etnik ayrımcılık, siyasi amaçları gerçekleştirmek için şiddet araçlarını kullanan gruplar için bazen ideolojik konumda olabilmektedir. Fakat bu durum zorunlu olarak şiddete yol açmamaktadır⁴³.

1.2.1.2. İdeolojik ve İnançsal Terörizm

Hukukçular ideolojik ve inançsal ilkelerde tartışmaya düşmüşlerdir. Bunlar şiddeti kullanmanın gerçek faktörleri sayılıyorlar mı? Yoksa bunlar belli hedefleri bulunan siyasi teori içinde etkili unsurlar olup temel unsurlar değil mi? Başka bir ifadeyle bunlar gerçek ve temel bir etken olmayıp belli bir siyasi teori taraftarlarının bağnaz olmalarına sebep olan şiddetli bir unsur mudur? Yani bu siyasi teori sahipleri

³⁹ Ekaterina Stepanova, "Terrorism In Asymmetrical Conflict Ideological And Structural Aspects", **Stockholm International Peace Research Institute**, Oxford University Press, Sıprı Research Report, No. 23, New York, 2008, ss. 41-42.

⁴⁰ Huluv, **a.g.e.**, s. 95.

⁴¹ 13 Sayılı ve 2005 Tarihli Irak Terörle Mücadele Kanunu.

⁴² Muhammed Avd el-Hezâyime, **Kadâyâ Düveliyye Teriketü Karnin Medâ ve Hamûletü Karnin Etâ**, 1. Baskı, Câmi'atü'l-'Ulûmi't-Tatbikiyye, Amman, 2005, s. 58.

⁴³ Stepanova, **a.g.m.**, s. 4.6

siyasi hedeflerine ulaşmak için terörü siyasi bir ifade türü olarak mı benimsemişlerdir?

Farklı ideolojiler, inanç sistemleri ve etnik ya da dini gruplar terörü kullanabilmektedir. Yeni insanlık tarihinde durum böyledir. Terör, şiddete meşruiyet kazandırmak, davaya asker kazandırmak, insanları işe seferber etmek için din ya da laik bir ideoloji bakımından kapsamlı bir felsefeye ihtiyaç duymaktadır. Radikal gruplar, insanların, onların durumlarını yorumlama şeklinde, seferber olmaları için harcanan çabalara cevap vermede ve siyasi işe alternatif stratejiler arasından bir seçim yapmada derin bir şekilde etkili olabilir⁴⁴.

İdeolojik ya da inançsal terör belli bir ideolojiyi gerçekleştirmeyi amaçlamakta. Bunu yapanlar buna inanmakta. Bu terör eskiden beri anarşist terör şekilleri içinde bilinen bir türdür. Rusya'da devrimciler, hedeflerine ulaşmak için ideolojik bir terör uygulamışlardır. 1917'de Bolşevik devrimi terörü, bu açıdan ideolojik terör türlerinden biri sayılmaktadır. Herhangi bir toplumda dini tartışmaların hiddeti arttığında, dini azınlıklar belli bölgelerde yoğunlaştığında ve dini ritüellerini çoğunluğun dini ritüellerinden farklı bir şekilde yerine getirdiklerinde ideolojik terör dini nitelik taşır⁴⁵.

Bu grupların apaçık hedefleri bulunmaktadır. O da sosyal, ekonomik ve siyasal sistemleri değiştirmektir. Bu gruplar devlet içindeki yönetim sistemini de iptal etmeyi amaçlamaktadırlar. Batı Almanya'daki Baader-Meinhof Grubu, İtalya'daki Kızıl Tuğaylar, ABD'deki aşırı sağcı gruplar bu tür gruplardandır. Terör şekillerini sınıflandırmayla ilgili olarak Uluslararası Hukuk uzmanları tarafından başka görüşler de bulunmaktadır. Bu sınıflandırma, terörü yapan tarafın niteliği esasına dayanmaktadır⁴⁶.

Aşırı ideolojik gruplar; sosyal ve ekonomik şartları yorumlayan inanç sistemlerini destekleyerek davranışlarını gerekçelendirmektedirler. Örnek toplumu

⁴⁴ Parliamentary Assembly Of The Mediterranean, "The Root Causes Of Terrorism", The Hon. Aşkın Asan, **1st Standing Committee On Political And Security-Related Cooperation**, Special Task Force On Terrorism, Rabat, 29 October 2010, s. 6.

⁴⁵ Süheyl Hüseyin el-Fetlâvî, **el-İrhâb ve Şer'iyetü'l-Mukâveme**, Dârü's-Sekâfe li'n-Neşr ve't-Tezî', Ürdün, 2009, s. 98.

⁴⁶ El-Hezâyime, **a.g.e.**, s. 56.

oluşturma şekliyle ilgili yorumlarını sunarlar. Örneğin Paul Wilkinson (ö. 2011), terör gruplarını siyasi ya da ideolojik faktörlere göre sınıflandırmış; bu sınıfları milliyetçilik, etnik ve ayrımcılık gibi başlıklar altında ele almıştır. İdeolojik aşırılığın belirtileri çok olmasına rağmen bu aşırı grupların hepsi olmasa da çoğu en iyisini savunduklarını ya da yaydıklarını iddia etmektedirler⁴⁷.

Marksist ve anarşist çok az bir grup girift felsefi gelenek düzeyine yükselirken, diğer gruplarsa basit bir şekilde milli bireyselliği desteklemektedir. Bugün Avrupa, Afrika ve Orta Doğu'nun bazı bölgelerinde bu tür gruplar bulunmaktadır. Başka bazı gruplar da megalomani yönelimlerini yansıtmaktadır. Bunlar ABD'de Patriot Hareketi'nde bulunan yenedünya düzeni komplo teorileri gibi bazı toplumlarda bulunmaktadır. Bu yönelimlerden herhangi biri dini, ırksal ve etnik aşırılıklara yönelebilir⁴⁸.

Yirminci yüzyılın sonlarında ideolojik isyan ve terörde azalmanın meydana geldiği gözlenir. Buna paralel olarak milli ve kültürel siyasi şiddet artmıştır. Bazen milli ve kültürel çatışmalar çok sayıda kurbanlarla birlikte geniş çapta patlak vermiştir. Milli ve dini ırksal terör baskın mücadele yöntemleri edinmiştir. Ayrıca terör hareketi, uyumsuz bir hale gelmiş; mezhepsel çatışmalar ve şiddetli dini aşırılıklar, Soğuk Savaş sürecinde olduğu gibi doğu ve batı arasındaki ideolojik mücadelelerin yerine geçmiştir⁴⁹.

1.2.1.3. Siyasi Terörizm

Terör, siyasi mücadelede şiddet stratejisidir. Vatandaşların hayatlarıyla ilgili kararlarda katılım düzeyinin düşmesi durumunda ortaya çıkmakta ve kök salmaktadır. Vatandaşın katılımdan, özellikle de siyasi katılımdan uzak olması, onu ülkede hakları olduğu gibi görevleri de olan bir insan değil, eşyalardan bir eşya kılmaktadır. Bu tür bir mahrumiyetin ana sebebi yönetimin gerçek bir varlığının olmaması ve halkın taleplerini görmezden gelmesidir. Bunun yanı sıra muhalif

⁴⁷ Samuel M. Katz, **Raging Within Ideological Terrorism**, Minneapolis, Lerner Publications Company, 2004, s. 63.

⁴⁸ Gus Martin, "Types of Terrorism", **IGI Global**, United States of America, January 2017, s. 9.

⁴⁹ Samuel P. Huntington, **The Clash Of Civilizations And The Remaking Of World Order**, Simon & Schuster; a edition, New York, 1996, s. 252.

grupların baskısı ve bu baskının şiddet ve terörün gelişmesi için verimli zeminin oluşmasına yol açması da buna sebep olmaktadır⁵⁰.

Terörü birçok örgütlü suçtan ayıran şey; terörün yaptığı operasyonlarla amacının maddi kazançlar elde etmek olmayıp siyasi hedefleri gerçekleştirmeye çalışmasıdır. Terör eylemlerinin nihai hedefi siyasi karardır. Yani terörün bir devleti ya da siyasi bir grubu kendi çıkarına uygun gördüğü belli bir kararı almaya ya da kendi çıkarına uygun görmediği bir karardan vazgeçirmeye zorlamasıdır. Zira siyasi özgürlük ve siyasi bağımsızlık için yapılan mücadele, terör olgusunun ya da başka güçlerin çıkarına yönelik olarak sistemi çökertmek için terörle mücadele etmenin temel faktörlerini oluşturmaktadır⁵¹.

Bazı devletler politikalarını uygulamak için şiddet kullanmaktan geri durmazlar. Bu da istikrarın sarsılmasına yol açmaktadır. Çünkü şiddet, siyasi faaliyetin temel hedeflerine aykırıdır. Bu devletler şiddet kullanmak için gerekçeler aramaktadırlar. Bazen bu gerekçe kamu yararı ya da ülke yararı ya da bunlar dışında devletin kendi eylemleri için gerekçe olarak öne sürdüğü başka gerekçeler olabilmektedir. Devletin şiddet eylemleri uzun süre devam ettiği zaman bu durum zorunlu olarak halkın, devletin eylemlerine devam etmesini engelleyeceğine inandığı eylemlerde bulunarak tepki göstermesine yol açar. Böylece şiddet karşılıklı olur⁵².

Bahsedilen bu durum, Fransa-Almanya savaşı esnasında Fransa'da yaşanmıştır. Fransızlar yaptıkları eylemleri işgalcilere karşı bir direniş olarak kabul etmekteydiler. Fakat Alman güçlerinin Fransa topraklarına egemen olmak için yaptıkları haksız şiddet eylemleri ve Fransız halkına boyun eğdirmeleri terör eylemleridir. İşgalci Almanya'nın bakışına göre kendisinin yaptığı eylemler, Fransız teröristlere karşı intikam eylemleridir.

⁵⁰ Muhammed el-Hevârî, “**el-İrhâb el-Mefhûm ve'l-Esbâb ve Sübûlü'l-İlâc**”, 1-3 Rebiulevvel 1425'te yapılan İslam'ın Teröre Karşı Tutumu Konferansı'nda yayınlanmış bir araştırma, el-Câmia Yayınları, Câmi'atü'l-İmâm Muhammed b. Yusuf b. Suud el-İslâmiyye, Suudi, Riyad, 2004, s. 22.

⁵¹ Mahmûd Arâbî, **el-İrhâb**, 1. Baskı, Kahire, 2007, s. 38.

⁵² el-Akre, **a.g.e.**, s. 57.

1.2.2. Terörizmin Failleri Bakımından Çeşitleri

1.2.2.1. Bireylerin Terörü

Bu formattaki terör; silahlı saldırı, yol kesme, intikam alma eylemleri, fidye için kaçırma, kaçırmakla tehdit etme, soygun ve bunlara benzer ilgili ve sapkın bireylerin yaptığı eylemler şeklinde başlar. Bu bireyler küçük örgütlerin şemsiyesi altında örgütlenmiş olabilirler ya da kendileri tek başına bu eylemleri yapabilirler. Bireysel terörün kökleri eski zamanlara dayanmaktadır. Dünya tarihinde bazı halklar bu tür teröre maruz kalmış ve servetleri bireylerin terörü sebebiyle yok olmuştur.

Batı hukukçularının yaptığı birçok terör tanımında terörün bireylerle bağlantılı olduğu görülmektedir. Öyle ki bazen terör belli bir uyrukla bağlantılı olmaktadır. Amerikan menşeli yapılan tanımlarının birinde terörün Amerikan vatandaşı olmayanlar tarafından Amerikalılara karşı yapılan şiddet eylemlerinden biri olduğu ifade edilmektedir. Terörün tanımın yapan uzmanlardan İsraili yazar Miri, terörü, “Siyasal, sosyal ya da dini amaçlar için birey ya da devletten daha az olan bir grup tarafından organize bir şekilde şiddetin kullanılması⁵³ olarak tanımlamıştır.

1.2.2.2. Organize Örgütlerin Terörü

Organize suç eylemleri, programlı bir planlamaya göre çalışan organize grupların dairesine girmektedir. Bu eylemleri düşünce bakımından aşırı olan bireylerden bir grup yapmaktadır. Bazen resmi, askeri, hukuki ve ekonomik kurumlar bunları desteklemektedir. Bunlar hayatın bütün alanlarını kapsayacak şekilde planlarını yaymaktadırlar. Bu sebeple mafya, terör örgütü sayılmaktadır. Çünkü mafya kendi planlarını ve amaçlarını gerçekleştirmek için gücü, etkisi ve nüfuzu bulunmaktadır. Ayrıca mafya, egemen olma ve yönetimi ele geçirme hedefine ulaşmak için öldürme, tehdit etme ve yasa dışı araçları kullanma gibi bütün terör türlerini kullanmaktadır⁵⁴.

Örgütler, dünya halkları içinde kendi geleceklerini belirleme hakkını talep eden ve kendi amaçlarına ve hedeflerine ulaşmak için kendi stratejilerinin bir parçası olarak terörü kullanan gruplardır. Örneğin 1975'ten beri Türklere karşı terör saldırılarına başlayan ve doğrudan Türk hükümetine ve onun çıkarlarına darbe

⁵³ Şükrî, a.g.e., s. 107.

⁵⁴ Arâbî, a.g.e., ss. 26-27.

vurmayı amaçlayan Ermeni çeteler-gruplar bu tür gruplardandır. Aynı şekilde İrlanda Cumhuriyet Ordusu Örgütü ve İspanya'daki Bask Ayrılıkçı Örgüt (ETA) da bu tür gruplar arasında kabul edilmektedir⁵⁵.

Terörün bu türü, bir toplum içindeki gruplardan neşet etmektedir. Bunun temel sebebi toplumun grupları arasındaki farklılıklardır. Bir grup, toplumun bireyleri arasında eşitliği sağlamaya çalışır. Başka bir grupsa elinde bulunan ayrıcalıklar ve kazançları korumaya çalışır. Bunun sebebi hükümettir. Çünkü hükümet toplumun bireyleri arasındaki dağıtımda adalete riayet etmemektedir. Bu tür teröre sosyal terör de denilmektedir⁵⁶.

Şimdiki aşamada terör, evrensel ticaretin bir aracı haline gelmiştir. Bireyler, örgütler, şirketler ve büyük kurumlardan oluşan geniş çaplı örgüt ağları bunu yaymakta ve idare etmektedirler. Bunlar uçakları, gemileri ve şahısları kaçırma operasyonları için planlama ve hazırlıkları yapma konusunda bilgiyi vermektedirler. Ayrıca paralı asker ve terör militanlarını toplama, silah piyasasını ve uluslararası suç yönetme, yönetim sisteminin kazancını ele geçirme işlerini yapmaktadırlar. Böylece büyük malları kazanmaktadırlar. Dünyaya yayılan mafya örgütleri, terör ve suç ticareti yapan en meşhur terör örgütleri sayılmaktadır⁵⁷.

1.2.2.3. Devlet Terörü

Devlet tarafından yapılan ya da güçlülerin terörü diye isimlendirilen terör, terör için evrensel bir tanım yapmaya engel olan ana tartışmanın yapıldığı noktalardan birini teşkil etmektedir. Arap devletleri gerçek terörün devletlerin yaptığı terör olduğunu kabul etmektedirler. Devletin bunu başka bir devlete karşı yapması ya da kendi egemenliğine muhalif olanları bastırmak ve egemenliğini sağlamlaştırmak için halkına karşı yapması arasında fark yoktur⁵⁸.

Devlet terörünün olup olmaması konusunda ihtilaf bulunmasına rağmen sağlam görüşe göre devlet terörü bulunmaktadır. Fakat terör, otorite ve diktatörlüğü birbirine

⁵⁵ Muhammed İd, **el-İcrâmü'l-Mu'âsir**, 1. Baskı, Nâyif Güvenlik Bilimleri Akademisi, Riyad, 1999, ss. 150-151.

⁵⁶ Hezâyime, **a.g.e.**, s. 57.

⁵⁷ Abdullah Abdülcelil el-Hadîsî, "el-İrhâbü'd-Düvelî fi'l-Vaki' ve'l-Kânûn", **Mecelletü'l-Kadâ'**, Nakâbetü'l-Muhâmîn fi'l-İrâk, sayı. 3-4, Bağdat, 1989, ss. 219-220.

⁵⁸ Abdülkadir Zühêyr en-Nakûzî, **el-Mefhûmi'l-Kânûnî li-Cerâimi'l-İrhâbi'd-Dâhilî ve'd-Düvelî**, Menşûrâtü'l-Halebî el-Hukûkiyye, Lübnan, Beyrut, 2008, s. 52.

kariştiran araştırmacılar bulunmaktadır. Bu tür bir suç, uluslararası toplumun çıkar ya da değerlerine veya hayati organlarına zarar verirse ve suçlular uyruklarında birden fazla devlete mensupsa ya da suçlular suçu işledikleri ülkenin dışındaki ülkelere kaçaarsa ya da uluslararası koruması bulunan kişilere karşı suç işlenirse devlet terörü suçu gerçekleşmiş olmaktadır⁵⁹.

Devlet teröründen maksat; siyasi ve ideolojik olarak toplumu uysallaştırmak ve onun üzerinde tam bir egemenlik kurmak, onu denetlemek ve ona hükmetmek için korku stratejisi diye isimlendirilen bazı sistemleri görevlendirmektir. Böylece alternatif sosyal proje ve düşüncelerin üretilmesi imkânsız olmakta; kendisine kutsallık ekleyen, toplumun isteklerini, onun yararına ve zararına olan şeyleri bilen tek bir düşünceye odaklanmakla karşı karşıya oluruz. Kapsamlı ve otoriter sistemler daha çok siyasal terörü oluřturmaktadır⁶⁰.

Bazen devletin kendisi ya da onun yerine bireylerden temsilciler veya gruplar devletin dış siyaseti uygulama araçlarından biri olarak devlet terörünü kullanmaktadırlar. Özellikle demokratik olduklarını iddia eden devletler, ulusal ve uluslararası kamuoyu önünde sıkıntıya girme ve eleştirilme, aşırılık ve terörel suçlanma endişesiyle bunu yapmaktadırlar. Dolayısıyla başkalarının gözü önünde kendini iyi göstermektedirler. İşin aslıysa farklıdır. İşte bu gizli olan şey, devlet terörüdür. Her durumda devlet terörü, en üstten yapılan bir terör ve despotluk sayılmaktadır.

Bazı devletler, diktatör sistemlerin terör uygulayarak ve iktidar olan sınıfın çıkarlarına hizmet eden belli siyasi ve sosyal yöntemler koyarak halkına karşı uyguladığı baskı gibi belli politikalar koymaktadırlar. Devlet terörü bireylerin teröründen daha güçlüdür. Bu sebeple devlet, vatandaşlarını tutuklama, öldürme ve işkence ile korkutma imkânına ve gücüne sahiptir⁶¹. Devletin çok sayıda terör şiddeti türü ve derecelerini kullanma gücü vardır. Devletin hiddetinde takip ettiği şiddet

⁵⁹ Mahmûd Avd et-Tertûrî ve Cûcân Ağâdir, **İlmü'l-İrhâb: el-Ûsûsü'l-Fikriyye ve'l-İctimâ'iyye ve't-Terbiyye li-Dirâseti'l-İrhâb**, Dârü'l-Hâmid li'n-Neşr ve't-Tevzî', Amman, 2006, ss. 104-105.

⁶⁰ Barrington Moore, **el-Usûlü'l-İctimâ'iyye li'd-Dîmukrâtiyye ve'd-Diktâtûriyye**, (Çev.), Ahmed Mahmûd, Merkezü Dirâsati'l-Vahdedi'l-Arabiyye, Beyrut, 2008, s. 114.

⁶¹ Arâbî, **a.g.e.**, ss. 28-29.

çerçevesi, hedeflenen baskıdan ulusal ya da uluslararası uzun vadeli baskı ataklarına dönüşebilir⁶².

Burada birçok büyük devlet savaşa alternatif olarak terör taktiğini kullanmaktadır. Bu da devletler savaşa girdikleri zaman onlara mal olan büyük maliyetler sebebiyledir. Böylece devlet tarafından terörün kullanılması, siyasi gündemlerini uygulamada klasik savaşa alternatif olmaktadır. Terör devletlerin düşmanları olan başka devletlerle savaşmak için başvurduğu bir araç haline gelmiştir. Bu da doğrudan askeri mücadeleye engel olmak içindir.

Herhangi bir devletin askeri ve ekonomik gücü ne kadar fazla olsa onun sürekli düşmanıya bir savaş halinde yaşaması mümkün değildir. Devlet daha az tehlikeli ve maliyetli yola başvurmaktadır. Bu yol da hedef ülkedeki muhalifleri, ayrılıkçıları, aşırı grupları, siyasi arzuları olanları ve intikamcılarını desteklemektir. Bunun en iyi göstergesi, Türkiye Cumhuriyeti'nin güven ve istikrarını sarsmak için PKK terör örgütünün aldığı destektir.

1985 yılında BM, bütün devletlerden Uluslararası Hukuk'un başka devletlerde terör eylemlerini düzenlemek, bunları teşvik etmek, bu eylemlerin işlenmesine yardım etmek, bunlara katılmak, bu tür eylemlerin işlenmesine yönelik olarak kendi topraklarında düzenlenen faaliyetlere göz yummaktan sakınmakla ilgili koyduğu yükümlülükleri yerine getirmelerini istemiştir⁶³. 1987'de Kurul, bütün terör eylemlerini nefretle kınamıştır. Bu eylemler içinde devletlerin doğrudan ya da dolaylı olarak işlediği ve şiddetle terörü yayan eylemler de bulunmaktadır⁶⁴.

1.2.2.4. Uluslararası Terör

Uluslararası terör, bir unsurunda veya bileşeninde uluslararası nitelik bulunan terördür. Bu terör, birden fazla devletin çıkarlarına darbe vurmaya amaçlamaktadır. Örneğin fail ya da suç kurbanı devlet başkanı veya uluslararası bir konumu bulunan ya da suçun işlendiği toprakta yabancı bir kişi olmaktadır. Bu suçun yabancı biri

⁶² Peter Iadicola, & Anson Shupe, **Violence, Inequality, and Human Freedom**, Dix Hills, Rowman & Littlefield Publishers, 1998, ss. 276-289.

⁶³ United Nations General Assembly Resolution No. **A/RES/40/61**, of 108 Th Plenary Meeting 9 December 1985.

⁶⁴ United Nations General Assembly Resolution No. **A/RES/42/159**, Resolutions Emanating From The Report Of The Sixth Session, of December 7, 1987.

veya daha fazla devletin çıkarlarına zarar vermek amacıyla işlenmesi gerekir. Kara, deniz ya da hava ulaşımının güvenliğine saldırmak ve dünya barışını tehlikeye sokmak gibi evrensel çıkarlara zarar verilmeye çalışıldığı zaman da terör uluslararası nitelik kazanmaktadır⁶⁵.

Yani uluslararası terör, doğrudan tehdit, şiddet eylemleri ve teröre dayanan eylemler olup örgütler ya da büyük güç sahibi devletler, hedef ülkeye karşı maddi, askeri ve yaygın imkânlarını kullanarak bu eylemleri işlemektedir. Bu durum Uluslararası Hukuk ve BM Sözleşmesi'ne aykırıdır⁶⁶. Başka bir ifadeyle uluslararası terör, her türlü organize şiddet eylemini yapmak ya da şiddetle tehdit etmektir. Bunu bireyler, örgütler, hükümetler ya da devletler; siyasi, sosyal ve ekonomik genel amaçları gerçekleştirmek amacıyla korku, tedirginlik ya da umutsuzluk durumunu oluşturmak için yapmaktadır.

Hükümetler ekonomik, ideolojik ya da siyasi öncelikleri bağlamında ulusal çıkarlarını belirlemekte, bunları savunmakta ya da uluslararası toplum ile dayanışma yaparak bunları korumaktadır. Bazı yönetimler zor şartlarda zorlama ya da şiddet politikası gücüyle önceliklerini güçlendirmektedirler. Bir dış siyaset olarak teröre karışan çok sayıda hükümet örneği bulunmaktadır. Uluslararası haksız hedefleri elde etmeye çalışan devletlere nispeten devletin gözettiği terör daha uygun ve daimi sonuçlardan daha az tehlike taşımaktadır⁶⁷.

Uluslararası terörün farklı şekilleri bulunmaktadır. Bunların en önde geleni güç kullanarak uçakları kaçırmak, uçakların rotalarını değiştirmek, gemileri kaçırmak, diplomatik temsilcilere saldırmak ve rehineleri tutmaktır. Uluslararası terör uluslararası toplumun önem verdiği bir konudur. Uluslararası terör aynı zamanda uluslararası güven ve barışı tehdit eden bu olguyla mücadeleye önem veren birçok ulusal ve uluslararası antlaşmanın hedefi de olmuştur.

Devletin terörü bir dış siyaset olarak gözetmesi çok yadırgandığı için devlet genelde bunu gizli yapmaktadır. Terör bir siyaset olarak esas alındığı zaman nispeten daha az maliyetli olmakta ve bilfiil savaştan daha az tehlikeli olmaktadır. Bu, faydalı

⁶⁵ Muhammed Abdülatîf Abdül'âl, **Cerîmetü'l-İrhâb Dirâse Mukârane**, Dârü'n-Nehdeti'l-Arabiyye, Kahire, 1994, s. 14.

⁶⁶ Arâbî, **a.g.e.**, s. 30.

⁶⁷ Martin, **a.g.m.**, s. 4.

da olabilir. Dolayısıyla bu hareketler, devletleri temsil ettikleri için terör hareketlerini gözeten hükümetler onlar aracılığıyla düşmanın çıkarlarına zarar verebilirler. Aynı zamanda uygun siyasi neticeleri gerçekleştirmek için baskı da uygulayabilirler. Aslında temsilci savaşıyla (ve savaşta terörün kullanılmasıyla) devlet en az riskle rekabetçilere yaptırım uygulayabilir⁶⁸.

Uluslararası hukuk uzmanları, uluslararası terör için tek bir tanım yapma hususunda tartışma içindedirler. Zira uzmanların bir kısmı terör ve siyasi hedefleri gerçekleştirme arasında bir bağlantı kurmuşlardır. Yani siyasi suçu genel olarak terörle irtibatlandırmışlardır. Başka bir grup uzmana terör kavramını ele almada kullanılan araçları; yani tedirginlik ve korku gibi enstrümanları dikkate almıştır. Ayrıca çok sayıda uluslararası antlaşma uluslararası terör için belli bir tanım yapmaya çalışmıştır. Terör faktörleri ne olursa olsun halkları ve devletleri bütün yönleriyle yılmaktadır. Terör, toplumların gönlüne korku yerleştirme, güven ve istikrarı tehdit etmekle başlar. Bu da ekonomi, sağlık ve eğitim bakımından ülkelerin gelişmesini olumsuz etkiler.

1.3. Terörizme Neden Olan Faktörler

İnsanlığın şahit olduğu çağdaş bir olay olan terör akla çok sayıda soru getirmektedir. Bireyleri ve toplumları korkutmaya başlayan terör kavramı altında gerçekleri anlamak adına olayları niteleyerek, farklı boyutlarıyla evrensel insan toplumunun yapısını analiz ederek ve açıklayarak terör olgusunun şifrelerinin çözülmesi gerekmektedir. Terörün çok sayıda ve çeşitli sebepleri bulunmakta. Siyasi, sosyal, ekonomik ve dini sorunları yorumlamada farklılıklar bulunması ve bireysel, ulusal ve uluslararası çıkarların farklı olması sebebiyle araştırmacılar terör için belli faktörler üzerinde ittifak etmemişlerdir. Terör birtakım sebeplerle oluşmakta. Ekonomistler terörün ortaya çıkış nedeni olarak temel faktörünün, ekonomik değerlerin bozulması olduğuna inanır. Sosyologlarsa terörün yayılma kaynağının sosyokültürel, yani birbiriyle bağlantılı olan değerlerin işlevsel yapısının bozulması faktörü olduğuna inanır. Terörün ortaya çıkışının bazı sebep ve faktörlere dayandığı ifade edilebilir.

⁶⁸ a.g.m., s. 4.

1.3.1. Sosyal Faktörler

Son zamanlarda meydana gelen sosyal dönüşümler ve buna eşlik eden sosyal kurumların yapısındaki değişiklikler, bunun yanı sıra sosyal değerlerdeki etkileşim ve değişimler, manevi değerlerdeki gerilemeler; zulüm, umutsuzluk, başarısızlık ve kin bilincini yaymıştır. Bu da şiddet, suç ve teröre yönlendiren davranış bozukluğunun meydana gelmesine yol açmaktadır⁶⁹. İlk olarak terör olgusuna sosyal şartlarla birlikte bakılmıştır. Sağlık ve hastalık ikilisi esas alınarak toplumun başına gelen bir sorun olarak terör belirlenmiştir. Sosyal sorunları açıklayan ve Avrupa devletlerinin tımar devletten sanayi devletine geçmeleri şeklinde meydana gelen değişiklikte olduğu gibi bu sorunları gelişme ve bir durumun başka bir duruma değişmesiyle birlikte ele alan sosyal patoloji açısından terör kavramı incelenmiştir. Terör, bir hastalık gibi sosyal durumun, sosyal yapının çoğunu değiştiren sanayi durumuna dönüşmesinden kaynaklanmıştır.

Nüfus yoğunluğunun artmasıyla terör, suç ve ulusal kaos olgularının yayılması arasında bir bağlantı bulunmaktadır. Afrika ve Asya devletlerinde görüldüğü üzere köyden şehre göç edilmesi, yerel çatışmaların artmasına sebep olmaktadır. Bu durum ayrıca işsizlik ve yoksulluk oranlarının artmasına, sosyal ve siyasal istikrarsızlığın meydana gelmesine yol açmaktadır. Nüfusun fazla olması her durumda özellikle de halkın yaşam düzeyi, sosyal ve siyasal bilinci düştüğü durumda devletin güçlü olduğunu göstermez⁷⁰.

Teröristlerin çoğunun yanında kişiliklerine yönelik olumsuz duygu bulunmaktadır. Bu da kendilerini toplumda ispatlama güçlerinin olmadığı bilincinden kaynaklanmaktadır. Teröristler, mutsuz ve istikrarsız bir aile ortamında yetişmeleri sebebiyle kişilik problemi sıkıntısı olan kişilerdir. Bu kişiler genelde yaşadıkları başarısızlıklar konusunda başkalarını kınamak için dıştan bir düşman aramaktalar. Bunun yanı sıra genelde bilimsel ve pratik hayatlarında başarısızdırlar⁷¹.

⁶⁹ Abdullah Abdülcelil el-Hâdîsî, “el-İrhâbü’-d-Düvelî fi’l-Vâki’ ve’l-Kânûn”, **Mecelletü’l-Kadâ’**, Irak Avukatlar Sendikası, sayı. 4, 1989, s. 256.

⁷⁰ Adnan es-Seyyid Hüseyin, **el-Müşkiletü’s-Sükâniyye ve’s-Silmi’-d-Düvelî**, Merkezü’-d-Dirâsât ve’l-Bühûsi’-l-İstirâteciyye, 1. Baskı, el-İmârât, 1997, s. 11.

⁷¹ El-Yusûf, **a.g.e.**, ss. 71-72.

Bazı araştırmacılar; toplumun, sosyal düzeni korumak için zorunlu bir güvenlik supabı olarak mücadeleden kaynaklanan saldırganlığın en uzak noktasına kadar tahammül edebileceğini düşünmektedirler. Hâlbuki durum bunun aksinedir. Zira toplum saldırganlığa onay vermez ve onu sorgulama konusu yapar. İnsanın topluma adaptasyon sağlama uğruna, hatta toplumda adaptasyon olmasa dahi toplum şiddet ve çatışmayı ortadan kaldırmak ister⁷². Sosyal düzenin olmamasının suçta etkili olduğu görülmektedir.

Joseph Montville, gerçekleşmeyen ihtiyaçların terörü üretmedeki etkisi çok büyük olduğunu ifade etmiş; ihtiyaçların yerine getirilmemesi, evsizlik, özensizlik, herhangi bir toplum içinde birey ya da bir grup tarafından küçümeseyici bakış, toplum dışındaki kimselerde saldırganlığın büyümesine yol açtığını vurgulamıştır. Bu durum, söz konusu kişilere köksüzlüğü, yalnızlığı ve ayrılığı hissettirmektedir. Bu sosyal görüntü, gizli bir heyecan durumunu ortaya çıkarır ve bunu birey ya da toplumda meydana getirir. Birey de kişiliğini yıkacak davranışlar şeklinde saldırganlığını içine yönlendirir ya da genelde olduğu gibi saldırganlığını topluma yönlendirir. Kullanılan şiddet ve terör ne kadar yıkıcı ve yüksek bir derecede gerçekleşirse kendini beğenme daha çok gerçekleşmiş olur⁷³.

Terör, şekli ve yöntemi ne olursa olsun bütün alanlarda sosyal ihtiyaçları ve adaleti yerine getirmeyle ters orantılıdır. Zira toplumun siyasal, sosyal ve ekonomik sisteminde adalet bulunduğu farklı türlerdeki şiddet azalmaktadır. Birey, toplumla bağlarını kaybettiği zaman gurbet, terk edilme ve haksızlığa uğrama hissine kapılır. Bu da insanın kendini ispat etme isteğinde bulunmasına yol açar. Bazen ispat yıkıcı olup şiddet ve karşı şiddet dairesine girmektedir.

1.3.2. Psikolojik Faktörler

Aşırı terör örgütleri üyeleri üzerinde yapılan sosyolojik araştırmalar, teröristlerin çoğu gençlerden, alt ve orta sınıflardan, köy ve fakir mahalleler gibi yoksul bölgelerdeki işsizlerden ve geliri düşük olanlardan, sorunlarına çözüm üretmekten aciz olanlardan ve yolsuzluk, rüşvet ve bağımlılık gibi dini değerlere zıt

⁷² Bir grup uzman, **el-Müctema' ve'l-'Unf**, (Çev.) İlyas Zahlâvî ve Antûn Makdisî, 3. Baskı, el-Müessesetü'l-Câmi'iyye li'd-Dirâsâti ve'n-Neşr, 1993, s. 75.

⁷³ Joseph Montville, **Factor s Terrorist In Multiethnic Societies**, Lexington Books, 1998, s. 35.

olan faaliyetleri terk edenlerden oluştuğunu göstermiştir. Bu durumlar o tür gruplarda bir depresyon durumu meydana getirmektedir. Bu durum onları, kendi durumlarını değiştirmek için terör eylemine yönlendirmektedir⁷⁴.

Psikolojik yönler ve bu alanda meydana gelen değişiklikler, özellikle bu yönler bazı sarsıntılara ve akli dengesizliğe maruz kaldığı zaman bireyin teröre yönelmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu açıdan zihinsel engelli suçlu, nörotik suçlu, psikopat suçlu, kleptomani (çalma hastalığı) ve piromani (yangın çıkarma hastalığı) şeklinde olmaktadır. Hatta uyuşturucu suçları işlemek de psikolojik yönlerden sayılır. Tüm bu yönler ister genetik olsun ister bireyin maruz kaldığı belli tutumların sonucunda ortaya çıkan ani sinir baskısı sebebiyle olsun fark etmez. Bu psikolojik yönler bazen çok sayıda terör faaliyetinin arkasındaki faktörler olabilmektedir⁷⁵.

Terörün sosyolojik araştırması farklı boyutlar elde etmiştir. Paul Sites, et-*Tahakküm Esasü'n-Nizâmi'l-İctimâi* adlı eserinde terörü farklı yönlerden tartışmıştır. O yönlerden biri; bireylerin ya da grupların kendi ihtiyaçlarını araştırması ve mevcut araçlarla bu ihtiyaçları gidermeye çalışmalarıdır. Zira insanların ihtiyaçları, bazı bireylerin tamamlayıcı parçaları olan kapsamlı faktörler yansıtmaktadır. Bu durum bireyleri sosyal sistem ve yapısının dışına çıkmaya itmektir. Bunun yanı sıra bu bireyler şiddet ve terörle devlet kurumları da dâhil sosyal yapıyı çökertmeye çalışır⁷⁶.

Kişisel faktör, şiddetli terör eyleminde önemli bir faktördür. Kendi içinde saldırgan bir içgüdüye sahip olan kişi terör eylemini yapmaya daha yatkın olur ve terör örgütleri saflarına katılmaya daha hazırlıklı hale gelir. K. Barnawi'nin dediği gibi bu durum bireyi şiddete daha meyilli kılar⁷⁷. Sosyal yoksunluk; yani toplumun, belli grupları tam olarak kapsama gücünün olmaması terör gruplarının oluşmasına ve o grupların kendi kötü durumlarını değiştirmek için terör örgütlerine katılmasına yol açar.

⁷⁴ Fethurrahman Yusuf Abdurrahman, **Esbâbün Bârize li-Zâhireti'l-İrhâb-Tahlîlün Sosyolojiyy**, Merkezü Semt li'd-Dirâse, 27, Mart, 2017, <https://smtcenter.net/archives/slider> (24.02.2020).

⁷⁵ Abdurrahman Muhammed el-İsevî, **Sikûlûciyyetü'l-İrhâb**, 1. Baskı, Menşûrâtü'l-Halebî el-Hukûkiyye, Beyrut, Lübnan, 2000, s. 265.

⁷⁶ Paul Sites, **Control The Basic Of Social Order**, Dunellen Press, New York, 1993, Aktaran; Ali w Khalil, **Almiqala Alssabiqa**, s. 281.

⁷⁷ Hasan Tavâliye, "el-İrhâb ve'l-'Unfü's-Sevrî ve'l-Kifâhu'l-Müsellah", **Mecelletü'l-Mahkeme**, Beytü'l-Hikme, sayı. 21, Bağdat, 2001, s. 79.

Bazen şiddet ve aşırılığın sebebi, şiddete başvuran kimsenin sosyal kontrolde güvenliğin supabı sayılan eğitimde ve düşünce ile ahlak eğilimleriyle savaşmada başarısız olmasıdır. Hayatta başarısız olmak insanda eksiklik ve toplumun kendisini kabul etmediği duygusunu oluşturur. Bu duygu bazen insanı farklı yerlerde kendisini ispat etmeye sürükler. Her ne kadar aşırılık, kendini ispat etmenin basit bir aracı olduğu için bu duygu bireyi aşırılığa götürmese de onu terör suçlarını işlemeye götürebilir⁷⁸. O'Neill'e teröristlerin liderlerinin; ezilme, tehdit edilme, zulme uğrama ve yardımsız bırakılmayı hisseden kimselerin desteğini arıyorlar. Dolayısıyla terör çoğu zaman zulüm ve acizliği hissetmekle bağlantılıdır. Sadece fakirlikle bağlantılı değildir⁷⁹. Gunaratna; kötü yönetim, kötü yolsuzluk ve insan hakları ihlalleri şartları altında terörün ortaya çıktığını ifade etmiştir⁸⁰.

Bazen birey psikolojik nitelikleri kendisini kuşatan çevreden almaktadır. Bu aile ortamı ya da toplum ortamı olabilir. Bu çevredeki her bir bozukluk bu bireyin davranış ve hareketlerine yansır. Öyle ki bu onun psikolojik oluşumu ve yapısının bir parçası olur. Aile hayatındaki başarısızlık, bireylerin eğilimlerine ve kötü nitelikler kazanmalarına yol açan en önemli sebeplerdendir. Bazı gençlerin teröre başvurmalarının sebebi hayattaki başarısızlıktır⁸¹.

Bazılarına göre terörist psikolojik çerçevede çalışmakta ve zihinsel hastalığı gösteren belirtilerden farklı belirtileri bulunmaktadır. Klasik psikolojik tedavi araçlarının araştırılmasıyla bu belirtiler teşhis edilebilir. Terörist zekâ ve liyakat ile ayırt edilir. Terörist meseleyle meşgul olduğu zaman yüksek hedefleri bulunan kimselerden olup kültürlüdür. İlk aşamada yaptığı terör toplantıları, alışılmış duruma

⁷⁸ Tahir Mahmûd, **el-İrhâb: Esbâbuhu ve 'Îlâcuhu**, Federal Urduca Sanat, Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, İslamabad, s. 441.

⁷⁹ William O'Neill, "Concept Paper", In Responding To Terrorism: What Role For The United Nations?, **Report Of A Conference Organized By The International Peace Academy**, New York, 25-26 October 2002a, s. 8.

⁸⁰ Rohan Gunaratna, "Terrorism In The South Before And After 9/11: An Overlooked Phenomenon", In Responding To Terrorism: What Role For The United Nations?, **Report Of A Conference Organized By The International Peace Academy**, New York, 25-26 October 2002, s. 32.

⁸¹ Salih b. Gânim es-Sedlân, **Esbâbü'l-İrhâb ve'l-'Unf ve't-Tetarruf**, Nâyif Güvenlik Bilimleri Akademisi, el-İmâm Muhammed b. Suud İslam Üniversitesi, Riyad, 1999, s. 18.

aykırı bir bakış açısını sunmaktır. Onun bu yaptığı, psikolojik hastalık davranışlarına dalma belirtileri değildir⁸².

1.3.3. Ekonomik Faktörler

Özellikle günümüzde dünya devletlerinin çoğunun yaşadığı ekonomik yoksunluk sınıfsal farkların, işsizliğin ve fakirliğin artmasına yol açmaktadır. Ayrıca sunulan maddi imkânlar bireylerin talep ve ihtiyaçlarını tam karşılamamaktadır. Özellikle üçüncü dünya ülkelerinin gördüğü ekonomik bozukluk, küreselleşme araçları altında devam etmektedir. Zira zenginler daha zengin olmakta, fakirler de daha çok fakirleşmektedir. Tüm bu sebepler, bireylerin yoksunluk hissine kapılmasına sebep olmakta ve bireyleri şiddet ve terörü kullanmaya itmektedir.

George (ö. 1970) oransal yoksunluk düşüncesini ortaya atmaktadır. Zira şiddet, bireylerin hak ettikleri ve ekonomik dağılım işlemiyle bilfiil aldıkları arasında bir çelişki olduğuna inandıkları zaman şiddet doğar. Zira kötü ekonomik şartlar, depresyona yol açar. Bu da şiddet ihtimalini daha da artırır. Dolayısıyla bunun terörü artırmaya yol açması beklenmektedir. Örneğin terör örgütleri depresyona giren kişileri ya da para kazanmak için her türlü yolu arayanları kolay bir şekilde kendi askeri yapabilmektedirler⁸³.

Toplumda işsizliğin artması, kötü sonuçları olan bir hastalıktır. Hangi toplumda işsizlik ve işsizler artarsa, iş fırsatı tükenirse bu durum, terör, suç, uyuşturucu, saldırı, hırsızlık ve bunlara benzer tehlikelerin kapılarını sonuna kadar açar. Hakların tam olarak alınmaması ve iş fırsatının sağlanmaması genel bir hoşnutsuzluk doğurur. Bu, yakın ya da uzak elinde yetki olan herkesi kapsar. İşsizlik terörün yeşermesine katkıda bulunan en güçlü faktörlerdendir. Zira geçim sıkıntısı ve zorluğu, halkta yakınma ruhunun oluşmasını etkileyen faktörlerden biridir⁸⁴.

Russell Miller, 1978’de yayımlanan iki araştırmasında tutuklu teröristlerin üçte ikisinden fazlasının orta ve üst sınıflardan olduğu sonucuna ulaşmıştır. O’Neill yeni

⁸² Mustafa Misbah Debâre, **el-İrhâb Mefhûmuhi ve Ehemmü Cerâimihî fi’l-Kânûni’d-Düveli’l-Cinâî**, 1. Baskı, Kâr Yunus Üniversitesi, Bingazi, 1990, s. 81.

⁸³ Tim Krieger and Daniel Meierrieks, “What Causes Terrorism?”, **Springer Science and Business Media**, 2011, s. 6.

⁸⁴ Salih b. Gânim es-Sedlân, **Esbâbü’l-İrhâb ve’l-‘Unf ve’t-Tetarruf**, el-İmâm Muhammed b. Suud İslam Üniversitesi, Riyad, 2011, s. 20.

terör örgütlerinin üst ve orta sınıflarda bulunan idari ve teknolojik yetenekler gerektirdiğini ifade etmiştir. Fakat bunlar yine fakir ve huzursuz olanlardan büyük bir çoğunluktan oluşan piyade askerlere ihtiyaç duymaktadırlar. Çoğu zaman fakirliğe terörün temel köklü sebebi olarak bakılmaktadır⁸⁵.

Bazıları fakirliğin, bireyi terör örgütlerine katılmaya götürmediğini söylemektedir. Aslında bireyin şiddet eylemlerini yapmasına sebep olan şey, fakirler gibi onlarda oluşan histir. Bu his de yaşadıkları yoksun durumdur. Yani toplumun zengin bireyleri ile kendilerini karşılaştırmaları neticesinde onlarda bir bilinç oluşmaktadır. Onlar vatanlarının kaynaklarından kendilerinin mahrum bırakıldıklarını ve bu kaynakların dağıtımında adaletli davranılmadığını hissediyorlar. Dolayısıyla depresyon durumunu yaşıyorlar. Bu durum onları, haklarını kendilerine verebilecek herhangi bir gruba katılmaya hazır hale getirmektedir⁸⁶.

Genelde fakir toplumlar zayıf devlet konumundadırlar. Terörizmin faaliyetlerini ve askerlerinin toplanmasını engelleme gücüne sahip değiller. Aynı şekilde fakir toplumlar, terörün desteğini azaltan eğitim programları çeşitlerine ihtiyaç duymaktadırlar. Bunun üzerine şöyle denilmiştir: Yasallığa, ekonomide otoriter olmaya ve bunlar dışında klasik yönetim araçlarına ihtiyaç duyan devletler, terör grupların büyümesi için alan ve oksijen sağlamaktadırlar⁸⁷.

Birçok devletteki terör eylemleri, devletin kaynaklarına darbe vurarak milli ekonomi gücünü etkilemeyi amaçlamaktadır. Uluslararası düzeyde ekonomi faktörü de terör için bir etken sayılmaktadır. Zira terör örgütlerinin çoğu fakir gruplardandır. Hatta uluslararası düzeyde talep ettiği rolü elde etmek için bazen bazı devletler ekonomisini terör eylemlerine dayandırmaktadırlar. Böylece çevre terör için elverişli hale gelmektedir. Bazen bir devlet, terörü gözetin devlete karşı politikasını

⁸⁵ O'Neill, a.g.m., 2002a, s. 9.

⁸⁶ Hişâm el-Hadîdî, **el-İrhâb Büzûruhu ve Büsuruhu Zemânuhu ve Mekânuhu ve Şühusuhu**, 1. Baskı, ed-Dârü'l-Mısıriyye el-Lübânîyye el-Kâhire, 2000, ss. 15-16.

⁸⁷ William O'Neill, "Conference Report", In Responding To Terrorism: What Role For The United Nations?, **Report Of A Conference Organized By The International Peace Academy**, New York, 25-26 October 2002a, s. .21

değişmeye mecbur bırakmak için o devletin ekonomik çıkarlarına darbe vurmada terör kullanılmaktadır⁸⁸.

1.3.4. Siyasal Faktörler

Terör uzmanlarının çoğu, terörün siyasi bir eylem şekillerinden biri olduğu temel ilkesi üzerinde ittifak etmişler. Terörü belli bir tarih bağlamından çıkarıp genel bir olgu olarak ele almak mümkün değildir. Terör, siyasi hoşnutsuzlukta kök salan bir stratejidir. Terör, şiddete ve onun devam etmesine yasallık kazandırmaya yardımcı olan çok sayıda farklı inanç ve mezheplerin hizmetinde kullanılmaktadır. Milliyetçilik, devrim, din ve mevcut durumu müdafaa etmekle bağlantılı olan ideolojilerin hepsi teröre ilham kaynağı olmuştur.

Siyasal çokluğun olmaması, ifade özgürlüğünün eksik olması, idarenin gerçek bir varlığının olmaması; siyasal ve sosyal gücün yasal ve siyasal ifadeden yoksun olmasına yol açar. Bu durum ayrıca azınlıkların taleplerinin görmezden gelinmesi ve muhalif grupların bastırılmasına sebep olur. Bütün bunlar şiddet ve terör için uygun zeminin hazırlanmasına yol açar. Bazı devletlerde bazı İslami grupların şiddete başvurmalarının sebebi; dini akımın kuşatılması, bastırılması ve ona meşru ve aleni siyasal iş özgürlüğünün verilmemesidir⁸⁹.

Bunun üzerine genelde terör ve şiddet eylemlerinin çoğunun arkasında siyasal faktörler gizlidir. Halkların geleceklerini belirleme hakkını elde etmek, işgale direnmek, etnik ayrımcılık ve insan hakları ihlali düşüncesini reddetmek, evrensel kamuoyunun dikkatini etnik veya başka gruplardan birini ilgilendiren bir soruna ya da meseleye çekmek, devlet makamlarının kendi vatandaşlarına karşı takip ettiği adaletsiz politikalarına karşı protesto etmek bu faktörlerdendir⁹⁰.

Sömürge çağında bulunan sömürge durumları ekonomik düzey bakımından dünya devletlerin arasında geniş ve derin uçurumun olmasına yol açmıştır. Bu da dünya halklarının sosyal düzeylerine yansımıştır. Böylece dünya zengin ve fakir devletlere bölünmüştür. Dünya nüfusunun dörtte birini oluşturan sanayi devletleri

⁸⁸ İmam Hasânîn Halil, **el-İrhâb Beyne't-Tecrîm ve'l-Meşrû'iyeye**, Dârü Mahrûseti'l-Mısriyye, Kahire, 2001, s. 56.

⁸⁹ el-Hevârî, **a.g.m.**, s. 23.

⁹⁰ Ahmed Muhammed Rıfat ve Bekir et-Tayyâr, **el-İrhâbü'd-Düvelî**, Arap-Avrupa Araştırmalar Merkezi, Paris, 1998, s. 209.

dünya servetinin dörtte üçünden fazlasını ellerinde bulundururken öte yandan gelişmekte olan devletlerin nüfusu dünya nüfusunun dörtte üçünden fazla olup bu devletlerin dünya servetinin dörtte birinden daha azına sahip olması bunu apaçık ortaya koymaktadır⁹¹.

Terör siyasi amaçları gerçekleştirmenin bir aracıdır. Mücadele ulusal olup siyasi güçler ve bunlara muhalif olan gruplar arasında gerçekleşebilir ya da mücadele uluslararası olup devletler arasında gerçekleşebilir. Terör siyasi mücadelede gücü kullanma yöntemlerinden biridir. Zira terör eylemleri siyasi kararı hedef alır. Bu da bir devlet ya da siyasi bir grubu bir karar almaya, değiştirmeye ya da yazmaya zorlamakla olmaktadır. Bu da düşman nezdinde siyasi karar özgürlüğünü etkiler⁹².

Çok sayıda devletin, uluslararası örgütlerle yan yana olduğunu, onlarla anlaşmış ve terör planlarını uygulamada teröre yardımcı olacak geniş imkânları onlara verdiğini görmekteyiz. Burada apaçık bir şekilde siyasal faktörler ya da başka bir adıyla alternatif savaşlar ortaya çıkmaktadır. Zira herhangi bir devlet, siyasal amaçlar için başka bir devletle hesaplaşmasını üçüncü bir devletin toprakları üzerinde yapmaktadır. Bunun örneğini apaçık bir şekilde Irak sahasında görmekteyiz. Nitekim 2003'te Saddam Hüseyin yönetimi gittikten sonra ülkeye devletler girmiştir.

1.3.5. Milliyetçilik Faktörleri

Bazen etnik terör milliyetçi devletin bir ürünü olarak ortaya çıkabilmektedir. Çünkü milliyetçilik, ülkede uzun dönem siyasal, ekonomik ve sosyal hayatın içine giren ve ülkede egemen olan milli gruplar başka gruplara üstün kılınmasıdır. Şüphesiz geçmişte en fazla başarı gösteren devrim savaşlarında en güçlü cezbedici şey fatihin direnişine ya da sömürgeci güçlerin sömürgesinden bağımsız olmaya dayanan milliyetçilik ve ulusalcılık olmuştur⁹³.

Milliyetçilik son derece güçlü bir ideolojidir. Bazen bu, arzu edilen bütün siyasi hedef türlerinin ideolojik çerçevesini oluşturmaktadır. Bu hedefler içinde devletlerin dağılması ve oluşması da bulunmaktadır. Milliyetçilik dünyada en fazla

⁹¹ Muhammed Tûhîl Fâyiz Ebû Henteş, **'İlmü'l-İctimâ'i's-Siyâsi: Kadâye'l-'Unf ve'l-Harb ve's-Selâm**, 1. Baskı, Dârü'l-Müstakbel, Amman, 1998, ss. 77-78.

⁹² James Adams, **Terrorist Financing**, Simon & Chester Corporation, New York, 1989, ss. 13-14.

⁹³ Jennifer L. Windsor, "Promoting Democratization Can Combat Terrorism", **Journal The Washington Quarterly**, Volume; 26, Issue 3, Summer 2003, s. 48.

yayılan ideolojilerden biridir. Farklı şekillerde olmaktadır. Milliyetçilik çok yaygın olan olumsuz şekillerden milli hedefleri desteklemek için siyasi işleri ihtiva eden çok faaliyetli şekillere dönüşebilmektedir.

Bu hedefler kültürel bağımsızlıktan, ayrılıkçılık ve teklige dönüşebilmektedir. Milliyetçiliğin farklı şekillerini, mutedil ve radikal olan türlerini birbirinden ayırmak önem arz etmektedir. Radikal milliyetçilik bazen devam eden siyasi işin ideolojik bir kuralı konumunda olmaktadır. Radikal milliyetçilik belli şartlar altında silahlı siyasal şiddeti kullanmaya dönüşebilmektedir. Terör sadece bir şiddet şeklidir, şiddetten daha fazla yaygın olan bir şekil değildir⁹⁴.

Bazen milliyetçilerden bir grup, diğer milliyetçilerin aleyhine olacak şekilde siyasal, ekonomik ve sosyal kazanımların tekeline eline geçirmektedir. Diğer milliyetçiler de haklarını almak için mücadele etmektedirler. Dolayısıyla kendi geleceğini belirleme ve bağımsız olma hakkını talep eden milliyetçilik niteliğindeki ayrılıkçı etkenler terörün etkenlerinden olabilmektedir. Nitekim bu haklarını alma fırsatı verilmeyenler, bu haklarını almak için çatışmaya, şiddet uygulamaya ve terör yollarını kullanmaya başvurabilmektedirler.⁹⁵ Hatta bazıları mezhepsel terörün, halkların kendi geleceklerini belirleme hakkını elde etmede gösterdiği çabalarla aynı düzeyde olduğu görüşündedirler.

Terörün faktörleri ve eylem çerçevesi bakımından ulusalcılık ilkesinden tümüyle farklı bir şey olduğunu söyleyenlerle aynı görüşteyiz. Terör ulusal hukuk ve uluslararası kamu hukuku açısından kınanan bir eylemdir. O hiçbir gerekçe ve yasallığa sahip değildir. Terör ulusal özgürlük hareketiyle birleştiği zaman onun, vatandaşların can ve mallarına hiçbir zarar vermemesi gerekmektedir. Mükemmel bir sonuca ulaşmak için meşru yolları takip etmesi gerekir.

⁹⁴ Milliyetçilik ve Genel Olarak Şiddet Arasındaki İlişkiler Hakkında bkz. Rogers Brubaker, and David D. Laitin, "Ethnic and Nationalist Violence", **Annual Review Of Sociology**, Vol. 24, 1998, ss. 423–52.

⁹⁵ 1998 Tarihli Arap Terörle Mücadele Antlaşması'nın 2. maddesinin a fıkrasında Arap devletlerde yaşayan milliyetçilerin haklarını haksız bir şekilde almakla ilgili şöyle geçmektedir: "Farklı araçlarla yapılan mücadele durumları suç sayılmaz. Bu durumlar içinde şunlar vardır: uluslararası hukuk ilkelerine göre yabancı işgalcilere karşı silahlı mücadele yapmak, özgür olma ve geleceğini belirleme hakkını elde etmek için saldırıda bulunmaktır. Herhangi bir Arap devletinin toplan bütünlüğüne zarar veren herhangi bir eylem bu durumlardan sayılmaz."

1.3.6. Dini Faktörler

Toplumun belli bir kesimi bazen toplum içindeki dini baskıdan rahatsız olmaktadır. O kesimin dini ritüelleri yapması ya da yayması yasaklanmaktadır. Bazen de iktidar olan sistem, başka dini gruplara zarar verebilecek şekilde belli bir dini politika takip etmektedir. Bu da belli bir dini kesimin kendilerine yapılan haksızlığı gidermek için şiddete, aşırılığa ve teröre başvurmalarına sebep olmaktadır. Bazen dini aşırılık, güçlü bir itici güç gibi çalışabilmektedir. Bu, terör faaliyetini yönlendirmek ve gerekçelendirmek için etkin bir şekilde kullanılabilir. Bu, kesin olarak ve otomatikman teröre ya da şiddete yol açmamaktadır⁹⁶.

Dini terör farklıdır. Onun türünde tek olduğunu söyleyebiliriz. Zira o, değişkenleri çok olup tarihsel, etnik ve sosyal bağlamlarda ortaya çıkabilir. Onun temel niteliği, ideolojik ve milli faaliyetlerin aksine etnik-milliyetçi grupların şimdiki şartlarından, dinler içindeki çağdaş yönelimlerden ve siyasal sosyal çevrelerden ortaya çıkmaktadır. Dini terörde bulunanlar, dini faaliyetin, dinin amacındaki imanı gerçekleştirdiğine inanmaktadırlar⁹⁷.

İslami cemaat ve hareketlerin tırmanması, radikalleşmesi ve askerler edinmesi; farklı siyasal, sosyal, ekonomik ve sistemlerle yakın bağlantısı bulunan bölgelerde daha çok yayılmaktadır. Örneğin ABD'nin Afganistan ve Irak'ta öncülüğünü yaptığı müdahaleler, Amerika'nın Arap Körfez ülkelerindeki askeri varlığı ve İsrail'in Filistin topraklarını işgal etmesi çok sorunlu olan bazı durumlardır. Terörün bu bölgelerde yayılması nispeten bu ülkelerdeki halkın çoğu ile laik elit ve yeni ile klasik hayat yöntemleri arasındaki uçurumun genişlemesinden kaynaklanmaktadır⁹⁸.

Esposito, dini terörün resmi olmayan grupların araçları olmaya meyilli olmasına rağmen devletler de bazen devlet şiddeti ve terörüne meşruiyet kazandırmak için dini kullandıklarını vurgulamıştır. Bessâm Tîbî genelde cihat hareketlerinin yeni İslami hükümetleri hedef aldıklarını dolayısıyla devlete düşman

⁹⁶ Stepanova, **a.g.m.**, s. 60.

⁹⁷ Martin, **a.g.m.**, s. 8

⁹⁸ Stepanova, **a.g.m.**, s.71.

ve devrimci nitelikte olduklarını ifade etmiştir. Devletin terörle mücadele çabaları, tepkiden dolayı bazen terörün daha da artmasına sebep olmaktadır⁹⁹.

Tek kutuplu sistemde sömürge siyaseti; devlet ve halklar farklı geçitlerden geçerken ayrıldıktan sonra bunlara ulaşma ve onları elde etmenin bir yolu olarak dini faktöre yoğunlaşmıştır. Bunun en iyi göstergesi, XX. asrın doksanlı yıllarından şimdiye kadar çok sayıda dini çatışmanın ortaya çıkmasıdır. Yugoslavya'daki savaş buna örnek gösterilebilir. Bu savaşta Sırp'lar Bosna-Hersek'te binlerce Müslümanı öldürmüşler.

Dini geleneklerin tümünde terörü görmek mümkündür. Herkes bütün dini geleneklerde dini terör örneklerinin görülebildiği konusunda görüş birliği içindedir. Bütün dini gelenekler yıkım ve saldırı eylemlerini gerekçelendirmek için kullanılabilir. Bu genel nitelik, dini eylemcilere bütün kültürel gelenek düşmanlarını belirleme imkânını vermektedir. Dolayısıyla savaşçı ve suçsuz olanlar arasında seküler bir ayırım ortadan kalmaktadır. Suçsuzluğu reddetmek dini terörün en önemli ve en ayırt edici özelliği olmaktadır¹⁰⁰.

1.3.7. Fikirselsel Faktörler

Fikir faktörünün de şiddet ve terör eylemlerini yapmada önemli bir rolü bulunmaktadır. Onun uzun bir geçmişi vardır. Fikirselsel terör, kapitalist ve sosyalist sistem türleriyle bağlantılıdır. Bazen bu iki sisteminin her birinin destekçileri arasında çatışma meydana gelmektedir. Özellikle geçen asrın doksanlı yıllarından sonra İslam âlemi ve batı arasında onur kültürünün etkinleştirilmesi, her bir grubun ideolojik üstünlük elde etmeye girişmesi; Sovyetler Birliği'nin çökmesinden sonra soğuk savaş esnasında terörün ideolojik çatışmaya ve medeniyet çatışmasına dönüşmesine yol açmıştır¹⁰¹.

Terör türlerinin tümü aslında fikri teröre dayanmaktadır. Hiçbir insanın kendi aklının etkisi olmadan ve kendi düşüncesini belli bir eksen etrafında dönmesini sağlamadan hareket ettiğini göremezsin. Bu eksen bazen tekfir etmek olur. Bazen

⁹⁹ Mark Juergensmeyer, "Addressing The Causes Of Terrorism", The Club De Madrid Series On Democracy And Terrorism-Volume I, **The International Summit On, Democracy, Terrorism And Security**, Club De Madrid, 8-11 March, Madrid, 2005, s. 28.

¹⁰⁰ a.g.m., s. 28.

¹⁰¹ İbrahim Nâfi', a.g.e., ss. 78-79.

uyuşturucular olur. Bazen dinin sabit değerlerinin değiştirilmesi olur. Bazen de rezillik ve cinselliğin yayılması olur. Bazen de patlatma ve tahrip etme olur. Bazen de toplumdan ayrı olan ve toplumu yıkan bir birey üreten bir terör türü olur¹⁰².

Dini, ilkelerini ve hükümlerini yanlış anlama ve gençlerin toplum davranışları ya da yönetimi politikasında inandıkları ideal örneği bulamama neticesinde yaşadıkları depresyon ve dini boşluk; radikal grupların yaydığı ve sarıldığı düşüncelerle bu boşluğu doldurma fırsatını o gruplara verir. Ayrıca din âlimlerinin bütün aşırı düşüncelerle açık diyaloglarının olmaması ve düşüncede aşırılığa yol açan yönlerin tartışılmaması gençlerden aşırı düşüncenin yerleşmesine yol açar¹⁰³.

İletişim sistemi ve bilgilerdeki devasa gelişme ulusal toplumların kültürel kimliklerinin yok olmasına ve genç nesil arasında sosyal gerçekliğine yabancı bir durumun meydana gelmesine yol açmıştır. Bunun sonucunda bir açıdan yüzeysellik ve umursamazlık meydana gelmiştir. Diğer bir açıdan ise genç nesiller sapkınlık ve düşünce bozukluğuna maruz kalmıştır. Bu da gençlerin şiddet eylemleri ve teröre başvurmalarına sebep olmaktadır¹⁰⁴.

Aşırı düşünce sahipleri başkalarını yok etmede çok azgın bir istekleri bulunmaktadır. Onların görüşlerine göre gerçekleri ve durumları anlayanlar sadece onlardır. Onların tekli bir bakış açısı vardır. Gerçekler onlar nezdinde sadece bir şekildedir. Onların görüşlerine göre hayatın sadece bir yolu bulunmaktadır. Ayrıca onlar, kendi inandıklarını teyit eden inançsal ve fikirsel gerekçelere sahiptirler. Bu inandıklarından vazgeçmek istemiyorlar. Aynı şekilde onlar bu düşüncelerinden vazgeçmeye ya da bu konularda başkalarıyla tartışmaya hazır değiller¹⁰⁵.

Genel olarak değerlendirildiğinde; terörü anlama ve yorumlamada terörün köklü sebepleri önem arz etmektedir. Politikalar neticesinde ortaya çıkan birtakım sonuçlar bulunmaktadır. Şartlar, haksızlıklar ve despotluklar, terör eylemlerini yapmaya hazır hale gelen birey ve toplumların doğmasına yol açar. Hatta terörle

¹⁰² Arâbî, **a.g.e.**, s. 34.

¹⁰³ el-Hevârî, **a.g.m.**, s. 26.

¹⁰⁴ Râid Salih Ali ve Talâl Hamid Halil, “el-Müteğayyirâti'd-Devliyye ve İn'ikâsuhâ alâ Tatavvuri Mefhûmi'l-İrhâb”, **Mecelletü'l-'Ulûmi'l-Kânûniyye ve's-Siyâsiyye**, Diyala Üniversitesi, Hukuku ve Siyaset Bilimleri Fakültesi, Özel Sayı, Diyala, 2018, s. 286.

¹⁰⁵ el-Yusuf, **a.g.e.**, s. 98.

mücadele çabalarının bazı grup ve bireyleri engelleme gücü bulunsa da ortak hedef; fakirliği sona erdirmek, sosyal adalet ve entegrasyonu desteklemek, marjinalleri evrensel ekonominin, toplumun ve siyasal özgürlüğün göbeğine yerleştirmek ve otoriteyi yaymak olmalıdır. Bunun yanı sıra diyalog ve ülke meselelerine katılma alanları açılmalıdır. Tüm bunlara ilaveten toplumun kalkındırılması, düşüncenin ilerlemesi ve bilincin yükselmesi gerekir. Bazı durumlarda güç kullanmak uygun olabilmektedir. Fakat bu da sorun olabilmektedir. Çünkü gücün kullanılması yeni memnuniyetsizlikler ve haksızlıklar, hatta gelecek nesil içinden teröristler doğurabilir.

İKİNCİ BÖLÜM

İRAK'TA ÇATIŞMALAR VE TERÖR

ABD'nin stratejik düşüncesinde meydana gelen dönüşümleri, 11 Eylül 2001 saldırısıyla ilişkilendirmeden anlamak mümkün değildir. İlk etapta şunu söylemek gerekir ki bu olaylar ve çağrışımlar gerçekleştiği andan itibaren dünya siyaset sahnesinde ana olayları oluşturmuş ve oluşturmaya devam etmiştir. Bunun sebebi onun uluslararası ilişkilerde uzak ve derin bir etki oluşturmasıdır. Öyle ki strateji meselelerinde bazı uzmanlar yeni uluslararası ilişkilerin belirtilerinin belirginleşmeye ve “yeni uluslararası sistem” denilen yeni bir derinliğin tehlikesi ve çağrışımlarının esaslı, tarihsel ve spesifik bir şekilde başladığını söylemişlerdir. Bazı uzmanlar ise 11 Eylül'den sonraki döneme “korku çağı” demişlerdir.

2.1. On Bir Eylül Olayları ve Irak'ın İşgali

İki büyük kutup olan eski Sovyetler Birliği ve ABD arasındaki büyük savaşın sona ermesinden sonra dünyaya egemen olan dayanışma havasının oluşması ve 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra artık kutupsal ikili, güçlü bir denge ve bağlantısızlık olmamıştır. Artık dünyada yeni kavramlar egemen olmaya başlamıştır. Bu kavramlar arasında tek kutupluluk, globalleşme ve yeni dünya düzeni kavramları da bulunmaktadır¹⁰⁶. Daha sonra korkunç 11 Eylül 2001 olayları meydana gelmiştir. Bundan sonra her şey değişmiştir. Bu değişen şeyler arasında Colin Powell'in “Kısa soğuk savaş çağı üzerine perde çekildiğini” ilan etmesi de vardır. Bunun üzerine bir anda dünya yeniden birbirleriyle çatışan ve sulh yapmaya yanaşmayan iki orduya bölünmüştür¹⁰⁷.

14 Eylül 2001'de Bush kongrede Amerika'nın bir savaş durumunda olduğunu bildirmiştir. Sonraki günün sabahında Amerika Adalet Bakanı; olayın ilk zanlısının Üsâme bin Lâdin olduğunu açıklamıştır. Bunun ardından Amerika hükümeti El-

¹⁰⁶ Ali Yusuf eş-Şükrî, **el-İrhâbü'd-Düvelî fi Zillî'n-Nizâmi'l-Âlemiyyi'l-Cedîd**, 1. Baskı, Dârü İtrâk li't-Tabâ'ati ve'n-Neşr ve't-Tevzî', Kahire, 2008, s. 205.

¹⁰⁷ Andrew J. Bacevich, **el-İmparatoriyyetü'l-Emrikiyye, Hakâik ve Avâkibü'd-Diblûmâsiyye el-Emrikiyye**, 1. Baskı, ed-Dârü'l-Arabiyye li'l-'Ulûm, Beyrut-Lübân, 2004, s. 291.

Kaide örgütünü ve onu barındıran Afganistan, Yemen, Sudan, Somali ve Irak devletlerini tehdit etmeye başlamıştır. Zira Amerika bu devletleri uluslararası terörü besleyen devletler olarak saymıştır¹⁰⁸. Başkan Bush, 20 Eylül'de savaşın niteliği ve hedefleriyle ilgili bakış açısını şöyle açıklamıştır: Terörle savaşımız El-Kaide ile başlayacaktır. Fakat bu savaş bununla sınırlı kalmayacaktır. Evrensel bir yapıya sahip olan bütün terör grupları bulunup durduruluncaya ve hezimete uğratıluncaya kadar bu savaş sona ermeyecektir¹⁰⁹. Bush dünyayı iyi ve kötü diye ikiye ayırmış ve “Bizim yanımızda olmayan bizim düşmanımızdır” kuralını yerleştirmeye çalışmıştır.

12 Eylül 2001'de Güvenlik Konseyi, New York ve Washington'a yapılan saldırılara askeri karşılık vermek için uluslararası yasal yetki vermekle ilgili 1368 sayılı kararını çıkarmıştır. Ayrıca GK 1373 Sayılı ve 28 Eylül 2001 Tarihli kararı kabul etmiştir. Bu karar; bütün devletleri, uluslararası düzeyde çalışan teröristlerin ve terör örgütlerinin köklerini kurutarak ve onları güvenli yerlerden mahrum bırakarak onların gücünü durdurmakla yükümlü kılmıştır¹¹⁰. 11 Eylül olaylarından sonra dört haftadan kısa bir süre içinde Amerika öncülüğündeki uluslararası koalisyon güçleri Amerika topraklarında teröre akıl verdiği iddia edilen Üsame b. Ladin'e, El-Kaide örgütünde ona yakın olan arkadaşlarına ve El-Kaide örgüt unsurlarını barındıran ve iktidarda olan Taliban grubuna karşı Afganistan'da askeri operasyonlara başlamıştır¹¹¹.

11 Eylül saldırılarından sonra Irak savaşının kesin olduğu görülmektedir. Fakat 2 Ağustos 1990'da Saddam Hüseyin Kuveyt'e savaş açtıktan sonra Birinci Körfez Savaşı çıkmasaydı ve özellikle kesin olmayan sonuçları bulunmasaydı Irak'ın işgali 2003'te meydana gelmeyecekti. Körfez savaşının gerekçesi Saddam Hüseyin'in

¹⁰⁸ Üşâme el-Gazzâlî Harb, “Nahve Cehdin Düveliyyin Şâmil”, **Mecelletü's-Siyâsiyyetü'd-Düveliyye**, Merkezü'l-Erhâm, S. 146, Ekim, 2001, s. 9.

¹⁰⁹ Michael W. Kometer, “The New Terrorism The Nature of the War on Terrorism”, **This School of Advanced Air and Space Studies thesis**, Maxwell Air Force Base, Air University Press, 2004, ss. 11-12; “**Selected Speeches Of President George W. Bush 2000–2008**”, September 20, 2001, ss. 65-73.

¹¹⁰ United Nations Security Council Resolution No. **1373 of at its 4385 th meeting**, on 28 September 2001.

¹¹¹ Brigitte L. Nacos, **Terrorism and Counterterrorism: Understanding Threats and Responses in the Post-9/11 World**, Penguin Academics Series, 2005, s. 6.

Ağustos 1990'da Kuveyt'i Irak'a ilhak etmesi¹¹². Fakat şartlar ve geniş evrensel yaklaşımlar Amerika'nın tepkisini belirlemiştir. Başkan baba Bush yeni bir dünya sisteminin başladığını ilan etmiştir. Bush'un bu ifadeyle kast ettiği şey; ABD'nin artık Sovyetler Birliğinin bedel ödeten askeri gücü ya da sosyalist devrim hayaletinin baskısı altında kalmadan dünyayı Amerika kapitalist sisteminin yararına yeniden yapılandırmada özgür olduğudur¹¹³.

Irak'ı işgal etme niyeti 11 Eylül olaylarından daha önceki sebeplere dayanmaktadır. Birtakım yeni muhafazakâr Amerika'nın Yeni Çağ Projesi adıyla bir taslak hazırlamışlar. Bunlar Irak'ı kendi düşünce merkezlerine almışlar. Evrensel ve ihtiraslı programlarına evrensel egemenlik fırsatı verilmesi için Irak'a darbenin vurulması ve işgal edilmesi gereken ana hedefi görmüşler. Bunlar 26 Ocak 1998'de Amerika'nın eski başkanı Bill Clinton'a bir mektup göndermişler. Bu mektupta ABD'nin Irak'a karşı politikasını değiştirmesini talep etmişler ve Irak'a karşı yeni bir strateji belirlenmesi ve askeri operasyonun yapılması çağrısında bulunmuşlar¹¹⁴.

Ağustos 1998'de Irak, buna bir tepki olarak müfettişlerin hareketleri üzerindeki sınırlandırmaları ağırlaştırmış ve dayanışmadan çekilmiştir. Clinton'un Irak'ta politikasını, kapsama politikasından sistemi değiştirme politikasına dönmüştür. Ekim 1998'de Amerika kongresi Irak'ı özgürleştirme kanununu kabul etmiş ve başkan Clinton da bunu imzalamıştır¹¹⁵. Tartışma ortasında BM, 16 Aralık 1998'de özel komisyonun Irak'ı terk etmesini emretmiştir. Özel komisyonun çekilmesinden

¹¹² ABD'nin 41. Başkanı baba George Bush, Irak'ın Kuveyt'e saldırmasına karşılık vermek için geniş bir uluslararası koalisyon kurmuş ve Uluslararası Güvenlik Konseyi'nden yetki almıştır. "Çöl Fırtınası" operasyonu bir aydan fazla sürmüştür. Bu operasyon 17 Ocak 1991'den 28 Şubat 1991'e kadar devam etmiştir. 34 müttefik devlet bu operasyona katılmıştır.

¹¹³ Doksanlı yıllarda özellikle Birinci Körfez Savaşı'nda olmak üzere Amerika askeri gücünün devamlı kullanıldığı görülmektedir. Körfez savaşından sonra Yugoslavya'yı bölme hamlesi gelmiştir. Balkan devletlerinin vahşice yeniden yapılandırılması operasyonu, kardeşler arasında yerel savaşın meydana gelmesine ve 1999'da ABD, Sırbistan'ı Kosova ülkesinin ayrılmasını kabul etmeye mecbur bırakmak için öncülük ettiği bombardıman saldırısının yapılmasına yol açmıştır. Bu dönemde diğer ana askeri operasyonlar şunlardır: Faciayla sonuçlanan Somali'ye müdahale, Haiti'nin işgal edilmesi, Sudan ve Afganistan'ın bombalanması ve Irak'a defalarca yapılan saldırılar. Daha detaylı bilgi için bkz: David North, **A Quarter Century of War: The US Drive for Global Hegemony 1990–2016**, Mehring Books, United States of America, 2016, ss. 12-19.

¹¹⁴ Marcin Zaborowski, "Us Policy On Iraq: Past, Present And Future", **Eu Institute For Security Studies**, 3 February 2008, s. 4.

¹¹⁵ William J. Clinton, "Iraq Liberation Act Of 1998", **Usis Washington File**, The White House, October 31, 1998, https://fas.org/irp/news/1998/10/98110201_Tpo.html, (19.10.2019).

birkaç saat sonra ABD ve Birleşik Krallık Irak’a karşı “Çöl Tilkisi Harekâtı” denilen bombardıman saldırısını düzenlemişler¹¹⁶.

11 Eylül saldırısında uçak kaçırancının kimlikleri hakkında hiçbir delil olmadığı halde Rumsfeld 12 Eylül 2001’de Irak’a saldırılmasını talep etmiştir. Woodward belgesine göre Rumsfeld Bakanlar Kurulu toplantısında şunu söylemiştir: “Terörle savaşmanın ilk adımında Irak’ın ana hedef olması gerekir.” Fakat Irak sadece geçici olarak bekletilmiştir. Çünkü Dış İşleri Bakanı Colin Powell Irak’a yönelmeden önce kamuoyunun hazır hale getirilmesi gerektiği konusunda Bush’u ikna etmiştir¹¹⁷.

General Wesley Clark¹¹⁸, bir televizyonun kendisiyle yaptığı röportajda şunu söylemiştir: “Ben 11 Eylül olaylarından on gün sonra Pentagon’u ziyaret ettiğimde bir general ile görüştim. Bu general bana Pentagon’un Irak’a savaş açmasıyla ilgili bir karar aldığını söyledi. Ben dehşete kapıldım ve ona şunu sordum: ‘Pentagon Saddam’ın el-Kâie ile bir bağlantısı olduğuna dair bilgiler edinmiş mi?’ Bunun üzerine o da ‘Hayır’ dedi. Ben ona ‘Peki bu nasıl olacak?’ dedim. O da şöyle dedi: ‘Sanırım teröristler karşısında ne yapacağımızı bilmiyoruz. Fakat elimizde hükümetleri devirecek güçte olan iyi bir ordu vardır.’ Ben birkaç hafta sonra tekrar Pentagon’a döndüm. Bu esnada biz Afganistan’ı bombalıyorduk. Ben şu soruyu sordum: ‘Biz hala Irak’a savaşmaya gidecek miyiz?’ Bunun üzerine General şunu dedi: ‘Evet savacağız. Hatta daha kötüsü olacak. Bana beş yıl içinde yedi devleti nasıl alacağımıza dair bir nota ulaştı. O devletler de Irak, Suriye, Lübnan, Libya, Somali, Sudan ve İran’dır¹¹⁹.’”

Amerika’nın uluslararası güvenlik işlerinde uzman olan 30 araştırmacı 26 Eylül 2002’de “Irakla Savaşmak Amerika’nın Milli Bir Çıkarı Değildir” başlığı altında bir bildiri yayınlamışlar. Bu bildiri de Bush yönetimini apaçık bir şekilde

¹¹⁶ Zaborowski, **a.g.m.**, s. 4.

¹¹⁷ David L. Altheide, **Terrorism and the Politics of Fear**, A Division of Rowman and Littlefield Publishers inc, Oxford, New York, 2006, s. 175.

¹¹⁸ Wesley Clark, dört yıldızlı gruptan olup Amerika ordusundan emekli olan bir generaldir. 1999’da Kosova Savaşı diye bilinen ve Yugoslavya’ya karşı yapılan savaşta NATO ittifakında en üst komutandı.

¹¹⁹ General Wesley Clark and Amy Goodman, “Gen. Wesley Clark Weighs Presidential Bid: “I Think About It Every Day” ”, **Democracy Now**, Video Interview with General Wesley Clark, 2 March 2007, https://www.democracynow.org/2007/3/2/gen_wesley_clark_weighs_presidential_bid (24.03.2020).

Irak'a savaş açma tehlikesi hususunda uyarılmışlar. Bu araştırmacılar ayrıca savaşın gerçek etkenleri olan gizli hedeflerin olduğunu, bu hedeflerin petrol, enerji ve İsrail'in güvenliği ekseninde döndüğünü, amacın işgal edilen Irak'tan hareketle Suriye, İran ve Sudan devletlerinin her birini işgal etmek olduğunu ve sonra yeni orta doğunun yönetilmesi için Irak'ta ABD'nin dışında büyük bir diplomasi sarayını inşa etmek olduğunu ortaya koymuşlar¹²⁰.

11 Eylül olaylarını takip eden uygulamalar, terörle mücadele gerekçesiyle Amerika askeri gücün aşırı bir şekilde kullanıldığı ve çok sayıda devletin milli güvenliğinin tehdit edildiğini ortaya koymuştur. Çünkü Amerika, belli bir sistemsel yapıda olmayan, alt örgütlerden oluşan geniş bir ağ şeklinde olan, bir askeri plan çerçevesinde hareket etmeyen, beklenmedik eylemlerde bulunan yeni bir düşman türüyle karşı karşıya olduğunu görmüştür. Bu sebeple Amerika, askeri yayılma politikasını takip etmiştir. Amerika; kendi askeri şemsiyesini, El-Kaide örgütünün yayılma ihtimali bulunan bölgelerin çoğunda yaymak için asker yerleştirmeye Yemen ve Filipin ile başlamıştır. O, Malezya, Endonezya, Sudan, Somali ve bunlar dışında başka ülkelerde de askeri açılımlarda bulunmuştur.

11 Eylül saldırılarının, Amerika askerlerinin dünyanın farklı yerlerine gitmeleri için bir gerekçe oluşturduğunu ve önleyici savaş kavramını Amerika politikasına soktuğunu söyleyebiliriz. 11 Eylül saldırıları ayrıca yönetimde bulunan muhafazakâra Arap ve Müslümanlar için hazırlanmış ideolojik bir düşünceyi sunmaları, Amerika güçlerini başka ülkelerde görevlendirmeleri ve dolayısıyla Arap ve İslam dünyasına büyük zararlar vermeleri için bir kapı aralamıştır. Bu düşünce, Amerikalı Yahudi tarihçi Bernard Lewis'in önceki söylemlerine dayanmaktadır¹²¹.

¹²⁰ Ad Against Iraq War By 33 IR Scholars, **New York Times**, September 26, 2002, https://Sadat.Umd.Edu/Sites/Sadat.Umd.Edu/Files/Iraq_War_Ad_2002_2.Pdf (28.03.2020).

¹²¹ Bernard Lewis'e göre Müslümanlar ve Araplar, komuta yükleri ABD'nin omuzlarına yüklenen batı askerine karşı içlerinde bir sorun taşımaktadırlar. Özetle bu sorun şudur: Arap-İslam bölgesi Birinci Dünya Savaşı'ndan beri yenilgisini ve batının dünya liderliğini kabul etmemektedir. Öte yandan Japonya ve Almanya gibi devletler yenilgiye alışıp batı askerine boyun eğmişler. Arap ve Müslümanlar ise tarihi rolleriyle beklemekte ve batı komutasına boyun eğmeyi reddetmektedirler. Bu sorunun çözümü Arap ve Müslümanları büyük bir yenilgiye uğratmaktır. Öyle ki onlar direnmeye güçlerinin olmadığını ve batının gerek barışçıl yolla ve gerekse savaşla onların hayatlarını ve toplumlarını yeniden yapılandırmakla meşgul olduğunun bilincine varacaklar. Bkz: Beşîr Mûsâ Nafî', **el-Meşrû'u'l-Emrîkî f'l-İrâk, Erba'a Senevât mine'l-İhtilâl**, 1. Baskı, Evrâku'l-Cezîre, 1, Merkezü'l-Cezîre li'd-Dirâsât, Devha, 2007, ss. 12-13.

ABD, Irak'ı vurmak için uluslararası desteği toplama konusunda bütün dış araçları kullanmaya başlamıştır. ABD, şer odağının önemli parçalarından biri olan diktatör sistemi düşürmek amacıyla bunu yapmıştır. Fakat savaş ve işgal projesi; geniş çaplı, resmi ve sivil bir evrensel mücadeleyle karşılaşmıştır. Güvenlik Konseyi'nde bulunan Rusya, Fransa ve Çin'in karşı çıkmaları sebebiyle Amerika-İngiltere'nin BM'den savaş için uluslararası bir yasal kılıf elde etme çabaları başarısız olmuştur. Her ne kadar Konsey, işgalden kaynaklanan değişiklikleri dikkate alsın ve işgal yönetimi ile Irak'ta yabancı askerin varlığı için uluslararası bir yasal kılıf sunsa da savaşın manevi zararı gerçekleşmiştir.

19 Mart 2003'te ABD, İngiltere güçleriyle birlikte bilfiil Irak'a savaş açmıştır. Onların savaşa katılan askeri güçlerinin sayısı 170.000'di. Bu askerlerin çoğu birinci derecede Marines (ABD Deniz Piyade Kolordusu) ordusu ve güçlerindendi. 20.000 kişi İngiltere askeri idi. Onların içinde az sayıda Avustralya askeri vardı. Ayrıca NATO ittifakına bağlı olan ülkelerin güçleri çok sayıda uçak ve füze taşıyıcısıyla onlara destek vermekteydi. Üç hafta içinde Irak ordusu yenilmiş ve Irak yönetimi (Saddam Hüseyin'in yönetimi) devrilmiştir. 9 Nisan 2003'te Bağdat'ın düştüğü ilan edilmiştir.

9 Nisan 2003'te Irak'ta yönetimi devrildikten sonra Başkan Bush, savunma bakanı Rumsfeld'in de onayını alarak yeni bir idari oluşuma liderlik yapan Geçici Koalisyon Yönetimi'nin¹²² diplomat Paul Bremer liderliğinde Irak'ı yöneteceğini kararlaştırmıştır¹²³. Bu durumda Paul Bremer Irak'ta Amerika'nın tek vekili olmuştur. Peş peşe aldığı radikal nitelikli siyasal ve ekonomik kararlar sebebiyle devletin çoğu kurumu çözülmüştür. Aldığı ilk kararlar ordu ve emniyet müdürlüğünü feshetmenin yanı sıra Arap Baas Partisi'nin¹²⁴ kökünü kazımak olmuştur.¹²⁵ Böylece Irak farklı dış güçler tarafından tehdit edilen zayıf bir devlet haline gelmiştir.

¹²² Geçici Koalisyon Yönetimi; ABD, İngiltere ve antlaşmaya üye olan çok uluslu diğer devletlerin 1483 Sayılı ve 2003 Tarihli Güvenlik Konseyi kararı uyarınca oluşturduğu geçiş hükümetidir. Bu geçiş hükümetinin, 21 Nisan 2003'ten 28 Haziran 2004'e kadarki dönemde Irak hükümeti üzerinde yürütme, yasama ve yargı yetkisi bulunmaktaydı.

¹²³ Paul Bremer'in Irak'taki yönetim dönemiyle ilgili daha fazla bilgi için bkz: Paul Bremer ve Onun Irak'taki Yönetim Yılı, Tercüme eden: Ömer el-Eyyûbî, Dârü'l-Kütübü'l-Arabî, Beyrut-Lübnan, 2006.

¹²⁴ Coaliton Provisional Authority Order Number 1, "De-Ba`Athification Of Iraqi Society", CPA/ORD/16 May 2003/01.

Irak herkesin beklediği durumdan tümüyle farklı bir duruma gelmiştir. Yabancı güçlerin ülkeye egemen olduğu ilk anlardan itibaren yıkım, soygun, yangın ve hırsızlık olayları ortaya çıkmaya başlamıştır. Sadece hükümet bakanlıkları ve Baas Partisi'nin binaları hedef alınmamıştır. Bunların yanı sıra Irak toplumunun kamu ve hayati kurumları da hedef alınmıştır. Bu kurumlara hastaneler, okullar, gıda depoları, müzeler, tarih mekânlar, tarihi eserler, başkanlık sarayları, üniversiteler, kütüphaneler, mescitler, sosyal tesisler ve yerel müdürlükler dâhildir. Böylece koalisyon güçlerinin kamu güvenliğini ve kamu mallarını korumak için gerekli önlemleri almaya gücü yetmediğiyle ilgili dünyaya mesaj ulaştırılmıştır.

Irak güvenli ve istikrarlı bir yerdi. Amerika işgalinden önce Baas yönetiminin yaptığı devlet terörü dışında geliş güzel terör eylemleri yoktu. Irak'a askeri operasyonun yapılması, Bağdat'ın düşmesi, Irak sokaklarında yabancı koalisyon güçlerinin yayılması, geliş güzel saldırıların ve tutuklamaların yapılması, devamlı ve korkunç bir şekilde evlerin yıkılması; İslam ümmetine karşı ırkçı söylemler eş zamanlı olarak yapılmıştır. Bu da işgal güçlerine karşı direnişin zorunlu olduğu çağrılarının tırmanmasına sebep olmuştur. Bu çağrılarda bulunanların bir kısmı; cihadı, siyasal etkenlerle (siyasal terör) yaptıkları terör eylemleri için bir kılıf yapmıştır.

Haziran 2004'te mevcut geçici yönetim, Saddam'ın devrilmesinden kısa bir süre sonra yönetimi geçici Irak hükümetine devretmiştir. Ocak 2005'te Irak halkı, 275 üyesi olan Irak Temsilciler Meclisi seçimini yapmıştır. Sünni Arap ve Türkmenler tarafından referandum bölünmesine rağmen 15 Ekim 2005'te ülkenin yeni anayasası onaylanmıştır. Saddam Hüseyin, insanlığa karşı işlediği suçtan dolayı 30 Aralık 2006'da idam edilmiştir. Fakat tüm bu gelişmeler, Amerika ve Batının beklediği sakin bir havayla geçmemiştir. Bir açıdan işgale karşı yapılan direniş hareketi, diğer bir açıdan terör eylemleri ve mezhepsel ile etnik çatışmalar neticesinde ülke kan gölüne dönmüştür.

17 Ekim 2008'de Irak ve Amerika arasında askeri antlaşma imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre Amerika güçleri 18 Aralık 2011'de tümüyle ülkeden çekilmiştir.

¹²⁵ Coalition Provisional Authority Order Number 2, "Dissolution Of Entities", **Cpa/Ord/23 May 2003/02.**

Antlaşma tarafları, Irak'ın kendi egemenliğine ve güvenliğine yönelik tehditleri bertaraf etme gücünü desteklemek için güvenlik düzenlemeleriyle ilgili dayanışmaya devam etme isteklerini belirtmişler. Yabancı güçlerin çekilmesinden sonra şiddetin hiddetinin azalması bekleniyordu. Fakat durum yeniden daha kötüye doğru gitmiştir.

Irak devletinin yıkılması sonucu insan ve kültür yönlerinden korkunç durumlar yaşanmıştır. 2009 yılının sonuna kadar 1.500.000 (bir milyon beş yüz bin) sivil can vermiştir. 2.746000 (iki milyon yedi yüz kırk altı bin) kişi göç etmiştir¹²⁶. Irak'ta siyasi olarak istikrarlı olmayan hükümetler, anlayışsız liderler, birçok konuda yaşanan tartışmalar, mali ve idari yolsuzlukların devam etmesi, fakirlik ve işsizlik oranların yükselmesi; yüksek makamlar, görevler ve ülke kaynakları konusunda mezhepsel, etnik ve bölgesel bölünmeler gibi birçok sorun ortaya çıkmıştır. Tüm bu sorunlar içinde Irak, 2003'ten beri ilk defa devleti tehdit eden en kötü saldırı karşısında kendini bulmuştur. O da 2014'te Irak ve Şam İslam Devleti Örgütü'nün ortaya çıkması ve 2017'de sona erinceye kadar Irak topraklarının üçte ikisini işgal etmesidir.

2.2. 2003 İşgalinden Sonrası Irak'ta Ortaya Çıkan Silahlı Gruplar

Tarih boyunca ortaya çıkan bütün İslami grupların bu bağlamda gerçekleştirdikleri başarı miktarı ya da ortaya koydukları hedeflerdeki samimiyet miktarına bakılmaksızın bu gruplar İslam için çalışma amacını gütmüşlerdir. Bu grupların işi, içinde buldukları durum ve kuruldukları amaçlara göre çeşitli türde olmaktadır. Bazı gruplar kendi toprak ya da halkını müdafaa etmek için savaşmaktadırlar. Bazıları da zalim bir hükümdara karşı çıkmaktadırlar. Bazısı da batıl olan inançları düzeltmek ya da hata yapana doğruyu anlatmaya çalışmaktadır. Bazı gruplar da duruma göre bunlardan daha üstün ya da daha düşük sebeplerle kurulmuşlar. Fakat bütün grupların ortak niteliği İslam yararidir¹²⁷.

1920'den beri bir devlet olarak Irak'ın, ABD'nin Mart 2003'te öncülük ettiği savaştan sonra maruz kaldığı parçalanma ve çöküş gibi bir duruma daha önce hiç

¹²⁶ Abdülvehhâb el-Kassâb, "el-Gazvü ve Turûhâtî'l-Muhâfizîni'l-Cedîd li-Teffîti'l-İrâk", **Aşere Senevât Hezzeti'l-Âlem, Akdün alâ İhtilâli'l-İrâk 2003-2012**, Usâme Ebû Erşîd vd., 1. Baskı, el-Merkezü'l-Arabî li'l-Ebhâs ve Dirâseti's-Siyâsiyyât, Beyrut, 2015, ss. 79-80.

¹²⁷ Ali Abdürrahim Ebû Meryem, **Ashâbü'l-Hakk-Dirâse fî Nakdi'l-Cemâ'âti'l-İslâmiyye**, Merkezü'l-Cezîre li'd-Dirâsât, Devha-Katar, 2014, s. 13.

maruz kalmamıştır. Amerika'nın Irak ordusunu çözme ve askeri açıdan zayıf olan bir ordu kurma stratejisi Irak'ın güvenliğini sarsmada büyük bir şekilde etkili olmuştur. Güvenlik güçlerinin çabalarına rağmen Irak'ın güvenlik durumu apaçık bir şekilde kötüye doğru gitmiştir. Nitekim bu çabalar, ülkenin güvenlik ve istikrarını tehdit eden silahlı operasyonlarla sürekli tökezliyordu. Bu tür durumların sebebi yeni muhafazakârların Irak'ın yapısını ve onun iç içe olan sosyal dokusunu bilmemeleri ve birçok hata yapmalarıdır¹²⁸.

El-Kaide'nin de içinde bulunduğu silahlı örgütler ve gruplar, işsizlik ve marjinalleşme sıkıntısının bulunduğu bölgelere sızmışlardır. Güvenlik, özellikle Irak sınır güvenliği¹²⁹ üzerinde etkin bir egemenliğin olmaması; tekfirci¹³⁰ ve aşırı gruplardan binlerce kişinin Irak'ın her yerine yayılmak için kolay bir şekilde Irak'a girmelerini kolaylaştırmıştır. Irak; kaos, şiddet, terör ve örgüt suçlarının hedefi haline gelmiştir. Bu tür durumlar, daha sonra mezhepsel ve partisel kotalardan büyük derecede etkilenen Irak güvenlik politikasının oluşturulmasına sebep olmuştur.

Silahlı grup ve örgütler karışık ve kontrolden çıkmış şartlarda ve durumlarda meydana gelmektedirler. Onlar ortaya çıkma ve faaliyette bulunma konusunda bu tür yerleri merkez ediniyorlar. Zira Irak toplumunda dinsel, mezhepsel ve etnik çeşitlilik bulunmaktadır. İşgalin meydana getirdiği durumlar sebebiyle Irak bölgesinin sorunları daha da artmıştır. Bu durumlar da siyasi taraflar arasındaki müzmin siyaset krizi sebebiyle meydana gelen siyasi istikrarsızlık, mali ve idari yolsuzluk, grupsal kotanın yerleşmesi, peş peşe gelen hükümetler dönemindeki bazı toplum gruplarının uzaklaştırılması ve marjinalleştirilmesidir.

¹²⁸ Ukayl Muhammed Abd, "el-İstrâtiyyetü'l-Emrîkiyye fi'l-İrâk ve Eseruhâ ale'l-Alâkâti'l-İrâkiyye el-Küveytiyye", **Mecelletü Ehbâsi'l-Basra li'l-'Ulûmi'l-İnsâniyye**, Câmi'atü'l-Basra, S. 5, C. 42, 2017, s. 173.

¹²⁹ Bazısı şunu ifade etmiştir: "Amerikalıların Irak askeri kurumlarına karşı yaptığı uygulamalar sebepsiz değildi. Bu, birçok hedefi bulunan stratejik bir tavidir. ABD, sınırları açmaya başlayarak cihatçı grupların kolay bir şekilde Irak'a girmesini sağlamıştır. Böylelikle ABD, Irak'ın verimli topraklarını ulusal ve uluslararası çatışmalara hazırlamış ve Irak topraklarını terörle mücadele sahası yapmıştır." George Bush da bir konuşmasında bunu vurgulamış ve ayrıca terör eylemlerini Amerika sahasından çıkarıp Irak sahasına nakletmeyi bir başarı olarak saymıştır.

¹³⁰ Tekfirciler şöyle tanımlanmaktadır: "Genelde Amerika işgaline karşı cihad adıyla kendilerini öne atanlardır. Daha sonra bunların çoğu, pazarlarda, kafelerde, kamu yerlerinde, ulaşım duraklarında ve başka yerlerde bomba patlatma, kaçırma eyleminde bulunma ve kimliğe göre öldürme gibi çirkin bir yolla ve grupsal olarak Iraklıları hedef almaya başlamıştır.

Silahlı gruplar 2003'ten sonra Amerika ve Irak güçlerine karşı savaşmak ve Irak hükümetinin işgale yardım etmesi, Irak halkını yıldırma Amerika ile dayanışma içinde olması sebebiyle Irak hükümetini zayıflatmak için Irak sahasında ortaya çıkan gruplardır. Bu silahlı gruplar Ebû Mus'ab ez-Zerkâvî¹³¹ sayesinde oluşmuştur. Zerkâvî'nin 2003'ten sonra birçok ad altında Irak'ta İslami hareketlerin (Cihatçı Selefilik) oluşması ve gelişmesinde apaçık bir rolü olmuştur. Bunların bir kısmı onun desteğiyle kurulmuştur. Zerkâvî Iraklı olmayıp yabancı olduğu için Bazı gruplar Irak'ın direniş sancağını ona bırakmayıp eline almak için oluşmuştur. Bunlar direniş sancağının Iraklıların elinde kalmaya devam etmesi gerektiğini düşünmektedirler.

Zerkâvî ve onunla birlikte olanlar, Zerkâvî'nin stratejisi ve görüşünü anlamada temel bir tuğla sayılan bir düşünceye inanmaktadırlar. Zerkâvî iki savaşı desteklemektedir. Birincisi uzak düşman olan ABD ile apaçık bir şekil olan savaştır. İkincisi dost postuna bürünmüş düşman ile yapılan savaştır. Bu düşman da Sünni olsun Şii olsun kafir veya mürted olan yakın düşmandır. İşte karşı karşıya olduğumuz gerçek tehlike budur. Bu örgüt Irak'a gelen Arap ve yabancı savaşçıları en fazla olan gruptur. Bunlar işgal adı altında siyasi işleri reddetmektedirler. El-Kaide ikinci tür savaşta hiç gevşek davranmamıştır. Şii oluşuma karşı vahşi uygulamalarla suçlanmıştır. Bu örgüt onlara karşı çok sayıda bomba patlatmıştır¹³². 2003'ten sonra Irak'ta ortaya çıkan en büyük silahlı gruplar şöyledir:

Kaidetü'l-Cihad fî Biladi Rafdin: Bu örgüt cihatçı selefi bir İslâmî örgüttür. İşgalden sonra Irak'ta "Cemaatü't-Tevhid ve'l-Cihad" adıyla çalışmalarına başlamıştır. Bu örgütün lideri Ebû Mus'ab ez-Zerkâvî'dir. 2004'te Üsâme bin

¹³¹ Zerkâvî'nin gerçek adı, Ahmed Fâdil Nezâl el-Halâliyye'dir. O 1966'da Ürdün'ün Zerka kentinde doğmuştur. 1986 yılında Afganistan'a gitmiştir. Orada askeri birliklerde askeri eğitim almıştır. 2002'de Hirât'ta bir kamp kurmuştur. Bu kamp ile özel bir grup oluşturmuştur. O Irak'ın işgalinden önce Kuzey Irak'taki Kürt bölgelerine geçmiştir. Zerkâvî Şam Ordusu adıyla bir grup kurmuştur. Sonra Abdullah eş-Şâmî ve el-Molla Kerîkar'ın komutasında olan İslami Cemaat'ten ayrılan ve aşırı olan Faysal Kürdî ile bir antlaşma yapmıştır. Zerkâvî bu gruptan Ensârü'l-İslam adıyla bir örgüt oluşturmuştur. 2003'te Irak işgal edildikten sonra Cihatçı Selefilik gurubundan daha aşırı olan gruplardan etkilenen ve daha küçük olan nesilden cihatçılar Irak'a gelmiştir. Zerkâvî bunla arasında en çok etkilenen kişiydi. Zerkâvî Irak topraklarında kendi gücünü ve otoritesini yerleştirmiştir. 2003'ten sonra o "Tevhit ve Cihat Cemaati" adıyla bir örgüt kurmuştur. Zerkâvî, 17 Ekim 2004'te Üsâme bin Lâdin'e bağlılığını ilan ettikten sonra kendi örgütünün adını "Mezopotamya'da Cihat El-Kâiedesi" yapmıştır. Zerkâvî, Amerika'nın Irak'ı bombalamasıyla 2006 yılında öldürülmüştür.

¹³² Hasan Ebû Heniyye ve Muhammed Ebû Rümân, Tanzîmü'd-Düveleti'l-İslâmiyye el-Ezmetü's-Seniyye ve's-Sirâ'u ale'l-Cihâdiyye el-Âlemiyye, Müessesetü Friedrich Ebert, Ürdün, 2015, s. 37.

Ladin'e biat ederek bu örgüt El-Kaide'ye bağlandıktan sonra ismi Kaidetü'l-Cihad fi Biladi Rafdin olmuştur. Bu örgüt en fazla mücadele eden örgüttür. Dünyaya yayılma özelliği bulunmaktadır. Bu örgütün Irak direniş örgütlerinin tümünden daha üstün bir yayın gücü bulunmaktadır. Bazıları onu bir Irak direniş hareket olarak değil, evrensel bir tekfirci grup olarak nitelemiştir. Bu örgüt Amerikalılara sadece bir işgalci güç olmaları sebebiyle karşı çıkmamıştır. Aynı zamanda onların kafir olmaları sebebiyle de onlara karşı çıkmışlardır. Bu durumda cihad işgalcilere karşı direniş anlamının ötesine geçen bir anlama yani dini anlamlara da dayanan bir kavram olur¹³³.

El-Ceyşü'l-İslami fi'l-Irak: Bu örgüt cihatçı selefi bir İslami örgüttür. İşgalden üç ay önce ortaya çıkmıştır. Fakat kendini 2003'ün sonlarında ilan etmiştir. Irak'ta Sünni güçler tarafından özellikle aşiretler, ordu komutanları ve seçkinler tarafından desteklenen ve onlar nezdinde kabul gören bir örgüttür. Onun milli bir derinliği ve saygınlığı vardı. Ortaya çıktıktan sonra “Bağdat Keskin Nişancılar” adıyla dört film yayınlanmıştır. Bu filimler Irak'ta geniş bir yankı uyandırmış ve yayılmıştır. Daha sonra Irak İslam Ordusu; Mücahitler Ordusu, 1920 Devrim Tugayları ve Irak Direniş İslam Cephesi'yle koordineli bir şekilde “Dörtlü Koordinasyon Kurulu” adıyla hareket etmiştir. Irak İslam Ordusu ortaya çıktıktan sonra 2004'ün ilk aylarında Ensârü's-Sünne Örgütü ve Savaşçı Birlik Tugayları'yla birlikte kalkıp Sünni silahlı grupları (Selefi, Tekfirci) Furkan Örgütü adı altında toplamaya başlamışlar.

Ceyşü Ensârü's-Sünne: Bu, selefi bir İslami örgüttür. Ensârü'l-İslam Örgütü ya da diğer adıyla İslam Ordusu Örgütü'nün bir devamı sayılmaktadır. Bu örgüt Eylül 2003'te kurulmuştur. Ensârü's-Sünne Örgütü, Afganistan'dan gelip Kuzey Irak'a yerleşen savaşçıları kendisine katmıştır. Bu bölgeden başka unsurlar da onlarla birlikte bu örgüte katılmışlar. Bunlar Amerika yönetimine tabi olan Kuzey Irak'ta kendileri için güvenli bir yer bulmuşlardı. Daha sonra örgüt koalisyon güçlerinin füze ve hava saldırıları sonucunda çözülmüştür. Sonuçta örgüt unsurları Irak'ta yayılmış ve 2003'ün sonunda Tevhit ve Cihat Tugayları adıyla yeni bir örgüt kurmuşlar¹³⁴.

¹³³ Şefik Şükayr, “Teşkilâtü'l-Mukâvemeti'l-İrâkiyye”, *el-Cezîre*, <https://www.aljazeera.net/specialfiles/pages/82ccfd4f-8e7d-44f8-9db2-535c27695446> (18.02.2020).

¹³⁴ Hişâm el-Hâşimî, *Âlemü DAES-mine'n-Neş'e ilâ'lâni'l-Hilâfe*, Dârü'l-Hikme, Londra, 2015, s. 27.

1920 Devrim Tugayları (Hareketü'l-Mukâveti'l-İslamiyye el-Vataniyye el-İrakiyye): Bu hareket, 10 Temmuz 2003'te kurulan bir İslami örgüttür. Bu örgüt, İhvanü'l-Müslimîn, Selefiler ve bağımsız olanlardan çeşit grupları birleştirmiştir. Bu örgüt, Irak'taki Müslüman Âlimler Heyeti başkanı Hâris ed-Dârî'den destek almıştır. Diğer grupların şiddetine kıyasla bu örgüt mutedil bir örgüttür. Bu örgüt, aşiretlerin desteğini almış ve işgale karşı mücadele edenler tarafından saygı görmüştür. 1920 Devrim Tugayları; kapsamlı, İslami ve milli bir söyleme sahiptiler. Müslüman Âlimler Heyeti'ne bağlı olan Mezopotamya kanalı, Amerika güçlerine karşı yayın yapan yayın organlarını oluşturmuştur.

Ceyşü'l-İmamü'l-Mehdi: Bu Şii ve Iraklı bir silahlı örgüttür. Din adamı olan Mukteda es-Sadr, 2003 yılının sonlarında Amerika güçleriyle mücadele etmek için bu örgütü kurmuştur. Bu ordunun çoğunluğu Muhammed Sadık es-Sadr'ın adamlarıdır. Şii mezhebine mensup olmaları onları bir araya getirmiştir. Bu örgüt el-Vast ve Cenûb illerinde vurucu bir güç olarak ortaya çıkmıştır. Zira 2004'te ve 2005'te işgal güçlerine karşı askeri çatışmalara girmiştir. Daha sonra örgüt lideri tarafından bu örgüt dondurulmuştur. Sonra 2008'de Vadedilen Gün Sancağı adıyla yeni bir güç olarak kurulmuştur. 2013'te bu örgüt yeni bir isim olan Barış Birlikleri adıyla ortaya çıkmıştır.

Cephetü'l-İslamiyye li'l-Mukavemeti'l-İrakiyye (CÂMÎ'): Bu örgüt birçok Sünni grup tarafından kurulmuş ve 28 Mayıs 2004'te yayınladığı bir bildiriyle kuruluşunu ilan etmiştir. Onun hedefi işgalcileri Irak'tan kovmaktır. Onun hedefinde Iraklılar yoktu. Şehir içinde bombalı araç patlatmayı ya da rehinelere kesmeyi veya sivil kurumları vurmaya kabul etmemekteydi. Bu örgütün siyasi söylemi direniş grupları arasında söylemi en gelişmiş olan örgüttür. Siyasi bir ofis adıyla bildirimlerini yayınlamaktaydı. Onun askeri kolu Salahaddin Eyyübi Tugayları'dır. Bu cephe Irak Direnişi Siyasi Kurulu'nda kurucu üyedir. Onlara CÂMÎ' denilmektedir. Bu isim örgütün Arapça adı olan el-Cephetü'l-İslâmiyye li'l-Mukâveti'l-İrâkiyye'de geçen kelimelerin kısaltması olup baş harfleridir.

Ketaibü Salahaddin Eyyûbî: Bu cihatçı bir İslâmî örgüttür. Kökü Irak'taki İhvanü'l-Müslimîn'e dayanmaktadır. 28 Mayıs 2004'te yayınladığı bir bildiriyle kuruluşunu ilan etmiştir. Bu örgüt Irak Direnişi İslami Cephesi'nin askeri kolu

sayılmaktadır. Bir bildirisinde Irak İslam Ordusu, Fetih Tugayları (Irak Hamas'ı) ve Nakşibendi adamlar ile koordineli bir şekilde bazı operasyonları yaptığını vurgulamıştır.

Meclisü Şura el-Mücahidin: Birçok tugay komutanları ve liderler Zerkâvî'nin komutası altına girdikten sonra-ki en az 10.000 savaşçı onun komutası altındaydı Ocak 2006'da Zerkâvî bu meclisi kurmayı kararlaştırmıştır. Bu mecliste yedi silahlı örgüt bulunmaktaydı. Bunların adları şöyledir: Mezopotamya Cihad El-Kaidesi, el-Mensûre Grubu, İslami Cihat Birlikleri, Ehvâl Tugayları, Ensârü't-Tehvit Birlikleri, Guraba Birlikleri ve Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat Ordusu. Mezopotamya Cihad El-Kaidesi meclise egemen olan gruptu. Dolayısıyla bu Meclis, Irak El-Kaide Örgütü'nü temsil eden bir hale gelmiştir.

Ceyşü'r-Râşidîn: Bu, cihatçı bir İslamcı gruptur. Doğrudan işgalden sonra kurulmuştur. Fakat 2005'te ortaya çıkmıştır. Onun hedefleri 1920 Devrim Tugayları gibi diğer direnişçi grupların hedefleriyle benzerlik göstermektedir. Onun hedefi de Irak'ı işgal güçlerinden kurtarmaktır. Bu örgüt; Kevser Tugayı, Firdevs Tugayı, Rahman Ordusu Tugayı, Fecr-i Sadık Tugayı, Müslim b. 'Ukayl Tugayı ve bunlar dışında herhangi bir yerde mevzilenmiş birçok tugaydan oluşmaktaydı. Bu tugayların en önde geleni Eyman Tugaylarıdır. Bu tugay, hacim ve eylem bakımından bağımsız gruplar gibi faaliyet göstermekteydi.

Ceyşü'l-Mücahidin: Bu, selefi bir İslami gruptur. Aşiretlerden oluşmuştur. Irak işgalinden sonra ortaya çıkmıştır. Kendini Irak İslam Ordusu'na yakın görmüştür. Bu örgütün savaşçılarının çoğu Baas Partisi'ndendir. Bu grup ilk defa Şubat 2005'te ortaya çıkmıştır. Fakat Mücahitler Ordusu'nun resmi sözcüsü Abdurrahman el-Kaysî; işgalden önce kendilerinin bir davet grubu olduğunu, Amerika Irak'a saldırınca davet yönünü bırakıp askeri yöne tutunduklarını söylemiştir¹³⁵.

Ed-Devletü'l-İslamiyye fi'l-Irak: Bu, silahlı bir grup olup cihatçı selefi düşüncüyü benimsemektedir. Zerkâvî'nin öldürülmesinden sonra 15 Eylül 2006'da

¹³⁵ Bu konuda daha fazla bilgi için bkz: Abdülazîm Muhammed, "Ceyşü'l-Mücahidîn" el-Meşhed el-İrâkî, **el-Cezîre**, <https://www.aljazeera.net/programs/iraqi-scene/2006/11/15/%D8%AC%D9%8A%D8%B4-%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%AC%D8%A7%D9%87%D8%AF%D9%8A%D9%86> (21.02.2020).

kurulmuştur. Genelde El-Kaide örgütünün düşüncesini takip etmiştir. Mücahitler Şura Meclisi ve Mezopotamya El-Kaide Örgütü gibi çok sayıda Iraklı silahlı gruplar için bir şemsiye görevi görmüştür. Bu örgüt İslam hükümlerini uygulamak için Irak'ta Ehl-i Sünnet'in yoğun olarak yaşadığı bölgelerde İslam Hilafet Devleti diye isimlendirdiği devleti kurmayı amaçlamıştır. Onun lideri Nisan 2010 yılında savaş bakanı Ebû Hamza el-Mühâcir ile birlikte öldürülen Ebû Ömer el-Bağdadi olmuştur. Bu lider öldürüldükten sonra örgütün yeni lideri Ebubekir el-Bağdadi olmuştur. 2013 yılının sonunda örgüt Irak ve Şam İslam Devleti (İŞİD) adını almıştır. Örgüt 29 Haziran 2014'te İslam Hilafet Devleti'ni ilan etmiştir.

Ceyşü Ricali't-Tarikati'n-Nakşibendiyye: Bu, Nakşibendi tarikatına bağlı olan tasavvufçu ve Sünni bir gruptur. Irak'ın eski başbakanı Saddam Hüseyin'in yardımcısı olan İzzet ed-Dûrî tarafından 2003'te kurulmuştur. Kurulduğu ilk yıllarda geniş bir çerçevede tanınmamıştır. 2006'da Saddam Hüseyin idam edildikten sonra Kuzey Irak'ta aktif hale gelmiştir. Bu örgüt Irak'ın toprak bütünlüğünü savunmuştur. Amerika ve Irak güçlerine karşı savaşmada çok düzenli ve dikkatli bir yöntem takip etmiştir. Onun sloganlarından biri “Safevî İranlılarının Arap devletinde genişlemelerine karşı savaşmak”. Onun saflarında eski bir komutan ve iki asker bulunmaktaydı¹³⁶.

Cephetü'l-Cihad ve'l-İslah: Bu cephe 2 Mayıs 2007'de kurulduğu zaman Irak İslam Ordusu, Mücahitler Ordusu, Ensârü's-Sünne Örgütü ve Fatihler Ordusu'nu tek çatı altında toplamıştır. Bunun ardından başka örgütlerin bu örgüte katılması ve yeni antlaşmalarla ilgili peş peşe açıklamalar yapılmıştır. Bunun ardından Cihat ve İslah Cephesi ile İslam Ordusundan çekilmeler ve ayrılmalar olmuştur. Furkan Ordusu adında bir grup asker bu örgütten ayrılmıştır. 28 Temmuz 2007'de Cihat ve İslah Cephesi bir bildiri daha yayınlamıştır. Bu bildiri de Selefi bir grubun davet ve savaş için kendi örgütlerine katılmalarını memnuniyetle karşıladıklarını açıklamışlar. Bu örgütlerin yaptığı antlaşmanın girişinde kesin olarak işgale karşı çıkılacağı ve bölücü etnik ve mezhepsel projelerin def edileceği ifade edilmiştir.

¹³⁶ Örgüt ile ilgili daha fazla bilgi için bkz: Bevâbetü'l-Harekâti'l-İslamiyye, “Ceyşü't-Tarikati'n-Nakşibendiyye... er-Rakamü'l-Mübhem fi'l-İrâk”, <https://www.islamist-movements.com/2872> (19.03.2020).

Ecnihatü'l-İhvanî'l-Müslimîn: Bu örgüt Amerika işgaline karşı siyasi tutum bakımından en fazla ayrılığa düşen örgüttür. Kimine göre kabul edilen kimine göre reddedilen siyasi işlerle çalkalanmaktaydı. Bu örgüt diğer ülkelerdeki durumunda olduğu gibi Irak'ta bir örgüt olmaktan çok bir akıma benzemektedir. Onun en meşhur kanadı İslam Partisi'ydi. Bu parti Irak'ta İhvanü'l-Müslimîn'i temsil eden bir partiydi. Aynı şekilde Irak Hamas'ı örgütü ve CAMİ örgütünü temsil etmekteydi.

Hareketü Hamas-Irak: Bu örgüt, 1920 Devrim Tugayları'ndan ayrıldıktan sonra 9 Mart 2007'de yayınlanan resmi bir bildiriye açıklandığı üzere bağımsız bir örgüt olarak ortaya çıkmıştır. Bu örgüt aynı ayın 26'sında kendini ilan etmiştir. Fakat 26 Mart 2007'de yayınlanan ilk bildiriye İslam Fethi Tugayları, kendi adının İslam Direniş Hareketi: Irak Hamas'ı olarak değiştirdiğini ilan etmiştir. Fetih Tugayları sadece asıl isme dönüş yapmıştır. O da 1920 Devrim Tugayları'dır.

Cephetü'l-Cihad ve't-Tağyîr: Cihad ve İslah Cephesi'nin ilan edilmesi, CAMİ' ve Hamas örgütlerinin önerilen birleşme projesi hakkında ortak açıklama yapmalarından sonra sekiz tane cihat örgütü 6 Eylül 2007'de yeni bir cephe antlaşmasını ilan etmişler. Birleşen bu grupların adı Cihat ve Değişim Cephesi olmuştur. Bu örgüt; 1920 Devrim Tugayları, Raşidîn Ordusu, Irak Müslüman Ordusu, Irak Mücahitleri İslam Hareketi, Rahman Ordusu Birlikleri, Davet ve Ribat Birlikleri, Temkin Tugayları, Muhammed Fatih Tugayları ve Tabi'in Ordusu'nu birleştirmiştir.

El-Meclisü's-Siyasi li'l-Mukavmeti'l-Irakiyye: 11 Ekim 2007'de bu meclisin kuruluşu ilan edilmiştir. Bu meclis, dört gurubuyla (İslam Ordusu, Mücahitler Ordusu, Ensârü's-Sünne Grubu diğer adıyla Şer'iyye Kurulu ve Fatihler Ordusu) birlikte Cihad ve İslah Cephesi'ni, İslam Direniş Hareketi'ni (Irak Hamas'ı) ve Irak Direnişi İslam Cephesi'ni (CAMİ') birleştirmiştir. Kongrenin kurucu bildirisinin içerdiği bilgilere göre Meclis'in siyasi programı; işgale ve onun projelerine karşı çıkan kurum ve şahısların katılacağı bir silahlı direnişin yapılacağını, kendilerinin Irak'ın yasal temsilcisi olduklarını, Irak'ı işgalden ve yabancıların nüfuzundan kurtaracaklarını; işgalcileri, verdikleri bütün zararların tazminatını Irak halkına

ödemekle yükümlü kılacaklarını ve işgal gölgesi altında imzalanan herhangi bir anayasa, sistem, karar ya da kanunu tanımayacaklarını belirtmiştir¹³⁷.

Bu anlattıklarımıza ilaveten etkinliği yukarıda geçen gruplardan daha az olan başka cihatçı gruplar da bulunmaktadır. Bu gruplar da şunlardır: Cihatçı Selefî Grup, Fatihler Ordusu, Irak Mücahitleri İslam Hareketi, Irak Cihat Örgütleri ve Ebubekir es-Sıddîk Tugayları'dır. Bunların yanı sıra adları ortaya çıkan fakat daha sonra büyük gruplara katılmaları ve dağılmaları sebebiyle aniden ortadan kaybolan başka gruplar da bulunmaktadır. Bazıları ilk defa ortaya çıkmıştır. Çoğu ise diğer gruplardan ayrılmıştır. Adları ortaya çıkıp sonra birden kaybolan gruplar şunlardır: Kakai Ordusu, Muhammed Fatih Ordusu, Müslümanlar Ordusu, Temkin Birlikleri, Davet ve Ribat Birlikleri, İslam Gazabı Birlikleri, İntikam Tugayları, el-Mansûre Grubu Mücahitleri Tugayları'dır¹³⁸.

Irak direniş gruplarının sayısı çok olduğundan ve isimleri farklı olduğundan bunların hepsini saymak zordur. Irak'ta silahlı grup ve örgütler arasında, silah taşıma, mezhepsel ideoloji ve farklı eylemler yapma bakımlarından benzerlik olmasına rağmen bazısı uluslararası terör örgütleri listesine girmiştir. Bunlardan bazısı ise bu listeye girmemiştir. Bu örgütlerin mensubiyetleri ve yönelimleri birbirinden farklıdır. Bunların bir kısmı dini bir kısmı mezhepseldir. Bir kısmı ulusal bir kısmı millidir. Bazıları birden fazla yönelimin birleşmesidir. Bazısı yerel olup bazısı da sınırları aşmıştır. Bunların her birinin belli bir ismi vardır. Bu grupların fikri yönelimleri farklı olmasına rağmen Amerika güçlerine karşı savaşmak hepsinin ortak hedefidir¹³⁹.

2.3. El-Kaide Terör Örgütü

El-Kaide örgütü 1992-1996 döneminde el-Beşîr'in yönetiminin koruması ve gözetimi altında Sudan'a yerleşmiştir. Daha sonra 1996-2001 döneminde Taliban yönetiminin koruması altında Afganistan'a geçmiştir. 11 Eylül saldırılarından sonra

¹³⁷ El-Cezîre, "Teşkilü'l-Meclisi's-Siyâsi li'l-Mukâvemeti'l-İrâkiyye", **Mâ Verâü'l-Haber, el-Cezîre**, <https://www.aljazeera.net/programs/behindthenews/2007/10/23/> (12.03.2020).

¹³⁸ Hasan Ebû Heniyye, "el-Münezzamât ve'l-Fâ'ilûn el-Hâriciyyûn el-Kaide ve'l-Milisiyyât el-Med'ûme mine'l-Hâric", **Aşere Senevât Hezzeti'l-Âlem, Akdün Alâ İhtilâli'l-İrâk 2003-2013**, Bir grup yazar, 1. Baskı, el-Merkezü'l-Arabî li'l-Ebhâs ve Dirâseti's-Siyâsiyyât, Beyrut, 2015, s. 275.

¹³⁹ Mesnâ el-'Abîdî, "el-Cema'âti'l-İrhâbiyye fi'l-İrâk-el-Mehâtur ve't-Tevcihât ve'l-İmtidât, Mecelletü Ârâ' Havle'l-Hâfîc, S. 118, Nisan 2017, s. 79.

El-Kaide İran'a yerleşmiştir. El-Kaide lideri Üsâme bin Ladin, Pakistan'ın Abbottabad şehrinde kendi evinde öldürülmüştür. Irak El-Kaidesi ise 2006'da lideri Ebû Mus'ab ez-Zerkâvî'nin öldürülmesinden sonra zayıflasa da onu beseleyen damarlar Suriye'nin yönetiminin korumasından yararlanmaktaydı ve ona savaşçı sağlamaktaydı¹⁴⁰.

El-Kaide örgütü, ortak tecrübeler ve etkenlerin birikmesinden ve Allah yolunda cihat etme sancağı altında Sovyet işgaliyle savaşmak için seksenli yıllarda Afganistan'a giden Arap savaşçı şebekesinden bir grubun kahramanlığında ortaya çıkmıştır. Afgan Bürosu diye bilinen Hizmet Bürosu, Afgan olmayan Müslümanları Sovyet'e karşı savaş için eğitime ve askere alma işini yapıyordu. Üsâme b. Ladin'in Abdullah Yusuf Azzâm ile birlikte 1982 ve 1984 yıllarında kurduğu bir büroydu. Her ne kadar Sovyetler Birliği'nin Afganistan'dan çekilmesiyle ilgili yapılan müzakereler 1982'de başlasa da resmi olarak çekilme ancak 1989 yılında başlamıştır. İşgalin sona ermesinden sonra bazı savaşçılar, dünyanın farklı yerlerindeki İslami meseleleri ve bu hedeflerin alanını genişletmek için kurulan ve benzer çıkarları bulunan dağıntı örgütleri kapsamak için kendi faaliyet alanlarını genişletmeye başlamışlar.

ABD geçen asrın son on yıllarında bazı Arap devletlerinde İslami aşırılığın en uç örneğini desteklemiş ya da Afganistan'ın Rusya'ya karşı yaptığı savaşta Afgan mücahitlerle antlaşma yapmıştır. Bu aşamalı antlaşma Amerika'nın dünya düzeyinde sosyalizm ile savaşma ve Arap bölgesinde milli devrim sistemleriyle savaşma politikasının bir parçasıdır. Bu aşama sona erince tablo İslam ve Müslümanları kültür ve inanç gereği şiddete yönelmekle suçlamaya dönüşmüştür. El-Kaide örgütünün ortaya çıkması, Batının kıtaları aşan dini şiddetin sebeplerini soruşturmasına yol açmıştır. Böylece suçlama bütün siyasal İslam hareketlerine yöneltilmiş ve artık bu hareketlere terör hareketleri gözüyle bakılmıştır. Bazen bu bakış açısı; Arap ve Müslüman ülkelerin kültürlerinin şiddeti sevdiği ve batının demokrasi ve insan hakları gibi değerlerini reddettiği şeklinde olmuştur¹⁴¹.

¹⁴⁰ Sa'îd b. Hâzîm es-Süveydî, **Tenzîmü'l-Kâide ve Meşrû'u'd-Devleti'l-İslâmiyye**, Merkezü Sebât li'l-Buhûs ve'd-Dirâsât, 1. Baskı, 2016, ss. 14-15.

¹⁴¹ Nazzâm Berekât, "Tedâ'iyâtü Ahdâsi September ale'n-Nizâmi'd-Düvelî", **el-Cezîre**, <https://www.aljazeera.net/specialfiles/pages/452a9426-53ea-4f74-a70b-897bb6eef613> (02.04.2020).

El-Kaide örgütünün genişlemesi ve büyümesi yanlış bir şekilde kullanılan cihatçı düşünce dalgalarının bir dizisidir. Cihat düşüncesi, 1989'da Sovyetler Birliği'nin Afganistan'da desteklediği hükümetin devrilmesinden itibaren İslam âlemi üzerine etkili olmuştur¹⁴². XX. asrın doksanlı yıllarının başında Afganistan'da savaşılan çok sayıda yabancı gönüllü; Cezayir, Kafkasya, Mısır, Libya, Sudan ve başka bölgelere geçmişlerdir. Bazı bölgelerde küçük hücreler, Afganistan'da tecrübe elde eden karizmatik liderler etrafında toplanmışlar. Afganistan'da daha önce savaşılan bazı kimseler başka bölgelerde arazi çatışmaları, devrimler ya da yerel savaşıllara katılmışlar. Özellikle Cezayir ve Çeçenistan'da böyle olmuştur. Buradaki gruplar aşırı gruplar haline gelmiştir. Fakat XX. asrın doksanlı yıllarının ortalarına gelinmesiyle bu dalga kaybolmuştur. Bununla birlikte savaşıllar sona ermiş, hareketler yok olmuş ya da bu unsurlar o ülkelerden çıkarılmıştır. Bu grupların üyelerinin çoğu, o dönemde Taliban'ın egemenliği altında olan Afganistan'a gitmiştir.

Abdullah Azzâm, Üsâme b. Ladin'in birinci mürşidiydi. Bu mürşit İslam dünyasındaki mevcut olaylar hakkında ona genel bir bakış açısı vermekteydi. Abdullah Azzâm Sovyetler Birliğinin Afganistan'ı işgal etmesini tartışmış ve İslam devletinin yabancı işgalden kurtulması gerektiğini şiddetle savunmuştur. Azzâm, kendi bilgileri doğrultusunda Bin Ladin için Pakistan'a gizli bir seyahat düzenlemiştir. Bin Ladin Pakistan'ın Peşaver ve Karaçi kentlerine yolculuk yapmıştır. Orada bazı Afganlı İslami grupların liderleriyle görüşmüştür. Bunların içinde Abdürresûl Seyyâf da vardı. Bu şahıs, Afganistan Özgürlüğü İçin İslam Birliği'ne bağlıydı. Görüştüğü liderlerden biri de İslami Cemaat'ten olan Burhaneddin Rabbânî'ydî. Bu seyahat bir ay devam etmiştir. Bunun ardında Bin Ladin başka seyahatler de yapılmıştır. Nihayetinde Üsâme bin Ladin 1982 yılında Afganistan'a geçmiş ve neredeyse kalıcı olarak oraya yerleşmiştir¹⁴³.

¹⁴² El-Kaide iki cihat türünün olduğuna inanmaktadır. Biri fetih cihadı diğeri ise savunma cihadıdır. Savunma cihadı fakihlerin ittifakıyla silahlı cihattır. Ama birinci tür olan fetih cihadı ise bunu ancak devlet yapabilir. Zira devlet bu cihat ile kendi sınırlarını genişletmeye, İslam davetini yaymaya ve mazlumları zulümden kurtarmaya çalışmaktadır. Savunma cihadı ise İslam ülkelerinden biri saldırı ve savaşıllara maruz kaldığı zaman her Müslümana bu savunma cihadı farz-ı ayndır.

¹⁴³ Üsâme b. Ladin, Suudi Arabistan'daki aile şirketine ait kazı araç gereçlerini ve buldozerleri beraberinde götürmüştür. Bu araçlar, mücahitlerin Sovyet savaşıllarına saldırmalarında önemli katkılarda bulunmuştur. Zira mücahitler bu araçlarla dağlarda yollar açmış, engebeli yerleri düzleştirmiş ve Tora Bora'daki askeri kampların tarzında labirentlere benzeyen askeri kamplar

Sovyetlere karşı Afganistan’da cihadın patlak vermesiyle birlikte Orta Doğu ve Kuzey Afrika’nın farklı bölgelerinden çok sayıda Cihatçı Selefi gruplar birleşmişler. Cihadın başladığı ilk yıllardan itibaren ve Sovyetlerin Afganistan’dan çekilmesinden önce farklı cihatçı gruplar arasında derin stratejik tartışmalar ortaya çıkmaya başlamıştır. Mısır, Cezayir ve Libya gruplarından çok sayıda kişi, Afganistan’dan kendi ülkelerine döndükleri zaman hükümetleriyle dövüşmeye niyetlenmişlerdi. Öte yandan başka gruplar nispeten Suudi sistemi ve siyasal olmayan Selefilik’ten etkilenmişlerdi. Bunlar cihat vaktinin bittiğini ve savaşçıları bekleyen görevin davet etmek ve müjdelemek olduğunu düşünüyorlardı. Fakat birinci grup daha sonra, muzaffer olmalarının başka düşmanlara karşı cihat etme hakkını kendilerine verdiğini düşünmüşler¹⁴⁴. Hatta bunlardan kimi Afganistan dışında da cihada devam etmeyi desteklemiştir. Bunlar bunu nasıl yapacaklarını tartışmışlardır. Abdullah Savunma cihat lideri Abdullah Azzâm’ın destekçileri cihat eylemlerinin sadece gayri Müslimlere karşı yapılması ve Filistin, Kafkasya ve başka yerlerdeki sömürgecilere karşı mücadeleye yoğunlaşmanın olması gerektiği çağrısında bulunmuşlar. Öte yanda Mısırlı Eymen ez-Zevâhirî, Azzâm’ın taraftarlarının Arap hükümetlerini vurmak istememelerine şiddetle karşı çıkmıştır. Zira ez-Zevâhirî, Arap dünyasında despot olan sistemlerin doğal olarak Müslüman olmadıklarını ve bu sebeple cihat öncülerinin onlarla savaşıp onları devirmeleri gerektiğini ifade etmiştir¹⁴⁵.

1984 yılında Bin Ladin, Peşaver’de Ensâr Evi’ni (Beytü’l-Ensâr) kurmuştur. Onun bu evden amacı, cihat için gönüllü olarak gelenleri askeri eğitim kamplarına göndermeden önce onları karşılayan bir durak oluşturmaktır. Aslında o zaman Bin Ladin eğitim kamplarına sahip değildi. Yeni gelen gönüllüleri, Seyyâf, Rabbânî ya da Afganistan İslam Savaşı lideri Gulbeddin Hikmetyar gibi büyük komutanların liderlik ettiği Afganistan mücahit gruplarına ait bir kampa gönderiyordu. Fakat 1986 yılında Bin Ladin Afganistan’ın farklı yerlerinde kendine ait askeri eğitim kamplarını kurmuştur. Bin Ladin 1989 yılında mücahitlerin isimlerini kaydetmek ve bunlardan

kazmışlar. Bkz: Abdalbârî, Atvân, el-Kaide et-Tenzîmü’s-Sırrî, 1. Baskı, Dârü’s-Sâkî, Beyrut-Lübnan, 2007, s. 50.

¹⁴⁴ Jon B. Alterman, **Religious Radicalism after the Arab Uprisings**, Center for Strategic and International Studies, London, 2015, s. 12.

¹⁴⁵ Camille Tawil, **Brothers in Arms: The Story of Al-Qa’ida and the Arab Jihadists**, Saqi Books, London, 2011, s. 17.

ölenlerin isimlerini ailelerine bildirmek için bir büro kurmuştur. Bu kayıt bürosunun adı El-Kaide'ydi. İşte El-Kaide örgütünün adı buradan gelmektedir¹⁴⁶.

Ez-Zevâhirî, zengin olan, Suudi Arabistan yönetimiyle iyi ilişkileri bulunan, özellikle Afganistan'daki Arap savaşçı grupları desteklemek ve finanse etmekle adı ön plana çıkan Üsame bin Ladin'den çok etkilenmiştir. Üsame bin Ladin, ABD'nin Saddam Hüseyin'e karşı açtığı İkinci Körfez savaşından ardından ABD'nin Suudi Arabistan'da bulunan askeri güçlerini kovma niyetini ilan ettikten sonra ez-Zevâhirî ve Bin Ladin 1998'de Yahudilere ve Haçlılara Karşı Savaşın Küresel İslam Cephesi adlı örgütün altında resmi olarak kendi eylemlerini birleştirmişler¹⁴⁷.

El-Kaide örgütü cihadın yeni bir örneği olmuştur. Bu örgüt uzak düşmana karşı küresel bir çatışmaya yoğunlaşmıştır. 1998 yılında ABD'nin Kenya ve Tanzanya'daki elçiliklerine yapılan saldırılar ve ondan sonra 11 Eylül 2001 saldırıları ABD'ye karşı savaş açmayı ilan etmek dışında başka bir şey değildir. Ayrıca El-Kaide örgütü Selefi akımlar içindeki çeşitli görüşlere karşı bir isyan olarak ortaya çıkmıştır ki o Selefi görüşler; batıyla savaşmanın, ortak hedefleri yani siyasal yeni bir İslami toplum ve iskelet oluşturma ya da hilafet devlet sistemini kurma hedeflerini yıkmaya yol açacağını savunuyorlardı. Bu sebeple El-Kaide'nin görüşü, önemli meseleler olmaları hasebiyle Suriye'de cihat meşalesini yakma, Filistin'i özgürleştirmeye çalışma ve Şiiilerle savaşma yönünde olmuştur. Fakat daha öncelikli hedef olan uzak düşmanla savaşma hedefi onları bu hedeflerinden çevirmiştir¹⁴⁸.

Bin Ladin hiçbir zaman klasik silahlarla Amerika topraklarında büyük güç olan düşmanı yenmede başarılı olamayacağını biliyordu. Bu sebeple örgüt uzun vadeli alternatif stratejiler kullanmıştır. Bin Ladin bu stratejileri şöyle açıklamıştır: “Amerikalıları İslam topraklarında bizimle savaşmaya doğru çekmek istiyoruz. Eğer kendi topraklarımızda onlarla savaşırsak onları kesinlikle yeneceğiz. Çünkü onların bilmediği ve tanımadığı topraklarda savaşın şartlarını biz belirleyeceğiz¹⁴⁹.” Seyfûlâdl bu görüşü desteklemiş ve şöyle demiştir: “Yılanın başını acıtan bu son

¹⁴⁶ Atvân, **a.g.e.**, s. 52.

¹⁴⁷ Tawil, **a.g.e.**, s. 22.

¹⁴⁸ Eymen ez-Zevâhirî, **Fürsân Tahte Râyeti'n-Nebî**, Dârü's-Sâhib li'n-Neşr, C. 1, 2. Baskı, Pakistan, s. 440.

¹⁴⁹ Atvân, **a.g.e.**, s. 271.

darbelerimizin hedefi onun deliğinden çıkmasıdır.” Gerçekten de böyle olmuştur. Zira ABD, Afganistan’a savaş açma kararı almış, sonra da 170 bin askeri Irak’ı işgal etmeye göndermiştir. Bu durum farklı cihat gruplarının artmasına yol açmıştır. Bunların çoğu düşünce ve sistem olarak El-Kaide ile bağlantılıydı.

El-Kaide örgütü, Orta Doğu ve Kuzey Afrika’nın farklı bölgelerine yayılan farklı cihatçı selefi gruplar üzerindeki liderliğini pekiştirmeye çalışmıştır. Ayrıca El-Kaide, bu cihatçı grupların mensup oldukları farklı siyasal çevre, sistemler ve toplumların farklı olmasına bağlı olarak uygun yollarla işlerini yapmaya izin vererek ve stratejik işleri belirlemede sadece El-Kaide’ye başvurmalarını zorunlu kılarak grupların ayrılmalarını önlemiştir. El-Kaide örgütü ve namı; el-Mağrib Diyarında İslam El-Kaide Örgütü, Mezopotamya’da El-Kaide Örgütü, Arap Yarımadası’nda El-Kaide Örgütü, Nusra Cephesi diye bilinen Suriye örgütü gibi vekil olan ya da El-Kaide’ye bağlı olan örgütler aracılığıyla büyümüş ve gelişmiştir¹⁵⁰.

11 Eylül 2001 olayları meydana gelmiş ve bu olaylar uluslararası dengelerde değişimlere yol açmıştır. El-Kaide ve onun düşünce ve hareket yörüngesinde dolaşan gruplar ile ABD ve Arap devletlerinden çok sayıda hükümet ve büyük güçlerden oluşan müttefikleri arasında çatışmalar meydana gelmiştir. Kanlı çatışmanın açılışını Afganistan savaşı yapmıştır. Bu savaş Taliban yönetiminin devrilmesine ve El-Kaide komutanlarının gözlerden kaybolmasına yol açmıştır¹⁵¹.

Afganistan’da Taliban ve El-Kaide’ye karşı kısa savaş Ekim 2001’in başında başlamış aynı yılın Eylül ayına kadar devam etmiştir. Bu savaş ABD askerlerinin zaferiyle sonuçlanmıştır. Amerika’nın şiddetli bombardımanının ardındaki duraklamadan bir ay sonra Taliban ülkenin kuzeyinde zayıflamış ve başkent Kabil’i boşaltmıştır. Taliban güneydeki sığınaklarına girmiştir. Taliban yönetimi, Üsame bin Ladin ve El-Kaide’yi barındırmasına rağmen Amerika askerinin baskısı altında

¹⁵⁰ Fuâd İbrahim, **es-Selefiyyetü’l-Cihâdiyye fi’s-Su’ûdiyye**, Dârü’s-Sâkî, Lübnan-Beyrut, 2009, s. 18.

¹⁵¹ Ebû Muhammed el-Makdisî, “es-Selefiyyetü’l-Cihâdiyye”, *Likâü’l-Yevm* (Bugünkü Buluşma), el-Cezîre, [https://www.aljazeera.net/programs/today-interview/2005/7/10/%D8%A3%D8%A8%D9%88-\(15.01.2020\)](https://www.aljazeera.net/programs/today-interview/2005/7/10/%D8%A3%D8%A8%D9%88-(15.01.2020)).

çökmüştür. Fakat El-Kaide ve Taliban'ın büyük komutanları ve çok sayıda aşırı olan kimseler kaçmışlar¹⁵².

2.3.1. Irak'ta El-Kaide

Ebû Mus'ab ez-Zerkâvî 2001'de Afganistan'dan çıktığı zaman Irak'ın kuzeyinde kalmıştır. Gizliden burası ile Suriye arasında gidip gelmiştir. Ona yakın olanlar onun Suriye'de bir üs kurduğunu ifade etmişler. Zerkâvî'nin gizli bir şekilde Ürdün'e gittiği ve orada 28 Ekim 2002'de Amerikalı diplomat Laurence Foley'nin suikast eylemini bizzat yönettiği söylenmiştir¹⁵³. Amerika güçleri 9 Nisan 2003'te Irak'ı işgal ettikleri zaman Zerkâvî Irak'ın kuzeyini terk etmiş ve fırsat kollamak için Bağdat'a gitmiştir. Orada küçük grubunun çekirdekleri hızlı bir şekilde büyümüştür.

Zerkâvî, Tevhit ve Cihat adlı grubu Üsame bin Ladin liderliğinde bulunan ve Merkez olan El-Kaide örgütüyle bağlantı kurmaya başlamıştır. Bunu da küresel cihat politikasına göre daha fazla üyeyi kendi tarafına çekmek için yapmıştır. Her iki taraf her ne kadar uzak ve yakın düşmanla savaşma stratejisinde, Şiiilerin kâfir olduğu ve onların hedef alınması konusunda cihatçı felsefi akıma mensup olsalar da bu iki grup ideolojik düşünce ve savaş stratejisiyle ilgili bazı konularda ayrılığı düşmekteydiler¹⁵⁴.

Tevhit ve Cihat Tugayları lideri Zerkâvî 2004'te El-Kaide ve onun lideri Üsame bin Ladin'e biat ettiğini ilan etmiştir. Bunun üzerine Tevhit ve Cihat Tugayları'nın ismi Mezopotamya'da Cihat El-Kaidesi olmuştur. Zerkâvî'nin bu bağlılığı onun askeri gücünü artırmıştır. Zira Cihat el-Kâdesi'ne sempati duyan ve bunun fanatiği olan herkes bu yeni örgüte katılmıştır¹⁵⁵. Ayrıca El-Kaide örgütü tarafından yaklaşık olarak aylık 680 bin Euro mali yardımın doğrudan bu örgüte

¹⁵² Douglas Kellner, **From 9/11 to terror war: Dangers of the Bush legacy**, Rowman and Littlefield, Boulder- Colorado, 2003, ss. 32-33.

¹⁵³ Charles Prizar ve Damian Martins, **Ebû Mus'ab ez-Zerkâvî, 1966-2006 el-Vechü'l-Âher li-Tenzîmi'l-Kâide**, tercüme ede: Hale Salahaddin Lûlû, 1. Baskı, Dârü'l-Arabiyye li'l-'Ulûm Nâşirûn, Beyrut-Lübnân, 2006, ss. 125-126.

¹⁵⁴ Muhammed Ebû Rummân ve Hasan Ebû Heniyye, **es-Selefiyyetü'l-Cihâdiyye ba'de Makteli'z-Zerkâvî: Mukârebetü'l-Hüviyye, Ezzemetü'l-Kiyâde ve Dabâbiyyetü'r-Rü'ye**, Friedrich Ebert Kurumu, Amman, 2009, s. 33.

¹⁵⁵ Fuâd Hüseyin, **ez-Zerkâvî el-Ceylü's-Sânî li'l-Kâide**, Dârü'l-Hiyâr, Ürdün, 2005, ss. 44-45.

yapılmasıyla onun mali gücü artmıştır. Bunun yanı sıra Körfez ve Avrupa'dan zekât ve sadaka gibi bağışlarla da ona destek verilmiştir¹⁵⁶.

Zerkâvî hilafeti kurmaya çalışmıştır. Öyle ki El-Kaide örgütü tarafından bölgede milli devlet sistemine meydan okumada önemli bir adım atılmıştır. Bunun üzerine El-Kaide komutanlığı “Müslümanlar henüz hazır olmadıkları için vaktin uygun olmadığı” açıklamasını yapmıştır. Zevâhirî, ruhi ve dini yönelimlerle toplumu hilafeti kabul etmeye hazırlamak amacıyla tekrar emirlik ya da İslami yönetim şekillerinden birini kurmak için mücadele etmiştir¹⁵⁷.

Örgüt birçok komisyondan oluşmaktadır. Bu komisyonların her biri kendisine ait dosyayı idare etmektedir. Bu dosyalar şunlardır: Şeri Komisyon Dosyası, Güvenlik Dosyası, Özel Tugaylar Dosyası, İlişkiler ve Koordinasyon Dosyası, Mali ve İdari Dosya, Karşılama Dosyası ve Yayın Dosyası. Örgüt teşkilatında bulunan savaşçı sayısı yaklaşık olarak 10.000'i bulmuştur. Zerkâvî doğrudan bunları kontrol etmiş ve genel stratejiler belirlemiştir. Bu sebeple bütün askeri teşkilatlar hedefleri seçmede belli bir program takip etmişler. Yayılmış olan birlik ve grupların küçük eylemlerin çoğunda doğrudan Zerkâvî'den emir almaları gerek görülmemiştir. Sahadaki komutanlarının çabalarında tugay liderleri ve bölge emirleriyle koordineli bir şekilde hareket etmeleri yeterli görülmüştür¹⁵⁸.

Mezopotamya'da El-Kaide Örgütü, Mücahitler Şura Meclisi adlı örgütün altına girmiştir. Amerika güçlerinin 7 Haziran 2006'da örgütün lideri Ebû Mus'ab ez-Zerkâvî'nin bulunduğu yeri hedef almaları, eşi ve oğluyla birlikte onu ve bazı arkadaşlarını öldürmelerinden sonra Mücahitler Şura Meclisi 15 Ekim 2006'da Irak İslam Devlet Örgütü'nün kurulduğunu ilan etmiştir. Hâmid Dâvûd Hayyâ ez-Zâvî (Ebû Ömer el-Bağdadi) örgütün yeni lideri seçilmiştir. 19 Nisan 2010'da Ebû Ömer el-Badâdî kendi bakanı Ebû Hamza el-Muhâcir ile birlikte öldürülmüştür¹⁵⁹.

¹⁵⁶ Hişâm el-Hâşimî “Keyfe Yümevvil DAEŞ Nefseh” el-Ghad Press, <https://www.alghadpress.com/view.php?cat=26950> (25.11.2019).

¹⁵⁷ Carla E. Humud, “Al Qaeda and U.S. Policy: Middle East and Africa”, **Congressional Research Service**, USA, Agostos 2016, s. 7.

¹⁵⁸ Hişâm el-Hâşimî, **Tenzîmü DAEŞ mine'd-Dâhil**, Dârü'l-Hikme, Londra, 2016, s. 19.

¹⁵⁹ Ebû Ömer el-Bağdadi ile ilgili daha fazla bilgi için bkz: Bevvâbetü'l-Hareketi'l-İslâmiyye, “Ebû Ömer el-Bağdadi Za'imü'l-Kâide bi'l-İrâk”, **Bevvâbetü'l-Hareketi'l-İslâmiyye**, <https://www.islamist-movements.com/26774> (25.11.2019).

2 Mayıs 2011’de Bin Ladin’in öldürülmesinden sonra birçok grup Bin Ladin’in halifesi olan Zevâhirî’ye biat etmişler. Zevâhirî’nin karşılaştığı en önemli ana sorun, geniş bir coğrafyaya yayılan, farklı engellerle karşılaşan ve farklı siyasi ve güvenlik çevrelerde çalışan cihatçı grupların birliğini korumak olmuştur¹⁶⁰.

2014’te Irak ve Şam İslam Devleti Örgütü’nün ilan edilmesi ve bu örgütün hızlı bir şekilde Suriye ve Irak topraklarında genişlemesi en azından genel tartışmalarda El-Kaide’den daha dikkat çeken bir mesele haline gelmiştir. Bununla birlikte Amerikalı yetkililer El-Kaide’nin halen ABD ile savaşmaya yoğunlaştığı konusunda uyarıda bulunmuşlar. Orta Doğu’da El-Kaide’ye bağlı olan bazı grupların bunu yapmaya gücü vardı. Amerikalı yetkililer El-Kaide’ye bağlı olan bazı grupların, DAESH’in elde ettiği geniş propagandası altında malları ve askerleri ellerinde bulundurma hususunda rekabet etmenin bir aracı olarak daha fazla apaçık saldırılara başvurdukları konusunda uyarıda bulunmuşlar¹⁶¹.

2.4. DAESH Terör Örgütü¹⁶²

Arap devrimlerinin 2011’de Tunus, Mısır ve Yemen’de başarılı olması ve yönteminin barışçıl halk hareketleri üzerinde yoğunlaşması, cihat hareketlerine nispeten sorunları, özellikle de değişim için takip edilmesi gereken yöntem ve yolla ilgili sorunları ortadan kaldırmıştır. Cihat hareketlerinin, despot yönetimleri devirmeyi hedefleyen bir inkılap ve devrim ideolojisi olarak önceliklerinin merkezine aldıkları “şiddet cihadi” kavramı, barışçıl halk hareketlerinin değişimi gerçekleştirmede başarılı olmasından sonra gerekçelerini ve bahanelerini yitirmiştir. Libya ve Suriye’de olduğu gibi devrimin orduya geçmesi, cihat hareketlerine nispeten önemli bir dönüşüm noktası olmuştur. Ordu, hiddeti tırmanan ve etkisi

¹⁶⁰ Muhammed Hüseyin Bâsim Abdülemîr ve Ali Murâd Kâzım, “el-‘Akidetü’l-Fikriyye ve’l-İstirâfîyye li’t-Tenzîmâtî’s-Selefiyyeti’l-Cihâdiyyeti’l-Kübrâ-Tenzîmü’l-Kâide ve DAESH Nümûzecen”, **Mecelletü Câmi’atü Kerbelâ el-İlmiyye**, C. 16, S. 2, Kerbelâ, 2018, s. 24.

¹⁶¹ The White House, “Remarks by the President at the United States Military Academy Commencement Ceremony”, U.S. Military Academy-West Point, **The White House**, New York, May 28, 2014, <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2014/05/28/remarks-president-united-states-military-academy-commencement-ceremony> (17.03.2020).

¹⁶² Bu örgütün adıyla ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Bu örgüt kendine “Irak ve Şam İslam Devleti” ya da “Hilafet Devleti” demektedir. Bazıları ona “İslam Devleti”, “Devlet Örgütü” ya da “İslam Devleti Örgütü” demektedir. Fakat çoğunluk onu küçültmek için DAESH demektedir. Bu isim örgütün isminin kısaltmasıdır. Biz bu çalışmada DAESH ismi kullanılacak. Ayrıca bazen diğer isimleri de hatırlatacağız.

yayılan yönetim şiddetiyle mücadelede devrim işini istenmeyen ortak failden hoş görülen faile nakleden bir köprü görevi görmüştür¹⁶³.

DAEŞ'in Irak ve Suriye'de yayılması büyük oranda bölgede tam bir istikrarın olmaması ve milli devletin zayıf olması sebebiyle olmuştur. DAEŞ özellikle Irak'ta Şiiilerin öncülük ettiği hükümetlerde bulunan Sünnileri kötüye kullanma gücünden yararlanmıştı. DAEŞ bu hükümetlere Ehl-i Sünetin haklarını gasp ettikleri gözıyla bakmıştır. Örgüt bu şartları değerlendirerek ve destekleyerek birtakım askeri güçler elde etme, yabancı unsurların sayısını kat kat artırma ve daha önce hiç görülmemiş bir şekilde mali kaynakları toplama imkânı elde etmiştir.

DAEŞ örgütü, Ebû Mus'ab ez-Zerkâvî'nin Irak'ta 2003 yılının sonunda kurduğu Cihat ve Tevhit Tugayları'nın bir uzantısı sayılmaktadır. Zira Zerkâvî El-Kaide lideriyle anlaşma yapınca bu örgüt, 2004'te Mezopotamya'da Cihat El-Kaidesi'ne dönüşmüştür. Zerkâvî 2006 yılında bir Amerika saldırısında öldürüldükten sonra Ebû Ömer el-Bağdadi (Hâmid Dâvûd ez-Zâvî), 15 Ekim 2006'da Irak'ta İslam Devleti'nin kuruluşunu ilan etmiştir.¹⁶⁴ 19 Nisan 2010'da Esed'in bir saldırısında Ebû Ömer el-Bağdadi kendi savaş bakanı Ebû Hamza el-Mühâcir ile birlikte öldürülmüştür. Yaklaşık bir ay sonra Ebubekir el-Bağdadi (İbrahim Avvâd İbrahim el-Bedrî es-Sâmîrâî), Irak'ta İslam Devleti Örgütü'nün lideri olmuştur.¹⁶⁵

Ebubekir el-Bağdadi, selefi olan Ebû Ömer el-Bağdadi'nin öldürülmesinden sonra 2010'da Irak'ta İslam Devleti liderliğine geçince örgüt kuşatma altındaydı ve

¹⁶³ Hamza Mustafa el-Mustafa, "Cephetü'n-Nusra li-Ehli's-Şâm: mine't-Te'sîs ile'l-İnkisâm", Mecelletü Siyâsâtin Arabiyye, el-Merkezü'l-Arabî li'l-Ebhâs ve Dirâsâti's-Siyâsiyye, S. 5, Katar, 2013, ss. 6-7.

¹⁶⁴ Bir video kaydında ilk defa yüzü açık bir şekilde görülen Zerkâvî, Nisan 2006'da Mücahitler Şura Meclisi, İslam Devleti'nin kuruluşunun hareket noktası olması hasebiyle onu selamlamıştır. Amerika güçlerinin ele geçirdiği videonun tam bir kaydında Zerkâvî açık bir şekilde şunu ifade etmiştir: "Allah'ın izniyle... bekliyoruz. Şu andan itibaren üç aya kadar Irak'ta İslam emirliğini ilan etmek için hazır bir ortam olmasını Allah'tan diliyoruz." Bu videodan iki ay sonra 7 Haziran'da Zerkâvî öldürülmüştür. Fakat Zerkâvî'nin kurulacağını haber verdiği Irak'ta İslam Devleti'nin kuruluşu Ekim'de ilan edilmiştir. Bkz: Cole Bunzel, "İdeolojijyetü'd-Devleti'l-İslâmiyye min Mücerredî Devletin İftirâdiyyetin İle'l-Cehri bi'l-Hilâfeh", Tercüme eden: Hind Mas'ad, **DAEŞ ve'l-Cemâ'âti'l-Kitâliyye (Dirâse Arabiyye Garbiyye)**, Bir grup araştırmacı, Merkezü Nemâ' li'l-Bühûs ve'd-Dirâsât, Beyrut-Lübnan, 2016, s. 272.

¹⁶⁵ İslam Devleti'nin geride bıraktığıyla ilgili daha fazla bilgi için bkz: Patrick B. Johnston ve diğerleri, **Foundations of the Islamic State Management, Money, and Terror in Iraq, 2005–2010**, RAND Corporation, California, 2016.

kan kaybediyordu. Örgüt Irak'ta iki savaşa girmesi gerekiyordu. Biri Şiiilerin egemen olduğu hükümete ve genel olarak Şiiilere karşı savaştı. Diğer örgütün ideolojik düşüncesine karşı çıkan ve onun Sünni kardeşleri olanlara karşı savaştı. Onun 2010'da yaptığı şey, baskı altında ve yavaş bir şekilde örgütü yeniden yapılandırmak olmuştur. El-Kaide'nin yerel liderleri ve aşiret şeyhlerini hedef alması sebebiyle 2003'ten itibaren Irak'ta el-Kâdie ve Sünni aşiretler arasındaki ilişkiler, karşı karşıya gelmeye en yakın duruma gelmiştir¹⁶⁶.

2011'in Mart ayının ortasında Suriye protestoları patlak verince Ebubekir el-Bağdadi, Irak İslam devletinin bir uzantısı olarak bir cihatçı örgütün oluşturulmasına zemin hazırlamak için bir heyeti Suriye'ye göndermiştir. Zira Esad yönetimine karşı cihat ve savaş ruhunu canlandırma ve önemli olaylarda etkili olan davetçileri, Irak İslam Devleti'ni destekleyen cihatçı grupları kurmaya göndermiştir. Bu heyetin başında Ebû Muhammed el-Cevlânî denilen şahıs vardı. Onun adı Adan el-Hâc Ali'dir. Lakabı Fatih'tir. Ona 8 kişi eşlik etmiştir. Bunların en önde geleni Ebü'l-Abdilazîz el-Katrî'ydî (Muhammed Yûsuf el-Filistînî).

2012'de silahlı savaşın başlamasıyla Irak'ta İslam Devleti Örgütü, birtakım liderleri ve askeriye, güvenlik ve kanun alanlarında uzman olan kimseleri, insanları Bağdadi'ye biat etmeye davet etmek ve Haccî Bekir lakaplı Semir'in (Abd Muhammed el-Halîfâvî)¹⁶⁷ komutasında taraftarlarının coğrafi alanlarını genişletmek üzere Haccî Bekir'e göndermiştir. Irak İslam Devleti'nin unsurları, meşhur Cisir eş-Şuğur olayında Suriye ordusuna karşı savaşmaya başlamışlar. Bu olay, Suriye

¹⁶⁶ Fawaz Gerges, **DAEŞ ilâ Eyne? Cihâdiyyûn mâ Ba'de'l-Kâide**, tercüme eden: Muhammed Şeymâ, Merkezü Dirâsâtî'l-Vahdeti'l-Arabiyye, Beyrut-Lübnan, 2016, s. 97.

¹⁶⁷ El-Kuvvetü's-Sevdâ adlı kitabın yazarı olan Alman gazeteci Christoph Reuter, DAEŞ'in hattatına ait olan el yazma bazı belgeleri ortaya çıkarmıştır. O belgede şu bilgilere yer verilmiştir: "Saddam Hüseyin'in eski istihbarat komutanlarından biri olan ve Haccî Bekir denilen kişi, 2003'ten sonra Irak'ın güvenliğini ve istikrarını sarsmak için Suriye yönetimiyle birlikte çalışmıştır. O, 2006-2008 yılları arasında Amerikalılar tarafından alıkonulmuştur. Bu şahıs Suriye'nin kuzeyinde İslam Devleti Örgütü'nü yöneten kişidir. Haccî Bekir Suriye'ye yolculuk yapmıştır. Onun yanında DAEŞ'in Suriye'nin toprağının büyük bir kısmını işgal etme ve Irak savaşına doğru giden bir köprü'nün başı olarak Suriye'yi kullanma planı vardı. Haccî Bekir şöyle demiştir: DAEŞ'in dindarlıkla alakası yoktur. DAEŞ İslam devletlerindeki istihbaratın teknik bir plandır. Raporlara göre örgüte dini bir nitelik kazandırmak amacıyla Amerika'nın bir diğer eski tutuklusu olan Ebubekir el-Bağdadi, 2010'dan itibaren İslam Devleti Örgütü'nün resmi lideri seçilmiştir." Bu gazeteci DAEŞ Örgütünün teşkilat yapısını, planları, listeleri ve tabloları içeren ve el ile yazılan 31 sayfaya ulaşmıştır. The Guardian, "Former Saddam Hussein spy masterminded the rise of Isis, says report", **The Guardian**, <https://www.theguardian.com/world/2015/apr/20/former-saddam-spy-masterminded-the-rise-of-islamic-state-says-report> (12.03.2020).

devriminin barışçıl devrimden silahlı devrime dönüşmesinde ilk kıvılcım olmuştur. 2012 yılının başında Esad'a karşı İslami ve liberal olan gruplarda bölünmeler çok meydana gelmiştir. Bunların en önemlisi Ebû Muhammed el-Cevlânî komutasında Şam Halkı Nusra Cephesi'nin ilan edilmesidir¹⁶⁸.

Nusra Cephesi'nin kimliği ve ideolojisi karışıktı. Bu grubun iki farklı yönetim ve yöntemi vardı. Biri merkezi olan siyasi El-Kaide örgütünün yöntemi ve Arap baharı devrimlerinden sonra el-Ensâr savaşlarını esasa alan ideolojidi. İkincisi kimlik savaşı konusuna tutunan ve bir nevi bağımsız olan Irak kimliksek şube yöntemi. el-Cevlânî'ye göre Nusra Cephesi'nin ortaya çıkışı sadece Allah'ın saltanatını yeryüzüne yeniden getirmek içindir. Bu esas El-Kaide ve Irak şubesi arasında ortak bir esastır¹⁶⁹.

el-Cevlânî, El-Kaide'ye ya da başka bir cihatçı örgüte bağlılığını ilan etmekten sakınmıştır. Nusra örgütüne çok sayıda silahlı guruplar katıldıktan sonra onun gücü artmıştır. 9 Nisan 2013'te bir ses kaydında Ebubekir el-Bağdadi; Suriye'deki Nusra Cephesi'nin Irak İslam Devletinin bir uzantısı olduğunu ilan etmiştir. Ayrıca Nusra Cephesi ve Irak İslam Devleti'nin isimlerinin iptal edildiğini ve bu isimlerin Irak ve Şam İslam Devleti (DAEŞ) adı altında birleştiğini duyurmuştur¹⁷⁰.

Bu ilan iki grup arasında büyük tartışmalara sebep olmuştur. Zira duyurunun yapılmasından bir gün sonra yani 10 Nisan'da el-Cevlânî birleşme düşüncesini reddetmiştir. O, merkezi olan El-Kaide örgütüne bağlı olduğunu ve ez-Zevâhirî'ye biatini açık bir şekilde ilan etmiştir. Böylece kendi örgütünün adı Nusra Cephesi-Şam Diyarında El-Kaide Örgütü olmuştur. Bundan sonra bu örgütün askeri komutanı Ömer eş-Şişânî olmuştur. O, Suriye Cephesi'ndeki DAEŞ'in en önemli sorumlularındandı.

¹⁶⁸ Hâşimî, **a.g.e.**, s. 2015, ss. 132-133.

¹⁶⁹ Ebû Heniyye ve Ebû Rümân, **a.g.e.**, 2015, s. 81.

¹⁷⁰ Irak ve Şam İslam Devleti'nin (DAEŞ) ilan edilmesi Şam halkının başına büyük bir musibet gelmesine sebep olmuştur. Şam halkı ABD'nin Nusra Cephesi'ni terör listesine almasından dolayı daha önce bu gruba destek olmak için gösterilere çıkarken Esad taraflarına geçenleri eleştirdikleri gibi artık DAEŞ'in yaptığı bu ilanı da kınamışlar. Nusra ve Irak İslam Devletinin, DAEŞ adı altında birleştiklerinin ilan edilmesi; rızaları olmadan ve kendileriyle danışılmadan DAEŞ'in kendisini, kendileri üzerinde lider konuma getireceğini düşünen cihatçı grupları tedirgin etmiştir.

Nusra ve diğer gruplar DAEŞ'in şeriatı uygulamada sadece kendisini otoriter ve nüfuz sahibi kılmaya çalışmakla suçlanmışlar. Zira DAEŞ, Eymen ez-Zevâhirî'nin Suriye'yi Nusra'ya bırakıp Irak'a yoğunlaşmasına karşı çıkmıştır. Ayrıca DAEŞ'in ilan edilmesi bu iki grup arasında şiddetli tartışma ve çekişmeye sebep olmuştur. Öyle ki bu durum DAEŞ ve Nusra arasında silah kullanma ve savaşma sınırına ulaşmıştır. Bağdadi ve Zevâhirî arasında ideolojik düşüncede ayrılıklar olmuştur. Nihayetinde 29 Haziran 2014'te DAEŞ sözcüsü Ebû Muhammed el-Adnânî, İslam hilafetini ve Ebubekir el-Hüseynî el-Bağdadi el-Kurayşî'nin¹⁷¹ Müslümanların halifesi olduğunu ilan etmiştir. Adnânî dünyanın farklı yerlerinde bulunan cihatçı grupları kendilerine biat etmeye davet etmiştir¹⁷².

9 Haziran 2014'te DAEŞ, Suriye'de genişlemek ve Irak'ın kuzeyi ve batısını ele geçirmek için operasyonlarını genişletmeyle eş zamanlı olarak Irak'ın en büyük ikinci ili olan Musul'u ele geçirebilmiştir. DAEŞ birkaç gün içinde Irak'ın diğer illerine de egemen olmuştur. Irak silahlı güçleri DAEŞ'in önünde hızlı bir şekilde yenilmiştir. Örgüt Suriye-Irak sınırının bir kısmını ortadan kaldırmıştır. Suriye'nin doğusundaki mevzileri arasındaki bağlantıyı kurmuştur. 5 Temmuz 2014'te örgüt lideri Ebubekir el-Bağdadi Musul'daki ulu camide İslam hilafetini ve kendisinin Müminlerin lideri olduğunu ilan etmiştir. O dünyanın farklı yerlerindeki Müslümanların kendisine biat etmelerini talep etmiştir. DAEŞ bazı illeri tümüyle bazılarını da kısmı olarak işgal etmeye başlamıştır¹⁷³.

DAEŞ örgütü, muhaliflere karşı tutumunda çok sert ve suçlayıcı olma ve birçok şeyi helal görmeye başlamıştır. Örgüt düşünce ve sistem bakımından

¹⁷¹ Onun tam adı İbrahim b. Avvâd el-Bedrî es-Sâmirâî'dir. 1971 doğumlu olup Irak'ın Samarrâ şehrinde doğmuştur. O dindar bir aileden gelmektedir. İslam düşüncesinde Selefi yöntemi takip etmiştir. Bağdat İslam Üniversitesi'nden doktora diplomasını elde etmiştir. Hoca, öğretmen ve davetçi olarak çalışmıştır. Daha sonra imam ve vaizlik yapmıştır. Irak işgal edildiği esnada Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat Ordusu adında bir cihatçı selefi örgüt kurmuştur. Bu örgüt bazı Sünni bölgelerde faaliyet göstermiştir. Daha sonra koalisyon güçleri 2004'te onu tutuklamış ve aynı yıl onu serbest bırakmışlar. Bağdadi, 2006'da Mücahitler Şura Meclisi'ne katılmıştır. O, kendini Müslümanların halifesi olarak ilan etmeden önce 2010'da Irak İslam Devleti'nin lideri olmuştur.

¹⁷² Merkezü'l-Fikri'l-İstrâtiyye li'd-Dirâsât, "Tenzîmü'd-Devle, en-Neş'etü ve'l-Efkâr", **Vahdetü'd-Dirâsât ve'l-Ebhâs Merkezü'l-Fikri'l-İstrâtiyye li'd-Dirâsât**, s. 3

¹⁷³ el-Cezîre, "el-Bağdadi Yahtubu el-Cum'ate bi'l-Musul ve Yatlubu Tâ'atehu", **el-Cezîre Net**, 2014, <https://www.aljazeera.net/news/arabic/2014/7/5/%D8%A3%D8%A8%D9%88-%D8%A8%D9%83%D8%B1%D8%A7%D9%84%D8%A8%D8%BA%D8%AF%D8%A7%D8%A%D9%8A%D9%8A%D8%AE%D8%B7%D8%A8%D8%A7%D9%84%D8%AC%D9%85%D8%B9%D8%A9%D8%A8%D8%A7%D9%84%D9%85%D9%88%D8%B5%D9%84> (24.11.2019).

Zerkâvî'ye dayanmaktadır ki Zerkâvî çoğu konuda kendi hocası Ebû Muhammed el-Makdisî ve lideri Üsâme bin Ladin ile Eymen ez-Zevâhiri'nin öğütlerine karşı çıkıyordu. DAESH kendine ait bir yöntem takip etmiştir. Cihatçı çevrelerde DAESH'in cazibe haline gelmesi onun muhaliflerine karşı şiddetli söyleminden kaynaklanmıştır. Ayrıca onun El-Kaide ve diğer cihatçı gruplara üstünlük sağlaması da bunun sebeplerindedir. DAESH aşırılık ve şiddete ihlas ve arınma kılıfını giydirmiştir. Örgüt ilk tanındığında bir din ya da bir örgüte yeni katılanlar için çok cazip gelmiştir¹⁷⁴.

Ekim 2014'te DAESH'in Irak'ın üçte biri ve Suriye'nin de üçte birini yönettiğini söyleyebiliriz. Onun yönettiği 250.000 km² toprakta yaşayanların sayısı 10-12 milyon arasındaydı. Bu topraklar Büyük Britanya kadardır¹⁷⁵. Örgütün elde ettiği bu topraklar ona büyük miktarda asker kazandırmıştır. Bunun üzerine o operasyon haritasını genişletmeyi düşünmüştür. Gerçekten de böyle olmuştur. DAESH sadece yerel ve bölgesel bir tehdit olarak kalmamıştır. Aynı zamanda başka devletlerde kendine bağlı gruplar kurmuştur. Örgüt cihadın yükselişini ve küresel cihadı teşvik etmek amacıyla Avrupa'da saldırılara başlamıştır. Örgütün kendini ilan etmesinden 2017 yılının başlarına kadar dünya çapında 29 devlette yaklaşık olarak 150 operasyon yapmıştır. Bu operasyonlarda 2000 kişiyi öldürmüştür¹⁷⁶.

Örgüte bağlı olan yayın organlarının-ki bunların başında Furkân Kuruluşu gelmektedir-yayınladığı bant kayıtları ve propagandaları; örgütün yapısında, üstün güçlerinde, şiddetli taktiklerinde, kimlik niteliğinde ve korkunç savaş stratejisinde dönüşümlerin olduğunu vurgulamıştır. DAESH iyi çekilmiş bir film dizisini yayınlamıştır. Bu film, kaliteli eylemler ve cihat tavsiyelerini içermekteydi. Ayrıca es-Sahvât¹⁷⁷ ve Sünni siyasi güçleri tövbe etmeye ve kendi dinlerine dönmeye davet

¹⁷⁴ Hânî Nesîreh, **Sedâbü'd-Dem: Nûsûsü DAESH... Dirâse Nakdiyye ve Tahfliyye**, 1. Baskı, Dârü Safsâfe li'n-Neşr ve't-Tevzî' ve'd-Dirâsât, Dubai, 2015, ss. 29-30.

¹⁷⁵ a.g.e., s. 153.

¹⁷⁶ Jim Muir, "'Islamic State': Raqqa's loss seals rapid rise and fall", **BBC News**, 17 October 2017, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-35695648> (16.10.2019).

¹⁷⁷ Es-Sahavât Meclisleri diğer adlarıyla el-İsnâd Meclisleri ve el-İnkâz Meclisleri: Bunlar silahlı Sünni aşiretlerin örgütleridir. Bunlar; özellikle 2006 yılının ortalarında el-Kaide örgütünün Irak İslam Devleti'ni ilan etmesinden sonra el-Kaide ve diğer aşırı gruplara karşı savaşmak için Irak hükümeti, Amerika güçleri ve bazı Körfez devletlerinin desteğiyle 2006 yılının sonunda kurulmuştur. Sünni direniş gruplarının bir kısmı es-Sahavât'ın içine girmiştir. Bu meclisler en büyük Sünni il sayılan Anbar ilinde kurulmaya başlanmıştır. Bunların kurucusu Abdüsettâr Ebû Rîşe, Ahmed Ebû Rîşe ve Hamîd el-Hâyis'tir. Daha sonra bunlar Salahaddin, Diyala ve Ninova'da kurulmuştur. Aynı şekilde

etmekteydi. Filim esnasında örgüt liderlerinin söylemleri bulunmaktaydı. Onlar bu söylemlerinde, Sünni kimliği ve Safevî projesi diye niteledikleri Şiilerle mücadele etmeyi vurgulamışlardır¹⁷⁸.

Sonra herkes örgütün yayılması ve canlanmasının tehlikeli olduğunu ve DAEŞ'in Bağdat, Kerbela ve Necef'e saldırma planını öğrenmiştir. Zira en üst Şii kaynak olan Ayetullah (Ali Sistani) 13 Haziran 2014'te silah taşımak ve DAEŞ'e karşı durmakla ilgili denklik cihadı fetvasını vermiştir. Bunun üzerine Haşdi Şabi gücü oluşturulmuştur. Eylül 2014'te Obama DAEŞ'e Karşı Koalisyon Gücü'nü kurmuştur. Bu koalisyonda ABD öncülüğünde 82 devlet bulunmaktaydı. Haşdi Şabi, Haşdi Aşairi ve Uluslararası Koalisyon uçaklarının yanı sıra Irak askeri sınıflarının tümünün katıldığı şiddetli savaşın 3 yıl devam etmesi sonucunda Irak Başbakan'ı Haydar el-İbâdî 9 Aralık 2017'de DAEŞ'e galip geldiklerini ve Irak'ın bütün topraklarını geri aldıklarını ilan etmiştir.

2017-2019 saldırısında yaklaşık olarak 43 tane DAEŞ'in bilinen kurucusu öldürülmüştür. Bunları arasında 27 Ekim 2019'da öldürülen Ebubekir el-Bağdadi de vardı. Bu büyük komutanların yanı sıra 79 tane orta düzey komutan öldürülmüştür. Ayrıca yüzlerce saha ve lojistik komutanları öldürülmüştür. Irak ve Amerika istihbarat kaynakları DAEŞ'in yeni komutanının, örgütün Ebû İbrahim el-Hâşimî el-Kureyşî adıyla tanıttığı kişi olduğunu vurgulamıştır. Bunun gerçek adı Emir Muhammed Sa'îd el-Mevlâ'dır. O Irak'ın kuzeyinde olan Telafer kazasındandır¹⁷⁹.

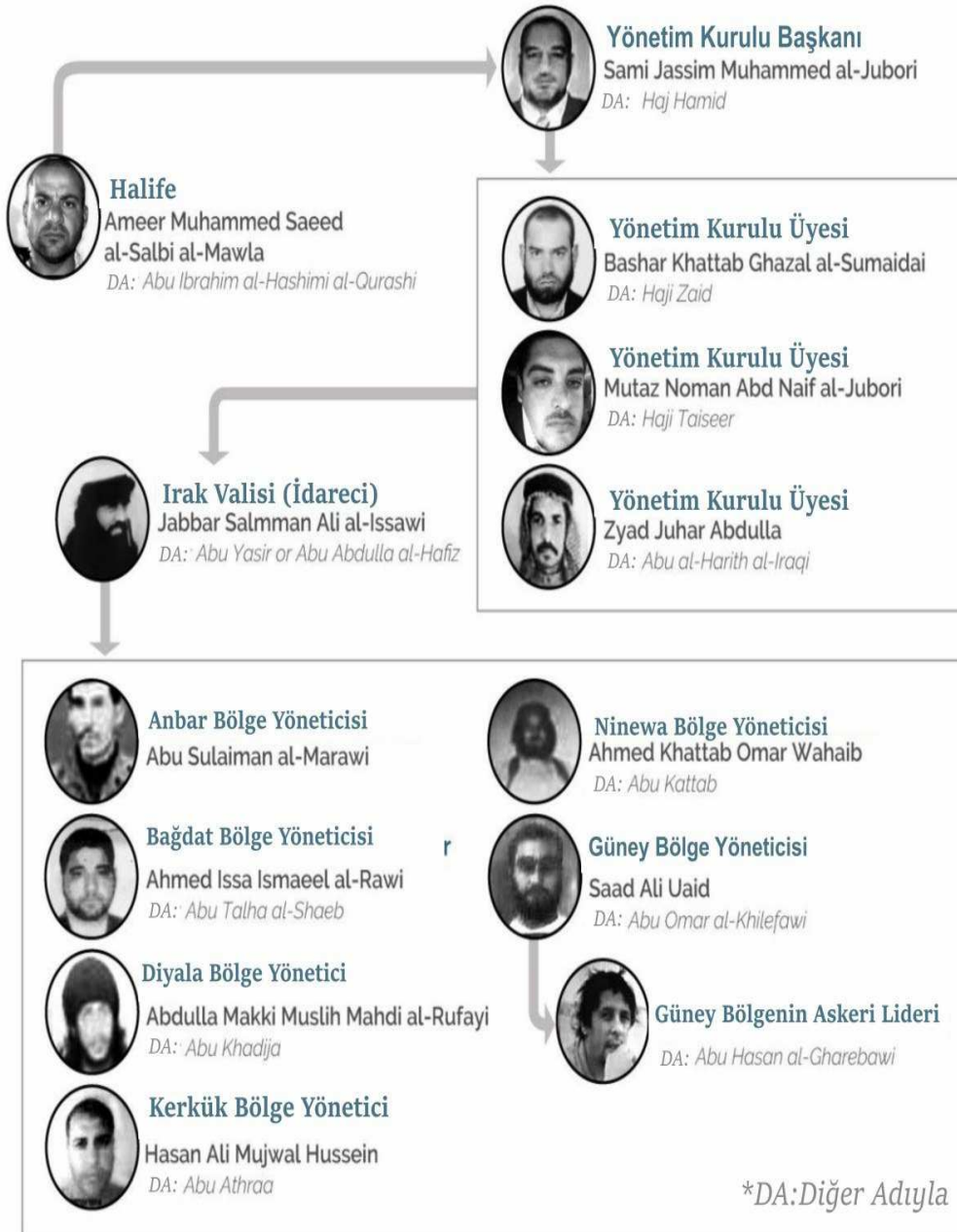
başkent Bağdat'ta da kurulmuştur. Bunların savaşçı sayısı 100 bine ulaşmıştır. Es-Sahve Meclisleri bu bölgeleri mesken edinen Kâide'nin nüfuzunu büyük oranda azaltmış ve kökünü kazımıştır.

¹⁷⁸ Ebû Heniyye ve Ebû Rummân, **a.g.e.**, 205, s. 2.

¹⁷⁹ Husham Al-Hashimi, "ISIS 2020: New Structures and Leaders in Iraq Revealed", **Center for Global Policy**, May 19, 2020, <https://cgpolicy.org/articles/isis-2020-new-structures-and-leaders-in-iraq-revealed/> (23.05.2020).

Tablo 1: DAEŞ'in Yeni Lider Kadrosu

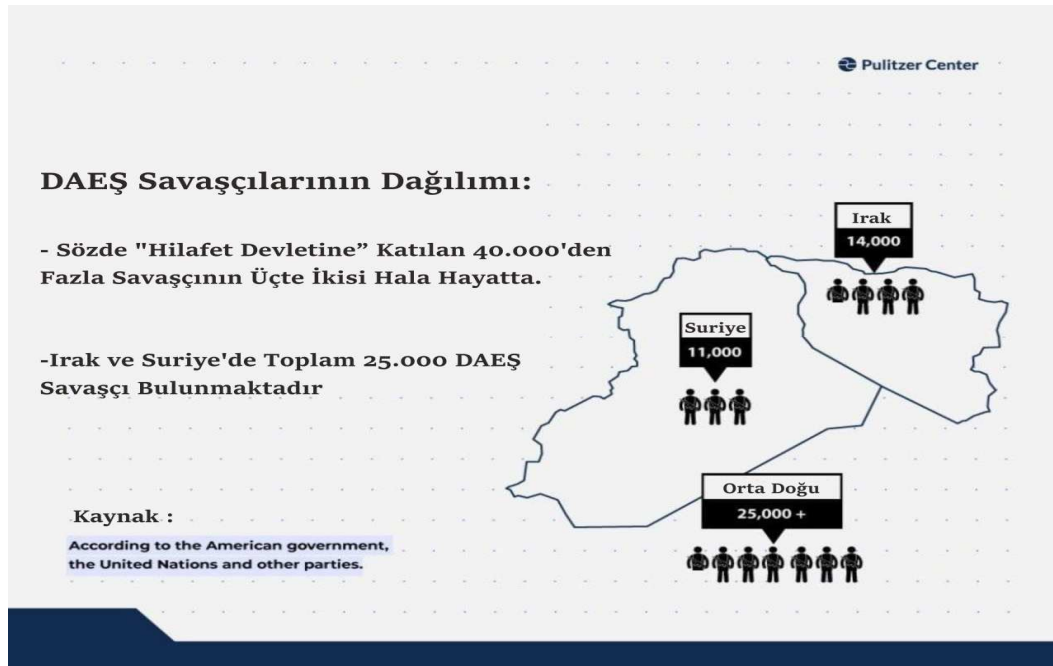
Irak'ta DAEŞ Liderliğinin Bilinen Fotoğrafları

DAEŞ'in yeni lideri, dehasının Bağdadikinden daha az olmadığını ispatlamıştır. Zira o hızlı bir şekilde sahadaki olayları incelemiş ve sahadaki gelişmelere göre DAEŞ örgütünü şekillendirmiştir. O, örgütü merkezi yöntemden ademi merkezîyet durumuna dönüştürerek ona çok esneklik vermiştir. Zira o örgütün teşkilatını askeriye, güvenlik, idare, yasa ve basın düzeylerinde yeniden yapılandırmıştır. Bir hilafet devleti olarak örgütün siyasi projesinin sonra ermesiyle örgüt artık bir örgüt durumuna geri dönmüştür. Artık örgüt yıpratma ve gerilla savaşı yöntemini esas alarak klasik savaş taktiklerine dönmüştür.

BM'ye bağlı izleme ekibinin 2019 Aralık ayının sonunda tamamlanan raporu şunu ifade etmiştir: Üye devletler, yaptıkları değerlendirmede hilafete katılan savaşçıların yarısı ve üçte biri arasında olanların-ki bunların sayısı 40 bindir-halen hayatta olduklarını görmüşler. Amerika hükümeti, BM ve diğer taraf devletler Irak ve Suriye'de 25 bin savaşçının bulunduğunu, bunların 11 bininin Irak'ta ve 14 bininin ise Suriye'de olduğunu vurgulamışlar. Ayrıca 25 binden fazla savaşçı da örgütün Orta Doğu bölgesinde yayılan başka şubelerinde faaliyet göstermektedir¹⁸⁰.

Tablo 2: DAEŞ'in Savaşçıları

¹⁸⁰ Hassan Abu Haneyeh, "How Covid-19 Facilitated the rebirth of Global Jihadism", **DARAJ**, May 21, 2020, <https://daraj.com/en/47474/> (24.05.2020).

2.5. 2003'ten Sonra Irak'ta Etnik-Mezhepsel Gerilim ve Türkmenlere Yansıması

Mezhepçilik, Irak toplumunda şiddetin ortaya çıkmasında etkili olan ve devam etmesine sebep olan en önemli faktörlerden biridir. Mezhep ve mezhepçilik arasında fark vardır. Mezhep, aidiyet ve dostluktur. Mezhepçilik ise nefret ve beladır. Mezhep bir bütünün parçasıdır. Bu kavram dini bir mükemmellik türünü ifade eder. Yani mezhep, ideoloji ve sistemin bağımsız olması bakımından mükemmellik niteliği bulunan ve dini bir olgu olan dini toplumdur. Mezhep bireyler arasında, inanç ve dini uygulamalarda çeşitliği ifade eder. Mezhepçilik ise dini inanç ya da uygulamalar veya ikisiyle ilgili ayrılıklardan dolayı temel dini akımdan ayrılan toplumun bir parçasıdır. Fakat bu, yeni bir din tesis etmez¹⁸¹.

Irak tarih boyunca tek bir oluşumun ülkesi olmamıştır. Sümerlerin yanı sıra Akadların da gün gün Sümerlerle birlikte Irak'ın ortası ve güneyinde kurdukları şehir devletlerinde Irak'ın ikinci oluşumunu oluşturdukları görülmektedir. Akadlar daha sonra Ur, Urk, Eridu, Lagaş ve başka illerde imparatorluklarını kurmuşlar. Irak'taki oluşumlardan biri Babillerdir. Bir diğer oluşum ise Babillerin kardeşleri ve amcaoğulları olan Asurlulardır. En son olarak Araplar ve onların yanı sıra Türkmenler, Kürtler ve Mesihiler Irak'ta yaşamışlar. Bunlar eski Irak sakinlerinin kalıntısı ve varisleridir. Bir de Babillerin varisleri Sâbiîler bulunmaktadır¹⁸².

Irakta şiddet günümüzde ortaya çıkan bir durum değildir. Bu, asırlar boyunca biriken kültürel oluşumlar ve sosyal etkenlerin sonucudur. İngiltere 1914'te Irak'a savaş açarak onu işgal ettiğinde ulusal birliği zayıflatarak ve Irak üzerindeki nüfuzunu yayarak mezhepçilik üzerine yoğunlaşmış ve bilinen “Böl ve Yönet” politikası altında mezhepçilik eğilimini desteklemiştir. Amerika savaşından sonra yönetimin kurulma şartları, Irak devletinin 1921'deki kuruluş tarihini tekrar etmekteydi.¹⁸³ Bununla birlikte nispeten roller Şii ve Sünniler arasında değişmiştir.

¹⁸¹ Tâlib Hüseyin Hâfız, “el-Unfü's-Siyâsî fi'l-İrâk” **Mecelletü Dirâsâtin Devliyye, Merkezü'd-Dirâsâti'l-İstrâfîciyye ve'd-Devliyye**, Bağdat Üniversitesi, S. 41, 2009, s. 99.

¹⁸² Abdülvehhâb el-Kassâb, **a.g.e.**, s. 61.

¹⁸³ 1921'de yeni Irak devleti kurulduktan sonra Sünni ve Şii arasında görev ve kaynak dağılımı bu iki grup arasındaki bağlantıyı etkilemiştir. Şiiiler yönetimden uzaklaştırılmıştır. 2003'ten sonra

XIX. asrın ikinci yarısında Osmanlı'nın yaptığı nüfus sayımı başladığından beri Osmanlı herhangi bir mezhepsel ya da etnik nüfus sayımı yapmamıştır. Mezhepsel sınıflandırma yanlışı yeni Irak devletinin İngiltere sömürgesinden sonra takip ettiği bir yöntemdir. Mezhepsel esasa göre yapılan ilk nüfus sayımı İngiltere işgal yönetiminin Irak'a egemen olduktan birkaç ay sonra 1919'da yaptığı sayıdır¹⁸⁴.

Bu durum ellili yılların sonuna kadar devam etmiştir. Zira Sünni bir parti olan Irak İslam Partisi 1960'da kurulduktan sonra Irak'ta İslam düşünce hareketlerinin ortaya çıktıkları görülmüştür. Bu parti İhvanü'l-Müslimîn hareketinin bir parçasıydı. Öte yandan Şii olan İslam Davet Partisi 1958'de kurulmuştur. Bu iki partinin hedefi İslam dininin ilkelerini farklı yönlerle yaymaktır. 1968'de Sosyalist bir parti olan Arap Baas Partisi kurulduktan sonra mezhepçilik başka bir boyut almıştır. O da bütün partileri ve gerek Şii gerekse Sünni olsun İslami düşünce esasına sahip olan ve gerek Türkmen gerekse Kürt olsun milli esasa sahip hareketleri tasfiye etmektir.

Grupsal aidiyetler ve diğer alt kimliklerin üst kimliği olan ulusal kimliğin yok olması Irak'ta meydana gelen bir olaydır. İşgalden sonra mezhepçilik siyasi bir olgu haline gelmiş ve makamların dağılımında kotanın uygulanmasıyla resmi bir boyut elde etmiştir. Irak toplumu komple yeni ve karışık bir tarzın içine girmiştir. Bu durum Irak'ın yeni sosyal ve siyasi tarihinde alışık olmayan bir durumdur.

Irak'ın toplum yapısının değişmesinde etkili olan ve ihmal edilmemesi gereken bir diğer etkeni de dış baskı etkenidir. Bu baskı neticesinde gruplar, mezhepler, topluluklar ve etnikler arasındaki barışçıl yaşamın esaslarında yapısal bir oynama meydana gelmiştir.

2003'ten sonra mezhepsel krizlerin birikmesinde rolü bulunun birçok iç sebeplerin olduğu inkâr edilemez. Bunlardan Irak'ta mezhepsel düşünce ele alınacak. Zira bu düşünce halife olma hakkıyla ilgili çatışma esasına dayanan tarihsel bir

hükümetlerin, teşkilat yapılarında uyumlu bir yöntem takip etmeleri, temsil görevini mezhepsel ve etnik esasa göre dağıtmaları ve Ehl-i Sünnet kendi temsil payını almasına rağmen Ehl-i Sünnet yetkileri sınırlı olmuştur. Bkz: Nu'mân es-Sâmirâî, **en-Nizâmü's-Siyâsî fi'l-İslâm**, 2. Baskı, Medârü'l-Vatan li'n-Neşr, Riyad, 2000, s. 136.

¹⁸⁴ İshak Nakkâş, **Şi'atü'l-İrâk**, Tercüme eden: Abdülilâh en-Nâ'imî, 1. Baskı, Dârü'l-Medâ li's-Sekâfe ve'n-Neşr, Dimaşk-Suriye, 1996, ss. 31-32.

mirastır. Bu tartışma, siyasal ve ekonomik çıkarlar gibi Irak'ta meydana gelen farklı tarihsel aşamalarla ilgili sebeplerden dolayı çatışan çıkarların taraftarlarını sürekli alevlendirmiştir¹⁸⁵.

Çatışma döneminden beri Şii ve Sünnî grupların uzantısı sayılan mezhepsel inanç gruplarının ortaya çıkmasıyla mezhepçilik Türkmenlere yansımıştır. Bu inanç gruplarına birtakım Türkmen de katılmıştır. Türkmenlerin bölgelerinde bu grupları destekleyen Türkmenler vardı. Ayrıca onlar içinden dini şahsiyetler ortaya çıkmış ve onlar minber, mescit ve toplantılarda yer edinmişlerdir. 2003'ten sonra Baas rejiminin devrilmesi ve İslami mezhep esasına dayanan yönetim sistemi gelince bazı siyasi mezhep şahsiyetlerinin yaptıkları işlerin sonuçları ortaya çıkmıştır. Halkı toplamak ve onların desteğini almak için mezhepçilik dili onların söylemlerinde apaçık bir şekilde bulunmaktaydı. Doğal olarak Türkmen toplumları bu söylemlerden etkilenmiştir. Türkmenlerin siyasi ve milli birlik söylemini yitirmeleri; bazılarının ideolojik projelere yönelmesine ve bazılarının da kendi halkının çıkarlarından uzaklaşmasına yol açmıştır.

Mezhepçilikle dolu olan Irak çevresi, Türkmenlerin etnik ve mezhepsel olarak karışık bir şekilde yaşadıkları coğrafya sebebiyle onların üzerinde olumsuz bir şekilde etkili olmuştur. Ayrıca bölge devletleri arasındaki mezhepsel rekabet gibi dış etkiler de onlar üzerinde etkili olmuştur. Türkmenler, hedeflenen hususlarda en büyük payı elde etmelerinden ve onların demografik dağılımından dolayı en fazla onlar hedef alınmıştır. Türkmenler belli bir bölgede ikamet etmiyorlardı. Onun için düşünce ve inanç eğilimlerini koruyamamışlardır. Ayrıca onlar silah taşımıyor ve milisler ile onların teşkilatlarına katılmıyorlardı. Bunun için farklı tehditlere karşı kendilerini koruyamamışlardır.

Doğal olarak Türkmenler Sünnî ve Şii olmak üzere iki mezhebe ayrılmaktadır. Hatta bazı aileler; soy, evlilik ve milli bağlar sebebiyle iki mezhebi de ihtiva etmişlerdir. Onları birleştiren bağların çözülmesi için Türkmenlerin Irak kimlikleri ve milli kimliklerinden uzaklaştırılıp cüzi olan ve mezhepsel niteliği ağırlıklı olan kimliklere yönlendirilmeleri gerekir. Çünkü Türkmenler, Türkmen kimlikleriyle

¹⁸⁵ Senâ' Kâti', "et-Tâifîyye ve Tedâ'ıyyâtühâ 'alâ Binâi'd-Devleti'l-İrâkiyye el-Mu'âsarah", **Mecelletü'l-'Ulûmi's-Siyâsiyye**, Siyasal Bilimler Fakültesi, Bağdat Üniversitesi, S. 36, 2008, s. 131.

siyasi hayat alanına girerlerse siyasi dengede önemli bir ağırlıkları olacaktır. Ama Türkmenler mezhepsel kimliğe yoğunlaşırlarsa Türkmen milli kimlikleri hemen hemen yok olacak ve onlar büyük listelere bağlı olacaklardır¹⁸⁶.

2003 işgalinden sonra mezhepsel boyutlar taşıyan ilk terör eylemi Türkmenlerin yaşadığı Tuzhurmatu ilçesinde meydana gelmiştir. Zira 21 Ağustos 2003'te burada İmam Ali türbesi bombalanmıştır.¹⁸⁷ Çoğu kaynak ve görgü tanıklarına göre bu eylemin arkasında Kürdistan Ulusal Birliği'ne bağlı asayiş güçlerine mensup gruplar bulunmaktadır. Her ne kadar türbenin hedef alınmasının amacı milli olup Tuzhurmatu'daki Türkmenlerin azmini kırmak olsa da bunun mezhepsel boyutları da bulunmaktadır. Ayrıca bu eylemi kınamak için Tuzhurmatu ve Kerkük'te sokağa çıkan toplu kalabalıklar da hedef alınmıştır. Bu kalabalıklara yapılan saldırı sonucu onlarca kişi ölmüş veya yaralanmıştır¹⁸⁸. Fakat proje Tuzhurmatu'da başarılı olamamıştır.

Türkmen bölgelerinde mezhepsel ve etnik çatışmaları alevlendirme niyeti bulunmaktadır. Çünkü bu bölgeler Irak'ın bütün oluşumlarından farklı grupları kucaklayan stratejik yerlerdir. Ayrıca bu bölgeler zengin doğal kaynaklara ve önemli jeopolitik konuma sahiptir. Bu bölgede bir nevi savaş çıkarmaya çalışmanın amacı orada farklı gündemleri yerine getirmek için orada bulunan oluşumları çıkarıp bölgeyi boşaltmaktır. Herhalde yerel savaşları sonlandırmaya bir çözüm olarak Joseph R. Biden ve Leslie H. Gelb tarafından ortaya atılan en tehlikeli öneri, ülkeyi

¹⁸⁶ Ziyâd es-Seb'âvî, "el-Hudûdu Tersümühâ ed-Dimâ'", **el-Kitâbât**, 2015

https://kitabata.com/2015/11/19/%D8%A7%D9%84%D8%AD%D8%AF%D9%88%D8%AF-%D8%AA%D8%B1%D8%B3%D9%85%D9%87%D8%A7%D8%A7%D9%84%D8%AF%D9%90%D9%85%D8%A7%D8%A1/?cf_chi_jschl_tk (03.09.2019).

¹⁸⁷ Ağustos ayı Amerika işgalinin Irak'taki en kötü dönemiydi. 7 Ağustos'ta Ürdün'ün Bağdat'taki elçilik binası bombalandı. Bu eylem sonucu 11 kişi öldü ve onlarca kişi de yaralandı. 19 Ağustos'ta BM'nin Bağdat'taki merkezi bombalandı. Bu eylem sonucu 22 kişi öldü. Ölenlerin arasında BM temsilcisi Sérgio Vieira de Mello'da vardı. 29 Ağustos'ta Necef bombalandı. Bu saldırıda Ayetullah Muhammed Bakır el-Hakîm hedef alındı. Bunun sonucunda onunla birlikte 84 kişi can verdi. Necef'teki patlamanın ardından birkaç gün sonra Muhammed Bakır'ın amcası Muhammed Sa'îd el-Hakîm'i hedef alan bomba eylemi gerçekleştirildi. Bu patlama Amerika'nın Irak ve bölgedeki hedeflerini doğrudan hedef alan olumsuz tahminlerin kapsamı açmıştır. Bu patlamalar Amerika başkanı George W. Bush'a göre yeni 11 Eylül saldırıları konumundadır.

¹⁸⁸ Sabrî Tarâbiyeh, "Meczertü Tuzhurmatu 2003... Zikrâ len Tünsâ", **Nahnü't-Türkmân**, 2004, <http://www.bizturkmeniz.com/ar/index.php?page=article&id=4357> (03.11.2019).

üç bölgeye bölme önerisidir¹⁸⁹. Türkmen bölgeleri amaçları gerçekleştirmenin önünde bir engel teşkil etmektedir. Oradaki asıl yerliler çıkarılmadan ve bölme projesini destekleyenler ve bunun için uğraşanlar oraya yerleştirilmeden bölgenin bölünmesi mümkün değildir.

İşgalden kısa bir süre sonra tam olarak 2004 senesinin sonunda Amerika güçlerine karşı Irak direnişleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Türkmenlerin yaşadığı Telaar¹⁹⁰ ilçesi bu amaçla yapılan en kötü savaşa sahne olmuştur. Amerikalılar Telaar'ı çembere almış ve onu kuşatmıştır. Ayrıca Telaar Amerika uçakları tarafından bombalanmıştır. Amerikalılar Şii ve Sünni mezheplerin kutsallarına karşı sloganları; cami, mescit ve Hüseyiniyat merasimlerini yapıldığı yerlerde yazarak mezhepsel naraları alevlendirmeye çalışmışlar İlk başta bu plan başarılı olmasa da 2005 yılının başında Telaar'da Sünni-Şii çatışmasının meydana gelmesiyle bu amaç gerçekleşmiştir¹⁹¹.

Telaar halkı, Arap, Kürt ve Yezidilerden oluşmaktadır. Telaarli olmakla gurur duymak, Telaar'ı ve toplumunu savunmak için hazırlık yapmak oranın halkının dış çevreleriyle olan ilişkilerinde apaçık bir şekilde görülmektedir. Dini, mezhepsel ve inançsal etkiler; tarihsel miras ve köklü niteliklerden daha fazla insan üzerinde etkili olmaktadır. Bu sebeple dış ya da iç ajandalar; dini ve mezhepsel yönlere ile Telaar halkını klasik doğal ortamından çıkarıp aşırı dini ortama sokma üzerinde durmuş ve bunlara yoğunlaşmıştır. Nihayetinde durum, Telaar içinde sert, kötü ve benzersiz bir şekilde Türkmenlerin Türkmenlerle savaşının çıkmasına kadar varmıştır. Hayatın bütün alanlarında bunun etkileri olmuştur ki beşeri alan da bunlardandır. Zira 3.000'den fazla Türkmen öldürülmüştür. Şii ve Sünnilerden 1500'den fazla kişi

¹⁸⁹ Joseph R. Biden and Leslie H. Gelb, "Unity Through Autonomy in Iraq", **New York Times**, May 1, 2006, <https://www.nytimes.com/2006/05/01/opinion/unity-through-autonomy-in-iraq.html?searchResultPosition=1> (11.12.2019).

¹⁹⁰ Telaar kazası, bir Irak Türkmen kentidir. Ninova ilinin 60 km güneyine düşmektedir. Onun nüfusu yaklaşık olarak 400 bin kişidir. Oranın halkı; aşiretleri, köklü gelenekleri, değerleri ve kahramanlıkları bulunan bir halktır.

¹⁹¹ Ziyâd es-Seb'âvî, "Telaar, Büzûru't-Tâifiyye ve Garsuhe'l-Evvel", **el-Kitâbât**, 2014, [https://kitabata.com/2014/01/25/%D8%AA%D9%84%D8%B9%D9%81%D8%B1-%D8%A8%D8%B0%D8%B1%D8%A9%D9%8F%D8%A7%D9%84%D8%B7%D8%A7%D8%A6%20\(03.09.2019\).](https://kitabata.com/2014/01/25/%D8%AA%D9%84%D8%B9%D9%81%D8%B1-%D8%A8%D8%B0%D8%B1%D8%A9%D9%8F%D8%A7%D9%84%D8%B7%D8%A7%D8%A6%20(03.09.2019).)

kaybolmuştur. Bu durum ileride kentin nüfus sayısı üzerinde büyük bir etkisi olmuştur¹⁹².

Ayrıca aşiretlerin tartışmaları, çok derin bir hal almıştır. Bu durum onların büyük bir ayrılığa düşmesine yol açmıştır. Telafer ekonomik, sosyal ve imar yönünden çok etkilenmiştir. Telafer'in olumsuz etkilendiği yönler şunlardır:

1- Telafer'de tarım, ticaret ve sanayi işleri durmuştur. Bu da işsizlik ve fakirliğin çok yayılmasına sebep olmuştur.

2- Kent; yapı ve imar bakımından çok etkilenmiştir. Telafer halkı, mezhepsel savaşlar sebebiyle projeleri yerine getiremedikleri için onlara tahsis edilen bütçe paylarından mahrum kalmışlar.

3- Şii Türkmenlerden olan öğrenciler öldürülme ve teröristler tarafından kaçırılma endişesinden dolayı Musul ve Tikrit'in üniversite ve eğitim kurumlarında eğitim almadıkları için Telafer halkı üniversite ve enstitülerde yükseköğretim alma bakımından olumsuz etkilenmişler. Bağdat ve güney illerdeki üniversitelere gidemeyen Sünni öğrencilerde de durum aynıydı.

4- Mezhepsel savaştan dolayı kentin müdürlükleri, daireleri ve okulları olumsuz etkilenmiştir¹⁹³.

Dünyanın birçok yerinden gelen ziyaretçiler tarafından ziyaret edilen Hz. Ali'nin Samarra'daki türbesinin bu karmaşık ortamda 22 Şubat 2006'da bombalanması¹⁹⁴ Irak'ta mezhepçiliğin gelişmesi ve Sünni ile Şiilerin arasında yerel savaşın alevlenmesine yol açmıştır. Bu olay mezhepsel şiddetin tırmanması ve ulusal birliğin dağılmasının temel sebebi sayılmaktadır. Zira bu olay ülkeyi devam eden bir mezhepsel savaşın içine sokmuş ve ülkenin büyük oranda dağılmasına yol açmıştır. Ayrıca şiddet; mezhepsel, siyasal ve bölgesel bir nitelik elde etmiştir. Zira savaş, Irak toplumundaki kimlik, mezhep ve isme dayalı olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca mezhepsel ve etnik esasa dayanan sistemli güç ettirme eylemleri buna eşlik etmiştir.

¹⁹² 24 Mart 2020'de Nebil Harbû İle Yapılan Röportaj. Nebil Harbû Eski Irak Türkmen Cephesi Yürütüme Kurulu Üyesidir. Ayrıca (ikinci dönemde 2010-2014) Irak Meclisi'nde Telafer milletvekilliği yapmıştır.

¹⁹³ 24 Mart 2020'de Nebil Harbû İle Yapılan Röportaj.

¹⁹⁴ Hz. Ali'nin türbesinden geriye kalan kısmın imha edilmesi 13 Haziran 2007'de olmuştur.

Mezhepsel nefret çerçevesinde çok sayıda silahlı ve tekdüze gurup ve bunların eski ve yeni teşkilatları farklı dini ve etnik aidiyetlerle Iraklıların kanını dökmeye yönelmiştir. Bu durum kültürel ve sosyal çeşitlilik ve çokluğu kalbinden vurmuş ve canlı olan sosyal dokuya özellikle Türkmen oluşumuna büyük zararlar vermiştir. Her ne kadar bu durum istisnasız bir şekilde herkesi kapsasa da Türkmenler ağır bir şiddete buna maruz kalmışlar Canlar, mallar ve diğer şeylere yapılan saldırılardan sonra onlardan birçok kişi göç etmek zorunda kalmıştır.

Zorunlu göç ettirme olayı Telafer kentindeki yerleşik mahallerden başlamıştır. Zira Şiiiler, Sünnilerin ağırlıklı olarak yaşadığı bölgelerden göç etmişler. Aynı şekilde Sünniler de öyle yapmışlar. Sonuçta Telafer hayatın bütün alanlarında sanki felç olmuştur. Özellikle de Şii Türkmenlerin resmi izin olmadan (Geçiş Belgesi) Sünnilerin Şii mahallere girmesini engellenmelerini talep etmeleri üzerine 2007'te Irak hükümetinin bu yönde aldığı karardan sonra hayat felç olmuştur. Resmi dairelerin çoğu Şii bölgelerde olduğundan dolayı bu karar Sünnilerin resmi dairelere gitmelerini engellemiştir. Bunun üzerine çok sayıda Türkmen aile civardaki Arap şehir ve köylerine göç etmiştir. Bu göç; okullardaki eğitim ve hastanelerdeki sağlık kadroları ile diğer devlet dairelerinin kadrolarında büyük bir eksiklik oluşturmuştur¹⁹⁵.

Amerikalılar Şii saflarındaki bölünmelerin olduğunu biliyorlardı. Fakat onlar bunun Şiiiler arasında bir yerel savaşa yol açmamasını umuyorlardı. Zira Şiiiler arasında bir savaş meydana geldiğinde ABD zor bir duruma girecekti. Nitekim ABD savaşan Şii gruplar arasında aracı olabilme konumunda değildi. Bilakis ABD Şiiilerin Sünnîlere olan düşmanlığını sömürebilme konumundaydı. Bu sebeple Brimer ve bazı Amerikalı yetkililer, sürekli bütün eylemlerin özellikle Şii kaynakları hedef alan eylemlerin arkasında Sünnîlerin olmasını arzuluyorlardı. Çünkü bu durum iki taraf yani Şii ve Sünnîlerin arasındaki hiddeti artıracaktır. Dolayısıyla Şiiilerin ABD ile ilişkileri güçlenecektir¹⁹⁶.

Amerika güçlerinin Irak'ta kurduğu sistem; ülkeyi uzun çabalar ile kurulan devletin yapı proje birliğini bozan mezhepsel bir bölünme esası üzerine tekrar

¹⁹⁵ 24 Mart 2020'de Nebîl Harbû İle Yapılan Röportaj.

¹⁹⁶ Hüdâ el-Hüseynî, "Lâ Maslahate Emrîkiyye fi İş'âli Harbin Beyne's-Sünne ve's-Şi'â fi'l-İrâk", eş-Şerku'l-Evsat, S. 9046, s. Eylül 2003, s. 3.

kurmuştur. Bu durum etnik temizlik politikasının takip edilmesine yol açmıştır. Ayrıca ABD, Irak direniş güçlerinin tutumlarını sarsmak ve onları meşgul etmek amacıyla mezhepsel çatışmayı gererek Irak halkının direniş güçlerini dağıtmıştır. ABD güvenlik ve siyasal dosyası üzerine egemen olmak amacıyla tarafları siyasi bir sapkınlığa çekme politikasını takip etmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

IRAK'TA DAES'İN ÇIKIŞI VE TÜRKMENLERE ETKİSİ

Türkmenler, Irak'ın kuruluşundan beri devlete bağlılıklarını göstermişlerdi. Geçmişteki değişik iktidarlardan görmüş oldukları asimile siyaseti karşısında hiçbir zaman devlete bağlılıklarından taviz vermemişlerdi. O yüzden geçmişteki sivil ve barışçıl davranışlarını 2003'ten sonra, devlet mekânizmaları dışında tarafların silahlı guruplar teşkil edip birbirlerine karşı kullandıkları bir dönemde Türkmenler aynı şekilde sivil bir duruş sergilemişler. Irak'ın birliğini savunan tezlerini sürdürmüşlerdir. ABD işgali sonrası özgürlük ve demokrasiyi yakalamayı arzulayan Irak, bu kez daha fazla şiddet ve farklı nedenli çatışmaların sahasına dönüşmüştü. Baş gösteren şiddet bir türlü son bulmaksızın farklı ideolojilere sahip terör örgütleri ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu örgütler Irak Türklerine büyük zararlar vermiştir. Irak'a en fazla zarar veren örgüt El-Kaide'nin ardından, DAES terör örgütü olmuştur. Bölge ve dünya için bir bela olan bu örgüt, Irak'ın asil unsuru olan Türkmenler ve Türkmeneli bölgelerine en fazla zarar vererek büyük bir şekilde suç, göç ve demografi değişimine yol açmıştır.

3.1. Irak Türkmenleri

Türkmenler, Müslüman olduktan sonra Orta Asya'dan göç ederek Orta doğu, Anadolu ve Kafkaslarda yerleşen oğuz boyundan olan Türklerdi. Mezopotamya coğrafyasına farklı süreçlerde intikal edip yerleşmişlerdir. Türkmen Düşünür, Yazar Erşat Hürmüzlü; Türkmenlerin Irak'taki yerleşimlerini yoğunluklu olarak, Emeviler, Selçuklular ve Osmanlılarla birlikte üç dönem yerleşimden ibaret olduğunu ifade eder. Önceden ya göç amaçlı ya da askeri maharet, güvenilir ve zeki oldukları için bu bölgeye getirilmişlerse de, daha sonra değişik dönemlerde yaptıkları çok sayıda fetihler için gelmişler. Bu topraklarda farklı İmparatorluklar, devlet ve beylikler kurmuşlardı.

Türklerin Irak'a ayak bastıkları ilk dönem 54 Hicri/ 674 Miladi tarihinde olmuştur. O dönemde Emevi halifesi Muaviye tarafından 2000 kişilik bir orduyla beraber Ubeydullah Bin Ziyad Horasana gönderilmiştir. Daha sonra Türk askerleri

Irak' girerek Basra'ya yerleşmişler¹⁹⁷. Türkler savaş alanındaki maharetlerinden dolayı Emeviler döneminde ordunun hassas yerlerinde görev almışlardı. Abbasî devleti 750/M yılında Türklerin büyük desteğiyle kurulmuştur¹⁹⁸. Emevi halifesi her yıl Türkistan'dan Irak'a 2000 Türk askerini göndermesi için Horasan Valisi Abdullah bin Tahir'e emretmiştir. Böylece Türklerin Irak'a gelişleri bu tarihten başlamıştır.

Türkler bu topraklarda kendilerini rahat hissetmişler ve aynı zamanda diğer etnik kesimler de Türklerin adil hükümdarlıklarından güven duyduklarından dolayı, bu topraklarda Türk yerleşimlerinin devamı gelmiştir. Türklerin bölgedeki daha yoğun ve daha da belirgin bir şekilde gerçekleşen ikinci yerleşim dönemleri, 25 Aralık 1055 yılında Büyük Selçuklu Sultanı 'Tuğrul Bey'in Bağdat'a girişiyle gerçekleşmiştir. Selçuklu Hükümdarı Tuğrul Bey döneminde ve sonrasında Türlerin Irak'a göçler devam etmiş ve göç edenler yoğunluklu olarak ülkenin kuzey bölgesine yerleşmişler ve oraları Türk vatanı haline getirmişlerdi.

Türklerin, bölgeye akın ettikleri en yoğun dönemler olmuştur. İlk başta Emevi dönemi gelmektedir. Ondan sonra Selçuklu dönemi gelmektedir. Ondan sonra Osmanlı gelmektedir. Osmanlı döneminin 1638 yılında Sultan Dördüncü Murat'ın hâkimiyetine ilk olarak Musul ve Kerkük daha sonra Bağdat ve Basra geçmiştir. Bu dönem Birinci Dünya Savaşı sonucunda bu bölgelerin Türklerin elinden çıkana kadar devam etmiştir¹⁹⁹.

Irak'a Türkmen yerleşiminin en yoğun dönemi Selçuklular zamanında olduğu bilinmektedir. Bu yerleşim Osmanlı dönemlerinde de aynı yoğunlukla devam etmiştir. Daha sonraları farklı bölgelerde yerleşmiş olan Türkmenler, aralarındaki bağı kaybetmemek için aileleri arasında sıkı bir ilişki kurmuşlar, ayrıca ticaret vesilesiyle de bölgedeki varlıklarını sürdürmüşlerdi. Selçuklular, Erbil ve Musul Atabeyleri, İlhanlılar, Celâliler, Karakoyunlular ve Akkoyunlular gibi farklı devlet ve beylikler kurmuşlar. Böylece bu, bölgede bir Türk nüfusunun oluşumuna neden olmuştur.

¹⁹⁷ Suphi Saatçi, **Tarihi gelişim içinde Irak'ta Türk Varlığı**, Tarihi Araştırmalar ve Dokümantasyon Merkezleri Kurumu ve Geliştirme Vakfı, İstanbul, 1996, s. 39.

¹⁹⁸ Muhammed Sa'îd Katâne, **et-Türk ve'l-Arab, Dirâse Muktasire li-Târihi Alâkâti't-Türk ve'l-Arab**, Ankara, 2001, s. 150.

¹⁹⁹ Kadir Mısır Oğlu, **Musul Meselesi ve Irak Türkleri**, 5. Baskı, Sebil Yayınları, İstanbul, 1994, s. 52.

Türk/Türkmen deyimine değinmiş olursak farklı rivayetlerle karşılaşılmaktadır. Mevcut bütün tarih eserlerinde Türkmen isminin nasıl ve ne sebeple ortaya çıkmasından hariç, hepsi Türk olduklarını yazmaktadır. Dolayısıyla Türk ve Türkmen ismi eş anlam ifade etmektedir. Bir rivayete göre, Oğuz boyundan olan Türk'ler İslam dinine girdiklerinden sonra "Türkmen" adıyla adlanmışlardır²⁰⁰. TDV, İslam Ansiklopedisine göre, Orta Asya'da, Mâverâünnehir bölgesinde yaşayan ve İslâmiyet'i ilk kabul eden Oğuz boyuna mensup olan Türk zümrelere Türkmen adını vermişlerdir. Gerdizi ve Beyhakı gibi Gazneli tarihçiler de Müslüman olan Oğuzlara "Müslüman Türk" anlamında "Türkmen" demişler²⁰¹.

Birinci Dünya Savaşından sonra Irak'ta yaşayan Türklerin Anadolu Türklerinden olmadıklarını iddia ederek kan ve soy bağıyla aynı ırktan olan milleti birbirinden ayrı oldukları şüpheleri yayarak, yüzyıllarca hâkim oldukları topraklarda zayıflatmak için Türkmen kelimesinin daha çok gündeme getirilmesi istenilmiştir²⁰². Lozan Antlaşmasında Türklerin Irak üzerindeki hakları dile getirildiğinde, Lord Gürzon Türk Türkmen ayrımını ortaya atmıştır²⁰³. Daha sonra Musul ve Kerkük bölgelerinde çoğunluğunu Türkler oluşturduğu için onlara "Musul Türkleri" ve "Kerkük Türkleri" de söylenmeye başlanmıştır.

1914 yılında başlayan Birinci Dünya Savaşı sonucunda Irak cephesinde harp başlatan İngiltere, ağırlıklı olarak Türkmenlerin yerleştiği Musul ve Kerkük bölgelerini öncelik alması neticesinde bu topraklar yavaştan Osmanlı hâkimiyetinden çıktığı görülmeye başlanmıştır. 30 Ekim 1918 tarihinde Osmanlı Devleti Mondros ateşkes mütarekesini imzalayarak, neticesinde her devlet ateşkesin imzalandığı tarihten itibaren buldukları bölgelerde kalıp fazla ilerlemeyeceklerdi²⁰⁴.

Türkler, Musul vilayetinin büyük kısmının da dâhil olduğu ve mütareke imzalandığı tarihte elinde bulunduğu toprakları korumayı umut ediyor ise de,

²⁰⁰ Erşat Hürmüzlü, **Irak Türkleri**, Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği, İstanbul, 1991, s. 7.

²⁰¹ Faruk Sümer, "Oğuzlar", **TDV, İslam Ansiklopedisi**, Cilt. 33, İstanbul, 2007, s. 327; Mısır Oğlu, **a.g.e.**, ss. 153-154.

²⁰² Oğuz Çetinoğlu, **Türkmenname**, Bilgeoğuz Yayınevi, İstanbul, 2013, s. 21; Saatçi, **a.g.e.**, 1996, s. 17.

²⁰³ Mısır Oğlu, **a.g.e.**, s. 154.

²⁰⁴ İsrail Kurtcephe, "Irak Türkleri", **Irak Dosyası, Türk Yurdu Dergisi**, Yıl. 97, Cilt. 28, Sayı. 245, 2008, ss. 19-20.

İngilizler, mütarekenin 7. maddesinin Musul'un stratejik önemdeki noktalarını işgal etmeye imkân verdiğini ve 16. maddeye göre de Mezopotamya'daki Türk garnizonlarının çekilmeleri gerektiğini ileri sürerek, anlaşmaya bağlı kalmamış ve işgalini sürdürerek, Türklerin yoğunlaştığı 'Muslu Vilayetini' işgal etmiştir²⁰⁵. Musul bölgesini de içine alan Mezopotamya'nın stratejik önemi, Arabistan yarım adası ve Doğu Akdeniz ülkelerini karadan Orta Doğu ve Uzak Doğu'ya bağlayan yolların üzerinde bulunmasıdır²⁰⁶.

Konunun detaylı çözülmesi için taraflar Lozan Barış Antlaşmasına gitti. Kasım 1922'de başlayıp Temmuz 1923'te sona eren Lozan Antlaşmasında iki taraf arasında anlaşma sağlanmazsa, Milletler Cemiyetine başvurulacaktı. İngiltere, meselenin kendi lehine sonuçlanması için, Türkiye'nin içinde üye olmadığı Milletler Cemiyeti/ne konuyu taşımasında tüm Milletler Cemiyetini arkasına almayı planlamıştır. Sonuçta Milletler Cemiyeti, kararını İngiltere'den yana vererek, bu karara göre Irak 25 yıllık İngiliz mandası altında yönetilecektir²⁰⁷.

Musul Vilayeti, Milletler Cemiyeti kararı sonucunda daha kesin bir şekilde Irak sınırları içerisinde kalarak İngiltere manda yönetimine mahkûm edilmiştir. Böyle bir mücadele verilmişken, en azından Musul Vilayetinde yaşayan Türkmenlere kültürel ve siyasi haklarının tanınması hususunda ciddi bir gayret gösterilmeliydi²⁰⁸. 1926 yılında, Ankara'da Türkiye-Irak arasında sınır antlaşması (Ankara Antlaşması) yapılarak Musul vilayeti resmen Irak sınırları içinde kalmıştır²⁰⁹. Bunun neticesinde Mezopotamya topraklarında kalan Türklerin sorunları başlamıştır.

İngiliz vesayeti altında 1921'de kurulan Irak devleti için 1958'e kadar süren Kraliyet dönemi başlamıştır. Irak Türkmenlerinin ilk günden beri İngiliz hâkimiyetine karşı çıkmışlardır. 1920'de Telafer'den başlayarak ülkenin diğer bölgelerinde sızrayan büyük ayaklanma neticesinde İngilizlere çok büyük darbe

²⁰⁵ Vladimir F. Minorsky, **Musul Sorunu**, Çev. Salim Şahin, 1. Baskı, Avesta Basın Yayın, İstanbul, 1998, ss. 29-31.

²⁰⁶ Mim Kemal Öke, **Musul Meselesi Kronolojisi (1918-1926)**, 2. Baskı, Türk Dünyası Araştırmalar Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991, s. 11.

²⁰⁷ Oğuz Karaca, **Lozan'dan Bugüne Musul-Kerkük ve Kuzey Irak**, 1. Baskı, Resital, İstanbul, 2007, s. 51.

²⁰⁸ İhsan Şerif Kaymaz, "Lozan'ın Çözumsuz Meseleleri: Musul ve Kürt Sorunu", **Derin Tarih Dergisi**, Sayı. 4, Temmuz 2012, s. 49.

²⁰⁹ Şakir Sabir ez-Zebbât, **Târîhu's-Sadâke Beyne'l-İrâk ve't-Türkiye**, Darü'l-Marife, Bağdat, 1955, s. 159-160.

vurmuşlardır. Telafer ayaklanması, “Kaçakaç Destanı” adıyla da tarih kitaplarında yer almaktadır.

Daha sonra, 23 Ağustos 1921’de manda yönetimi altında kurulan Kraliyet sistemine ve kendi çıkarları doğrultusunda Kral koydukları Mekke Şerifi Hüseyin’in oğlu Faysal’a karşı Türkmenler aynı şekilde tepkilerini göstermişlerdi. Yapılan kraliyet referandumunda sadece Kerkük şehri Türklerden oluştuğu için onların referandumu boykot etikleri, İngiliz “Gertrude Margaret Lowthian Bell” yayınladığı (Madam Bell’in Mesajları) adlı eserinde Londra’ya yazdığı bir mektupta da teyit etmiştir.²¹⁰

O dönemde Irak Türkmenleri sadece siyasetten tecrit edilmemişler, aksine insanlık dışı ağır baskılara maruz kalarak biri 1920 - Telafer’de Kaçakaç Katliamı, 1924 - Kerkük’te Levi katliamı, 1946 - Kerkük’te Gâvurbağı katliamı olmak üzere üç Türk katliamı yapılmıştır²¹¹.

1958 yılında General Abdülkerim Kasım’ın gerçekleştirdiği askeri darbe sonucu kraliyet çağı kapanmış Türkmenler için bu kez kanlı bir Cumhuriyet dönemi başlamıştır. Bu dönemin ilk seneyi devriyesinde (14-17 Temmuz 1959) Kerkük’te Türkmenlere karşı katliam düzenlenmiştir. 1963’te tekrar bir darbe sonucunda bu kez yönetime Irak Baas Partisi gelmiş, 1968 de ise başka bir darbe sonucu Ahmet Hasan el-Bekir’le birlikte Saddam Hüseyin tarafından hükümet ele geçirilmiştir. 1979’da Saddam Hüseyin Devlet Başkanlığına gelmesiyle artık Türkmenler için kara günler başlamıştır.

Saddam Hüseyin iktidarı, Türkmenler açısından kanlı ve karanlık bir dönem olarak tarih sayfalarındaki yerini almıştır. 1979 yılında Irak’ta yönetimi ele geçiren Saddam Hüseyin, Türkmen toplumunu sindirmek amacıyla, 16 Ocak 1980’de Türkmenlerin lider kadrolarını idam etmiştir. 1980-88 arası devam eden Irak-İran savaşında Türkmen gençleri cephenin en ön saflarına göndermiştir.

1990’da Körfez savaşı sonrası, 1991 yılında Irak’ın kuzeyindeki Kürt gruplar Saddam’a karşı ayaklanmalarını bir fırsata çevirerek Kerkük’ü işgal etmişler. Devlet

²¹⁰ Cafer el-Hayyat, **el-İrâk fî Resâili Elmas Bell (1917-1926)**, ed-Dârü’l-Arabî li’l-Mevsû’ât, Bayrut, 2003, S. 383.

²¹¹ Şemsettin Küzeci, **Kerkük Soykırımları (Türkmenlerin Uğradı Katliamlar 1920-2003)**, Teknoed Yayınları, Ankara, 2004, ss. 33-47.

daireleri ve hükümet binalarını ele geçirmişler. Özellikle bölgedeki Türk varlığına ait verileri ortadan kaldırmak amacıyla nüfus ve tapu kayıtlarını yakmışlardır. Güney ve Kuzey bölgesinde çıkan ayaklanmayı bastırmak amacıyla hareket eden Irak ordusu, kaçan Peşmergelerin yerine 18-21 Mart 1991 Tazehurmatu ve Altinköprü’de Türkmenleri katletmiştir. Bu iki katliamın yanında 1996 yılında Kürdistan Demokrat Partisi (KDP) ve Kürdistan Yurtsevenler Birliği (KYB) arasında çıkan iç savaşı kontrol etmek için bölgeye gelen Saddam ordusu 31 Ağustos 1996 Erbil’de Türkmenlere yönelik katliam yapmışlardır.

1991’de Kuzeydeki Kürt grupları Irak güçlerinden korumak maksadıyla ABD ve BM tarafından oluşturulan 36’ncı paralelin üstünde güvenli bir bölge oluşturulmuştur. Fakat dikkat çeken olay Musul vilayeti 36. Paralelin üstünde olmasına rağmen güvenli bölgeye dâhil edilmemiş, Süleymaniye ili ve Kifri ilçesi 36. Paralelin altında olmalarına rağmen güvenli bölgeye dâhil edilmiştir. Böylece Türkmenlerin yoğunlukta oldukları bölgelerin büyük kısmı Baas rejiminin kaderine bırakılmış, çoğunlukta Kürt olan bölgeler ise, güvenli bölgede (Yeşil Bölge) garantiye alınmıştır. Bu karar Türkmenlerin can güvenliğini tehdit altında bırakmasının yanı sıra Türkmenleri ve Türkmeneli bölgesini ikiye bölmüştür.

Müteakip dönemlerde Türkmenlere karşı zulüm ve baskılar sadece katliamlarla sınırlı değildir. Özellikle 1980’den sonra Baas rejimiyle başlayan günümüze kadar Türkmenleri asimile etmek, zorunlu göçe tabi tutmak ve bölgelerini Araplaştırmak veya Kürtleştirmek amacıyla çeşitli yöntemlere başvurulmuştur. Daire ve açık yerlerde Türkmence/Türkçe konuşmanın yasaklanmasının yanı sıra camilerde de Türkçe vaaz ve hutbe verilmesi yasaklanmıştır.

Yüzlerce Türkmen köy ve kasabası çeşitli bahanelerle yıkılmıştır. Birçok Türkmen yerleşim bölgelerinin Türk isimleri yerine Arap ve Baasçı isimler verilmiştir. Başka yerlere zorla göç ettirilen Türkmenlere hiçbir tazminat ödenmediği gibi gönderildikleri yerlerde kendilerine kalacak yer dahi gösterilmemiştir. Irak’ın güneyinde yüzbinlerce Arap’ın Türkmen bölgelerine yerleşmeleri için kendilerine karşılıksız teşvik primleri verilmiş ve arazi dağıtılmıştır.

Devrim Komuta Konseyi'nin 29 Ocak 1976 tarih ve 41 nolu kararı ile Kerkük ilinin adı Al-Tamim olarak değiştirilmiş ve en büyük ilçesi olan Tuzhurmatu, Saddam'ın doğum yeri olan Tikrit'e bağlanmıştır. 20 Ekim 1981'de 1391 nolu karar ile Türkmenlerin güney illerine tehcir edilmeleri kararlaştırılmıştır. 1984 tarihinde 1081 nolu karar ile Türkmenlerin arazilerinin istimlâk edilerek güneyden getirilen Araplara dağıtılması sağlanmış, 8 Nisan 1984 tarih ve 434 sayılı kararı ile Kerkük'te Türkmenlerin gayrimenkul alım-satımı ve her türlü ticari aracın alım-satımı yasaklanmıştır²¹².

Türkmenlerin bu durumu 2003'te ABD'nin Irak işgali ve Saddam Hüseyin'i devirmesiyle de son bulmamıştır. Aksine geçmişte bir dikta rejiminden yaşadıklarını bu kez demokrasi döneminde daha şiddetlisini yaşamaktadırlar. ABD gözetiminde tasarlanan devlet yönetimini sağlayan Irak'ın siyasi şekli ve ülkenin 2005'te yazılan yeni Anayasasında Türkmenlere yeteri kadar yer verilmemiştir.

Türkmen coğrafyası Anayasal bir maddeyle Bağdat-Erbil arasında tartışmalı bölgeler pozisyonuna tabi tutulmuştur. Böylece merkezi hükümetin Türkmeneli bölgelerinde hiçbir otoritesi kalmamıştır. Musul, Selâhattin, Kerkük ve Diyale illerinde bulunan Türkmen bölgelerinin kaderi KDP-KYB ve onların silahlı güçleri Peşmerge ve asayişe terk edilerek Türkmenlere karşı ciddi bir asimle ve baskı yapılmış. Bölgenin demografisini değiştirmeye yönelik yoğun bir Kürtleştirme politikası izlenmiştir.

Bağdat'ın bırakmış olduğu boşluk neticesinde Ekim 2017 senesine kadar güvenlik boşluğu yüzünden hiçbir şekilde bu bölgeler istikrar bulmamıştır. El-Kaide, DAESH gibi benzer birçok terör örgütleri bu bölgelerde yerleşip her türlü yollarla Türkmen insanını ve bölgesini hedef almışlardır. Bu örgütler; bomba yüklü araç-kamyon ve intihar bombacıları kullanarak binlerce Türkmen vatandaşı şehit etmiş ve yaralamıştır.

Mesela; Amirli, Tazehurmatu, Kızlarbat, Telafer ve Kerkük gibi kentlerde meydana gelen ağır saldırının yanında Tuzhurmatu ilçesi günlük olarak en şiddetli saldırılara tanık olmuş. Kerkük, Musul ve Tuzhurmatu'da çok sayıda siyasetçi,

²¹² Vedat Yenerer, **Düşman Kardeşler ABD İşgalindeki Irak'ta Arap, Kürt ve Türkmen Çatışması**, Bulut Yayınları, İstanbul, 2004, ss.107-108.

doktor, iş adamı ve âdeta toplumun her kesiminden insanlara karşı suikast düzenlenmiştir. Ayrıca fidye amaçlı çok sayıda Türkmen kaçırılmıştır. Halen sonucu belli olmayanların yanı sıra fidye parası alındıktan sonra öldürülüp yol kenarlarına bırakılanlar vardır.

Devletin siyasi, güvenlik ve birçok önemli kademesinde temsil edilmeyen Türkmenler bu kez Haziran 2014'te DAESH terör örgütünün saldırılarına hazırlıksız bir şekilde yakalanmışlardır. Irak güçleri ve Peşmerge tugayları buldukları noktalardan çekilmeleri üzerine DAESH bu bölgeleri kolaylıkla ele geçirmiştir. Onlarca ilçe ve kasabalar yerle bir edilmiştir. Farklı bölgelerde katliamlar, çok sayıda sonucu belli olmayan kayıp vatandaşlar, yüzlerce zorla kaçırılmış kadın ve çocuk ve yüzbinlerce zorla göçe maruz kalanlar bulunmaktadır. Türkmen milleti bütün bu zorluklara rağmen DAESH'e karşı güçlü bir mücadele vermiştir. Amirli ve Tazehurmatu destanları bunun en görünür örneğidir.

DAESH'e karşı mücadele için ortaya çıkan Türkmen askeri güçleri sadece bölgelerinde değil, Irak'ın farklı bölgelerinde de şiddetli operasyonlara katılmışlardır. Ayrıca başta Türkmen milleti ve siyasi partilerinin aktif mücadele sonucunda 25 Eylül 2017'de gerçekleştirilen sözde Kürdistan bağımsızlık referandumuna ciddi bir şekilde karşı çıkarak Irak'ın bölünmesinin önüne geçmişlerdir. Fakat Türkmenlere karşı yapılan bütün bu saldırılar ve Türkmenlerin göstermiş oldukları mücadele, DAESH sonrası da ülkede makûs kaderlerini değiştirmemiş. Yine devlette temsil hakkına sahip olmamışlardır.

3.1.1. Türkmenlerin Irak'ta Yasal Statüsü

Bir ülkede yaşayan vatandaşlar, hak ve hukuklarına ülkenin Anayasası ve farklı yaslar aracılığıyla sahip olurlar. Osmanlı sonrası 1921 yılında İngilizlerin mandası yönetiminde kurulan Irak Devleti sürekli Türkmen milletini yok sayarak haklarını gasp edip yönetimden uzak tutmuşlardır. Yazılan Anayasalarda her ne kadar vatandaşlar arasında ayırım yapılması yasaklansa da ve vatandaşlık hakları tanınmış olsa da bu durum bilfiil uygulanmamıştır.

Irak Kraliyetinin 21 Mart 1925 senesinde ilan edilen ilk Irak Anayasasının (Esasi Kanun²¹³) 6. maddesinde; “Milliyet, Din ve Dil ayrılığı gözetmeden Iraklılar kanun önünde eşittir” vurgusu esas madde olmuştur. Ayrıca 12. madde ise; “Iraklıların fikirlerini beyan etme, yayın ve toplantı düzenleme, dernek kurmak ve derneklere üye olmak” gibi esas hakları tanımıştır. 17. madde ile “ taraflar kendi dillerini öğrenebilir ve dillerinde eğitilmek için okullar açabilir” hakkını da tanımıştır²¹⁴. Bu ilke neredeyse Irak’ın çıkardığı bütün Anayasalarda geçmektedir. Bu sadece bir madde olarak kalmış, söz edilen hakların hiç biri Türkmenlere tanınmamıştır.

23 Mayıs 1931 tarihinde çıkarılan (74) numaralı (Yerel Diller Kanunu) üç fıkradan oluşuyordu. Bu kanun vatandaşların özgürlük haklarının yanında Türkçe ve Kürtçe dilleriyle, mahkemelerde davalarını yürütme, ilköğretimde ana dillerde eğitim yapabilme, devlet kurumlarıyla dilekçe, rapor ve şikâyetlerini de kendi dilleriyle muhabata etmelerine yönelik haklar tanımıştır²¹⁵.

Irak devleti İngiliz mandasına son vererek bağımsızlığını kazandığında, 28 Ocak 1932’de Irak’ın Milletler Cemiyetinde bağımsız bir ülke olarak verdiği beyannamenin 9 ve 10. maddesinde Türkmenlerin bazı milli haklarının korunacağı yer almıştır. Örneği nüfus çoğunluğunun Türkmen ırkından olduğu bölgelerde Arapçanın yanında Türkçe resmi dil olarak belirlenmiş. Kendi dillerinde eğitim yapabilmelerine izi verileceği, bu bölgelerde görev yapacak memurların mümkün olduğu kadar Türkmenlerden olacağı konularda güvenceler taahhüt edilmiştir. Ancak maddede “azınlıklar” ifadesi yer aldığı için Türkmenler çok rahat etmemiştir²¹⁶.

27 Ekim 1943 senesinde Anayasada yapılan değişim sonucu, 6. maddesinde “Iraklılar arasında din, dil ve etnik ayrımı olsa bile hukuk önünde ayırım yapılamaz..” ayrıca 18. maddesinde “Iraklılar Medeni ve Siyasi Haklarda Eşittirler..” vurgusu yapılmıştır.

²¹³ Esasi Kanunun tam metni için bkz. El-Hürmizi, **a.g.e.**, s. 223.

²¹⁴ Şakir Sabır ez-Zebbat, **Mûcezü Târihi’t-Türkmân fi’l-Irak M. 673-1959**, Birinci Baskı, Beytül-Warak, Beyrut-Lübnan, 2011, s. 137.

²¹⁵ Habib El-Hürmizi, **Et-Türkmân fi’t-Teşri’âti’l-Kânûniyye el-İrâkiyye**, 2. Baskı, Müessesetü Vakfi Kerkük, (Kerkük Vakfi), İstanbul, 2019, s. 25.

²¹⁶ Suphi Saatçi, **Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri**, Ötüken, İstanbul, 2003, ss. 205-206.

Arap Milliyetçiliğinin yükselişe geçmesiyle birlikte alınan kararlar uygulamaya konmadı. 1936-1958 yılları arasında Türkmenlerin kültürel ve sosyal faaliyet gösteren dernek kurma, kendi dillerinde yayın yapma ve eğitim vermeleri yasaklandı²¹⁷.

1958 İhtilali ile iptal edilen eski anayasanın yerine, 26 Temmuz 1958 tarihinde geçici bir anayasa yürürlüğe konuldu. Bu anayasanın 3. maddesi Arapları ve Kürtleri Irak'ın bütünleyici parçaları olarak kabul etmiş. Onların haklarını garanti altına almıştı. Ayrıca anayasanın 9. maddesinde bütün vatandaşların kanun önünde resmi görev ve sorumluluklarda eşit olduklarını ortaya koyduktan sonra ırk, dil, inanç gibi konularda ayırım yapılmayacağını belirtmiştir²¹⁸. Anayasada; "Kürtler azınlık olarak değil Irak halkının ortağı olarak görülmüştür". Görüldüğü gibi "milli hakları" denince Arapların ve Kürtlerin milli haklarından bahsedilmektedir. Buna karşı ise Irak Türkmenlerinin ismi dahi geçmemiştir. Sadece genel azınlık olarak ele alınmıştır²¹⁹.

Bu çerçevede Kürtler korunacak bir azınlık olarak değil ilk defa sadece onlar "ortak" olarak kabul edilerek, hak eşitliği ve milliyet, din ve dil sebebiyle ayırım yapılamayacağı prensibinden geri adım atılmış. Buna karşı Irak Türkmenleri ilk defa bir azınlık statüsüne indirilerek isimlerinden dahi bahsedilmemişti²²⁰.

8 Şubat 1963 tarihinde yeni bir darbe yapıp Devrim Komuta Konseyi hem yasama hem yürütme görevini üstlenince, 29 Nisan 1963 tarihinde 25 numaralı Devrim Komuta Konseyi kararı yeni düzenlemeler getirmiş, ancak vatandaşlık haklarına değinmeyerek sadece Konseyin ve Cumhurbaşkanı'nın yetkilerini ele almıştır. Bu karar geçici anayasayı iptal etmemiştir.

18 Ekim 1963 de yapılan üçüncü bir darbeyle rejim değişmiş. Yeni hükümet 10 Mayıs 1964 tarihinde yayınladığı geçici anayasayla eskisini değiştirmiştir. Bu anayasa 6 defa değiştirilmiştir. 8 Eylül 1965 tarihinde Kürt meselesinin çözüme

²¹⁷ DİA, **Irak Türkleri**, Cilt. 19, 1999, s. 101.

²¹⁸ Ömer Turan, "Irak'ın Milletler Cemiyetine Girerken Yayınladığı Deklarasyonda ve Anayasalarında Türk ve Diğer Azınlıkların Hakları", **Avrasya Dosyası**, Cilt. 3, Sayı. 1, Ankara, 1996, s. 28.

²¹⁹ Süleyman Sırrı Terzioğlu, "Tarihsel Süreç Çerçevesinde 2005 Irak Anayasasına göre Irak Türklerinin Hukuksal Durumu", **Akademik Orta Doğu Dergisi**, Cilt. 1, Sayı. 1, Ankara, 2006, s. 165.

²²⁰ Erşat Hürmüzlü, **Türkmenler ve Irak**, Kerkük Vakfı Yayınları, İstanbul, 2003, s. 24.

kavuşturulması çabalarından ve 29 Haziran beyanından sonra ele alınan ikinci düzeltmeyle genellemeyi ortadan kaldırarak 19. düzeltilmiş maddesinde şu hükme yer vermiştir²²¹:

“İraklılar hak ve genel görevlerde eşittirler. Köken, asıl, dil, din veya herhangi bir sebeple aralarında ayırım yapılamaz. Bu anayasa bir milli ve kardeş birliği için olan Irak halkının kapsamı içinde Kürtlerin milli haklarını kabul eder” (Tadilin birinci maddesi). Böylece bu anayasa hakların eşitliği ilkesine tekrar geri dönmüş. Ancak Kürt realitesini de kabul ettiğini içermiştir. Görüldüğü gibi genel kural hiç bir ferdi veya topluluğu dışlamamaktadır.

En son ve yine geçici olan anayasa, Arap Sosyalist Baas Partisini iktidara getiren ve 17 Temmuz 1968 tarihinde gerçekleştirilen saray darbesinden sonra ve aynı ayın 30’unda darbeyi yapanların bir bölümünün tasfiye edilmesinden sonra 21 Eylül 1968 tarihinde yayınlanmış ve eski anayasalarda bulunmayan yeni prensipler getirmiştir. Mesela; birinci madde: Irak Milletinin Arap milletinin bir parçası olup hedefinin Arap birliğini gerçekleştirmek olduğu ve hükümetin bu hedef istikametinde çalışacağı kuralına yer vermiştir.

Milli haklar konusuna gelince 21. madde şu hükmü getirmiştir: “İraklılar hak ve genel görevlerde eşit olup aralarında köken, ırk, dil veya din sebebiyle ayırım yapılamaz, Arap ve Kürtler dâhil olmak üzere hep birlikte Vatanın varlığını korurlar ve milli hakları Irak’ın toprak bütünlüğü içinde güvence altına alınır.”

Böylece “Arap ve Kürtler dâhil” bütün Iraklıların milli hakları kabul görerek açıklık getirilmese de öbür etnik guruplar istisnaya tabi tutulmadı. Görüldüğü gibi Cumhuriyet döneminde çıkarılan bütün geçici anayasalar ilk Anayasada yer bulan çok önemli bir prensipten vazgeçerek milli lisanlarla özel okul açma hakkını içermeyerek eğitimin devlet tarafından düzenlenen bir hak olduğunu içermeye başladı²²².

24 Ocak 1970 tarihinde Irak’ın yasama organı (Meclis) yerine olan “Devrim Komutanlığı Konseyi” tarafından Türkmenlerin çoğunluk oldukları yerlerde

²²¹ a.g.e., s. 24.

²²² a.g.e., s. 25.

kullanabilecekleri kültürel haklar tanınmıştır. Daha sonra 1978 yılında çıkarılan bir yasa ile Irak'ın yalnız Araplara ve Kürtlere ait olduğu ilan edilmiştir²²³.

Baas partisi tarafından Türkmenlere tanınan bu hakların asıl nedeni, BM'nin 21 Aralık 1965 tarihinde çıkardığı sözleşmede her türlü ayrımcılık davranışlarının ortadan kaldırıldığı ifade edilmesi ve örgütte üye olan devletlerin bunu imzalamalarını istemesidir. Belge, 4 Ocak 1969 da yürürlüğe girmiş ve Irak, 18 Şubat'ta bu belgeyi imzalamıştır. Böylece Irak Türklerinin sözde bazı sınırlı kültürel haklara sahip azınlık statüsü devam ederken, Kürtler aslı unsur olarak anayasalarda ve diğer belgelerde hukuksal konum elde etmişler.

Körfez Savaşından önce kabul edilen 1990 Geçici Irak Anayasasının 6. maddesinde; Irak'ın Arap ve Kürtlerden oluştuğu kabul edilirken (Türkler üçüncü büyük nüfusu oluştursalar da) Türklerin adı yine geçmemekteydi. Anayasa sadece azınlık haklarına saygıdan söz etmekteydi. Ancak Körfez Savaşından sonra faaliyete başlayan Türkmen partileri vasıtasıyla Kuzey Irak'ta Türkçe eğitim veren anaokul, ilkokul, ortaokul, lise ve öğretmen enstitüleri açılmıştır²²⁴.

ABD'nin 2003 işgali sonrası Irak Geçici Yönetim Konseyi tarafından Anayasa hazırlık komisyonu atanmıştır. Hazırlanan geçici Anayasa tasarısı 8 Mart 2004 tarihinde Yönetim Konseyi tarafından onaylanmıştır. Yeni 2005 Irak Anayasası, 2004 Geçiş Anayasasının 61. maddesi uyarınca 15 Ekim 2005 tarihinde referandum ile Sünni Arapların boykotu ve Türkmenlerin hayır oyu kullanmalarına rağmen kabul edilmiştir.

Yeni Anayasanın 1. maddesine göre Irak, yönetim şekli cumhuriyet ve parlamenter demokrasi olan federal bir devlettir. Federal sistem, başkent, bölgeler, âdemimerkeziyete sahip vilâyetler ve yerel idarelerden oluşmaktadır (mad. 112). Ancak bölgesel anayasalar Irak Anayasasına aykırı olamayacaktır (mad. 13/2). Anayasa ile Türkmenlere özerk bir bölge veya vilâyet verilmemiştir. Türkmenler,

²²³ Nefi Demirci, **Dünden Bu Güne Kerkük (Kerkük'ün Siyasi Tarihi)**, Renk Ofset, İstanbul, 1990, s. 111.

²²⁴ Ziya Köprülü, **Irak'ta Türk Varlığı**, Ankara, 1996, s. 29.

yaşadıkları birimlerdeki (bölge, vilâyet, yerel yönetim) hukuk düzenlerine bağlı olacaklardır²²⁵.

Giriş kısmında Türkmen unsuruna ve bazı Türkmen bölgelerine vurgu yapılmakla birlikte, Anayasa öncelikle kanun önünde eşitlik ve ayrımcılık yasağını hüküm altına alarak bütün Irak vatandaşlarının eşitliğini düzenlemektedir (mad. 14). Anayasada Türkmenler, Keldaniler, Asuriler gibi unsurların idari, siyasi, kültürel ve eğitime ilişkin haklarının teminat altına alındığını kanunlar ile düzenleneceği de ifade edilmektedir (mad. 121).

Anayasanın 4/1. maddesine göre Arapça ve Kürtçe Irak'ın resmî dilleridir. Bununla birlikte Türkmençe, Süryanice, Ermenice gibi dillerde gerek kamusal eğitim gerekse özel eğitim çerçevesinde ana dilde eğitim hakkı teminat altına alınmaktadır. Türkmençe ve Süryanice, Türkmenlerin ve Süryanîlerin nüfusun çoğunluğunu oluşturduğu idarî bölgelerde resmî dildir (mad. 4/4). Bu maddede Türkmençeyi açıkça ifade ederek anayasal konum kazandırmıştır.

Yukarıdaki maddelere bakıldığında Türkmen meselesi; ABD, Türkiye, Irak Kürt gurupları ve Türkmenlerin de katıldığı “Türkmenlerin Irak'ın asli unsuru olduğu” hususunun kabul edildiği 19 Mart 2003 Ankara Mutabakatına rağmen, Türkmenler kurucu asil unsur sayılmamış ve azınlık statüsüne tabi tutulmuşlardır. Türkmenlerin kaderi, Anayasadaki kültürel ve siyasi haklarının teminat altına alınmasına rağmen, Arap ve Kürtlerin inisiyatifine bırakılmıştır²²⁶.

21 Nisan 2012'de Irak Parlamentosundan çıkan bir kararda Türkmenler ülkede Araplar ve Kürtlerden sonra üçüncü ana unsur olarak kabul edildi. Ayrıca Türkmenlerin hakları Anayasa üzerinde ülkenin diğer ana unsurları ile denk bir hale getirilmesinin yanı sıra Türkmenlere ait bir devlet kanalının kurulmasına da karar vermiştir. Aynı kararda; Eğitim bakanlığında Türkmençe eğitim genel müdürlüğü ve Kültür bakanlığında Türkmen kültürü genel müdürlüğü gibi önemli kararlar da yer almaktadır. Türkmen İşleri Yüksek Kurulu kurulması, federal bütçeden ödenek tahsis

²²⁵ Terzioğlu, a.g.m., ss. 166 -167.

²²⁶ Cüneyt Mengü, **ABD-Türkiye-İrak Üçgeninde Türkmen Meselesi**, Yalın Yayıncılık, İstanbul, 2012b, s. 220.

edilmesi de öngörülerek kısmen Türkmenlere kendiîşlerinde özerklik tanınmış olabileceğini belirtmek mümkündür.

Iraklı Türkmenleri sevindiren kararın önemini eski milletvekili Hasan Özmen, “Kürt hakları da bu hukuki zemin üzerine inşa edilerek bugünkü aşamaya geldi” diye açıklamıştı. Kerkük Vakfı sözcüsü Mahir Nakip ise bu raporla birlikte Türkmenlerin tüm siyasal, idari, kültürel, eğitim haklarının güvence altına alındığını vurgulamış. Bugüne kadar şikâyetlerinin ciddiye alınmadığını söyleyen Türkmenler bu kararla birlikte artık Araplar ve Kürtler gibi anayasal haklara sahip olacaklarını söyledi²²⁷.

Riyaz Sarıkâhya

Türkmeneli Partisi Genel Başkanı:

“Irak devleti tarihinde çıkarılan bütün anayasalarda Türkmenlere hiçbir şekilde filli olarak değinilmemiş. Ancak 2005 Anayasasında Türkmenlerin Irak’ta üçüncü etnik gurup olmalarına değinilmektedir. Ayrıca Irak’ın tanımına vurgu yapan 3. maddede Arap ve Kürtler gibi Türkmenlerin de esas unsur oluklarına işaret edilmektedir. Bazı maddeler direk Türkmenlerle ilgilidir, bazı maddelerden de Türkmenlerin faydalanma hakları vardır. Fakat Irak’ta sorun, Anayasanın doğru bir şekilde uygulanmamasından kaynaklanmaktadır.”²²⁸

Hasan Turan

Irak Türkmen Cephesi Genel Başkan Yardımcısı:

“Bizler (Türkmenler) Anayasa referandumuna karşı hayır oyu kullanmıştık. Çünkü o zaman 140. maddenin eklenmesi Kerkük’ü tamamen bir tehdit altında bırakmıştır. Genel olarak Anayasamızda Türkmenlerle ilgili iyi ve tehlikeli maddeler vardır. Fakat bizim sıkıntımız yazılan temel haklarımızdan bile uzak kalmamızdır.”²²⁹

²²⁷ Milliyet, “Irak’ta Türkmenler İçin Tarihi Karar”, **Milliyet**, 2012, <https://www.milliyet.com.tr/dunya/irak-ta-turkmenler-icin-tarihi-karar-1574627> (19.12.2019).

²²⁸ Riyaz Sarıkâhya, Türkmeneli Partisi genel Başkanı ile Yapılan Röportaj, 8 Şubat 2020.

²²⁹ Hasan Turan Irak Türkmen Cephesi Genel Başkan Yardımcısı ve 3. Dönem Kerkük Milletvekili ile Yapılan Röportaj, 16 Şubat 2020.

3.1.2. Türkmenlerin Siyasi Yapılanması:

3.1.2.1. Siyasi Mücadeleye Giden Yol:

Türkmenler, Irak toprak bütünlüğü çerçevesinde milli varlıklarını korumak için mücadele vermekteler. Irak Devletinin kurulması ile Türkmenlere karşı haksızlıklar devam etmeye başlamış. Osmanlı sonrası İngilizler egemenliğinde kurulan bütün hükümetler Irak'tan Türk varlığını silmeye çalışmışlar. Bu topraklarda altı devlet kurarak bin yıl hükmeden bir milletin her türlü hak ve hukukuna göz koyulmuş ve onlar mahrum edilmiştir.

Türkmenler her zaman devletlerine bağlılıklarını göstermişler ve aynı zamanda haklı müdafaayı her mahfilde sivil yollarla yapmaktan çekinmemişlerdir. Kuruluşundan beri devlete karşı hiçbir eylem, silahlı hareket ve isyanları olmamıştır. Her zaman diğer etnik guruplar ile barışçıl ve herkese eşit hakların tanınması çerçevesinde yaşayan bir Irak'ı arzulamışlardır.

Irak Türkmenlerinin makûs kaderi, Irak'ın daha İngiliz işgali altına geçtiği günlerde başlamıştır. İngilizler, bin bir manevra ile gasp ettikleri eski Türk bölgesini, zengin petrol kaynağından mümkün olduğu kadarıyla uzun bir zaman istifade edebilmek için yanı başındaki Türkiye'nin varlığını bir an bile hatırından çıkarmadan davranmışlar. Bu yüzdendir ki, bölgedeki Kürtlere bazı haklar verilirken, Türkmenlerin varlığı bile kabul edilmek istenmemiştir.²³⁰

Türkmenlerin, Kerkük ve diğer Türkmeneli bölgelerindeki milli uyanışlarının yükselmesinin önüne geçmek için, İngilizlerin baskı ve asimilasyon politikaları gittikçe şiddetleniyordu. Bu tür baskı ve korkutucu eylemler Türkmenler üzerinde devam etmiş. Türkmenlerden önde gelen memur, avukat ve öğretmenler güney illere zorla göç ettirilmiştir.

Türkmenler, siyasi eylemleri bırakmaları ve politik yalnızlığı benimsemeleri nedeniyle, 1958'de gerçekleşen darbe sonrasında durumun hızlı değiştirilmesine karşı plansız kalmışlardır²³¹. 14 Temmuz 1959 Cumhuriyetin ilk yıl dönümünde uğradıkları Kerkük katliamı Türkmenlerde milli şuuru daha fazla uyandırmış.

²³⁰ Mısır Oğlu, **a.g.e.**, s. 162.

²³¹ Osman Emre Şen, "Irak'taki Türkmenlerin Irak Siyasetine Etkileri", T.C. Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, Ortadoğu Siyasi Tarihi ve Uluslararası İlişkileri Anabilim Dalı, **Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2006, s. 38.

Bu katliam Türkmenlere ömür boyu unutmayacak kadar ağır bir darbe olmuş Topraklarına daha fazla sahip çıkmak, dillerini korumak, örf adetlerini kaybetmemek ve tüm anlamıyla buldukları coğrafyada varlıklarını korumak zorunda olduklarının farkında olmuşlardı.

Her ne kadar Türkmenlerin siyasi parti ve kuruluş kurmaları imkânsız olsa da onlar mücadelelerini başka yollarla sürdürmüşlerdi. Türkmenler, Irak topraklarındaki geçmiş tarihlerini ve o gün yaşadıkları baskı ve rahatsızlıklarını; kültürel ve edebiyat faaliyetleri yoluyla duyurmaya çalışmışlardı.

Irak Türkmenlerinin ilk sivil toplum örgütü olan Irak Türkmenleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği (ITKYD) 9 Kasım 1959 kuruldu. Dernek, Irak Türkmenlerinin tanınmasında önemli rol oynamasının yanı sıra zaman zaman siyasi çalışmalarda da bulunmuş. Bu dernek 1980-90 yılları arasında Baas rejimi altında Irak Türkmenlerinin karşılaştığı zor durumlarda milletin sesi olmuştur²³².

28-30 Ağustos 1960 Tarihleri arasında Kerkük'te Türkmen Öğretmenler tarafından Türkmenlerin Kültürel haklarını elde etmek için eğitim kongresi düzenlendi. Diğer yandan önde gelen öğretmen, tabip, subay, avukat ve toplumun her kesiminden seçkin insanlar bir araya gelerek, 7 Mayıs 1960 tarihinde Bağdat'ta (Türkmen Kardeşlik Ocağı) kurmuşlardır. 1961 yılında ise sosyal ve kültürel alanlarda hizmet etmek için Kardeşlik Dergisi çıkmıştır. Ocak, Türkmenlerin toplanabilecekleri ve örgütlenebilecekleri bir yer olmuştur. O, farklı yollarla varlıklarını ve haklı seslerini duyurabilecekleri bir adres olmuştur²³³.

Bu gibi etkinliklerle Irak Türkmenleri kültürlerini devam ettirmenin yolunu arayarak günümüze kadar mücadelelerini sürdürmüşlerdir. 1963 yılında “Abdül Kerim Kasım'ı” deviren General “Abdüselam Arif” iktidarı ele geçirmiştir. Bu tarihten 1968 yılına kadar Irak Türkmenleri önceki dönemlerden daha rahat

²³² Cüneyt Mengü, **Osmanlı Arşivi Belgelerinde Kültür Merkezi Kerkük**, Yalın Yayıncılık, İstanbul, 2012a, s. 116.

²³³ Habib El-Hürmizi, **Müzâkeretü's-Sahafi't-Türkmânî**, 1. Baskı, Kerkük Vakfı, İstanbul, 2016, ss. 154_155.

olmuşlardır. Bu dönemde siyasi baskılar azalmış ve Türkiye'ye giriş-çıkışlar kolaylaşmıştır²³⁴.

Türkmenler, Kerkük'te Türkmen edebiyatını yansıtan (Beşir) adında yeni bir dergi çıkarmışlar. Böylece edebiyat alanında yapmacık yazı üslubunu kullanma ve zekâ oyunlarından uzak yeni bir edebi eylem başlatılarak buna öncülük edilmiştir. Bu vesileyle çeşitli nazım ve şiir ekolleri doğmaya başlamış ve genç edebiyatçılardan bir gurup da Türkmen lehçesine özel bir sözlük yapmak için harekete geçmişlerdir²³⁵.

Saddam Hüseyin döneminin başlamasıyla Türkmenler diğer dönemlerde uygulanan baskıların fazlası ile karşılaşmıştır. Türkmenlerin Türkçe kullanılmamasına yönelik baskılar arttırılmış, karşı koyan ve boykot eden Irak Türkmenlerine karşı acımasızca işkencelere başvurulmuştur. 1980-88 yılları arasında Saddam Hüseyin'in İran'la girdiği amansız savaş boyunca da Türkmenler büyük bir baskı altında kalmıştır. Irak yönetimi Türkmenlerin önde gelen lider kadrolarını idam etmiştir. İdam edilen Türkmenler, Türkiye adına casusluk yaptıkları için mazeret uydurulmuştur²³⁶. Savaş boyunca Türkmen bölgelerine Arapların yerleştirilmelerine devam edilmiştir.

Yaşanılan tüm bu olumsuzlukları önlemek için Türkmenler de diğer kesimler gibi Irak'ta etkin oyuncu olmak zorunda idiler. Teşkilatlanmalarının zayıf olması seslerinin gür çıkmasını engelliyordu. Bu nedenden dolayı onlar çeşitli kurum ve kuruluşlar kurarak ve bir araya gelerek örgütlenme zorunluğunda olduklarının farkına geç de olsa varmışlardır.

3.1.2.2. Siyasi Yapılanma

1990'lı yıllara yaklaştıkça Irak Türkmenlerinde siyasal oluşumlar hızla gelişme eğilimine girmiştir. Irak Türkmenlerine ait yaklaşık olarak 20 siyasi parti bulunmaktadır. Bunların büyük bir kısmı Milli/Milliyetçi görüşte olan partilerdir. Bir başka kısmı ise İslami görüşte, diğer bir kısmı Kürtler tarafından kurulup desteklenen “kukla” dediğimiz partiler olmuştur.

²³⁴ Mahir Nakip, “Irak Türklerinin Meselesine Nasıl Bakılmalı”, **Avrasya Dosyası**, Cilt. 3, Sayı. 1, Ankara, 1996, s. 38.

²³⁵ İbrahim Dakuki, **Irak Türkmenleri Dilleri Tarihleri ve Edebiyatları**, Güven Yayınları, Ankara, 1970, s. 42.

²³⁶ Bilal N. Şimşir, **Türk - Irak İlişkilerinde Türkmenler**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2004, s. 597.

Uzun yıllar Türkmenlerin kendi durumlarını anlatacak ciddi ve aktif siyasi örgütlenmeler oluşturmamaları, uğradıkları baskıların artmasına zemin hazırlamıştır. Türkmenler Saddam döneminde yani 1980 yıllarında siyasi parti kurma imkânını bulamamışlar. Teşkilat ve grup şeklinde milli mücadelelerini yapmışlar. O dönemin lider seviyesinde olan şehit Nejdet Koçak liderliğinde Kerkük başta olmak üzere bütün Türkmeneli bölgesinde grup halinde gizli teşkilatlandırmalar yapılmıştır²³⁷.

1991’de güvenli bölge oluşturulurken Kerkük’ün bölge dışında bırakılması Türkiye için stratejik bir tercih olmuştur. Türkmenlerin en önemli merkezi sayılan Kerkük dışarıda bırakılarak, Kerkük petrolünün bu bölgeyi ekonomik olarak beslemesi ve Kuzey Irak’ta bağımsız bir yapıya doğru gidilmesinin önü kesilmek istenmiştir. Bunun doğal sonucu olarak, Saddam Hüseyin’in kontrolünde olan Kerkük’te güçlü bir Irak Türkmen muhalefetinin örgütlenmesi ve Türkiye’nin Kürtlere karşı Türkmen faktörünü ön plana çıkarması engellenmiştir. Dolayısıyla, Irak Türkmenlerinin gücü sadece Erbil ve birkaç yerleşim merkezi ile sınırlı kalmıştır.

İlk Türkmen siyasi örgütü 1979 yılında Suriye’de İzettin Kocava başkanlığında “Türkmen Ulusal Demokrat Örgütü” adıyla kurulmuştur. Ancak örgüt Suriye Hükümeti ile ve diğer muhalif taraflarla yaşanan anlaşmazlıklardan ötürü çalışmalarını dondurup kendini feshetmiştir²³⁸.

Irak’ın Kuzeyinde 1991 senesinde Güvenli Bölge kurulduğu zaman Türkmenler artık Türkmen şehri olan Erbil’de ilk olarak siyasi faaliyetlerine aktif bir şekilde başlamışlar. Türkmen okulları açılmaya ve Türkçe Eğitim yapılmaya başlanmıştır. Aynı zamanda yerel Türkmeneli TV ve Radyosu da yayına başlamıştır. Erbil’de, ilk başta; Irak Milli Türkmen partisi²³⁹, Türkmeneli partisi²⁴⁰ ve Türkmen

²³⁷ E. Hürmüzlü, **a.g.e.**, 2003, s. 26.

²³⁸ Aziz Kadir Samancı, **Târîhü’s-Siyâsi li-Türkmâni’l-İrâk**, 1. Baskı, Dar Al Saqi, Beyrut- Lübnan, 1999, s. 251.

²³⁹ 11. Kasım 1988’de Ankara’da önde gelen bir takım Milliyetçi şahsiyetlerin öncülüğünde “Irak Milli Türkmen Partisi” kurulmuştur. Ancak Irak’ta bulunan Türkmenleri daha fazla baskı altına bırakmamak için kuzey bölgede güvenli bölge kurulana kadar aktifleşmemişlerdir.

²⁴⁰ Irak Milli Türkmen Partisinden sonra Türkmenlerin ikinci partisi sayılan Türkmen Birlik Partisi (TBP) adına 1992 yılında Irak’ın Kuzeyinde Erbil’de Ahmet Güneş başkanlığında kurulmuştur. Daha sonra Riyaz Sarıkahya tarafından 1992’de yeniden örgütlenen Türkmen Birlik Partisi birinci kongresini 1994 yılında Erbil’de yapmıştır. Haziran 1996’da Erbil’de yapılan ikinci kongresinde adı (Türkmeneli Partisi) olarak değiştirdi. Bkz. Türkmen Gazetesi, **TP Yayını**, 13 Nisan 1998.

Bağımsızlar Hareketi²⁴¹ teşkil edilmiştir²⁴². Daha sonra sürecin tehlikeli olduğu göz önünde bulundurularak teşkil edilen Türkmen siyasi parti ve kültürel kuruluşların bir çatı altında toplanması ön görülmüştür.

Bu amaçla 24 Nisan 1995 tarihinde; Irak Milli Türkmen Partisi, Türkmeneli Partisi, Türkmen Bağımsızlar Hareketi, Türkmen Kardeşlik Ocağı, Türkmeneli İşbirliği ve Kültür Vakfı, Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği gibi oluşumların bir araya gelmesiyle bir çatı olarak “Irak Türkmen Cephesi (ITC)” kurulmuştur. ITC başkanlığı 9 Nisan 2003 sonrası Erbil’den Kerkük’e nakledilmiştir.

ITC’nin yürütme kurulu çatısı altında olan Türkmen Parti başkanlarından oluştuğu bilinmektedir. Fakat bu zaman zarfında yürütme kurulu içerisinde bazı siyasi konularda görüş ayrılığı olmuştur. Bunun neticesinde hem ITC hem de içinde bulunan partilerin çalışmaları etkilenmiştir. Dolayısıyla 13 Temmuz 2008’de Kerkük’te yapılan beşinci kurultayda alınan karar gereği, parti başkanları yerine ITC’nin il başkanları yürütme kurulunda yer almıştır. ITC bu kararıyla çatı (koalisyon) oluşumuna son verip, kendini tek başına bir siyasi parti olarak ilan etmiştir.

ITC kuruluşundan beri Irak’ın toprak bütünlüğünü savunmaktadır. Irak Türkmen Cephesi, Irak Türklerin siyasi ve milli haklarını talep etmekle birlikte Türkmenlerin hakiki ve yegâna temsilcisi olarak kendisini dünyaya tanıtmıştır. Irak içinde ve dışında Türkmenlerin en büyük ve en çok tanınan siyasi bir kuruluşu haline gelmiş aynı zamanda Irak Türkmenlerinin büyük bir bölümünün desteğini kazanmıştır²⁴³.

ITC’nin Kuruluşundan Günümüze Başkanları:

- Dr. Turhan Ketene, 1995-1996
- Sinan Çelebi, 1996-1997

²⁴¹ 14 Nisan 1994 yılında Prof. Dr. İhsan Doğramacı desteğiyle Ferit Çelebi Başkanlığında tarafsız kişiler tarafından (Türkmen Bağımsızlar Hareketi) adı altında Erbil’de kuruldu. Bkz. Türkmeneli Gazetesi, **ITC Yayını**, 20 Temmuz 1996

²⁴² Aydın Maruf Selim, “Türkiye ve Irak İlişkilerinde Türkmenler: Körfez Savaşı sonrasında Günümüze”, **Yüksek Lisans Tezi**, Gazi Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler, Ankara, 2007, ss. 100-116

²⁴³ İnci Muratlı, “Irak’ta Son Perde Yenerken Türkmenler,” **21.yy Dergisi**, Kasım 2009, s. 59

- Vedat Arslan, 1997-2000
- Av. Sanan Ahmet Kasap, 2000-2003
- Dr. Faruk Abdullah, 2003-2005
- Dr. Sadettin Ergeç, 2005-2011
- Erşat Salihi, 2011- Devam etmektedir

Türkmen milletinin sorunlarını ele almak ve bu sorunlara ortak çözüm bulmak maksadı ile bugüne kadar ITC 5 defa kurultay yapmıştır. Kurultayların yeri ve tarihi şöyledir²⁴⁴:

1. Büyük Türkmen Kurultayı, 4-7 Ekim 1997, Erbil
2. Büyük Türkmen Kurultayı, 20-22 Kasım 2000, Erbil
3. Büyük Türkmen Kurultayı, 13-15 Eylül 2003, Kerkük
4. Büyük Türkmen Kurultayı, 22-24 Nisan 2005, Kerkük
5. Büyük Türkmen Kurultayı, 13-14 Temmuz 2008, Kerkük

Kurultaylar, Irak'ta faaliyet gösteren siyasi partiler ve hareketler, aynı zamanda Türkiye ve diğer ülkelerde bulunan dernek, vakıf ve kuruluş temsilcileri, fikir, bilim ve sanat adamlarının ortak katılımı ile gerçekleşmiştir. Kurultaylarda her partiden belirli sayıda delegelerin yanı sıra yurt dışı delegelerine de yer verilmektedir.

Kurultaylara toplam katılan delege sayısı değişebilmektedir. Erbil'de yapılan ilk kurultaya 1000 delege katılmış. Bu sayı kurultaylarda değişmiştir. Kerkük'te yapılan son kurultaya katılan delege sayısı 500 olmuştur. Delegeler, siyasi parti ve kuruluşlardan gelen temsilci delegelerin yanında Türkmeneli bölgesinin her köşesine de adil bir şekilde temsil hakkı verilmiştir.

Yapılan kurultaylar hem siyasi arenada hem de millet üzerinde büyük etki oluşturmuştur. Bunlar siyasal mücadeleye güç kazandırmış ve millette de bağlılık duygusu hissettirmiştir. Ayrıca ortaya taze kanların çıkmasını sürdürülebilir bir hale getirmiştir. Fakat nereden bakılırsa bakılsın yapılan en son kurultayın üzerinden uzun

²⁴⁴ Şemsettin Küzeci, "21 Yıllık Irak Türkmen Cephesi", **Kerkük Gazetesi**, Ankara, 2016, <http://www.kerkukgazetesi.com/21-yillik-irak-turkmen-cephesi/> (20.05.2019)

bir dönem geçmiştir. Hâlbuki günümüzde Irak Türkmenleri o kurultayların gerçekleştiği dönemlerden daha fazla kritik dönemden geçiyorlar. Dolayısıyla bugün her kesimi kapsayıcı bir kurultayın yapılması her şeyden daha fazla önem arz ettiğini söyleyebiliriz.

Türkmenlerin siyasi hayatında farklı görüş ve inançlardan oluşan oluşumlar ortaya çıkmıştır. Bunların başında Milli/Milliyetçi görüşte olan partiler gelmektedir. Ayrıca İslami partileri de Türkmen siyasi sahasında görmek mümkündür. Bu oluşumların bazılarının ömrü çok kısa olmuş bazıları ise günümüze kadar aktif olmazsa da siyasi sahada mevcuttur. Ayrıca bazı oluşumlar farklı zaman içerisinde isimlerini değiştirmiştir. Bu oluşumlar (her yerde oluşu gibi) Türkmen milletinin faydasına çalışmalarının yanı sıra onların Türkmen davasına ters etki oluşturan faaliyetleri de olmuştur.

2003 Öncesi Kurulan Türkmen Siyasi Parti ve Hareketleri:

- Irak Milli Türkmen Partisi (IMTP) /(1988)
- Türkmeneli Partisi (TP) /(1994)
- Irak Türkmen İslami Birliği (ITİB) /(1991)
- Irak Türkmen İslami Hareketi (ITİH) /(1991)
- Türkmen Bağımsızlar Hareketi (TBH) /(1994)
- Irak Türkmen Cephesi (ITC) /(1995)
- Türkmen Vefa Hareketi (TVH) /(2001)

2003 Sonrası Kurulan Türkmen Siyasi Parti ve Hareketleri:

- Türkmen Milliyetçi Hareketi (TMH) /(2003)
- Irak Türkmen Adalet Partisi (ITAP) /(2004)
- Türkmen Karar Partisi (TKP) /(2005)
- Türkmen Milliyetçi Hak Partisi (TMHP) /(2013)
- Türkmen İrade Partisi (TİP) /(2017)
- Irak Türkmen’i Kurtuluş Cephesi (ITKC) /(2017)

90’lı yıllarda IKBY’de hâkimiyet sürdüren KDP ve KYB, Türkmenlerin kaderine hâkim olmak ve kendi istekleri doğrultusunda Türkmenlerin görüşlerini

kontrol etmek için Türkmen adı altında bazı “kukla ve tepki parti ve kuruluşlar” teşkil etmişler. Bunlar kuruluşlarından beri Kürdistan’ın menfaati öncelikli olarak sözde IKBY bölgesinde Türkmenlerin geleceğini garantiye almak için çalışıyorlardır. Kerkük ve diğer Türkmen bölgelerinin Kürdistan topraklarından bir parça olduğunu da iddia etmekten çekinmemişlerdir.

Türkmenler ve milli çizgiden sapmayan siyasi parti ve hareketler bahsettiğimiz partileri boykot etmişlerdir. Fakat 2010 sonrası bu durum bazı partiler için normalleşmeye başlamıştır. Özellikle 2011’de ITC Erbil’deki bürosunu 6 yıl kapattıktan sonra tekrar faaliyete geçirmiştir. Bölgede yerel ve parlamento seçimlerine katılmaya başlamıştır. O dönemden bu yana “Tepki partiler” ismiyle adlandırılan partiler ile ilişkilerin normalleştiğini söylemek mümkündür. Kısmen de olsa bu ilişkilerin normalleşmesine katkı sağlayan bir diğer neden ise, söz konusu olan partilerin yönetimine gelen kişilerin eskiden sağlam milli çizgide olan partilerde yetişen isimler olmasıdır.

Türkmeneli Partisi de 2015’de bölgedeki bürosunu aktifleştirerek bu konudaha fazla mesafe katetmiştir. Bilindiği üzere Türkmen cephesi ve Türkmeneli partisi; halk arasında itibarı olan ve siyasi arenada sözleri dinlenen Türkmenlerin önde gelen iki partisidir.

3.1.3. İşgal Sonrası Irak Siyasetinde Türkmenler

9 Nisan 2003’de ABD ve İngiltere güçlerinin Saddam Hüseyin rejimini devirmesinin ardından, Irak yeni maceralarla karşılaşmıştır. Her kesin beklediği ve arzu ettiği demokratik, barışçıl, istikrarlı ve her yönden kalkınmaya başlayan bir Irak olsa da ne yazık ki bu arzuların hiç biri gerçeğe dönüşmemiştir. İstikrarsızlık, terör, etnik ve mezhepsel çatışma ayrıca idari ve mali yolsuzluk gibi devletin önünü kesen birçok kötü unsurlar baş göstermiştir. Tabi ki bunlara sebep olan faktörlerin en başında Etnik-Mezhepsel kotalar gelmektedir.

ABD’nin Irak’a ithal ettiği demokrasi güdümlü olup tamamen paylaşım esaslıdır. Paylaşım da Irak’ın üç oluşumdan meydana geldiği varsayımı üzerine kurulmuştu. En büyük kütle Şiiler, sonra Sünniler ve Kürtler. Bakanlar Kurulundan

en alt idari görevlere kadar kurulan her yapı, buna göre inşa edildi²⁴⁵. Siyasi ve idari görev ve otoriteleri etnik-mezhepsel kota ve bölüşmeyi esas alarak bunu adeta yeni bir devlet yönetim şekli haline getirmişler.

2003 sonrası Irak siyasi hayatında Türkmenlerin aktif rol aldıklarını söylemek mümkün değildir. Her ne kadar diğer muhalif taraflar gibi hazırlıklı bir şekilde Irak'a ayak bastıkları iddia edilse de pratikte bunun aksi olduğu görülmektedir. Tabii ki de Türkmenlerin Irak siyasetinde etkili olabilmelerini engelleyen iş ve dış faktörlerin de olduğunu unutmamak lazım. Dolayısıyla en kritik olan şey Anayasa'nın hazırlanması sürecinde nüfusları oranında temsil edilmemeleridir.

İlk olarak Jay Garner geçici Irak yönetimine atanmış ve bu atamadan kısa bir süre sonra yerine emekli diplomat Paul Bremer getirilmiştir. 15 Nisan 2003 tarihinde Garner'in başkanlığında 100 Iraklı şahsiyetin katılımıyla Nasiriye ilinde düzenlenen toplantıya ITC Türkiye temsilcisi Mustafa Ziya katılmıştır. 28 Nisan 2003'te de 300 kişinin katılımıyla Bağdat'ta yapılan toplantıya Türkmenlerden; Cüneyt Mengü, Mustafa Ziya, Mustafa Kemal Yayçılı, Ekrem Pamukçu ve Abbas Türkmen katılmışlardır.

İki toplantı sonucunda; geçici bir Irak hükümetinin oluşturulması, yeni Anayasanın hazırlanması ve genel seçimlerin bir an önce yapılması gibi üç önemli konu üzerinde çalışma ön görülmüştür. Ancak Garner geçici hükümet kurma konusunda görevlendirdiği 5 Iraklının arasında Türkmenlere yer vermemiştir. Türkmenlerin o günden beri "1 Mart teskeresi" yüzünden devre dışı bırakılmışlardır²⁴⁶.

Savaş öncesi muhalefet görüşmelerinde Türkmenlerin de esas bir yeri olmasına rağmen savaş sonrasında çok farklı bir tablo ortaya çıkmıştır. Türkmenlerin isimleri bile dillere alınmamaya başlanmıştır. Türkiye'nin Irak Savaşı'na katılmayışının veya kendisine yardım etmeyişinin bedelini âdeta ülkedeki Türkmenlere ödeten ABD, Türkmenlerin yaşadığı bölgelerin siyasî, kültürel ve nüfus dengelerini

²⁴⁵ Mahir Nakip, "Irak Türklerinin Demokratik Mücadelesi", **Türk Yurdu**, Sayı.394, Haziran 2020, s. 27.

²⁴⁶ Mengü, **a.g.e.**, 2012b., s. 186.

değiştirebilecek gelişmelere ses çıkarmayarak seyirci kalmayı yeğlemiştir.

Başta Irak Türkmen Cephesi olmak üzere diğer Türkmen parti ve kuruluşları merkez binalarını Kerkük'e taşımış aynı zamanda diğer Türkmen bölgelerinde bürolar açmıştır²⁴⁷. Kerkük'e hiçbir silahlı grubun girmeyeceği garantisi verilmesine rağmen, Peşmergelerin Kerkük'e girmesiyle kendini yeniden konumlandırmaya ve Kerkük'te yer edinmeye çalışan Türkmen parti ve hareketleri, 12-15 Eylül 2003 tarihler arasında Kerkük'te üçüncü Türkmen Kurultayını gerçekleştirmiştir.

ABD'nin 2003 işgali sonrası bütün yasama ve yürütme organlarının yetkilerine sahip olan "Geçici Koalisyon İdaresi" tarafından 13 Temmuz 2003'de 1'i Türkmen²⁴⁸ 25 üyeden oluşan bir "Irak Geçici Yönetim Konseyi (GYK)" atanmıştır²⁴⁹. Geçici Yönetim Konseyi 29 Temmuz 2003'de toplanarak dokuz kişilik Başkanlık Konseyi'ni oluşturduklarında bu sefer Türkmenlere hiç yer verilmemiştir²⁵⁰.

Görüldüğü gibi Irak'ta üçüncü esas unsur olan ve Saddam'a karşı muhalefet partiler arasında yer alan Türkmenler, sadece tek bir üye ile temsil edilmişlerdi. Dolayısıyla GYK'de tek Türkmen'in bulunması bundan sonraki devlet mekânizmalarında Türkmenlerin düşük oranda temsil edileceklerine dair işaret verilmekteydi. Ayrıca bütün temsilciler partileri tarafından önerilirken sadece Türkmenler adına temsilci için Türkmen partilerine dönülmediği de dışlanmanın başlangıcını göstermekteydi.

Konsey, 2004'te farklı din, dil, mezhep ve etniklerden oluşan 55 üyelik Anayasa hazırlık komisyonunda bu kez sadece 2 Türkmen'e yer vermiştir²⁵¹. Hazırlık komisyonunun önüne daha önceden hazırlanmış bir Anayasa metni konulmuştur. Tasarıda yer alan federatif yapı, Kerkük meselesi, seçim sistemi, bölge yetkileri, azınlığın çoğunluk üzerine hegemonyası, konsensüs ilkesine göre

²⁴⁷ Mehmet Gökkaya, "Türkmenlerin Temsil Hakkı" **Biz Türkmeniz**, 2018, <http://www.bizturkmeniz.com/tr/index.php?page=article&id=102770> (06.12.2018).

²⁴⁸ Songül Çabuk; geçici koalisyon idaresinde bulunan tek Türkmen temsilci olmuştur.

²⁴⁹ 13 Şii, 5 Sünni, 5 Kürt, 1 Türkmen ve 1 Hristiyan üyeden oluşan 25 kişilik Irak'ı yöneten en yüksek organ olmuştur.

²⁵⁰ Başkanlık Konseyi'nde beş Şii Arap, iki Sünni Arap ve iki Kürt temsilci yer alıyordu.

²⁵¹ Komisyonunda bulunan iki Türkmen üye: Riyaz Sarıkâhya Türkmeneli Partisi Başkanı ve Abbas Bayatlı Irak Türkmenleri İslami Hareketi Başkanı.

değişikliğin yapılması, sadece Türkmenler değil diğer milletlerin de göz ardı edilmesi ve Irak'ın geleceğiyle ilgili diğer konular, Sünni Arap, Şii Arap, Türkmen ve Asuri ve diğer azınlıklar tarafından şiddetle eleştirilmiştir²⁵².

Bu dönemden sonra Irak'ta en çok etkilenen milletlerin başında Irak Türkmenleri gelmektedir. Irak Türkmenlerinin diğer gruplar arasında zayıf kalmasının nedenlerinden biri, Türkiye ile aynı doğrultuda politika izlemeleri, anavatan olarak gördükleri ülke ile zıt tutum içerisine girmek istememelerinden kaynaklanıyordu. Etkin olan bir başka neden de Irak Türkmenlerinin diğer gruplarda olduğu gibi silahlı gücü yoktu. Irak siyasetinde silahlı güçlerden yoksun olmaları güçlü politikalar oluşturmalarını engellemiştir²⁵³.

1 Mart 2003 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde (TBMM) ABD ile birlikte Irak'a girme teklifi reddedilince, Türkmenler ciddi bir boşluğa düşmüş ve uzun süre siyasî süreçten dışlanmıştı. Bundan dolayı büyük ölçüde Türkmen siyaseti iki koldan yürümüştür. Bu kollardan ilki Türkiye'de kurulan ve milliyetçi çizgide söylemlerini yoğunlaştıran ITC ve içindeki partiler, diğer ikincisi ise İran'da uzun yıllar yaşayan Şii muhalefetin içindeki İslami Türkmen partileri olmuştur²⁵⁴.

2003 İşgal sonrası yapılan yeni Irak Anayasa referandumunda Türkmenlerin milli çizgide olan oluşumları hayır oyu kullanmışlardır. Ayrıca siyasi süreç içerisinde Şii-İslami Türkmen partileri, farklı Şii kitlelerin oluşturdukları koalisyonun içinde yer alarak, hem parlamentoda 6-7 sandalye alabilmiş hem de her kabinede birer bakanları olmuştur. Milliyetçi Türkmenlerin buna benzer çatıları olmadığı için her parlamenter dönemde en fazla 3 vekilleri olmuş ve sadece Maliki'nin ikinci dönem (2010-2014) Hükümeti'nde bir bakanlık kazanabilmiştir. Ancak iki kesim arasında ciddi bir ihtilaf yokken, Türkmen halkı da tabanda zaten ne böyle bir ayrımı kabul ediyordu ne de yaşıyordu.

Dolayısıyla her ihtimalde Türkmenlerin seçimlere dağınık katılımları Türkmen oyunun da dağılıp zayıf düşmesine neden olmaktadır. Bugüne kadar yapılan

²⁵² Mengü, **a.g.e.**, 2012b, ss. 218-219.

²⁵³ Soner Doğan, "Irak Türkmenleri", Araştırma 68, **İNSAMER**, Haziran 2018, s. 13.

²⁵⁴ Mahir Nakip, "Irak Türkmenlerinin Bağdat Konferansı ve Değerlendirilmesi", **ORSAM**, 2017, <https://www.orsam.org.tr/tr/irak-turkmenlerinin-bagdat-konferansi-ve-degerlendirilmesi/> (12.09.2019).

seçimlerde Irak Türkmenlerinin gerçek ağırlıklarını ortaya koyma gayesiyle bütün bölgelerde ‘‘Irak Türkmenleri’’ listesi adıyla tek bir liste olarak seçimlere katılmakta başarılı olmamışlardır. Bu durumdan dolayı parlamento ve yerel meclislere yeteri kadar milletvekili gnderememişlerdir.

Mesela: 2010 yılında yapılan seçimlere değişik ittifaklar altında girmişlerdir. Seçimlere; ITC, İyad Allavi liderliğindeki Irakiye Listesi bünyesi altında katılırken, Irak Türkmen İslami Birliği ve Türkmen Karar Partisi Kanun Devleti İttifakı altında; Türkmen Vefa Hareketi, Türkmeneli Partisi ve Türkmen Adalet Partisi Şii İttifakı olan Irak Ulusal İttifakı ile Erbil Türkmen Listesi ise Kürt İttifakı altında seçimlere katılmışlardır. Seçimler sonucunda Irak Türkmenleri toplamda 325 sandalyeden ancak 10 (on) milletvekili ıkarabilmişlerdir.

Bu durum, seçim sonrası teşkil edilen bakanlar kurulundaki Türkmen temsilini de olumsuz yönde etkilemektedir. Türkmenler, 2005’te kurulan bakanlar kurulunda; 1 bakan, 2006-2010’da 1 bakan, 2010-2014’de 3 bakan ve 2014-2016’da da 1 bakanla temsil edilmişlerdi. DAEŞ sonrası 2018’de kurulan bakanlar kurulunda Türkmenlere yer verilmemiştir. 2019’da halk gösterileri sonucu istifa eden hükümetin akabinde kurulan yeni hükümette de yine temsil edilmemişlerdir.

Türkiye’nin Bağdat Büyükelçisi Pertev Subaşı 1968’de hazırladığı bir raporda şöyle ifade buyurmuştur: Türkmenlerin ciddi ve etkili bir siyasi varlık ortaya koyamamalarının sebepleri; ‘‘Kendine güvensizlik, Dayanışma eksikliği, lidersizlik ve mezhep farklılıklarıdır’’²⁵⁵. Nereden bakılırsa Türkmenlerin zaafı olarak tespit edilen bu durumları günümüzde de aratarak devam ettiğini görebilmek mümkündür.

İşgal sonrası Irak’ta ortaya çıkan değişik siyasi ortam Türkmenler için alışılan bir hal değildi. Büyük kitlelerin silahlı örgütlerinin bulunması ve bazı kk partileri bu kitlelerin gücünden yararlanarak siyaset yapması, ayrıca devlet bakanlıkları ve yerel yönetimlerden partilerinin btçelerini sağlamaları ve dış glerden destek alarak Irak’ın egemenliğini iğnemleri gibi yapılan birçok gayri yasal/ulusal faaliyetlere Türkmenler başvurmamıştır.

²⁵⁵ Şimşir, a.g.e., s. 163.

Çoklu siyasi sistem, demokrasilerde sağlıklı bir olgudur. Fakat bunun Irak için çok fazla uygun olmadığı ülkenin 17 senedir siyasi istikrarsızlıktan kurtulamamasından anlaşılmaktadır. Yukarıda değindiğimiz Türkmen parti sayıları Türkmen nüfusuna göre fazla olsa da Türkmen milletine ve Türkmen meselesine yeterli kadar katkı sağlamakta başarılı olamamışlardır. Dolayısıyla siyasi partilerin sayısından daha önemli şey mevcut partilerin etkili olabilmeleridir.

Türkmenlerin farklı görüşlerden siyasi parti ve hareketleri olmasına rağmen Irak kamuoyunda doğru bir şekilde kendilerini, mücadelelerini ve Irak’a yönelik görüşlerini tanıtmakta başarılı olmamışlardır. Bu görevi sadece siyasi partiler değil Türkmen sivil toplum kuruluşları da yapmakta aciz kalmışlardır. Dolayısıyla “Kerkük dosyası” hariç Türkmenleri ilgilendiren meselelere yeteri kadar dayanışma sağlanmamıştır.

Irak siyasetinde Türkmen faktörünün etkili olabilmesi için şüphesiz ki kendi birlik ve beraberliklerini sağlamalarından geçmektedir. Düne kadar yaşanan anlaşmazlıklardan dolayı önemli görevleri elden giderdiklerini görmek zor değildir. Zaman içerisinde Bağdat’taki siyasi partiler Türkmenlerin bazı haklarını gasp ettiklerinde Türkmenler arasındaki ihtilafı bir gerekçe olarak kullanmışlardır. Bunu Kerkük başta olmak üzere tartışmalı bölgelerde hâkimiyette olan Kürt partileri de yapmıştır.

Türkmen siyasi partilerin 2017’de bir arada hareket ederek sergilemiş oldukları duruşun neticesinde büyük başarılarla imza atıldığını ifade edebiliriz. Mesela; en üst yasma organı olan Parlamento başkanlığının riayetiyle BM Bağdat özel temsilcisi “Yan Kubiş’in” de desteğiyle Bağdat’taki bütün siyasi tarafların katılımıyla Başkent’te “Irak Türkmenlerinin Geleceği” adlı geniş bir konferans düzenlemiştir. Bütün Türkmen taraflarca katılım sağlanan bu konferansta Türkmenlere umut verici maddelerden oluşan bir sonuç bildirisi çıkarılmıştır²⁵⁶.

Türkmen siyasi partiler Kürdistan bayrağının şehirde resmileştirilmesi ve resmi devlet daireleri binasına asılması kararını, hem federal mahkemeden hem de meclisten birer karar çıkararak iptal etmişlerdir. Türkmen partileri bunun yanı sıra

²⁵⁶ Konferansa dair detaylı bilgi için Bkz. Nakip, **a.g.k.**, <https://www.orsam.org.tr/irak-turkmenlerinin-bagdat-konferansi-ve-degerlendirilmesi> (25.07.2020).

Kerkük başta olmak üzere İKBY sınırında olmayan diğer Türkmen bölgelerini de kapsayarak 25 Eylül 2017’de gerçekleştirilen sözde Kürdistan bağımsızlık referandumuna karşı yekvücut hareket ederek Irak ve bölgeyi bölünmeye götüren planı bozmuşlardır.

Bu bağlamda Türkiye’nin de etkisini ve rolünü unutmamak lazım. Onun bölgede ve hatta artık uluslararası düzeyde önemli bir faktör olduğu aşikârdır. Irak Türkmenleri geçmişten günümüze gücünü Türkiye devleti ve milletinin desteğinden almışlardır. Irak’ta dolaylı ve dolaysız kesinlikle her etnik gurubun arkasında bir dış güç bulunmaktadır. Ayrıca hem Türkiye cumhuriyetinin hem de Türkmenlerin tezi her zaman Irak’ın birlik ve bütünlüğünden yanadır. Dolayısıyla Türkiye ilk günden yaptığı gibi Türkmenlerin her bakımdan güçlenmeleri için desteğini devam ettirmelidir.

3.1.4. Kerkük ve Tartışmalı Bölgeler Sorunu

Günümüzde Irak olarak bilinen coğrafya, 674 yılından itibaren Türklerin yerleştiği bir bölge olmuştur. Burası tarih, coğrafya, iklim, tabiat şartları ve etnik yapısı itibarıyla Anadolu’nun devamı niteliğindedir. Kerkük sancağı, Osmanlı Devleti döneminde Musul Vilayetine bağlı olarak yönetilmiştir. Kerkük, Irak’ın kuzeyinde Dicle ve Fırat nehirleri arasında kalan “Cezire” bölgesinin doğusunda yer almaktadır. Batı’da Dicle nehriyle bölgeyi ayıran Hamrin dağları, Kuzeydoğu’da Küçük Zap suyu vadisi, Güneydoğu’da ise Diyale vadisi ile çevrilidir. Kerkük sancağı, 1892 yılı ortalarına kadar resmî yazışmalarda “Şehr-i Zor” olarak geçmektedir. Ancak, “Zor Mutasarrıflığı” ile isim benzerliği karışıklıklara sebebiyet verdiği için 1893 yılında Padişah iradesiyle “Kerkük” ismi kullanılmaya başlanmıştır.

Mondros Mütarekesi ile birlikte Osmanlı Devleti ve İngiltere arasında bir “Musul Sorunu” ortaya çıkmıştır. Türkler Musul’u kendi hâkimiyeti altında tutmak için her ne kadar Musul’un etnik yapısını ve bir Türk coğrafyasının olduğu kanıtlarını gerekçe olarak göstermiş olsa da, Mondros Mütarekesi’nden sonra, Türkmeneli bölgeleri artık İngiliz işgaline uğramıştır. Türkiye bu işgali kabul etmemiştir. İki ülke arasında bir Musul Sorunu çıkmıştır. Lozan Antlaşması’nda ise

Musul kapsam dışı tutulmuş, 1926'da imzalanan Ankara Antlaşması ile Musul, Türkmeneli bölgesi olarak Irak sınırları içinde kalmıştır.

Irak Türkmenlerinin yaşadıkları coğrafya, Türkiye-Suriye-Irak sınırının keşiştiği noktadan başlayarak kuzeybatı-güneydoğu istikametindeki bir yayı içine alır. Telafer'den başlayarak Musul, Erbil, Altunköprü, Kerkük, Tazehurmatu, Tuzhurmatu, Kifri, Karatepe, Hanekin, Mendeli'ye kadar uzanan bölge ve Diyale Nehri'nin eteklerinden başlayıp, Himrin Dağı'ndan bugünkü Habur Sınır Kapısı'nın altındaki Efkini Kasabası'na kadar olan yerlerdir. Osmanlı sonrası Irak Türkleri yaşadıkları bu bölgelerde müteakip iktidarlar tarafından çok ciddi asimile ve baskılara maruz kalmışlardı.

Baas döneminin başlamasıyla Türkmenler diğer dönemlerde uygulanan baskıların fazlası ile karşılaşmıştır. Türklerin çoğunlukta oldukları bölgelerin etnik yapısını değiştirmek için çeşitli yöntemler geliştiren Irak yönetimi, açık ve kamu alanlarında Türkmence konuşmayı yasaklamış, Türk isimli yerleşim bölgelerinin adlarını Arap ve Baasçı isimlerle değiştirmiş ve bir kısmı yıktırılmıştır. 1976'da da Kerkük'ün adını al-Tamim olarak değiştirilmiş²⁵⁷.

İran-Irak savaşı boyunca Türkmen bölgelerine Arapların yerleştirilmelerine devam edilmiştir. Bu amaçla 1984-86 yılları arasında Devrim Komuta Konseyi tarafından alınan kararla nüfus kaydını Kerkük'e taşıyan ve buraya yerleşen Araplar için 10 bin dinar ve karşılıksız arsa verildi. Buna karşı da Türkmenlerin gayrimenkul ve ticari araç almaları yasaklanmış, iş yeri açmak için ise Arap'la ortak olması şart koşulmuştur²⁵⁸.

Saddam Hüseyin 1976 yılında yaptığı bir konuşmada, Türkiye'nin gelecekte Musul-Kerkük talebini haksız çıkarmak için Türkmen nüfusunu düşürerek Kerkük'ün Araplaştırılması gerektiğini belirtmiştir²⁵⁹.

Türkmenler, 2003 işgalinin ardından ülkede yerleştirilen siyasi denklemde nüfus olarak Araplar ve Kürtlerden sonra gelen üçüncü büyük etnik grup olmasına

²⁵⁷ Saatçi, **a.g.e.**, s. 240.

²⁵⁸ Sinan Morufoğlu, "Irak Türkleri", **Türkler Ansiklopedisi**, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt. 20, Ankara, 2002, s. 1037.

²⁵⁹ Yunus Sen, **Saddam'ın Irak'ı ve Bir Çöküşün Öyküsü - Babil Yanarken**, Ümit Yayınları, Ankara, 2004, s. 73.

rağmen Şiiler, Sünniler ve Kürtlerden sonra dördüncü unsur pozisyonunda yer almaktadır. Bir taraftan Türkmenlerin çoğunlukta oldukları bölgeler ciddi anlamda demografik değişime uğramış, diğer bir taraftan Merkezi Hükümet ile IKBY arasındaki tartışma ve zaman zaman çatışmalardan da çok fazla etkilenmiştir.

Amerikan özel birlikleri tarafından desteklenen Kürt Peşmergeler, işgal öncesi Kürt askerlerinin Türkmen bölgelerine girmeme anlaşmasına uymadıkları gibi, KDP ve KYB tarafından kontrollü bir şekilde ele geçirilen Türkmen bölgelerindeki tüm devlet dairelerini de ele geçirmişlerdir²⁶⁰. Özellikle Kerkük'teki tapu ve nüfus dairelerini yağmalamış ve Kerkük yönetimine el koymuşlardır.

Kente giren Peşmergeler, yerleşim ve kimlik bilgilerinin yer aldığı arşivleri yağmalamış, belgeleri yırtmış ve mahkeme dosyalarını da imha etmişler. Bu olay üzerine Türk yetkili makamları, Kürtlerin Kerkük'te daimi kalmasından endişe edildiğini açıklamışlardır. Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, dönemin ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell'ı aramış ve Türkiye'nin çıkarlarının korunacağı konusunda verilen sözü hatırlatarak güvence istemiştir²⁶¹. Ancak bu girişimlere kulak verilmemiş Kerkük ve diğer Türkmen bölgelerinin statüsü değiştirilmeye devam edilmiştir.

Irak merkezi hükümeti ile Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi (IKBY) arasında “tartışmalı bölgeler” olarak nitelendirilen Musul, Kerkük, Diyala ve Selahattin vilayetlerinin ilçelerinden oluşan bölgelere 2005 yılında halk oylamasıyla kabul edilen Irak Anayasası'nın 140. maddesine göre başka bir statü verilmiştir. Bu maddede tartışmalı bölgeler konusunda atılması gereken adımlar ifade edilmesine rağmen Kerkük'ten başka tartışmalı bölgelerin yerleri net bir şekilde belirlenmemiştir.

²⁶⁰ ABD, Irak'a girmeden önce Şubat 2003'te ABD Başkanı George W. Bush'un o dönemdeki özel elçisi Zalmay Halilzad aracılığıyla Ankara'da Iraklı Kürt ve Türkmen liderleri bir araya getiren bir toplantı düzenlemiş ve bu toplantı sonucunda bir mutabakat metni ortaya çıkmıştır. Bu toplantı sonucunda 7 maddelik bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşma en temel biçimiyle Kerkük'e, ne Türkmenlerden ve ne de Kürtlerden ne sivil ne de askeri bir gücün girmemesini, sadece ABD askerinin şehre müdahale etmesini, Kerkük'e yönelik sivil veya askeri bir hareket koalisyon güçleri tarafından engellenmesini ve Irak'ın toprak bütünlüğüne sadık kalınmasını öngörmüştür. Ancak Kürt gruplar bu anlaşmaya uymamış ve 9 Nisan 2003'te Bağdat'ın düşmesinin ardından Kerkük'e girmiştir.

²⁶¹ Sedat Ergin, “Amerikalılar, Kerkük'teki Türk mahallelerinde”, **Hürriyet**, 13 Nisan 2003, <https://www.hurriyet.com.tr/amerikalilar-kerkukteki-turk-mahallelerinde-139869> (19.10.2019).

140. maddede Irak genelinde yerel yönetimlere ilişkin düzenlemelere yer verildikten sonra Kerkük'ü de içeren "tartışmalı bölgelerin" çözümünün üç aşamalı bir planla belirlenmesi gerektiği ifade edilmiştir. İlk aşama normalleşme, ikinci sırada sayım ve en sonunda da referandum şeklinde belirtilen bu üç aşamanın 31 Aralık 2007 tarihine kadar Irak Merkezi Hükümeti tarafından gerçekleştirileceği belirtilmiştir. Ancak söz konusu olan bölgelerdeki fiili durum; normalleşme ve sayımı neredeyse imkânsız hale getirmiştir. Bu nedenle Irak Merkezi Hükümeti 2007'ye kadar belirlenen süreçleri uygulayamamıştır. Musul'un kuzeyi, Kerkük, Diyala ve Salahattin'in kuzey bölgeleri Erbil-Bağdat hattındaki güç mücadelesine sahne olmuştur.

Ülkedeki durumun gittikçe kötüleşmesi ve ABD'ye karşı mukavemetin sertleşmesi ayrıca terör eylemlerinin yanı sıra etnik-mezhepsel çatışmaların şiddetlenmesi, 140. maddenin gerçekleşeceği gereken son tarihe denk gelmiştir. Bu maddenin bu şartlarda gerçekleşmesi zor olduğundan dolayı yasallığını kaybetmiştir.

Her dört yılda yapılması gereken yerel (il meclisi) seçimler, Kerkük'te 2005'ten beri yapılmamaktadır. İşgal sonrası Kerkük'te yapılan demografi değişikliğinin (Kürtleştirme) normalleşmesi yapılmadan, şehrin gelecek statüsünü belirleyen hiçbir seçime iştirak etmeyeceklerini beyan eden Türkmen ve Araplar, kendi korkularını gidermek için bazı şartları ilk günden beri her mahfilde dile getirmektedirler²⁶²:

Türkmen ve Arap temsilcileri; şehirdeki seçmen kütüklerinin denetlenmesi; 2003'ten sonra Kerkük'e yerleşen Kürt vatandaşların seçimlere katılmalarının engellenmesi ve şehirden geri gönderilmeleri; Kerkük'ün geleceğini belirleyen il meclisi seçimlerini BM gözetiminde/denetiminde yapılması ve seçimlerin güvenliğini Kürt güçleri değil federal güçlerin sağlaması gibi şartlar yerine getirilirse ancak seçimlere katılacaklarını ifade etmişler.

²⁶² Bölgelerin oluşturulması için yürütme usulleri kanunu 2. maddesinin üçüncü fıkrasına göre, bir bölgeye katılmak isteyen herhangi bir vilayet il meclisi üyelerinin üçte birinin konuyla ilgili referandum yapma talebinde bulunmasına izin vermektedir. Dolayısıyla 2003'ten sonra Kerkük'e yerleştireşlerin Kürtlerin seçimlere katılımı sağlanmış olursa şüphesiz Kürt kitlesi il meclisin yarı üyesinden fazlasını mümkün bir şekilde elde edecektir, bu durum Kerkük'ü kuzey bölgeye bağlamak için meclisten kolayca referandum kararı alınır ve referandum sonucu da lehlerinde olacak. Anlaşılan Türkmenlerin endişesi bu yöndedir.

14 Mart 2006 tarihinde cumhuriyetçi eski ABD Dışişleri Bakanı James Baker ve Demokrat Parti'den Hamilton öncülüğünde çıkarılan bir raporda ABD'nin Irak'la ilgili yapması gerekenlere dair 79 maddeden oluşan bir tavsiye kararı Bush yönetimine sunulmuştur. Raporda 2008'de ABD askerlerinin çekilmeye başlaması tavsiye edilerek, Kerkük'teki durumun tehlikeli olduğu, sorunun çözülmesi için uluslararası tahkimin gerekliliği ve referandum ile ilgili 140. maddenin ertelenmesi vurgulanmıştır²⁶³. Ancak Bush yönetimi Irak ile ilgili yeni politikasında bu raporun aksine karar almış, fakat Kerkük konusu ile ilgili oluşan uluslararası konjonktürel nedenlerden dolayı söz edilen madde 6 ay ertelenmiştir²⁶⁴.

Benzer bir rapor da 2009'da Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nin Irak Özel Temsilcisi Stefan De Mistura'dan gelmiştir. De Mistura tartışmalı bölgelerin başında gelen petrol zengini Kerkük şehrinin bir bütün kalmasını korumak için Anayasa çerçevesinde 4 seçenek öneri sunmuştur. Ayrıca tartışmalı bölgeler kapsamında olan 14 farklı bölge için de tavsiyeleri vardı. De Mistura'nın planlarında "Vilayet Meclisi'nin Kerkük'ün geleceğine ilişkin karar almasını öngördüğü" öne sürülüyor.

De Mistura raporunda vilayet'in kısa sürede Kuzeydeki Bölgesel Yönetime normalleşme ve sayım yapılmadan bağlanmasını içermeyeceği, ancak önce Bağdat'tan ayrı otonom bir bölge tarzında yönetilmesini öngördüğünü açıklamıştır. BM raporunda Kerkük için geçici/daimi olarak Özel statülü bir bölge yapmak ya da özel bir il statüsü tanımak (Başkent Bağdat örneği), kendi kaynaklarından kendi bütçesini belirleyen ve burada yaşayan gruplar arasında eşit yönetim paylaşımını içeren bir öneri sunmuştur²⁶⁵.

Dönemin Türkmen milletvekillerinin büyük çabaları sonucu 22 Temmuz 2008'de Irak Parlamentosu tarafından çıkarılan Irak Meclisleri Seçim Yasasında yer alan 23. maddede de Kerkük'teki yönetimin şehirde bulunan etnik gruplar arasında paylaşılacağı belirtilmiştir. %32 Araplar, %32 Kürtler, %32 Türkmenler ve

²⁶³ Rapor Hakkında Detaylı Bilgi için Bkz. James A. Baker and Lee H. Hamilton (co-chairs), **The Iraq Study Group Report. The Way Forward – A New Approach**, Vintage Books, New York, December 2006.

²⁶⁴ Mengü, **a.g.e.**, 2015, s. 56.

²⁶⁵ UNAMI Raporunun değerlendirilmesi ile tartışmalı bölgelerle ilgili daha fazla bilgi için Bkz. Sean Kane, "A View of the Political Horizon and Implications for U.S. Policy", **United States Institute of Peace**, Washington, 2011.

Hıristiyanlara ise %4 oranında otoriteden pay verilmesi öngörülmüştür²⁶⁶. Bu görevler; şehirde bulunan en üst üç görevden başlayarak (Meclis Başkanı-Vali-Vali Yardımcısı) memurların da bu orana göre atanmasına kadar inecektir. Kerkük için öngörülen bu çözüm de uygulanamamış, fakat 140. maddenin yerine geçtiğini söyleyebiliriz.

Tartışmalı bölgelerde demografik yapının normalleşmesine yönelik adımları engelleyen en önemli sorun, 1950'den bugüne bu bölgelerde yaşanan demografik değişimin tarafların hâkimiyet iddialarının referans kaynağı olması ve net olmayan verilerin orta yolu bulmayı zorlaştırmasıdır. Kerkük özelinde örneklemek gerekirse Saddam Hüseyin döneminde Kerkük'e çok sayıda Arap'ın göç ettirildiği, İKBY döneminde de (2005'ten sonra) kente yoğun bir şekilde Kürt nüfusunun yerleştirildiği ifade edilmektedir. Kerkük'te başta Türkmenler olmak üzere Kürt olmayan etnik ve dini gruplar kentteki Kürt nüfusunun 2005'ten bu yana yüz binlerle ifade edilecek ölçüde arttığını ve Erbil yönetiminin Kerkük'te ciddi demografik değişime sebep olduğunu söylemektedir²⁶⁷.

İKBY'nin iddialarına göre Kerkük'e yerleşen Kürtlerin Saddam rejimi döneminde kenti terk etmek zorunda kalanlardır. Ancak 2003'ten önce 2736 aile Kerkük'ten tehcir edilmiş, fakat 2003'ten sonra 9,591 aile Kerkük'e geri dönmüştür. 1997-2012 yılları arası Kerkük vilayeti için Irak Projeksiyon Planı, Kerkük'te 2009 yılı için beklenen nüfusun (934.698) kişi olduğunu belirlemiştir. Ancak Kerkük Milliyet Müdürlüğü verilerine göre 2009 yılında Kerkük'ün nüfusunun 1.408.110 kişidir. Bu verileradaki farkın ne kadar yüksek olduğunu göstermektedir. Bu

²⁶⁶ Kerkük için %32 oranına göre görevlerin dağılımı önerisi Türkmen Partilerinin tezidir. Süreç içerisinde sadece şehirdeki görevleri değil, aynı bağlamda Kerkük milletvekili sayısını da bu şekilde bölüşme projeleri ortaya atılmıştır. Yani Kerkük için tahsis edilen 12 sandalyenin her tarafa 4 sandalye tahsis edilerek her tarafın adayları o 4 sandalye üzerine yarış yapacaktır. Fakat Kürtler şehirde çoğunluk olduklarını öne sürerek "kendi haklarımızı kimseyle bölmeyeceklerini" söylemekte. Buna karşı Türkmen ve Araplar, Kürtlerin elde ettikleri milletvekili sayısının fazla olması 2003'ten sonra Kerkük'e yerleştirdikleri Suriye-İran-Türkiye Kürtlerinin oy kullanmalarından kaynaklandığını ve 1957 nüfus sicilleri esas alınarak bir seçim yapılırsa Kürtlerin bu rakamların altında kalacaklarını da söylemekte.

²⁶⁷ Emrah Kekilli ve Can Acun, "Referandum Sonrası Kerkük ve Tartışmalı Bölgelerin Durumu: Türkiye'nin Pozisyonu", **SETA**, Sayı. 181, Ekim 2017, s. 3.

rakamlara göre Kerkük nüfusuna (473,412) kişi oranında bir eklenme ortaya çıkmaktadır²⁶⁸.

Tablo 3: Kerkük'teki Demografi ve Nüfus Değişikliği

il	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Kerkük	753,171	766,656	780,506	794,674	809,171	824,011
	2003	2004	2005	2006	2007	2008
	893,121	854,470	870,098	885,950	902,019	918,286
	2009	2010	2011	2012		
	934,698	951,241	967,903	984,724		
	1.408,110					

**Kerkük Nüfus Dairesinin göstermiş olduğu sayı 2009'da şehirde 473.412 kişinin arttığını gösteriyor.*

Yukarıdaki tabloya bakıldığında bu bölgelerde Kürt tarafların hâkimiyeti, Merkezi hükümetin de boş bıraktığı anlaşılmaktadır. Bu kadar yüksek rakamda nüfus eklenmesi bir gün içerisinde gerçekleşmediği malum, fakat KDP ve KYB bu kadar insanı zaman içerisinde yerleştirirken Bağdat ve ABD'nin de kolaylık sağladıklarını söylemek mümkündür.

Bunun karşılığında bölgeyi Türkmenlerden boşaltma politikalarının da olduğu söylenilmektedir. Kerkük başta olmak üzere tartışmalı bölgelere dâhil olan tüm Türkmen bölgelerinde terör olayları bit türlü kesilmemiştir. Ayrıca Türkmen insanına karşı farklı yollarla şantaj/tehdit etme sindirme ve korkunç baskılar uygulanmıştır. Önde gelen aydın Türkmenler suikast edilmiş, imkânlı ailelerin fertleri kaçırılarak serbest bırakma karşılığında büyük miktarda para istenmiştir. Özellikle Kerkük ve Tuzhurmatu bölgesindekibu hadiselerin; Türkmenleri göç etmeye zorlamak için yapıldığı söylemini teyit eden taraflar çoktur.

²⁶⁸ Irak Türkmen Cephesi Siyasi İlişkiler Dairesi, "Kerkük'te Demografi ve Nüfus Değişikliği Raporu", **Irak Türkmen Cephesi Siyasi İlişkiler Dairesi**, 2019, ss. 2-3.

Kerkük, Tuzhurmatu ve diğer bölgelerde bütün bunlar yaşanırken bu bölgelerin güvelliğini iki Kürt partisinin Peşmerge ve Asayişleri üstlenmekteydi. Fakat hiçbir eylem engellenmemiş ve bütün cinayetler faili meçhul olarak kaydedilmiştir. Bu durumun Türkmenlerin silahlı örgütlerinin bulunmaması ve federal güçlerin bu bölgelerde mevcut olmamasından kaynaklandığını da söylemek mümkündür. Bu durum zaman içerisinde sadece askeri kontrol olarak kalmamıştır. Onlar idari ticari ve petrol dosyasını da ellerine almışlardır.

Haziran 2014'te DAEŞ'in Irak'a saldırılarıyla birlikte, Kerkük ve tartışmalı bölgelerdeki IKBY hâkimiyeti daha fazla artış göstermiştir. Peşmergeler, Irak ordusunun bazı bölgelerden çekilmesini fırsat bilerek o boşluklara kendi askerleri konumlanmıştır. Ayrıca bazı tartışmalı olan bölgeler ise uluslararası koalisyonun havadan desteğiyle DAEŞ'in elinden alınarak artık bu bölgeler tamamen Kürdistan bölge yönetiminin hâkimiyeti altına alınmış ve ilk kez Bağdat'a geri dönmeden petrol ihracatı yapmaya başlanmıştır. Ele geçirilen ve kurtarılan bölgelerden DAEŞ sonrasında çekilmeyeceklerine yönelik IKBY yönetiminden açıklamalar gelmeye başlamıştır²⁶⁹.

27 Haziran 2014'te IKBY başkanı Mesut Barzani yaptığı bir açıklamada Peşmerge; “güçlerinin Irak hükümeti ile Kerkük ve diğer tartışmalı bölgeleri kontrol etmesiyle tartışmalı bölgeler hakkında konuşmak için gerek kalmadığını” ifade etmiştir. Barzani; tartışmalı bölgelerin elimize geçmesiyle gerçekleşmesi için on sene beklediğimiz 140. maddenin artık uygulanmış hale geldiğini” de eklemiştir. Bu açıklamalardan sonra Irak Kürdistan Bölgesel Yönetiminin Kerkük, Tuzhurmatu ve diğer tartışmalı bölgeleri de dâhil ederek 25 Eylül 2017 tarihinde gerçekleştirecekleri Bağımsızlık Kürdistan Referandumun kararını vermişlerdir²⁷⁰.

²⁶⁹ İdris Okuducu ve Hejar Hekim, “Peşmerge DAEŞ'ten Geri Alınan Bölgelerden Çekilmeyecek”, Erbil, AA, 2016, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/pesmerge-daesten-geri-alinan-bolgelerden-cekilmeyecek/620784> (15.11.2019).

²⁷⁰ El-Cezîre, “Ta’rîfün ale’l-Menâtiki’l-Mütenâza’a aleyhâ bi’l-İrâk”, [aljazeera.net](https://www.aljazeera.net/encyclopedia/citiesandregions/2017/9/17/%D8%AA%D8%B9%D8%B1%D9%81-%D8%B9%D9%84%D9%89-%D8%A7%D9%84%D9%85%D9%86%D8%A7%D8%B7%D9%82-%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%AA%D9%86%D8%A7%D8%B2%D8%B9-%D8%B9%D9%84%D9%8A%D9%87%D8%A7), 2017, <https://www.aljazeera.net/encyclopedia/citiesandregions/2017/9/17/%D8%AA%D8%B9%D8%B1%D9%81-%D8%B9%D9%84%D9%89-%D8%A7%D9%84%D9%85%D9%86%D8%A7%D8%B7%D9%82-%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%AA%D9%86%D8%A7%D8%B2%D8%B9-%D8%B9%D9%84%D9%8A%D9%87%D8%A7> (19.12.2019).

29 Ağustos 2017’de Türkmen ve Arap üyelerin boykot etikleri il meclisi oturumunda meclis çoğunluğuna sahip olan Kürt kitlesi, Kerkük’ü de bağımsızlık referandumuna dâhil etiklerine yönelik bir karar almıştır. Alınan bu kardan önce Kerkük valisi Necmettin Kerimin 14 Mart 2017’de meclise gönderdiği bir yazıda kentteki kamu kurumlarında Kürtçe’nin “zorunlu dil” yapılması ve kentteki tüm kamu kurum binalarına “Kürt bayrağı çekilmesinin” kararlaştırılmasını istedi. 21 Mart 2017’de Kürdistan bayrağının Kerkük’te kamu daireleri üzerine asılması kararı alınmıştır. Her iki karara karşı Türkmenler sert bir tepki göstererek kararların yasal olmadığına dair federal mahkemeye başvurmuş ve birkaç sefer protesto etmek için sokaklara çıkmıştır²⁷¹.

Referandum kararından geri adım atılması için Irak’taki taraflar, Türkiye-İran başta olmak üzere bölgedeki bütün devletler ve uluslararası nezdinde yapılan çaba ve uyarılara IKBY yönetimi kulak vermemiştir. 25 Eylül 2017 olarak belirlenen tarihte Kerkük de dâhil bağımsızlık referandumunu yapmıştır. Türkmen milletvekilleri Referandum ile Bayrak kararının Anayasal olmadığına dair Parlamento ile federal mahkemeden iki ayrı karar çıkarmada üstün bir başarı kaydetmişler. Bu kararlar Barzani ve IKBY’ni rahatsız ettiği için; Onlar, Kerkük Milletvekili Hasan Turan ve Tuzhurmatu Milletvekili Niyazi Mimaroglu hakkında Kürdistan bölgesine girdiklerinde “Kürdistan düşmanlığı” suçundan yakalanmalarına dair yargı kararı çıkarmışlardı.

Bağdat ilk başta birkaç sefer Peşmerge’nin Kerkük ve tartışmalı bölgelerden geri çekilerek oraları federal güçlere teslim etmesini dile getirmiştir. Fakat IKBY aksine adımlar atmaya devam etmiştir. Salahattin’e bağlı Tuzhurmatu’ya ve Kerkük’e bağlı Tazehurmatu nahiyesinin sınırına doğru on binlerce Peşmerge ile birlikte ağır silahlar sevk etmiştir. Dönemin Irak Başbakanı Haydar İbadi adı konu olan bölgeleri geri almak için “Hukukun üstünlüğünü yeniden empoze etmek” operasyonu başlatmıştır. Bağdat’a bağlı güçler ile IKBY bağlı Peşmerge güçleri Kerkük ve Tuzhurmatu’da çatışmıştır²⁷². Çatışmaya PKK unsurlarının da katıldığına

²⁷¹ AA, “Kerkük'te Kürtçe resmi dil oldu”, **Hürriyet**, 2017, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/kerkukte-kurtce-resmi-dil-oldu-40398294> (23.12.2019).

²⁷² Bağdat temsilcisi, Haşdi Şabi komutanları ve İranlı yetkililerin de bulunmasıyla çatışma öncesi KYB ile birkaç toplantı yapıldığına dair bilgiler vardı. Söz konusu toplantıda KYB güçleri KDP’den

dair merkezi Hükümet tarafından açıklama gelmiştir²⁷³. 16 Ekim 2017’de federal güçler Kerkük’e girerek Valilik ve İl Meclisi binalarında Irak bayrağı göndere çekilmiştir. Şu anda adı geçen bölgelerde Haşdi Şabi ile birlikte federal güçler bulunmaktadır.

14 yıl sonra Merkezi Hükümetin, Kerkük, Tuzhurmatu ve diğer Türkmen bölgelerinde otoritesini kullanması en fazla Türkmenleri memnun etmiştir. 12 Mayıs 2018 tarihinde DAEŞ sonrası ülkede ilk genel seçim yapılmıştır. Yapılan seçimlere rahat bir şekilde yüksek bir katılım sağlayan Türkmenler, seçim sonuçlarını öğrenerek seçime hile karıştığını fark etmişlerdir²⁷⁴. Olaya karşı Yüksek Seçim Komiserliği’nin Kerkük bürosu önünde daha sonra seçim kütüklerinin bulunduğu deponun kapısında 28 gün boyunca demokrasi nöbeti başlatmışlardı. Ulusal ve uluslararası örgüt ve taraflarca seçimlere hile karıştığına dair belge ve kanıtları ortaya koyan itirazlara rağmen seçim sonuçları olduğu gibi kabul edilmiştir. Seçim akabinde kurulan hükümette Türkmenlere temsil hakkı verilmemiştir.

Erşat Salihi

Irak Türkmen Cephesi Genel Başkanı:

“Tartışmalı bölgelerin geleceği için özel yasalar çıkarılmalı. Sadece Kerkük değil, Tuzhurmatu, Diyala ve Musul için de yasalar hazırlanmalıdır. Bugün Musul’daki durum Kerkük’ten daha karışıktır. Kerkük’e özel statü pozisyonu veren

farklı bir tutum göstererek, Bağdat’a karşı çatışmayacaklarının sözünü verdiği iddia edilmekteydi. Bu bilgiler çatışmada başladığında gerçek olduğunu gördük. KDP kanalları KYB güçlerinin tanklarıyla birlikte nasıl çekildiklerini kamuoyuna canlı olarak aktarıyordu. Daha sonra bu konu iki parti arasında ciddi ihtilaf noktası olmuştur. KDP tarafları KYB’yi; Kerkük’ü satarak bu gün için (Kerkük’ü Kürdistan Bölgesine bağlamak için) 100 yıllık mücadele veren Kürt hareketinin sırtına hançer vurduğunu da söylüyorlardı.

²⁷³ Dubai, Alarabiya.net, “Bağdat: Celbü Erbil Mukâtilîne Ecânib li-Kerkük bi-Mesâbeti İlani Harb”, **Alrabiya.net**, 2017,

<https://www.alarabiya.net/ar/arab-and-world/iraq/2017/10/15/%D8%A8%D8%BA%D8%AF%D8%A7%D8%AF-%D8%A3%D8%B1%D8%A8%D9%8A%D9%84-%D8%AC%D9%84%D8%A8%D8%AA-%D9%85%D9%82%D8%A7%D8%AA%D9%84%D9%8A%D9%86-%D8%A3%D8%AC%D8%A7%D9%86%D8%A8-%D9%84%D9%83%D8%B1%D9%83%D9%88%D9%83-%D8%A8%D9%85%D8%AB%D8%A7%D8%A8%D8%A9-%D8%A5%D8%B9%D9%84%D8%A7%D9%86-%D8%AD%D8%B1%D8%A8.html> (21.12.2019).

²⁷⁴ Türkmenler ve Araplar tarafından oy oranlarında büyük bir değişiklik olduğunu öne sürdükleri seçimde tarafların kazandıkları sandalye sayısı şu şekildedir: Kürtler 6, Türkmenler 3, Araplar 3 ve 1 milletvekillide kota olarak Hristiyanlardan olmuştur.

bir yasa çıkarılmalı. Aynı şekilde Tuzhurmatu için de geçerlidir. Tuzhurmatu il olana kadar parlamentodan bir kanun hazırlanarak merkezi hükümete bağlanmalı ve direk Bağdat'tan yönetilmeli. Bu halde Tuzhurmatu'nun kendine has yönetimi kurulur ve bütçesi sağlanır²⁷⁵.”

3.2. DAEŞ ve Irak'ta Yayılışı

Birçok silahlı grubun varlığı Amerika işgaliyle bağlantılıdır. 2011'de çekilme olur olmaz bunların bir kısmı gözlerden kaybolmuştur. Öte yandan başka örgütler gelişmiş ve devam etmiştir. Bunların en önde geleni Tevhid ve Cihad Örgütü'dür. Bu örgüt birçok aşamadan geçmiş ve çok sayıda isim almıştır. Onun ismi Mezopotamya'da el-Cihâd El-Kaidesi olmuştur. Sonra Mücahitler Şura Meclisi adı altında faaliyette bulunmuştur. Sonra 2006'da adı Irak'ta İslam Devleti olmuştur. Suriye devriminden sonra örgüt 2013'te tekrar isim değişikliğine gitmiş ve kendi adını Irak ve Şam İslam Devleti yapmıştır. Bu isim basında DAEŞ olarak bilinmektedir²⁷⁶.

2011'de Amerika çekildikten sonra Başbakan Nuri el-Maliki aşırı bir Şii politikası takip etmiştir. Bu durum, özellikle de Sünni siyasi liderlerin büyük bir baskı görmeleri ve onlardan birçok kişinin tutuklanmasından sonra ülkede Sünni Arapların nefretinin daha da artmasına yol açmıştır²⁷⁷. 2011-2012 yılları arasında geniş çerçevede başlayan Arap ayaklanması, Irak ve Suriye'de DAEŞ'in yükselmesine fırsat vermiştir. Zira örgüt Irak'ta Sünni toplumla bağlarını yeniden kurma imkânı bulmuştur. Ayrıca artan protestolar, baskılar ve kaos da silahlı örgütlerin gücünü beslemiştir ki bunların arasında DAEŞ ve farklı teşkilatlara sahip Baas da bulunmaktaydı. Hükümet ve gösteri yapan Sünni iller arasında meydana gelen çatışma krizinin etkisiyle 2013'te şiddet oranları 2008'deki zirve seviyesine tekrar ulaşmıştır²⁷⁸.

²⁷⁵ Erşat Salihi İle Yapılan Röportaj.

²⁷⁶ Mesnâ el-Abîdî, **a.g.m.**, s. 79.

²⁷⁷ Joel D. Rayburn And Frank K. Sobchak, **The U.S. Army In The Iraq War: Volume 2 Surge And Withdrawal 2007-2011**, Strategic Studies Institute And U.S. Army War College Press, 2019, s. 577.

²⁷⁸ Fevâz Cercîs, **a.g.e.**, s. 119.

Nisan 2014'te yapılan seçimlerden sonra mutedil olan Şii siyasi güçler Nuri el-Maliki'nin üçüncü vilayet için aday gösterilmemesini istemişler. Çünkü el-Maliki, devlet yapı düşüncesine sahip değildi ve bütün siyasi kitlelere eşit derecede yaklaşmaktaydı. Bu da güvenlik güçleri saflarında bulunan kitlenin taraftarlarının hiçbir direniş göstermeden çekilmelerine yol açmış bu çekilme de mevcut olan bütün güçlerin çökmesine sebep olmuştur.

Irak'ta DAEŞ'in tırmanmasını besleyen bütün bu etkenler arasında Koalisyon ve Irak siyasi kurumları, kapsayıcı bir ulusal proje yapamamış ve daha önce bulunan siyasi sahneyi geri getirememişler. Siyasi etkenler; başarısız ülkelerde yani merkezi yönetimin zayıf olduğu, devletin siyasi, ekonomik ve sosyal olarak boşluğu dolduramadığı ve vatandaşların taleplerini yerine getiremediği durumlarda bu tür örgütlerin doğması, yayılması ve tırmanmasında temel bir rol oynamaktadır. Bu durumlar, bu tür örgütlerin meydana gelmesi, yükselmesi ve hatta güçlenmesi için örnek şartlar sunmaktadır.

Irak ordusunun askeri stratejisinin yok olması, zayıf hale gelen ve dağılan siyasal sistem DAEŞ'in Irak'ın ikinci büyük şehri olan Musul kentine egemen olmasına yol açmıştır. Askeri çarpışma ve operasyonlardan üç gün sonra aniden bütün askeri birlikler geri çekilmiştir. Böylece örgüt, 1300 savaşçı gücüyle 10 Haziran 2014'te şehrin tümünü işgal etmiştir. Hâlbuki Irak'ın 350.000 askerden oluşan bir ordusu vardı. Irak 2011'den Musul'un düşmesine kadar üç yıl içinde ordusuna 41,6 milyar dolar harcama yapmıştı. Ancak Irak güçleri çekilmiş ve askeri teçhizat ve mühimmatlarını Kürdistan bölgesine giden yol güzergâhında bırakmıştır²⁷⁹.

3.2.1. DAEŞ'in İdeolojik Yapısı

Cihatçı Selefi söylem, diğer ülkelerin gaspı ve ülke içindeki despotlukla mücadele etmede kendini İslam'ın tek temsilcisi gördüğünden kendini ön plana atmaktadır. DAEŞ ise kendini bu akımın temsilcisi olarak görmektedir²⁸⁰. DAEŞ, cihat sahnesini yeniden oluşturmuştur. Zira onun stratejisi El-Kaide'nin stratejisinden

²⁷⁹ Patrick Cockburn, *DAEŞ Avdetü'l-Cihâdiyyîn*, Tercüme eden: Mişlîn Habîb, Dârü's-Sâkî Beyrut, 2015, s. 20.

²⁸⁰ Ebû Rümân ve Ebû Heniyye, *a.g.e.*, 2009, s. 97.

daha kanlıdır. DAEŞ halen de İslam âlemi ve batıda saldırılarını gerçekleştirmeye devam etmektedir. Örgüt çok sayıda cepheyle savaşmıştır. Nitekim İran müttefikleri, Sünni sistemler ve batıya karşı mücadele etmiştir. DAEŞ bu cephelerle savaşmanın yanı sıra mezhepsel, devrimsel ve cihat düşüncesinde emperyalizme düşman olan dokuları dokumuştur.

DAEŞ İslam ülkelerinde cihat düşüncesi üzerinde yoğunlaşmıştır ki bu, küfür diyarına ulaşmak için kırılması gereken en önemli halkayı oluşturmaktadır. Bu tür tezlerin İslami örgütlerde bulunan tezler olduğu görülmektedir. Üsame bin Ladin toplumun cehaleti ve dinden çıkması kavramlarını kullanmıştır. Bu ifadeler, Ebû Ali el-Mevdûdî ve Seyyid Kutub'un dillerinden çokça çıkan sözlerdir. Bu iki şahsiyet Bin Ladin'in düşüncesinin kaynağıdır. Bin Ladin'e göre alternatif Müslüman bir toplum oluşturma gerekçesiyle Müslümanların kanı ve onların öldürülmeleri serbest görülmüştür²⁸¹.

DAEŞ sadece cihatçı selefi niteliğin ya da Vahhâbî ekolün bir gelişmesi olarak kabul edilemez. DAEŞ yayılmasına ve ona intisap edenlerin artmasına rağmen kendi inanç ve politika tutumlarıyla ilgili olan ve esas alınıp araştırılabilen geniş çaplı, yasal ve temel bir doktrin yayınlamamıştır. Onun yayınladıkları şeyler gerekçeli ve diyalektik bir niteliğe sahip sonradan temellendirmenin ötesine geçmemiştir. Ayrıca bilinen ve cihat çevresinde ektili olan herhangi bir meşru karakter bu örgüte intisap etmemiştir. Yani cihat çevresinde önemli ve meşru olan tarihi şahsiyetlerin²⁸² tümü çok sayıda beyanatlar yayınlamışlar. Bu beyanatlarında İslam Devleti Örgütü'nün aşırılığı, tekfir etmeyi ve kan dökmeyi kolaylaştırması, örgütün ilk önce İslam

²⁸¹ Üsame bin Ladin için iki temel kaynak olan Mevdûdî ve Seyyid Kutub'un yanı sıra tekfir düşüncesinin teorik çerçevesini belirlemede katkıda bulunan ve tartışma ortaya çıkaran bir şahsiyet daha vardır. O da Seyyid İmam Şerîf'tir. O, Dr. Fadl ya da Dr. Abdülkadir Abdülazîz adıyla bilinmektedir. Eş-Şerîf, el-Kaide örgütü ve diğer tekfirci terörist İslami örgütler için iki temel kaynak kitap yazmıştır ki bu örgütler düşüncelerini bu iki eserden alabilmektedirler. Bu iki kitap cihat ve diğer bakımlardan küfrün hükümlerini belirlemiştir. Birinci kitabın adı "el-Câmi' fî Talabî'l-İlmi'ş-Şerîf"tir. İkinci kitabın adı ise "el-'Umde fî İ'dâdî'l-'Udde"dir. Daha detaylı bilgi için bkz: Abdülhüseyn Şaban, "et-Tefkîr ve't-Tekfîr", **Cerîdetü'l-Halîc**, Re'yün ve Dirâsât, S. 236, 28 Aralık 2016.

²⁸² Bu şahsiyetlere şunlar örnek verilebilir: Ebû Muhammed el-Makdisî, Ebû Katâde el-Filistîni, Ebû Basîr et-Tartûsî, Süleyman 'Ulvân, Hânî es-Sibâ'î, el-Kaide örgütü lideri Eymen ez-Zevâhirî.

devletini sonra hilafeti ilan etmesinin şer'î olmadığı hususlarında uyarılarda bulunmuşlar²⁸³.

Cihad akımı teorisyenlerinin çoğu örgütün işlediği gelişi güzel şiddet eylemlerini ve onun mezhepsel eğilimini eleştirmiştir. Bu eleştiri yapanların arasında Zerkâvî ve Bağdadi'nin hocası sayılan Ebû Abdillâh el-Mansûr el-İsâvî de vardır²⁸⁴. DAEŞ hasımlarına karşı kanlı vahşetini gerekçelendirmek için cihat felsefesini, iki cihatçı selefi lidere özellikle onların eserlerine dayandırmıştır. DAEŞ, İslam hukuku yönünden felsefesini “Mesâilü'l-Hilâf min Fıkhi'l-Cihâd” adlı eseri yazan Ebû Abdillâh el-Muhâcir'e dayandırmıştır. Zerkâvî o kitabı okumuştur. DAEŞ pratik yönden felsefesini ise “İdâretü't-Tevahhuş adlı eseri yazan Ebûbekir Nâcî'nin tezine dayandırmıştır²⁸⁵.

Öte yandan en-Nusra'nın lideri el-Cevlânî, İslam hukuku ve pratik açıdan felsefesini Ebu Mus'ab es-Sûrî'nin tezine dayandırmıştır. DAEŞ'in ideolojisi Ebû Mus'ab'ın kurduğu ideolojinin bir devamı sayılmaktadır. İlk başlarda Zerkâvî, şebeke ve örgütünün yapısında ideolojik, fikirsel ve fıkhi olarak dayanışma cihadı ve taarruz savaşı mantığını aşan bir esasa dayanmıştır. Bu esas da Afgan tecrübesine hâkim olan stratejiler ve El-Kaide'nin yeni aşamasındaki ideolojilerdir²⁸⁶. Zerkâvî, DAEŞ'in ideolojisinde en önemli olan şu iki ilkeyi doğrudan koymada katkıda bulunmuştur: Biri gruplaşmak için aşırı saldırgan olmak, diğeri hilafeti geri getirmeye yoğunlaşmaktır. Zerkâvî'nin mezhepsel görüşleri Merkez El-Kaide

²⁸³ Nevâf el-Kadîmî, “DAEŞ et-Teşekkül ve'd-Devâfi", **DAEŞ ve'l-Cemâ'âti'l-Kitâliyye (Dirâsâtün Arabiyye ve Garbiyye)**, Bir grup müellif, Merkezü'n-Nemâ' li'l-Buhûs ve'd-Dirâsât, Beyrut-Lübnan, 2016, ss.126-127.

²⁸⁴ Abdullâh el-Mansûr el-İsâvî mücahitlerin şeyhi olarak nitelenmektedir. O, Zerkâvî ve Ebubekir el-Bağdadi'ni hocasıdır. O, “ed-Devletü'l-İslâmiyye Beyne'l-Hakîka ve'l-Vehm” adlı eserinde hilafeti eleştirmiştir. İsâvî, iddia ettiği halifelîği ilan ettikten sonra kendisinin öldürülmesini emreden ve kendi öğrencisi olan eski halife el-Bağdadi'yi çok iyi tanır. Zira İsâvî, el-Bağdadi hakkında şunu söylemiştir: “ O, aptal ve geri zekâlıdır. Liderliğe ehil değildir”. Bkz: Hânî Nesîreh, “DAEŞ: İnkılâbü't-Tilmîz ale'l-Üstâz”, **eş-Şerku'l-Evsat**, 2016, <https://aawsat.com/> (08.11.2019).

²⁸⁵ DAEŞ Örgütü'ne bağlı din adamlarından biri; örgüt üyeleri ve yerel liderlerin bu eseri okumaları için geniş çapta onlar arasında dağıtıldığını söylemiştir. Bkz: Ebûbekir Nâcî, **İdâretü't-Tavahhuş: Ahtarü Mehalatîn Setemurru bihâ el-Ümme**, Merkezü'd-Dirâsât ve'l-Buhûsi'l-İslâmiyye, ts.

²⁸⁶ Muhammed Ebû Rümân, “es-Selefiyyetü'l-Cihâdiyye: DAEŞ ve'n-Nusra min İdâreti't-Tavahhuş ilâ Fıkhi'd-Dimâ”, **Mecelletü'd-Dirâsâti'l-Filistiniyye, Müessesetü'd-Dirâsâti'l-Filistiniyye**, S. 101, C. 26, 2015, s. 59.

Örgütü'nün görüşleriyle çelişmekteydi. Fakat Zerkâvî ve El-Kaide halifeliği geri getirme konusunda ittifak etmekteydiler²⁸⁷.

DAEŞ'i, Merkez El-Kaide'de de dâhil önceki örgütlerden ayıran apaçık özellik, onun maddi güce, irade gücüne ve ideolojik sermayeye sahip olmasıdır. Bu durum onu kendi hesabına iş yapan şiddetli bir güç kılmıştır. İdeoloji ve aşırı dini otorite, onun şiddet eylemlerine yasallık kazandıran ve eylemlerini gerekçelendiren şeylerdir. DAEŞ'in tehlikesinin devam etmesi, onun sınırsız bir şekilde kapsamlı bir ideolojiyle birlikte öldürücü askeri güce sahip olmasından kaynaklanmaktadır.

3.2.2. DAEŞ'in Militan Profili

Örgütün Musul'a egemen olmasından sonra üye sayısı katlanmış ve bu sayı 35 bin Iraklı ve Suriyeli savaşçıya ulaşmıştır. Örgüt saflarında 9 binden fazla Arap ve yabancı savaşçı bulunmaktaydı. Fakat seçkin güçlerin temel yapısı 15 savaşçı sınırındaydı. Örgütün genişlemesi ve Haziran 2014'te Musul'a egemen olduktan sonra halifeliği ilan etmesiyle birlikte el-Bağdadi Arap ve yabancıları daha çok karıştırmıştır²⁸⁸.

Bu örgütün liderlik basamağına askeri şahsiyetler başkanlık etmiştir. Onların çoğu Saddam Hüseyin zamanında Irak Baas ordusunda komutandı. Bunların daha önce cihad geçmişi ve tecrübesi, dini birikimi ya da cihat kültürü yoktu. Bu sebeple örgüte katılanların kendi tutum ve eylemleri için hukuki bir mukayeseyi pek yapmadıklarını görürsün. Örgütteki askeri liderlerin, askeri üstünlük sağlama, sahanın elverdiği ve savaşın gerektirdiği şekilde planlama, manevra ve taktik gücünde büyük rolleri vardır²⁸⁹.

Ulusal Terörle Mücadele Merkezi'nin direktörü Nicholas J. Rasmussen ifade ettiğinde göre yabancı savaşçıların Suriye'ye yolculuk yapma oranını geçen başka bir oran yoktur. Zira bu oran, Afganistan, Pakistan, Irak, Yemen ya da Somali'ye son 20 yıl içinde herhangi bir vakitte giden yabancı savaşçıların oranını aşmıştır. 90'dan fazla farklı uyruktan 20-25 bin yabancı savaşçı Suriye ve Irak'a yolculuk yapmıştır.

²⁸⁷ Bûnzil, **a.g.e.**, s. 265.

²⁸⁸ Muhammed Tefkik, "el-Cema'âtü'l-Kitâliyye el-Mu'âsara", **DAEŞ ve'l-Cama'âtü'l-Kitâliyye, (Dirâsatün Arabiyye ve Garbiyye)**, Bir grup yazar, Merkezü'n-Nemâ' li'l-Buhûs ve'd-Dirâsât, Beyrut-Lübnân, 2016, ss. 71-72.

²⁸⁹ Kadîmî, **a.g.e.**, ss. 127-132.

Bunlardan en az 3400 kişi batı devletlerinden gelmiştir²⁹⁰. Savaşçıların çoğu 15-35 yaş arasındaki erkek gençlerdendir. Fakat artan bir sayıda kadın ve genç kızlar aşırı örgüt saflarına katılmışlardır²⁹¹. Ayrıca yaşları 8-10 arasında olan çocuklar da askere alınmıştır²⁹².

Örgüt intihar eylemlerinde bulunmak için kadınları da savaş eylemlerine katmıştır. DAEŞ, 2014 yılında Rakka ve Musul şehirlerine egemen olduğundan beri kadınların örgüte katılması ve askere alınmasında bir sıçrama meydana gelmiştir. Zira yüzlerce kadın dünyanın farklı yerlerinde örgüte katılmıştır²⁹³. BM Terörle Mücadele Komitesi Direktörü Jean Paul Laborde şunu söylemiştir: 550 tane Avrupalı kadın DAEŞ egemenliği altında olan bölgelere gitmişlerdir. Bazı devletlerde kadınlar yabancı savaşçılar arasında % 20 ile %30 arasındadır. Ayrıca internet üzerinde DAEŞ'e bağlılık yemini eden küçük yaşta kızların sayısı da artmıştır²⁹⁴.

DAEŞ'in yabancı gönüllerinin çoğu, hayatlarının geçiş döneminde olan gençlerden oluşmaktadır. Bunlar genelde göçmenler, öğrenciler, memurlar ve hayatlarında bir ortak bulamayan kişiler olmaktadır. Bunlar bazı hedefleri gerçekleştirmek ve etkili olabilmek için dost ve yol arkadaşlarından oluşan yeni ailelere gitmektedirler. Örgüte katılanların %80'inin dindar olmayan ailelerden geldikleri belirtilmiştir. Aynı şekilde örgüte katılanların %80'inin arkadaşlarla bazen ailelerle kurulan özel ilişkilerle katıldıkları ifade edilmiştir. Camiler aracılığıyla örgüte katılanların sayısı çok azdır²⁹⁵.

²⁹⁰ Ken Dılanian, "Us Intel: Is Militants Drawing Steady Stream Of Recruits", **AP NEWS**, February 11, 2015, <https://apnews.com/7f58b26c2e4d42148a18ca2f9db74bd5> (10.04.2020).

²⁹¹ UN News, "At Debate, UN and Security Council Renew Pledge to Counter Foreign Terrorist Fighters", **UN News**, 29 May 2015, <https://news.un.org/en/story/2015/05/500182-debate-un-and-security-council-renew-pledge-counter-foreign-terrorist-fighters> (10.04.2020).

²⁹² Meira Svirsky, "Armed Children as Young as 9 Patrolling Streets of Mosul", **ClarionProject**, 2014, <https://clarionproject.org/armed-children-young-9-patrolling-streets-mosul/> (16.04.2020).

²⁹³ Muhammed Ebû Rümân ve Hasan Ebû Heniyye, "en-Nisâ'u'l-Cihâdiyye mine'l-Kâide ilâ Tanzîmi'd-Devleti'l-İslâmiyye", **İdâfâtü'l-Mecelleti'l-Arabiyye li-İlmi'l-İctimâ'**, el-Cem'iyetü'l-Arabiyye li-İlmi'l-İctimâ', S. 41 ve 42, 2018, s. 188.

²⁹⁴ Ahbârü'l-Ümemü'l-Müttehîde, Takrîrün Düvelî: en-Nisâ' Yümessilne Nahve %30 mine'l-Mukâtilîne'l-İrhâbiyyîne'l-Ecanib, **Ahbârü'l-Ümemü'l-Müttehîde**, 26 Şubat 2016, <https://news.un.org/ar/story/2016/02/246622#.uD8%8C%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%AA%D8%AD%D8%AF%D8%A9%D8%8C26%D8%B4%D8%A8%D8%A7%D8%B7%D9%81%D8%A8%D8%B1%D8%A7%D9%8A%D8%B12016WFsSu1N97IU> (21.02.2020).

²⁹⁵ Scott Atran, "ISIS is A Revolution", **aeon**, 2015, <https://aeon.co/essays/why-isis-has-the-potential-to-be-a-world-altering-revolution> (11.04.2020).

Araştırma ve raporların çoğu DAEŞ örgütünde üç sınıf savaşçının olduğunu ifade etmiştir²⁹⁶.

Birinci sınıf: Bunlar fikir, eylem ve hedef bakımından cihatçılardır. El-Kaide örgütünün eski üyeleri, diğer Irak cihatçı selefi gruplar, Arap ve farklı uyruklara mensup batılılardır. Bunlar genel olarak örgütün toplam savaşçılarının %30 ile %35 arasında bir oranını temsil etmektedirler.

İkinci sınıf: Bunlara ezilenler denilmektedir. Bunlar Irak ve Amerika hapisanelerinde daha önce tutuklu olanlar ve Irak'taki mezhepsel şiddet kurbanlarıdır. Bunlar hükümet güçlerinin günlük baskısından tek kurtuluşu fırsatını DAEŞ örgütünde bulanlardır. Bu grup, örgütte salt çoğunluğu oluşturmaktadır. Onların askeri ve kıyasıya savaş tecrübesi bulunmaktadır.

Üçüncü sınıf: Bular çıkar savaşçıları ya da çıkarıcılarıdır. Bunlar örgüt içinde az olmalarına rağmen toplum içinde olumlu veya olumsuz bir şekilde etkili olma bakımından egemen olanlardır. Bunlar örgütü 2003'ten önceki duruma geri götürmeyi amaçlamaktadırlar.

DAEŞ'in dünya çapında gençleri örgüte doğru çekmesinde başarılı olmasının sebebi, onun stratejisinde ileri araçlar kullanmasıdır. Örgüt dünya çapında gençlerden kendi konumuna ve kimliğine önem verenlere hitap etmektedir. DAEŞ, kendinden önceki cihatçı selefi örgütlerden daha yüksek bir oranda genç örgütüdür. DAEŞ, kendi gerçeklerinden uzak olan Sünnî gençlerin gönüllerini kazanıyor. Örgüt kaybedilen hilafetin geri getirilmesi gibi ütöpik bir bakış açısı ve siyasi bir proje sunuyor²⁹⁷.

3.2.3. DAEŞ'in Mali ve Askeri yapısı

Örgütler ile aşırı ve şiddetli akımların mali finans meselesi, onların en önemli hedeflerinden ve kendi varlıklarını korumanın en önemli unsurlarından biri sayılmaktadır. DAEŞ örgütü Suriye ve Irak'ta hızlı bir şekilde topraklardan geniş yüzölçümlerini ele geçirebilmiştir. Zira DAEŞ, en zengin silahlı cihatçı örgütlerin en

²⁹⁶ Takrîrû'd-Devha, Mu'temer: "Min Sevrâti's-Şu'ûb ilâ Sâhatin li't-Tenâfûsi'l-İklimî ve'd-Düvelî: el-Mintakatü'l-Arabiyye Beyne Su'ûdi Tanzîmi'd-Devle ve'l-İnhirâti'l-Emrîkî el-Müteceddîd", **Merkezü'l-Arabî li'l-Ebhâs ve Dirâsâti's-Siyâsiyye**, ed-Devha: 18-19 Aralık 2014, s. 10.

²⁹⁷ Cercis, a.g.e., s. 54.

zenginidir. DAESH'in menkul ve gayrimenkul servetinin toplam değeri 2 milyar doları geçmiştir. DAESH elde ettiği bütün malları beytülmalde toplamıştır. Bu mal örgütün genel bütçesini oluşturmaktaydı.

Örgüt iddia edilen halifeliği Haziran 2014'te ilan ettikten sonra kendisi için kompleksli ve çeşitli mali bir sistem kurmuştur. Örgüt likidite malları toplamaya başlamıştır. Bunların miktarı 2 milyar dolardır. Bunun 429 milyon dolarını Musul'daki Merkez Bankası'ndan ele geçirmiştir. O paranın 200 milyon dolarını Musul'un diğer bankalarından elde etmiştir. Örgüt bunun yanı sıra büyük miktarda külçe altın ele geçirmiştir. Bu altınların değeri 400 milyon dolardır. Örgüt 150 milyon doları kaçırdığı yabancılara-ki bunların başında uluslararası yetkililer ve batılı gazeteciler gelmektedir-serbest bırakmaya karşılık fidye olarak almıştır²⁹⁸.

Amerika'nın Hazine Bakanlığı raporunda şu açıklama yapılmıştır: DAESH, Orta Doğu'da birçok devletten gelen bağışlardan on milyonlarca dolar elde etmiştir." Bakanlık, sadece 2014'te DAESH'in sadece şahıslardan gelen bağışlardan 40 milyon dolar elde ettiğini belirtmiştir²⁹⁹. Örgüt bunun yanı sıra, petrol satmak, tarihi eser kaçakçılığı yapmak, teknolojik araçları kara borsa tüccarlarına ve bölgedeki kaçakçılara satmak, kız ve kadın ticareti yapmak, esir ve rehineleri serbest bırakma karşılığında fidye almak ve şantaj yapmak gibi faaliyetlerden para kazanmıştır. Bu faaliyetlerden kazandığı para yıllık olarak milyar dolarları bulmuştur³⁰⁰. Mevcut değerlendirmelere göre DAESH'in gelirleri günlük olarak 1 ile 3 milyon arasında dolara ulaşmıştır.³⁰¹

Neredeyse gerçek bir devletin bütçesine ulaşacak büyüklükte mali kaynaklar DAESH örgütünün, Suriye ve Irak'ın bazı kısımlarını kapsayan devletini inşa etme

²⁹⁸ Patrick B. Johnston, "Countering ISIL's Financing", **RAND Office of External Affairs**, November 2014, s. 3.

²⁹⁹ Remarks by U.S. Treasury Under Secretary David S. Cohen on Attacking ISIL's Financial Foundation, **Carnegie**, 23 October, 2014, <https://carnegieendowment.org/2014/10/23/remarks-by-u.s.-treasury-under-secretary-david-s.-cohen-on-attacking-isil-s-financial-foundation-pub-57007> (25.02.2020).

³⁰⁰ Terrence McCoy, "ISIS just stole \$425 million, Iraqi governor says, and became the 'world's richest terrorist group,'" **Washington Post**, June 12, 2014, <https://www.washingtonpost.com/news/morning-mix/wp/2014/06/12/isis-just-stole-425-million-and-became-the-worlds-richest-terrorist-group/> (26.02.2020).

³⁰¹ Matthew Levitt, "Terrorist Financing and the Islamic State," **The Washington Institute for Near East Policy**, Washington, November 13, 2014, s. 1.

imkânını ona vermiştir. Ancak uluslararası koalisyon politikası, yani terör kaynaklarını kurutma denilen politika, örgütün egemenliğini devam ettirme ve savaşçılara maddi destek verme gücünü kaybettirmiştir. Bu da DAEŞ devletinin, ortaya çıkış hızından daha hızlı bir şekilde çökmesine yol açmıştır.

DAEŞ örgütü, evrensel cihat hareketleri içerisinde sistemsel yapı ve idari etkinlik düzeyinde en fazla gelişen örgüttür. Örgüt hiyerarşik yapıyı esas almıştır. Halife yapının başındadır. O doğrudan meclisleri kontrol eder. Meclis kavramı bakanlık ismi yerine kullanılan bir kavramdır. Meclisler merkezi komutanlığı teşkil eden devlet sisteminin temel organlarıdır. El-Bağdadi'nin, Şura Meclisi'nin görüşünü aldıktan sonra meclis başkanlarını tayin etme ve azletme yetkisi bulunmaktadır. Karar ve nihai çözüm Bağdadi'ye kalmaktadır. O kesin kararların çoğunda emir ve nehiy sahibidir³⁰².

DAEŞ askeri gücü klasik bir cazibe merkezi sayılır. Bu askeri güç, taktiksel, eylemsel ve stratejik güçlere sahip birçok tabakadan oluşan bir kurum olup deneyimli komutanlıktır. DAEŞ'in Irak'taki stratejisi ve operasyonlarının birbirine bağlılıkları, onunla çarpışan herhangi bir güçten daha başarılı ve giriftir. DAEŞ'in askeri gücü, zaferlerin, siyasi hedefleri desteklemeye devam etmesini güvence altına almak için Irak ve Suriye'nin her birinde DAEŞ için şartları oluşturmuştur³⁰³. El-Bağdadi Arap göçmenlerinin örgüt içinde liderlik makamlarındaki rollerini dondurmuştur. Onların çoğunu şura, basın, asker kabul etme ve bağış toplama gibi görevlere aktarmıştır. Bağdadi, savaşları ilan etme yetkilerin tümünü kendi eline almıştır. En önemli makam sayılan Askeri Konsey'i kurmuştur. Savaş Bakanı görevini iptal etmiştir. Bağdat ve Diyala vilayetlerindeki birçok yetkiliyi azletmiştir. Irak ordusundaki eski tekfirci komutanlardan ve özellikle emniyet, istihbarat ve diğer birimlerden yararlanmışır³⁰⁴.

DAEŞ Aralık 2014'te Irak ve Suriye'de gücünün zirvesindeyken onda 36,000 savaşçı vardı. Bunlar şu üç orduya bölünmüştü: Hilafet Ordusu, Aile Ordusu ve

³⁰² Hasan Ebû Heniyye, "el-Binâü'l-Heykelî li-Tenzîmi'd-Devleti'l-İslâmiyye", **Merkezü'l-Cezîre li'd-Dirâsât**, Devha, 2014, s. 8.

³⁰³ Jessica D. Lewis, "The Islamic State: A Counter-Strategy For A Counter-State", Middle East Security Report 21, **Institute For The Study of War**, United States of America, 2014, s. 17.

³⁰⁴ Hâşimî, **a.g.e.**, 2015, s. 179.

Dâbık Ordusu. Fırat nehri ovasında DAESŞ'in yaptığı en son savaş ile örgütün savaşçıları bir orduya inmiştir. Bu ordunun adı sahabeden olan komutan Halid b. Velid'in adına nispetle Hâlid Ordusu yapılmıştır. Orduda yaklaşık olarak 4000 aktif savaşçı vardı. O gün DAESŞ 14 vilayet, beş bakanlık, bir tane daire -ki o da Göç ve Uzak Vilayet Yönetimi'dir-oluşmaktaydı. DAESŞ'in 3500-4000 arası aktif savaşçısı vardı. 8000 de aktif olmayan ve Irak'ta 11 birliğe yayılan asker vardı. Aktif savaşçılar içinde en fazla 2000 asker ülkenin farklı yerlerinde Ölüm Üçgeni'ndeki³⁰⁵ guruptandı. Bu yeni yapının görevi; aktarma, güvenlik işleri, mal üretimi, görevlendirme ve güvenli sığınma yerlerini yapmadır³⁰⁶.

3.2.4. DAESŞ'in Haziran 2014'ten İtibaren Irak'ta Yayılması ve Sonuçları

Sosyal adalet, siyasi bilinç ve demokratik sistemin doğru uygulanışının yok olması ve ulusal barış projesine göre hareket edilmemesi, Irak'ta silahlı aşırı grupların gelişmesi ve sayılarının tırmanacak şekilde artmasını kucaklayan bir çevreyi oluşturmuştur. Nihayetinde Irak topraklarının üçte ikisi DAESŞ'in eline geçmiştir.³⁰⁷

DAESŞ örgütü, Haziran 2014'te Irak ve Suriye'de geniş yüzölçümleri ele geçirdikten sonra DAESŞ'e karşı ABD'nin öncülük ettiği Uluslararası Koalisyon oluşturulmuştur. Ülke içinde ise Şii merciin verdiği fetvadan sonra Irak güçleri, kendi içindeki Haşdi Şabi ile birlikte huzur ve gücünü geri getirmeye ve zaferlerin peş peşe devam etmesi için yapısını yeniden oluşturmaya başlamıştır. Üç sene devam eden çetin ve zor bir savaş sonucunda nihayet Irak Başbakanı Haydar el-İbâdî Aralık 2017'de Irak'ın bütün topraklarını DAESŞ'ten aldıklarını duyurmuştur. DAESŞ'in savaşçıları bu dönemde; öldürme, cinsel kölelik, işkence ve zorlu göç gibi metodolojik suçlar işlemiştir. Onun işlediği suçlar, savaş suçları, insanlığa karşı suçlar ve soykırım suçlarıydı. O Irak'ta hükümdarlığı devam ettiği üç yıl boyunca

³⁰⁵ Ölüm Üçgeni, Irak'taki en tehlikeli şu üç vadidir: Zegîtûn, Şây ve Ümmü'l-Hanâcir. Zegîtûn ve Şây vadileri Murabba' vadisinde birleşmektedir. Bu vadi, 5 km genişlikte ve 73 km uzunluktadır. Reşâd'dan başlıyor, Dâkûk ve Cibâlû Hamreyn'e kadar uzanıyor, Salahaddin'deki Zerke'de sona eriyor. Bu bölgede Diyala iline kadar uzanan başka vadiler de bulunmaktadır. Bu vadiler örgüt için en iyi barınma yerleridir.

³⁰⁶ Al-Hashimi, **a.g.k.**, <https://cgpolicy.org/articles/isis-2020-new-structures-and-leaders-in-iraq-revealed> (25.05.2020).

³⁰⁷ Patrick Cockburn, **a.g.e.**, s. 13.

sosyal ve ekonomik hayatın bütün omurgasını yok etmiştir. Arkasında binlerce ölü, yaralı, Irak sınırı dışına göç eden ve kaçan kimseler bırakmıştır.

Haziran 2014-2017 yılları arasında hava bombardımanı sebebiyle siviller büyük tehlikelere maruz kalmışlar. Ayrıca Uluslararası Koalisyonun DAEŞ'e karşı yaptığı hava saldırıları, topçu atışları, karşılıklı ateş, keskin nişancı ve savaş mühimmatları sonucunda yüzlerce sivil can vermiştir³⁰⁸. On binlerce sivil kalkan olarak kullanılmıştır. Yüzlerce kişi yarı kuşatma ortamından kurtulmuştur. BM heyeti çatışmalar sebebiyle 85,123 kurban olduğunu kayıtlara geçmiştir³⁰⁹. Dört yıl boyunca yoğun bir şekilde devam eden savaştan dolayı meydana gelen göç dalgası devasa nitelikteydi. 2014 yılında Irak'ta 2,5 milyon sivil başka yerlere göç etmiştir. 2015'te bir milyondan fazla kişi evlerinden kaçmıştır. 2016'da 700.000 kişi daha evlerini terk etmiştir. 2017'de 1,7 milyon insan göç etmiştir³¹⁰. 2016'da göç zirve yapmıştır. Zira bu yılda 569,628 aile göç etmiştir. Bu da yaklaşık olarak 3,42 milyon kişi ediyor. 15 Eylül 2018'den itibaren göç edenlerin sayısı 317.420 aileye düşmüştür. Bu da yaklaşık olarak 1,9 milyon kişi ediyor³¹¹. Halkın göçü çeşitli yerlere yapılıyordu. Aynı zamanda yüzbinlerce kişi yurtlarından kaçıyor ve yüz binlerce kişi yurtlarına dönüyordu. Göç durumu ve hacmi, Irak krizini dünyada meydana gelen en büyük ve en ağır krizlerden biri yapmıştır.

Haziran 2014'te halifeliğin ilan edilmesinden Temmuz 2017'de Musul'un kurtarılmasına kadar DAEŞ Irak'ta 100'den fazla terör saldırısı gerçekleştirmiştir. Bu saldırılarda ortalama olarak her ay 500 kurban öldürülmüştür. 2017'den sonra Irak'ta örgütün şiddeti büyük oranda düşmüştür. 2018 yılı boyunca bu düşüş devam etmiştir. 2019 yılı başlarında örgüt ölü gibi olmuştur. 2018 yılında DAEŞ'in yaptığı 650'den

³⁰⁸ USDOS, "Combined Joint Task Force – Operation Inherent Resolve Monthly Civilian Casualty Report", **Reliefweb**, 30 December 2018, <https://reliefweb.int/report/iraq/combined-joint-task-force-operation-inherent-resolve-monthly-civilian-casualty-report-1> (19.02.2020).

³⁰⁹ UNAMI/OHCHR, "Report on Human Rights in Iraq – July to December 2017", **United Nations Assistance Mission for Iraq (UNAMI)**, 8 July 2018, s. VI.

³¹⁰ UNOCHA, "2018 Humanitarian Response Plan - Advance Executive Summary", **UN Refugee Agency and UNHCR**, February 2018, s. 5.

³¹¹ The International Organization For Migration Iraq Mission, "Reasons To Remain: Categorizing Protracted Displacement In Iraq", **Office For Central Iraq Unami Compound (Diwan 2)**, Baghdad-Iraq, November 2018, s. 6.

fazla saldırıda 800'den fazla kurban ve 300'den fazla suçlu öldürülmüştür. Ayrıca bu saldırılar Suriye ve başka yerlerde yüzlerce kurbanın ölümüne yol açmıştır³¹².

DAEŞ, 2014'ten beri Irak'ta on binlerce kişiyi kaçırmış ya da alı koymuştur. Terör saldırılarında rehin olarak kaçırılan ya da alı konulan kişilerin sayısında ciddi bir azalma olmuştur. 2014'te kaçırılanların sayısı 10,000 iken bu sayı Ocak 2018'de 221'e düşmüştür. Rehin olarak kaçırılanların sayısında ciddi bir düşüş olmasına rağmen halen binlerce kişi kayıptır. 2014'ten 29 Ocak 2018'e kadar Irak'ta en az 115 toplu mezar açılmıştır. Toplu mezarlarda ortaya çıkan en büyük sayı Ninova ilinden çıkmıştır. Bu kurbanların toplam sayısı yaklaşık olarak 5.819 ile 12,318 arasındadır³¹³.

2014 yılında Irak'ta öldürülen sivillerin sayısı 20,218'di. 2015 yılında 17,578'di. 2016 yılında bu sayı 16,393'tü. Yani bu üç yıldaki kurbanların sayısı DAEŞ'in zirve yaptığı yıllardır. Bu yıllardaki kurbanlar 2010-2012 yıllarından çok fazladır. 2010-2012 yılları savaş başladığından beri şiddet oranı en az olan yıllardır. Zira bu yıllarda kurbanların sayısı 4,167 ile 4,622 arasında gidip gelmekteydi. 2014 yılındaki kurbanların sayısı 2013'ten de çok fazlaydı. Zira 2013'te kurbanların sayısı 9,852'yd. 2013 yılı, şimdiki duruma gelmek için bu yıldan önceki düzeylerin değiştirilmeye başlandığı yıldır.

³¹² GTD "Trends in Global Terrorism: Islamic State's Decline in Iraq and Expanding Global Impact", **START Background Report**, University of Maryland, October 2019, s. 1

³¹³ UNAMI/OHCHR, **a.g.k.**, 2018, s. VI

Tablo 4: 2012-2017 Yılları Arasında DAEŞ Terör Örgütü Tarafından Öldürülenlerin Yıllara Göre Dağılımı³¹⁴

	2012	2013	2014	2015	2016	2017
OCAK	531	357	1,097	1,490	1,374	1119
ŞUBAT	356	360	972	1,625	1,258	982
MART	377	403	1,029	1,105	1,459	1918
NİSAN	392	545	1,037	2,013	1,192	1816
MAYIS	304	888	1,100	1,295	1,276	1871
HAZİRAN	529	659	4,088	1,355	1,405	1858
TEMMUZ	469	1,145	1,580	1,845	1,280	1498
AĞUSTOS	422	1,013	3,340	1,991	1,375	597
EYLÜL	400	1,306	1,474	1,445	935	490
EKİM	290	1,180	1,738	1,297	1,970	397
KASIM	253	870	1,436	1,021	1,738	346
ARALIK	299	1,126	1,327	1,096	1,131	291
TOPLAM	4,622	9,852	20,218	17,578	16,393	13,183

Çatışmadan kaynaklanan zarar ve yıkımların giderilmesi ve yeniden yapılması yıllar alır. Planlama Bakanlığındaki hasar ve zarar değerlendirme raporuna göre imarın yeniden yapılması en az 10 yılı bulacak ve bunun maliyeti 88 milyar Amerika

³¹⁴ Meşrû'u Dahâyâ Harbi'l-İrâk, <https://www.iraqbodycount.org/>, (21.03.2020).

doları tutacaktır³¹⁵. Irak hükümeti ve uluslararası banka 138.000 evin onarılamayacak şekilde yıkıldığını belirtmiştir. Bu da yaklaşık olarak 400.000 kişiyi etkilemiştir³¹⁶.

3.3. DAEŞ'in Türkmenlere ve Türkmeneli Bölgelerine Etkisi

DAEŞ'in Irak'a girmesinden sonra Türkmenler; soykırım, milli kimliği yok etme, etnik temizlik, yıkım, bütün malları çalma ve onlara el koyma gibi büyük saldırılara maruz kalmışlardır. Onlar, Telafer'den Mandali'ye uzanan hattaki bölgelerin çoğunda; Kerkük, Tazehurmatu, Dâkûk, Tuzhurmatu, Amirli ve Beşir kentlerinde; Bayat Köyleri, Biravcılı, Hassâdârelı ve Karanaz köylerinde; Diyala ilindeki diğer Türkmen bölgelerinin çoğunda ve özellikle Sadiyye, Celevlâ, Karatepe ve Mikdâdiye'de saldırılara, ihlallere, kuşatmalara ve çığnemelere maruz kalmışlardır³¹⁷.

DAEŞ örgütü, gerek şehirlerden gerekse köylerden Türkmenlerin kaldığı toprakların yarısından fazlasını ele geçirmiştir. Örgütün bu kentlere egemen olmasının ana sebeplerinden biri, Türkmenlerin yaşadığı bu bölgelerde federal hükümet ile Irak Kürdistan bölge yönetimi arasındaki siyasi ve güvenlik tartışmaları sonucu güvenlik boşluğunun bulunmasıdır. Zira bu bölgelerde federal güçlerin olmaması DAEŞ örgütünün buralarda gelişmesi, bu bölgelerin sınırlarını çiğnemesi ve ondan soran oralar üzerinde egemen olmasını kolaylaştırmıştır.

DAEŞ'in Türkmen bölgeleri üzerine egemen olmasının etkilerinin başında toplu göç, Türkmen kentlerinin çoğunun boşalması ve Türkmen vatandaşların orada çıkmasıdır. Göç iki şekilde olmuştur. Biri ülke içinde göç, diğer ülke dışına yapılan göçtür. Türkmen kentleri bu göç sebebiyle büyük bir demografik değişime uğramıştır. Öyle ki 400.000 fazla Türkmen, güvenli bir yer bulmak için göç etmiştir. Bu göçün etkisi halen de Türkmen halkı üzerinde olumsuz bir şekilde etkili olmaktadır. Türkmenlerin topraklarının kurtarılması üzerinden üç yıl geçmesine rağmen onların çoğu, göçün zorluğundan dolayı yaşadıkları korkular sebebiyle halen de yurtlarına dönmek istemiyorlar.

³¹⁵ UNOCHA, **a.g.k.**, 2018, s. 5.

³¹⁶ UNOCHA, "2019 Humanitarian Needs Overview, Iraq", **UN Refugee Agency and UNHCR**, 16 December 2018, s. 6.

³¹⁷ "Irak'ta İnsan Hakları Konusuyla İlgili İkinci Kapsamlı Yıllık Rapor-2014", **Meclisu Mufavaadiyyeti Hukûki'l-İnsani'l-İrâkî**, Bağdat, 2015, s. 180.

Bu büyük olay, Irak Türkmenlerinin yaklaşık olarak bin yıldır kaldıkları bölgeleri kaybetmelerine sebep olmuştur. Onların kaldıkları bölgeler coğrafi olarak Türkmeneli diye bilinmektedir. Ayrıca Türkmen kentleri, bölgeleri ve alt yapıları harap edilmiştir. Bütün Irak topraklarının terör örgütü kirinden kurtarılması sonucunda bütün Türkmen kentleri ve bölgeleri kurtarıldıktan sonra buraları yeniden imar etmek uzun yıllar alır.

Bu terör örgütünün Türkmenleri hedef alması bir tesadüf değildir. Biliniyor ki bu terör örgütünün durumu da diğer terör örgütlerinin durumu gibidir. Onların içinde ulusal ve uluslararası istihbarat birimlerinin çıkarına çalışan çok sayıda kişiler bulunmaktadır. Bu örgüt tarafından Irak Türkmenlerinin hedef alınması doğal olarak uluslararası ajandaların yerine getirilmesi içindir. Bunun amacı Türkmenleri asıl vatanlarından göç ettirmek ve onların coğrafyalarına yani kuzeydeki Telafer kentinden Irak ortasındaki Mendeli kentine kadar olan Türkmeneli'ne son vermektir³¹⁸.

Silahlı çatışma ve terör eylemleri; Türkmen çocukları, kadınları ve normal adamları üzerinde doğrudan ve dolaylı olarak şiddetli bir korku ve etki bırakmıştır. Şiddet eylemlerinden olan korku, sivillerin hareket ve seyahat etme özgürlüğünü çok etkilemiş ve onların eğitim, sağlık ve görev gibi temel hizmetleri almalarını engellemiştir. Bunun yanı sıra genelde aile bireylerinden şehit olanlar ve yaralananlar sebebiyle duygusal acılar yaşanmış ve ailenin geçimini sağlayan kimsenin ölmesiyle aileler mağdur olmuştur. Ayrıca yaralı ve engelli olanların aileleri büyük acılar yaşamış ve bunların sağlık kontrollerini yapmak için büyük maliyetlerin altına girmişler. Bu durumun bir de psikolojik etkisi bulunmaktadır. Zira bu olaylar çocukların ve gençlerin psikolojilerini olumsuz bir şekilde etkilemiştir.

DAEŞ saldırılarından sonra Türkmen toplumun bağları apaçık bir şekilde çözülmüştür. Zira bu örgütün, tek oluşumun bireyleri arasında ektiği nefret tohumları toplumun mezhepsel esasa göre bölünmesine yol açmıştır. Bir mezhebe düşünce yönünden bağlı olma durumu, tek olan toplumun bireyleri üzerinde baskın olmuştur.

³¹⁸ **29 Şubat 2020'de Zâle Yunus Netacî ile Yapılan Röportaj.** Zâle Yunus Neftacî, Türkmen Yönetim Partisi başkanıdır. Bu parti 2017'de kurulmuştur. Neftacî, 2010-2014 yıllarında parlamentonun ikinci döneminde Irak Temsilciler Meclisi'nde Kerkük ili milletvekilliği yapmıştır. O Türkmenleri temsil etmiştir.

Toplum; sınıfsal esas ile bölge, aşiret ve aile bağları esasına göre çözülmüştür. Bunun sebebi her bir tarafın savaş ve göçten uzak ve güvenli bir şekilde yaşamaya çalışmasıdır. Yani işin özü “Kim olursan ol. Fakat bana güven ver” şeklinde olmuştur. Bu durum daha çok çatışma ve nefretten doğmuştur.

Türkmenlerin çıkarları ekonomik yönden olumsuz etkilenmiştir. Zira Türkmenlerin köy bölgeleri, tarım yönünden onu zengin kılan verimli arazilere sahipti. Her bir evin yüzlerce hayvanları, ağır ve hafif tarım araçları vardı. Bunun yanı sıra özel mülkiyetler de vardı. Sivillerin yapıları, evleri ve fabrikaları özellikle devlet memurları, güvenlik güçleri ve siyasiler tarafından boşaltılanlar soyulmuş, patlatılmış ve yakılmıştır. Türkmen bölgelerinde onlarca aktif tesis yerle bir edilmiş ve binlerce tarım arazilerinin dinamoları yok edilmiştir. Onlarca artezyen kuyular kapatılmıştır. Onlarca kümesler tahrip edilmiştir. Yüzlerce tarım makinası yok edilmiştir. Binlerce koyun ve inek çalınmıştır. Binlerce tarım arazilerinin dinamoları imha edilmiş ve yakılmıştır. Mahsuller yok edilmiştir. Tarım arazileri tarıma elverişsiz hale getirilmiştir. Ayrıca Diyala ili Kızılbat nahiyesinde vatandaşların tarım mahsullerine vergiler konulmuştur.

Irak Türkmen Cephesi Başkanı ve Kerkük ilinden milletvekili olan Erşat Salihî ile Yapılan Röportajda o şunu ifade etmiştir: “Türkmenlerin DAEŞ tarafından hedef alınması, Irak’ı bölmeyi amaçlayan programlı bir projeydi. Bu projeyi yerine getirmek için o bölgenin temel harcının oradan sökülmesi gerekirdi. Türkmenlerin kaldıkları coğrafi hat, Irak bölgelerini birbirine bağlayan harçtır. DAES’in bazı Türkmen bölgelerinde kardeşler arasına mezhepsel ayrılık düşüncesini ekmeye çalışması toplumsal dokuya darbe vurmuştur. Çünkü ailelerimizden her bir grup farklı bölgelere göç etmiştir. Ayrıca bu, ekonomik olarak da o bölgeyi olumsuz etkilemiştir. Nitekim bölgemizin ekonomisi başka ellere teslim edilmiştir. Bizim bölgelerimiz petrol, gaz ve tarım yönlerinden çok zengin bir bölgedir³¹⁹.”

3.3.1. DAES’in İşgal Ettiği Türkmeneli Bölgelerinin Yapısı

Bin yıldan beri Irak Türkmenleri Irak’ın kuzey ve orta kesimlerine yayılmışlar. Onlar Musul, Erbil, Diyala ve Selahaddin illeri ve başkent Bağdat’ın bazı merkez

³¹⁹ Erşat Salihî İle Yapılan Röportaj. Erşat Salihî, Irak Türkmen Cephesi Başkanı ve Kerkük milletvekilidir.

mahallerinde yaşıyorlardı. Irak'ı yöneten sistemler, 1921'den günümüze kadar özellikle Baas Parti'sinin yönetim döneminde Türkmenlerin yaşadıkları bölgelerin nüfus yapısını değiştirmeye çalışmışlar. Ayrıca bu bölgenin idari birliğini değiştirmeye çalışmışlar. 1957'e yapılan ve kabul edilen istatistiklere göre Türkmenler; Musul, Erbil, Kerkük ve Diyala bölgelerinde yoğun bir şekilde yaşamaktadırlar. Kerkük'te çoğunluğu onlar oluşturmaktadır. Şu da bilinmeli ki Tuzhurmatu 1976 yılında Selahaddin iline bağlanmadan önce Kerkük'e bağlıydı.

Türkmenlerin yaşadıkları bölge bir hat şeklindedir. Uzunluğu 500 km'dir. Bu bölge Kürt ve Arapları birbirinden ayırmaktadır. Bu hat, Telafer'den kuzeyin en uç noktasına kadar uzanmaktadır. Diyala ilinin güneyinin en üç noktasında bulunan Mendeli kazasına bağlı olan Kazaniye bölgesinde son bulmaktadır. Türkmenlerin nüfusu 3.500.000 ile 4.000.000 arasındadır. Eskiden beri Türkmen bölgelerinde dini, milli ve mezhepsel bir karışım vardır. Zira bir ilde farklı mezheplere ve dinlere mensup kişiler kalmaktadır. Bunlar Türkmen milletinden olduğu gibi diğer millet ve ırklardan da olabilmektedir. Bunun sebebi, Türkmenlerin hoşgörüyü dayalı bir psikoloji ve kültüre sahip olmalarıdır.

Irak'ın 2003'te işgal edilmesi ve yönetimin devrilmesinden sonra Irak anayasası bütün Türkmen bölgelerini, Federal hükümet ile Irak Kürdistan Bölgesi Hükümeti arasında uyuşmazlık konusu olan bölgeler saymıştır. Anayasa bunu 140. maddede 2007'nin sonunda kadar normalleştirme gerçekleştirilmesi, sayımın yapılması ve ondan sonra bu bölgelerin geleceğiyle ilgili referandumun yapılması şeklinde yasallaştırmıştır. Anayasanın bu konuya uygulanma süresi sona erdikten sonra bu maddenin yasallığı da sona ermiştir. Fakat Ekim 2017'de Bağdat'ın bir nevi bu bölgelerden vazgeçmesi sebebiyle Kürt gruplar zorla bu bölgelerde egemenliklerini yaymaya devam etmelerinden sonra Bağdat ve Erbil ile bu bölgelerde bulunun oluşumlar arasında tartışmalar ve çekişmeler devam etmiştir.

Bu tartışmaların, bu bölgelerdeki Türkmenler üzerinde olumsuz etkileri olmuştur. Zira Türkmenler iki ana noktadan zarar görmüşler. Birinci nokta güvenlik yöndür. Tartışma Türkmen bölgelerinin istikrarsız olmasına sebep olmuştur. Türkmenler, terör saldırılarından, suikast eylemlerinden, öldürmeden, kimliğe dayalı kaçırmadan ve zorla göç ettirmeden çok zarar gören ve tek kaybeden kesim olmuştur.

İkinci nokta birincisiyle bağlantılıdır. O da ekonomik yöndür. Zira yolsuzluk ve petrol kaçıranın yanı sıra istikrarın da olmaması bu bölgelerde aktif projelerin gelişmemesine yol açmıştır. Bu durumlar, Kürt bölgelerinin aksine o bölgeleri küçük düşürülen durumu üzerine bırakmıştır. Kürt bölgeleri ise ekonomik canlılık ve apaçık bir imar gelişimine sahne olmuştur.

Telafer kazası birçok çatışma aşamasında geçmiştir. İlk başlarda El-Kaide örgütü ve Nakşibendi Ordusu, Koalisyon güçlerine karşı askeri operasyonlarda bulunmak için buraya yerleşmiştir. Bu çatışmalar 2004'te zirve yapmıştır. Şahıslar ve Şii karargâhlar yapılan saldırılarda istisna edilmemiştir. Bu sebeple silahlı Şii milisler kendi Şii mahallelerini korumak ve Sünnilerden intikam alma operasyonlarını yapmak için kente girmişler. Bu durum, bir oluşum ve bir aile olan kardeşler arasında üç yıl (2004-2007) devam edecek mezhepsel çatışmaların patlak vermesine sebep olmuştur. Bu çatışmalar sonucunda çok sayıda ölü ve yaralı geride kalmıştır. Bunun yanı sıra her iki taraftan aileler toplu göç yapmışlardır.

Tuzhurmatu kazasındaki çatışmalar, mezhepsel olmaktan ziyade etnikti. Zira Kürdistan Ulusal Birliği, Tuzhurmatu'yu kendi nüfus alanı sayıyordu. Dolayısıyla bu kentin tüm işlerinin kontrolünü ele geçirmeye çalışmıştır. Bu partinin bütün güvenlik dosyasına hâkim olmasıyla kent kesintisiz bir şekilde büyük terör eylemlerine sahne olmuştur. Zira kentin her sokağında patlayıcı bomba ve bombalı araçlar patlatılmıştır. Her bir terör eyleminde onlarca şehit ve yaralı olmuştur. Artık her evde şehitler vardı. Bazı evlerde bir şehit, bazı evlerde beş şehit vardı³²⁰. Buraya bağlı olan nahiye ve köyler de (Amirli, Yengice, Çardağlı, Karanaz, Bastamlı ve Abûd) terör eylemlerinden kurtulamamıştır.

2003'ten sonra Kerkük'te apaçık bir şekilde demografik değişiklik yapılmıştır. Zira tapu ve nüfus daireleri yakılmıştır. Yüzbinlerce Kürt getirilip kente yerleştirilmiştir. 2017'in sonunda Kürdistan Ulusal Birlik Partisi ve Kürdistan Demokrat Parti bütün yürütme ve idari makamlarını ele geçirmişler. Bunun yanı sıra güvenlik dosyası ve petrol dosyasını da ele geçirmişler³²¹. Kerkük Türkmenleri bir

³²⁰ 22 Şubat 2020'de Irak'ın Eski İnsan Hakları Bakanı Muhammed Mehdî ile Yapılan Röportaj. Muhammed Mehdî el-Beyâtî, Bedir Örgütü Kuzey Bölge sorumlusudur.

³²¹ 'Alâ es-Safâr ve Abdürrezzâk en-Nedâvî, **et-Türkmân-el-Irak-Kerkük: Cedeliyyetü'l-t-Tedahhul ve'l-Vücûd**, Menşürâtü Müessesetü'l-Muhtâr, Bağdat, 2007, s. 92.

nevi etnik baskı ve kimlik imhası yaşamışlar. Kent merkezi ve ona bağlı olan kaza, nahiye ve köylerdeki Türkmen mahallelerinde onlarca bomba patlatılmıştır. İleri gelenlere, siyasi ve sosyal şahıslara, güvenlik birimlerinde üst mertebelerde olanlara, kültürlü kimselere ve iş adamlarına devamlı suikastlar yapılmıştır. Bu durum 2017'inn sonuna kadar devam etmiştir. Sonra Kerkük, 13 yıl boyunca hiçbir otoritesi olmayan Federal Hükümet'in yönetimi altına girmiştir.

3.3.2. DAEŞ'in İşgal Ettiği Türkmen Bölgelerindeki Durum

Irak topraklarının tümünün DAEŞ'ten kurtarıldığı ilan edildikten sonra Merkezi Hükümet, Türkmeneli'nin bütün bölgelerini egemenliği altına almıştır. Bunu, DAEŞ'in egemenliği altında olan bölgeleri kurtararak ya da daha önce Kürt güçlerinin (Peşmerge) egemenliği altında bulunan bazı bölgeleri 16 Ekim 2017'de kanun gücüyle kendi egemenliği altına alarak yapmıştır. Artık Türkmen bölgelerindeki güvenlik dosyası sadece Merkezi Hükümet'in elinde olmuştur. Türkmen Tugayları Güçleri de onun yönetiminde ortak olmuşlar. Bazı bölgelerde ara sıra DAEŞ tarafından çeşitli saldırılar gerçekleştirilse de Türkmeneli bölgeleri artık güvenli ve istikrarlı bir hale gelmiştir.

Fakat güvenlik durumunun aksine hizmet yönünde eksiklikler vardı. Zira kurtarılan bölgeler halen sağlık, eğitim, belediye ve imar bakımlarından hayatın en basit gereksinimlerine ihtiyaç duymaktaydı. Bu durum çoğu göçmenin kendi yurtlarına dönmesine engel teşkil etmiştir. Aynı şekilde bu bölgeler üzerinde doğrudan etkili olan idari yön de kötü durumdaydı. Zira idari kadroların geri getirilmesinde büyük zorluklar olmuş ve diğer dairelerde eksikler olmuştur. Bunlar, vatandaşların işlem ve işlerinin aksamasına yol açmıştır. Dairelerdeki kadroların eksik olmasının iki sebebi vardı. Biri, terör eylemlerinde resmi daireler yıkıldığı için bu dairelerin olmamasıdır. Bir diğer sebep ise şudur: İdari kadroların çoğu dönmek istemiyor ya da görevini başka bir bölgeye nakletmiştir. Bu eksiklik idari işlerin karışmasına yol açmıştır³²².

DAEŞ'ten kurtarılan bölgelerin çoğunun halkı, istenen düzeyde olmasa da yurtlarında dönmüştür. Fakat Tuzhurmatu civarlarındaki Bayât köyleri (Yengice,

³²² Şenây Karanaz, "Takrîrün Şâmilün an Kadâ'i Telafer", Mes'ûletü't-Tufûle ve'l-Merâ'e, Müessesetü İnkâzi't-Türkmân, 2018.

Bastamlı ve Abûd)-ki bunların nüfusu 35000'di-halen boş ve terk edilmiş bir şekildedir. Yengece nahiyesine çok az sayıda aile dönmüştür. Fakat diğer bölgelere henüz hiçbir aile dönmemiştir. Bu bölgelerin tümü terk edilmiştir. Buraların halkı Kerkük ve Tuzhurmatu'ya göç etmişler. Az bir kısmı ise Türkiye'ye göç etmiştir.

Bu köylerin boş kalmasının sebebi mezhepsel siyasi tartışmalardır. Bu köylülerin yurtlarına gelmesinin engellenmesinin gerekçesi oraların halklarının DAEŞ'e yardım ettiği ya da onların bazı akrabalarının DAEŞ saflarında bilfiil bulunduğu iddiasıdır. Fakat bunun gerçek sebepleri araştırıldığında bu bölgeleri kurtarmaya katılan bazı silahlı gruplar olan siyasi idarenin bu halkların köylerine dönmelerini engelledikleri görülmektedir. Bu da apaçık bir şekilde göstermektedir ki Türkmen bölgelerinde mezhepsel bir demografik değişiklik yapılmaktadır. Yoksa örgütle dayanışma içine girerek suça karışanları sorgulaması ve suçsuz olanları koruyup onların yurtlarına dönmesine izin vermesi gereken bir yargı bulunmaktadır.

3.3.2.1. DAEŞ'in Türkmen Bölgelerinde İşlediği İnsanlık Dışı Suçlar

10 Haziran 2014'te Musul'un işgal edilmesinden kısa bir süre sonra DAEŞ savaşçıları 450.000 Türkmen'in yaşadığı Telafer kazasına, Musul'da ele geçirdikleri ağır silahlarla şiddetli saldırılar düzenlemişler. Telafer'de savaşın devam etmesiyle birlikte ailelerin %90'ı komşu olan Sincar kazasına kaçmıştır. Fakat kaçanlardan çok sayıda kişi DAEŞ'in vahşetinden kurtulamamıştır. DAEŞ 16 Haziran 2014'te Telafer'in tümünü ele geçirince örgüt üyeleri Sincar'a vurmaya başlamıştır. Halk, bir daha farklı bölgelere göç etmek zorunda kalmıştır. DAEŞ, kaçma fırsatı bulamayan vatandaşlara yönelik çirkin katliamlar yapmıştır. Zira çok sayıda sivil Türkmen idam edilmiş ve kaçırılmıştır.

11 Haziran 2014'te güvenlik güçleri, Salahaddin ilinin Tuzhurmatu kazasına bağlı olan Yengece nahiyesinden çekilip Amirli nahiyesine geçmiştir. Bunun üzerine DAEŞ kolay bir şekilde Yengice'yi işgal etmiştir. DAEŞ halkı kendisine biat etmeye mecbur bırakmak için onları korkutmuştur. DAEŞ daha sonra civar köylere saldırmıştır. DAEŞ Yengece nahiyesinden dört kişiyi, Bastamlı köyünden bazı şahısları ve Abûd köyünden ise 5 kişiyi öldürmüştür³²³.

³²³ Bu bilgileri, bölgedeki yerel sorumlular ve ileri gelenlerle yapılan görüşmelerden elde ettik.

Çardağlı ve Biravcılı'deki halk ile çok sayıda kesim savaşmıştır. Zira 18 Haziran 2014'te güvenlik güçleri ile Biravcılı köy halkı arasında çarpışmalar meydana gelmiştir. Biravcılı; Amirli ve Tuzhurmatı arasına düşmektedir. Oranın halkının elinde hafif silahlar dışında başka bir şey yoktu. Ayrıca Biravcılı köy halkı ile farklı ağır silahlarla saldıran DAESH arasında da çarpışmalar meydana gelmiştir. Bu çarpışmalarda en az 21 sivil öldürülmüştür. Bunların 18 Biravcılı halkındandı. 3'ü ise daha önce buraya göç eden Çardağlı köy halkındandı³²⁴.

2014'ün Haziran ayının sonunda Örgüt Amirli nahiyesine saldırmıştır. Fakat halk, kentin DAESH'in elinde geçmesini engellemek için direnme kararı aldıktan sonra örgüt kenti ele geçirememiştir. Nahiye halkı defalarca yapılan saldırıları püskürtmüşlerdir. DAESH, bu kenti dört taraftan kuşatma altına almıştır. Burada 13.000 sivil yaşamaktaydı. Bunların 10.000'i kadın ve çocuktur. Örgüt kenti kuşatırken su ve elektriği kesmiştir. 86 gün boyunca kente gıda ve ilacın girmesini engellemiştir. Nihayetinde 31 Ağustos 2014'te bu kent kurtarılmıştır.

17 Haziran 2014'te DAESH, Türkmenlerin Beşir köyünü işgal ettiği zaman bir günde çoğu kadın olmak üzere 15 korunmasız vatandaşa kurşun sıkarak öldürmüştür. DAESH cesetlere hakaret etmiştir. Bazılarını elektrik direklerine asmış ve bazılarını da su depolarına atmıştır. Öldürdükleri kişiler arasında bir kadın ve 12 yaşında bir kız da vardı. Örgüt bunlara tecavüz etmiş, sonra öldürmüş ve ondan sonra da dört gün boyunca çıplak bir şekilde elektrik direğine asmıştır. Öyle ki cesetler bozulmuş ve artık tanınmaz hale gelmiştir³²⁵. Yerel halkın söylediğine göre DAESH, Beşir köyünde 52 Türkmen vatandaşı öldürmüştür³²⁶.

Terör örgütü, Tazehurmatu nahiyesine girmede birkaç defa başarısız olduktan sonra kenti toplar ve havanlarla bombalamış ve oraya kanas (Keskin Nişancı) silahlarla ateş açmıştır. Ayrıca 10 Mart 2016'da kimyasal başlıklı 55 füze ve

³²⁴ BM Irak'a Yardım Misyonu (UNAMI), Takrîrün Havle Hukûki'l-İnsân fi'l-İrâk, Ocak-Haziran 2014", **Mektebû'l-Mufavvadiyyeti's-Sâmiyye li-Hukûki'l-İnsân et-Tâbi' li'l-Ümeme'l-Müttahide**, Bağdat, Ağustos, 2014, s. 24.

³²⁵ UNAMI, **a.g.e.**, 2014, s. 24; Takrîrû Mufavvadiyyeti Hukûki'l-İnsân fi'l-İrâk, **a.g.e.**, 2015, s. 184.

³²⁶ András Derzsi-Horváth, "Iraq After ISIL: Kirkuk", **GPPi**, 30 Aug 2017, <https://www.gppi.net/2017/08/30/iraq-after-isil-kirkuk> (22.03.2020).

uluslararası olarak yasak olan klor gazını bu kente atmıştır³²⁷. DAEŞ terör örgütünde bulunan Kerkük valisi Cemal Taha; Tazehurmatu nahiyesine kimyasal silahla saldırma emrini doğrudan Ebubekir el-Bağdadi'nin verdiğini daha sonra itiraf etmiştir³²⁸.

DAEŞ 4 Temmuz 2017'de Telafer kazası, Mahalebiye ve İyaziya nahiyeleri ve bunlara bağlı köylerde savunmasız ve masum sivillere yönelik çirkin katliamlar yapmıştır. Zira DAEŞ, yaşları büyük ve küçük olan 200 kişiyi idam etmiştir. Bunlar DAEŞ'in estirdiği terörden kaçıp Irak güçlerinin egemenliği altında olan bölgelere kaçanlardı³²⁹. Örgüt bunları yakalamış ve Telafer'de Şer'î Mahkeme denilen mahkemeye götürmüştür. Mahkeme bunlara idam kararı vermiştir. Bazıları bu katliamın, Irak'ın temiz toprağını savunmak için Telafer halkının Irak Silahlı Güçleri'nin saflarına katılarak farklı bölgelerde bu terör örgütüne karşı gösterdiği kahramanlıklara bir tepki olarak yapıldığını ifade etmiştir³³⁰.

DAEŞ Haziran 2014'te Telafer'e saldırdığında örgütten kaçamayan aileleri kaçırmıştır. Zira Telafer'de yaklaşık olarak 1300 Türkmen vatandaştan kimi kayıp kimi de kaçırılmıştır. Bunlardan 470 kişi kadın ve kızdı. 120 kişi de çocuktü. Şimdiye kadar bunlardan 600 kişinin kimliğine ulaşılmıştır. Şu ana kadar 44 kişi iade edilmiştir. İade edilenlerden 22 kişi kadın ve kızdı³³¹. Beşir köyünde 28 kişinin kayıp olduğu kayıtlara geçmiştir. Daha sonra bunlardan 18 kişinin şehit olduğu ortaya çıkmıştır. Geriye kalanlar kayıp olarak kalmıştır. Bunların 4'ü kadındı³³².

Bu sayılar sadece ulaşılan kimseler ya da hükümet birimleri ve insani örgütlerle dayanışma içinde olanların sayısıdır. Ayrıca burada çoğu aile ve aşiret örf

³²⁷ UNAMI/OHCHR, "Report On The Protection Of Civilians In The Armed Conflict In Iraq: 1 November 2015 – 30 September 2016", **United Nations Assistance Mission For Iraq (UNAMI)**, Baghdad, 30 December 2016, S. 10.

³²⁸ Bernâmecün fi Kabdati'l-Kânûn, **Kanâtü'l-İrâkiyyeti'l-İhbâriyye**, 2019, https://www.youtube.com/watch?v=EmVOBJO17-g&has_verified=1 (03.04.2020).

³²⁹ Hemn Baban, "DEAŞ'ın, Telafer'de 200 Türkmeni İnfaz Ettiği İddiası", **Anadolu Ajansı**, Musul, 2017, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/deasin-telaferde-200-turkmeni-infaz-ettigi-iddiasi/854303#> (18.11.2019).

³³⁰ el-Mûsuliyye, "el-Cephetü't-Türkmâniyye Tedînu İ'dâme 200 Muvâtının Türkmâniyye", **Kanâtü'l-Mûsuliyye el-Fedâiyye**, 2017, <https://www.youtube.com/watch?v=hrZ21hqf4qc> (06.04.2020).

³³¹ Güley Bor, "Response to and Reparations for Conflict-Related Sexual Violence in Iraq: The Case of Shi'a Turkmen Survivors in Tel Afar", **Lse Middle East Centre Report**, London School of Economics, London, October 2019, s. 15.

³³² Takrîrü Mufavvadiyyeti Hukûki'l-İnsân fi'l-İrâk, **a.g.e.**, 2015, s. 184.

ve adetleri sebebiyle kendilerini ortaya çıkarmaktan sakınmaktadır. Kayıp olanlardan haklarında hiç kimsenin bilgi sahibi olmadığı çok sayıda kişi vardır. Gelen bilgilere göre kaçırılanların bir kısmı Suriye'nin el-Hol kampında kalmaktadır³³³. Kadınlara ve kızlara kanunda ve bilfiil uygulamada ayrımcılık verilmiştir. Fakat onlar cinsel şiddet ve diğer şiddet çeşitlerinden yeterli derece korunmamışlardır. DAEŞ'in egemenliği altına giren bölgelerde iğrenç çığnemelere maruz kalmışlardır. Nitekim kadın ve kızlar köleler gibi satılmıştır. DAEŞ militanlarının karıları olmaya zorlanmışlar. Bunu kabul etmeyenler öldürülmüşler.

Kocaları ölen kadınlar, DAEŞ savaşçılarıyla evlenmeyi reddettikleri için DAEŞ, Mart 2015'te en az 9 Türkmen kadını idam etmiştir³³⁴. Örgütün şiddetli baskısından kurtulanların ifade ettiklerine göre DAEŞ tarafından kaçırılan Türkmen kadınlar cinsel saldırılara maruz kalmışlar. Daha sonra Suriye'nin Rakka kentinde yakılarak öldürülmüşler³³⁵. DAEŞ ayrıca Musul'da kadınların doğum kontrol haplarını kullanmalarını yasaklamıştır³³⁶. İnsan Hakları Komisyonu Başkanı Erşat Salihi verdiği bir demeçte şunu söylemiştir: “200'den fazla Türkmen kadın DAEŞ savaşçıları tarafından kaçırılmıştır. Bunlardan çok sayıda kişi tecavüze uğramış, öldürülmüş ve yakılmıştır. Musul'dan ve Telafer'den kaçan yüzlerce hamile kadın

³³³ BM'nin Terörle Mücadele Bürosu'nun Genel Sekreter Vekili olan Vladimir Voronkov, DAEŞ'in oluşturduğu tehditle ilgili olarak BM'nin onuncu raporunu sunmuştur. O bu raporda Suriye'nin kuzeyindeki el-Hawl kampında halen 100.000'den fazla tutuklunun bulunduğunu ve bunların 70.000'inin kadın ve çocuk olduğunu vurgulamıştır. Bkz: UN SC, “Draining Coffers, Aiding Victims Of Islamic State In Iraq And Levant Crucial To Stop Group's Resurgence, Senior Counter-Terrorism Officials Tell Security Council”, **Reliefweb**, Security Council, 7 February 2020, <https://reliefweb.int/report/world/draining-coffers-aiding-victims-islamic-state-iraq-and-levant-crucial-stop-group-s> (22.04.2020).

³³⁴ Amnesty International, “Amnesty International Report 2015/16”, **Amnesty International**, UK, 2016, s. 196.

³³⁵ **Şafak News**, “Nisâ'ün Türkmâniyyâtün Irâkiyyât Ta'arradne li'l-İ'tidâ ve'l-Katli Harren bi'n-Nâr bi'r-Rakka es-Sûriyye, Şafak News, Kerkük, 2017, <https://www.shafaaq.com/ar/%D8%A3%D9%85%D9%80%D9%86/%D9%86%D8%B3%D8%A7%D8%A1-%D8%AA%D8%B1%D9%83%D9%85%D8%A7%D9%86%D9%8A%D8%A7%D8%AA-%D8%B9%D8%B1%D8%A7%D9%82%D9%8A%D8%A7%D8%AA%D8%AA%D8%B9%D8%B1%D8%B6%D9%86%D9%84%D9%84%D8%A7%D8%B9%D8%AA%D8%AF%D8%A7%D8%A1%D9%88%D8%A7%D9%84%D9%82%D8%AA%D9%84%D8%AD%D8%B1%D9%82%D8%A7-%D8%A8%D8%A7%D9%84%D9%86%D8%A7%D8%B1-%D8%A8%D8%A7%D9%84%D8%B1%D9%82%D8%A9%D8%A7%D9%84%D8%B3%D9%88%D8%B1%D9%8A%D8%A9/> (07.04.2020).

³³⁶ Jawad HattabAl, “Baby boom? ISIS Bans Contraceptive Pills In Mosul”, **Arabiya News**, 01 December 2014, <https://english.alarabiya.net/en/variety/2014/12/01/Baby-boom-ISIS-bans-contraceptive-pills-in-Mosul-> (01.04.2020).

doğum sancısından sonra yolda ölmüştür. Onların birçoğunun çocuğu da ölmüştür³³⁷.”

DAEŞ egemenliği altına aldığı bölgelerin insanların elbiselerine, davranışlarına ve hareketlerine katı kurallar koymuştur. Elleri kesmiştir. Bazılarını binalardan atmıştır. Bazılarını canlı yakmıştır. DAEŞ kendisine muhalefet edeni şiddetle cezalandırmıştır. Onun militanları açık alan idamlarını gerçekleştirmişler ve başka cezalar da vermişler. Örgüt ayrıca egemenliği altına aldığı kentlerden çıkışlara ve buralara girişlere sınırlandırmalar koymuştur. İnsanların başka bir yere gidip tedavi olmalarını engellemiştir. Onlara biat etmeye karşı çıkanları öldürmüş, onlarla savaşmış ve mallarını gasp etmiştir. Bu sebeple DAEŞ ile Telafer'deki Türkmen aşiretleri arasında şiddetli çarpışmalar meydana gelmiştir³³⁸.

DAEŞ; Musul ve Telafer kentlerinde 2014'te genel ve yerel seçimlerde aday olan Türkmenleri kaçırmış ve idam etmiştir. Öldürülenlerden biri daha önce Parlamento'da Telafer milletvekili olan ve 2014 seçimlerinde Türkmen Cephesi adayı olan İman Yunun Muhammed Selman'dır. Bazı kaynakların ifade ettiğine göre İman Yunus, karısıyla birlikte evinden alınıp tutuklandıktan bir ay sonra Musul şehrinin ortasındaki bir genel alanda başına ateş edilerek idam edilmiştir³³⁹.

DAEŞ ayrıca Reşidiye nahiyesinden olan ve Musul Türkmen Ayan Meclisi Başkanı olan Mustafa Rahu'yu, Türkmen listelerinde seçimde aday olan Nehle el-Bedrânî Serây Kablanli'yi ve Mesnîne Ali İbrahim Devle'yi idam etmiştir³⁴⁰. Ninova ili meclis adayı olan Salim Muhammed Karût'u da idam etmişler. Bunların idam haberi yayılmasına rağmen akrabaları ve arkadaşları bunların akıbeti hakkında bir bilgiye sahip değiller. Telafer kazası meclis üyesi olan Muhammed Yunus

³³⁷ Middle East Monitor, “İraçî Türkmen: Over 200 Women Abducted by ISIS Militants”, **Middle East Monitor**, 2015, <https://www.middleeastmonitor.com/20150309-official-200-iraqi-turkmen-women-abducted-by-isis/> (06.04.2020).

³³⁸ Yeni Şafak, “Telafer'de IŞİD ile Türkmenler Arasında Çatışma”, **Yeni Şafak**, 2014, <https://www.yenisafak.com/dunya/telaferde-isis-ile-turkmenler-arasinda-catisma-664473> (11.02.2020).

³³⁹ Fâlih Abdülcebbâr, **Devletü'l-Hilâfe et-Tekaddüm ile'l-Mâdî**, “DAEŞ” ve'l-Müctema'u'l-Mahallî fi'l-İrâk, el-Merkezü'l-Arabî li'l-Ebhâs ve Dirâsetü's-Siyâsiyye, Beyrut, 2017, s. 101; Addam Corre, “ISIS Militants Execute Four Women In Mosul Including Two Doctors”, **The Inquisitr**, October 11, 2014, <https://www.inquisitr.com/1533798/isis-militants-execute-four-women-in-mosul-including-two-doctors/#ixzz6RBB4nBos> (17.02.2020).

³⁴⁰ el-Medâ Press, “DAEŞ Ya'dumu Muraşşahatin Sâbikatın li'l-Berlemân Vesata'l-Musul”, **Sahîfetü'l-Medâ**, 11 Şubat, 2015, <https://almadapaper.net/view.php?cat=121706> (06.03.2020).

Maksûd'un idamı ise bilinmektedir. Zira onun başının bıçakla kesildiğini görenler vardır³⁴¹.

BM şunu ifade etmiştir: “DAEŞ’in egemenliği altında olan bölgelerde 202 tane toplu mezar ortaya çıkarılmıştır. Bu toplu mezarların çoğu Ninova’dır. Orada 95, Kerkük’te 37, Selahaddin’de 36, Anbar’da 24 tane toplu mezar bulunmuştur. Yapılan değerlendirmelere göre 6000 ile 12000 arasında kurban bu mezarlarda defnedilmiştir. Bunların içinde kadınlar, çocuklar, yaşlılar, engelliler, güvenlik birimleri personelleri ve bazı yabancı işçiler bulunmaktadır³⁴².” Irak İnsan Hakları Yüksek Komiserliği’nin ifade ettiğine göre Telafer çevresinde bir toplu mezar bulunmuştur. Bu mezarda DAEŞ tarafından öldürülen 600 Yezidi ve 400 Türkmen bulunmaktadır³⁴³.

Irak hükümeti 24 Mart 2015’te Terör örgütü DAEŞ çeteleri tarafından Irak halkına, Türkmenlere ve özellikle Türkmen bölgeleri olan Telafer ve Beşir halkına karşı işlediği toplu göç ettirme ve kasıtlı geliş güzel öldürme suçlarını toplu soykırım suçları saymıştır³⁴⁴. Irak Temsilciler Meclisi’nde (Parlamento) Perşembe günü 29 Temmuz 2017’de; DAEŞ’in Ninova iline bağlı olan Telafer ve Kerkük’e bağlı olan Tazehurmatu nahiyesinde Türkmenlerle ilgili işlediği suçların soykırım suçları olduğunu oy birliğiyle onaylamıştır³⁴⁵.

³⁴¹ Bu isimleri akraba ve arkadaşlarımla iletişime geçme neticesinde elde ettim.

³⁴² UNAMI/OHCHR, “Unearthing Atrocities: Mass Graves in territory formerly controlled by ISIL”, **United Nations Assistance Mission for Iraq (UNAMI)**, 6 November 2018, s. 6

³⁴³ Ali Cevâd, “el-İrâk... Ferîkun Düveliyün Yebhas Fethe Makberete Cemâ’iyye Tedummu Elfe Katîl”, **Vekâletü’l-Anâdol**, Irak, 2020,

<https://www.aa.com.tr/ar/%D8%A7%D9%84%D8%AF%D9%88%D9%84-%D8%A7%D9%84%D8%B9%D8%B1%D8%A8%D9%8A%D8%A9%D8%A7%D9%84%D8%B9%D8%B1%D8%A7%D9%82-%D9%81%D8%B1%D9%8A%D9%82-%D8%AF%D9%88%D9%84%D9%8A-%D9%8A%D8%A8%D8%AD%D8%AB-%D9%81%D8%AA%D8%AD-%D9%85%D9%82%D8%A8%D8%B1%D8%A9-%D8%AC%D9%85%D8%A7%D8%B9%D9%8A%D8%A9-%D8%AA%D8%B6%D9%85-%D8%B1%D9%81%D8%A7%D8%AA-%D8%A3%D9%84%D9%81-%D9%82%D8%AA%D9%8A%D9%84/1735194> (21.03.2020).

³⁴⁴ el-Medâ Press, “el-Hukûmetü Ta’tebiru Cerâime DAEŞ Dıdde’l-İrâkiyyîn İbâdeten Cemâ’iyye”, **Sahîfetü el-Medâ**, 25 Mart 2015,

<https://almadapaper.net/view.php?cat=124557> (12.02.2020).

³⁴⁵ Cumhuriyetü’l-İrak-Meclisü’n-Nuvvâb, “Karârât ve Tavsiyyâtü’l-Celse Rakam (6) Perşembe/20 Temmuz/2017”, Fıkra 6, **Ersîfü’l-Devreti’l-İntihâbiyye es-Sâlise**, 20 Temmuz 2017,

<https://arb.parliament.iq/archive/2017/07/20/%d9%82%d8%b1%d8%a7%d8%b1%d8%a7%d8%aa-%d9%88%d8%aa%d9%88%d8%b5%d9%8a%d8%a7%d8%aa%d8%a7%d9%84%d8%ac%d9%84-%d8%b3%d8%a9-%d8%b1%d9%82%d9%85-6-%d8%a7%d9%84%d8%ae%d9%85%d9%8a%d8%b320-%d8%aa%d9%85%d9%88/> (17.02.2020).

3.3.2.2. DAEŞ'in Tarihi Türkmen Eserlerine Karşı Uyguladığı Kentsel Kırım

Haziran 2014'te DAEŞ Irak'ın büyük yüzölçümlerine egemen olduğunda Irak'ın önemli olan tarihi eser yerlerinin üçte birinden fazlasını ele geçirmiş ve tarihi yerleri kazımaya başlamıştır. DAEŞ, tarihi M. Ö. 9 bin yıl öncesine dayanan tarihi eser objelerini döviz tüccarları ve kaçakçıların aracılığıyla satmıştır. Tarihi eser ticareti DAEŞ örgütünün en büyük ikinci finans kaynağıydı. Kültür mallarını yıkmak ve yağmalamak onun savaşının önemli özelliklerindendi. Sadece Musul'da DAEŞ tarafından en az 66 tarihi eser yerleri yerle bir edilmiştir. İslami ve Mesihî ibadet yerleri korkunç bir şekilde tahrip edilmiştir. Binlerce yazma eser yağmalanmıştır³⁴⁶.

DAEŞ'in yaptığı yıkım, silahlı çatışmanın bir yan etkisi değildi. Bu iyi planlanmış bir işti. Nitekim onlar kaliteli fotoğraf makinalarıyla bu yıkımları görüntüye alıyorlardı. Bu eylemleri her yere yaymak için tasarlamışlar. Başkalarının kültür mallarına saldırma, dolayısıyla onların tarih ve anılarına saldırmanın toplumun bekası üzerinde vahim sonuçları bulunmaktadır. Çünkü anı özür yani kimliktir. Kültür mallarındaki bu önemli yön DAEŞ'in savaşa girmesinin ana hedefi kılıştır. Dünyadaki medeniyet beşiğinden kültür mallarının çalınması Suriye ve Irak'ın kültür mirasını sadece yok etmekle sınırlı kalmamıştır.. Aynı zamanda DAEŞ'in takip ettiği korku dönemini de finanse etmiştir. Her ne kadar bölgede kendi savaşını finanse etmek için tarihi eserleri yağmalayan başka etkin birimler olsa da DAEŞ türünde bunu yapan tektir. Çünkü o bu tür yağma ve yıkımı kurumlaştırmıştır³⁴⁷.

Yazar, araştırmacı ve tarihçi bir Türkmen olan Necat Kevseroğlu ile Yapılan Röportajda o şunu ifade etmiştir:

“Bilinmektedir ki Irak'ın birçok yerinde özellikle Türkmen bölgelerinde tarihi eser yerlerinin bulunması Türklerin bu bölgelerde uzun bir süre var olduğu ve hüküm sürdüğünü göstermektedir. Bu sebeple bu tarihin düşmanları, 1918'de

³⁴⁶ Maeve Kennedy and Agencies, “Mosul: Iraqi troops find Assyrian treasures in network of Isis tunnels”, **The Guardian**, Mart 8. 2017, <https://www.theguardian.com/world/2017/mar/08/mosul-iraqi-troops-find-assyrian-treasures-in-network-of-isis-tunnels> (01.03.2020).

³⁴⁷ Committee On Financial Services U.S. House Of Representatives, “Preventing Cultural Genocide: Countering The Plunder And Sale Of Priceless Cultural Antiquities By ISIS”, **Task Force To Investigate Terrorism Financing**, Serial No.114-83, One Hundred Fourteenth Congress Second Session, Washington, 2016, s. 26.

Osmanlı devletinin yönetimi sona erdikten sonra Irak devletinin kurulmasından itibaren Türk özelliğini taşıyan tarihi eser yerlerini hedef almışlar. Peşe peşe gelen hükümetler tarafından Türk tarihi yerlerinin bir kısmı tahrip edilmiştir. Fakat DAEŞ'in Türkmen bölgelerini ve Türkmenleri bu şekilde hedef alması, değerli olan Türk-Türkmen tarihi yerleri hedef alması, bunları yıkması ve buldozerlerle onları yok etmesi sistematiktir. DAEŞ, 2003'ten beri hazırlanan Irak'ı bölme projesini yerine getirmek için Türkmenleri bu bölgelerden yok etmek istemiştir³⁴⁸. ”

DAEŞ Türkmen bölgelerinde sadece sivilleri hedef almamıştır. Aynı zamanda terör örgütü DAEŞ çetelerinin kafatasçı eylemleri, bu bölgelerde Türk tarihi özelliğini taşıyan dini ve tarihi eserlere, işaretlere ve alamelere saldırmaya kadar uzanmıştır. DAEŞ onların tarihini paramparça etmiştir. Örgüt, çok sayıda dini ve tarihi mezarı, mescit ve hüseyniye gibi ibadet yerlerini yağmalamış, yerle bir etmiş, yıkmış ve yakmıştır. DAEŞ ayrıca cami ve mescitlerin kalan duvarları üzerindeki nakışları ve süslemeleri kaldırmıştır. Kütüphaneler, kurumlar, eğitim ve kültür merkezleri, okullar, üniversiteler, gençlik merkezleri, diğer kamu kurumları-ki bunların bir kısmını tarihi, Osmanlı'nın bu bölgedeki yönetim dönemine aittir-DAEŞ'in saldırılarından kurtulamamıştır.

DAEŞ, bu tarihi yerleri patlatmak için patlayıcı bomba ve yıkmak için buldozer ve elektrikli araçlar gibi ağır makineleri kullanmıştır. Bunun yanı sıra türbelerin minarelerini yok etmek için patlayıcı bomba kullanmıştır. Mart 2015'te UNESCO bir bildiri yayınlamıştır. Bu bildiride DAEŞ'in tarihi yerleri yıkmasının bir savaş suçu olduğunu ifade etmiştir³⁴⁹. Kültürel ve medeni mirası yıkmanın hiçbir siyasi ya da dini gerekçesi yoktur. Ayrıca DAEŞ'in tarihi yerlere karşı işlediği suçlar sadece saldırı suçuyla sınırlanamaz. Bilakis onun tarihi eserleri Avrupa'ya kaçırmakla elde ettiği kârın da dikkate alınması gerekir. Fakat DAEŞ hazineleri yağmalamak için eski yerlerde kazı yapmaya sürekli ihtiyaç duymuyordu. Zira çok kolay bir şekilde yağmalayabilecekleri çok sayıda sergilenmiş tarihi eserler vardı. Örgütün silahlı unsurları Musul'u ele geçirmelerinden bir gün sonra Musul Müzesi binasına

³⁴⁸ **17 Şubat 2020'de Necat Kevseroğlu ile Yapılan Röportaj.** Bu şahıs, yazar, araştırmacı ve tarihçi bir Türkmen'dir. Türkmeneli Gazete Yazı Editörüdür.

³⁴⁹ UNESCO, “UNESCO Director-General Condemns Destruction At Nimrud”, UNESCO, 13 April 2015, <https://en.unesco.org/news/unesco-director-general-condemns-destruction-nimrud> (11.05.2020).

girdiklerinde toplum apaçık bir şekilde eski tarihi eser objelerine önem vermeye başlamıştır³⁵⁰.

Musul'da tahrip edilen en önemli Türkmen tarihi yerleri:

Baştabya Kalesi, Kara Saray, el-Hadbâ' Minaresi ya da diğer adıyla Nuri Ulu Cami Minaresi, Yunus Peygamber Camisi, Şit Peygamber Camisi, Cercis Peygamber Camisi, Telafer Tarihi Kale.

Tahrip edilen türbe ve ibadet yerleri:

70'ten fazla türbe, mescit ve hüseyniye şu bölgelerde DAEŞ tarafından bombalanmıştır: Telafer, İyaziya, Mahlabiye, Reşîdiye, Şirîhân, Karakoyun, Hasne Köyü, Kızlarbat, Yengice, Biravcılı, Çardağlı, Bastamlı, Karanaz, Abûd, Beşir ve Dâkûk (Tavuk). Bunlar dini, tarihi ve kültürel değerleri bulunan eserlerdi. İçlerinde bazı türbelerin ömrü 300 yıldan fazlaydı. Bu yerlerde ömürleri 600 yıldan fazla olan kılıçlar ve mızraklar gibi İslami eserler bulunmaktaydı. Bunların tümü çalınmıştır.

Tahrip edilen kütüphaneler ve ilmi kurumlar:

Musul'da 1921'e kurulan merkezi kütüphane yağmalanmış ve yakılmıştır. Orada 8000 kitap ve nadir olan yazma eser yok edilmiştir. Aynı şekilde Musul Üniversitesi'nde bulunan kütüphane de yağmalanmış ve yok edilmiştir. Bu kütüphane yaklaşık olarak 265 yıllıktı. İçinde M. Ö. 5000 yıla ait olan birtakım eserler vardı. XX. asrın başlarına ait bazı Irak Mushafları vardı. Bir de Osmanlı devletine ait birtakım harita ve nadir kitaplar bulunmaktaydı³⁵¹.

DAEŞ 15 Temmuz 2014'te, içinde on binlerde kitap ve nadir yazma eser bulunan Telafer'deki en büyük ve en eski kütüphaneyi bombalarla patlatmıştır. Bu kütüphanenin yaşı 100 yıllıktı. Bu kütüphane Ninova ilinin batısında bulun en büyük ve en eski kütüphaneydi³⁵². Kerkük iline bağlı olan Beşir köyündeki el-Mirzâ Cevâd

³⁵⁰ Tom Westcott, "Destruction Or Theft? Islamic State, Iraqi Antiquities And Organized Crime", **Global Initiative Against Transnational Organized Crime**, Geneva-Switzerland, March 2020, s. 15

³⁵¹ İHA, "İŞİD, Musul Halk Kütüphanesi'ni yaktı", **İhlas Haber Ajansı**, 2015, <https://www.ih.com.tr/haber-isid-musul-halk-kutuphanesini-yakti-441999/>; Johnlee Varghese, "Isis Burns Down Mosul Library, Destroys 8,000 Rare Books and Manuscripts", **International Business Times**, 2015, <https://web.archive.org/web/20190401065948/https://www.ibtimes.co.in/isis-burns-down-mosul-library-destroys-8000-rare-books-manuscripts-624375> (19.05.2020).

³⁵² el-Anadol, "Tefcîru Akdemi Mektebetin fî Ninova Tahvî Âlâfî'l-Kütübi'n-Nâdire", **Arabî 21**, Ninova, 2014,

et-Tebrîzî Kütüphanesi de bombalanmıştır. DAESH ayrıca Diyala ili Kızlarbat (es-Sa'diye) nahiyesinde içinde 1500 kitap bulunan başka bir kütüphaneyi yakmıştır³⁵³. DAESH, Telafer Üniversitesi rektörlük binasını ve üç fakülte binasını bombalamıştır. Ayrıca Kültür Evi'ni (Türkmen Evi) yıkmıştır. Yengice'de faaliyetler için olan Şehit Ahmed Koca Salonu ve Abûd köyünde faaliyetler için olan bir salonu da yıkmıştır.

3.3.3. DAESH'den Kaçan Türkmen Göçmenleri

Türkmen göçü ve DAESH'in Irak topraklarını işgal etmesinden bahsetmeden önce şunu söylemek isteriz: Göç yeni Irak tarihinde Türkmenlerin ilk göçü değildir. Peş peşe Irak'a hâkim olan yönetimler tarafından farklı zamanlarda yapılan göç dalgaları ve zorlu göçler meydana gelmiştir. Amerika işgalinden sonra Türkmen bölgelerinde siyasal, mezhepsel ve etnik çatışmalar ve terör saldırıları sebebiyle farklı göç dalgaları olmuştur. Fakat 2014'ten sonraki göç dalgaları türünde en büyüğü olmuştur.

DAESH örgütünün Ninova iline girmesi ve meydana gelen göç krizi 10 Haziran 2014'ten beri insanlık krizinin en büyük olayını teşkil etmektedir. Her ne kadar bu kriz Amerika'nın 2003'teki işgali ve aşırı terör örgütleri ile askeri operasyonların ortaya çıkmasından sonra ilk kriz olmasa da en şiddetli olanıydı. Zira uluslararası göç örgütleri büyük rakamlardan bahsetmektedirler. Tabi doğal olarak bu sayı gerçek sayıdan daha azdır. 3.206.736 Iraklı göçmen olduğu bildirilmiştir. Bu da yaklaşık olarak 534.456 aile ediyor. Bu sayı Aralık 2014'ten 29 Eylül 2015'e kadarki döneme aittir. Bu sebeple yeni Irak tarihinde bu kriz en büyük krizi sayılmaktadır³⁵⁴.

Türkmen bölgelerinden göç eden aileler, kısa bir süre içinde gördüklerinden dolayı ilk başlarda bir travma yaşamışlar. Onların bir kısmı birkaç saat içinde çirkin suçlar görmüşler. Bu suçlarda örgütün vahşeti apaçık bir şekilde görülmüştür.

<https://arabi21.com/story/762489/%D8%AA%D9%81%D8%AC%D9%8A%D8%B1-%D8%A3%D9%82%D8%AF%D9%85-%D9%85%D9%83%D8%AA%D8%A8%D8%A9-%D9%81%D9%8A-%D9%86%D9%8A%D9%86%D9%88%D9%89-%D8%AA%D8%AD%D9%88%D9%8A-%D8%A2%D9%84%D8%A7%D9%81-%D8%A7%D9%84%D9%83%D8%AA%D8%A8-%D8%A7%D9%84%D9%86%D8%A7%D8%AF%D8%B1%D8%A9> (21.05.2020).

³⁵³ Bir grup araştırmacı, "Tadrîrun an Evdâ'i'n-Nâzihîn et-Türkmân Ba'de Ahdâsi'l-Musûl", **Merkezün Bilâdiyyün li'd-Dirâsât ve'l-Ebhâsi'l-İstrâfciyye**, Irak, 1 Ağustos 2014, s. 47.

³⁵⁴ Bir grup araştırmacı, en-Nüzûhu'l-Kebîr, Ezmetü'n-Nâzihîn fi'l-İrâk Ba'de Harbi DAESH, **Merkezün Bilâdiyyün li'd-Dirâsât ve'l-Ebhâsi'l-İstrâfciyye**, Silsiletü Kitâbi'l-Merkez, S. 4, Bağdat, 2016, s. 14.

Bazıları kaçamayan aile bireyleri için tedirgin olmuşlar. Yaşlı ve engelli olan başka kimseler DAEŞ'in iğrenç otoritesi altında bilinmez bir akıbet içinde kalmışlar. Zira bunlar ailelerine yük olup herkesin öldürülmesine sebep olmadan geriye kalan aile bireylerinin kurtulması için kendilerini feda etmişler.

Göç edenlerin bir kısmı, DAEŞ teröristlerini elinde düşme korkusundan dolayı yolda ailelerini kaybetmişler. Çünkü onlar kaçanların sonunun idam olduğunu biliyorlardı. Aileler hiçbir mal ve değerli eşyayı yanlarına alamadan çıkmışlar. Hatta çoğu resmi belgelerini yanına alma imkânı bulamamıştır. Onlar gidebilecekleri güvenli bir yer bilmeden kaçmaya devam ederek içler acısı bir durum yaşamaya başlamışlar. Kimi yürüyerek, kimi de kamyonların sırtında kaçmıştır. Bazısı da kentin bombalanmasından zarar görmeyen motosikletlerle kaçmıştır.

2014'te Türkmen bölgelerinde büyük göçlerin meydana gelmesine sebep olan saldırılar ve DAEŞ terör örgütünün kentleri ve Türkmen bölgelerini kirletmesi, Irak devleti kurulduğundan beri onların oluşumunu tehdit eden en çirkin saldırı olmuştur. Krizin başladığı ilk dönemlerde yaklaşık olarak yarım milyon Türkmen vatandaşı, doğrudan kendi bölgelerine yapılan veya kendilerine yakın olan köy ve kasabaları hedef alıp dolaylı olarak kendilerini etkileyen saldırılar sebebiyle yerlerinden çıkıp göç etmiştir.

Türkmenler DAEŞ'ten gelen saldırıların hedefine girmekten korkmuşlar. Ayrıca bu bölgelerin geri alınması için Irak güçleri tarafından yapılan hava bombardımanı ve top saldırısına maruz kalmaktan da korkmuşlar. Örgütün ilerlemesi durdurulunca bazı aileler kendi evlerine dönmüşler. Fakat 420.000 civarında Türkmen göçmen olarak kalmıştır. Bunlar ülke içinde ve dışında 320 farklı bölgeye dağılmışlar. Böylece sadece Türkmen olan yani karışık olmayan büyük bölgeler artık asıl sakinlerinden boşalmıştır.

Bazı aileler Irak'ın güney illerine yönelmişler. En büyük ağırlık Necef ve Kerbela'daydı. Bazıları Irak'ın kuzey illerine gitmişler. Çok az bir kesim Kerkük, Bağdat ve Irak'ın diğer illerine göç etmiştir. Onlardan büyük bir kesim komşu olan Türkiye'ye gitmiştir. Onların göç ettiği yerlerdeki şartlar ne olursa olsun oralar hiçbir bir insanın kabul edemeyeceği şekilde zor ve sıkıntılı olmuştur.

2003'ten sonra Irak'ta gerek ülke içinde gerekse ülke dışına göç hareketleri devam etmiştir. Bu durum bir bölgeden başka bir bölgeye ve bir etnik oluşumdan başka bir etnik oluşuma göre farklılık göstermektedir. Ülkede hükümet kurumlarının performansları zayıf olduğu için farklı önemli yerlerle ilgili titiz sayılar ve istatistiklere ulaşmak zordur. Sayılar tahmini olarak kalmaktadır. Hakkında net bir bilgi elde edilemeyen konulardan biri göç hareketidir. Göç dosyası, göç edenlerin sayısı, terk edilen ve göç edilen yerler, göç edenlerin yaşam düzeyleri ve gelecekleri bakımından önem verilmesi ve titiz bir şekilde incelenmesi gereken hassas dosyalardandır. Türkmen bölgelerinde esen göç hareketinin ve göç edenlerin sayısının özel olarak incelenmesi genel olarak göç dosyasının incelenmesinden daha zordur.

3.3.3.1. Göçmen Sayıları

Kaynakların çoğuna göre Irak'taki Türkmenlerin nüfusu yaklaşık olarak 3,5 milyondur. Yani bu sayı Irak nüfusunun %13'üdür. Türkmenler; Kerkük, Ninova, Erbil ve Diyala illeri ile Telafer, Amirli Tuzhurmatu, Yengece, Karatepe, Kifri, Altıncöprü ve Dâkûk kentlerinde yaşamaktadırlar. Türkmenler Irak'ta Arap ve Kürtlerden sonra üçüncü millettirler. DAES'in Haziran 2014'te Irak'a saldırması ve oranın üçte birini ele geçirmesiyle ülkedeki Türkmenler Arap kardeşlerinden sonra en büyük göç dalgasına maruz kalmışlar.

Telafer-Musul

10 Haziran 2014'te Musul'un düşmesinden sonra Telafer 15-16 Haziran'da direnişe devam etmiştir. Şehrin nüfusu 400.000 kişiydi. Eldeki verilere ve bazı görgü tanıklarına göre Telafer ve civar köylerden göç edenlerin sayısı 300.000'den fazla kişi olarak kayıtlara geçmiştir. Musul şehri civarından (Şerîhân, Karakoyun ve Selâmiye) yaklaşık olarak 50 kişi göç etmiştir³⁵⁵. Musul'un kurtarılma operasyonları başladıktan sonra şehir DAES'in elinde düştüğünden beri içinde mahsur kalanlardan 500 aile yani yaklaşık olarak 2500 kişi daha da göç etmiştir³⁵⁶.

Tazehurmatu ve Beşir Köyü/Kerkük

³⁵⁵ Merkezün Bilâdiyy, **a.g.e.**, s. 7

³⁵⁶ Rudaw, "Many From Tal Afar Flee To Safety Of Peshmerga After Hashd-Isis Clashes", **Rudaw**, Nineveh, Iraq, 2017, <https://www.rudaw.net/english/middleeast/iraq/060620171> (09.05.2020).

Telafer'in düşmesinden ikin gün sonra Kerkük ilinin Tazehurmatu nahiyesine bağlı olan Beşir bölgesinde olaylar hızlı bir şekilde gelişmiştir. Zira bu bölge havanların şiddetli bombardımanına maruz kalmıştır. Irak ordusu ve Peşmerge güçlerinin çekilmesinden sonra DAESH hızlı bir şekilde ilerlemiştir³⁵⁷. Beşir köyü 17 Haziran 2014'te DAESH'in eline düşmüştür. Örgüt Beşir köyündeki aileleri göçe zorlamıştır. Bunlar 1500 aileden fazlaydı. Bu da yaklaşık olarak 7500 kişi ediyor. Beşir köyündeki aileler, kendilerine 3 km uzaklıkta olan Tazehurmatu nahiyesine, oradan da Kerkük iline göç etmişler. Onlarla birlikte Tazehurmatu'dan 3000 aile yani yaklaşık olarak 15000 kişi Kerkük'ün merkezine göç etmiştir. Bunun yanı sıra savaş alanındaki diğer Türkmen köylerinin halkları da göç etmiştir. Göç ve Göçmenler Dairesi, 55.000 ailenin Kerkük'e göç ettiğini kaydetmiştir³⁵⁸.

Tuzhurmatu'ya Bağlı Olan Amirli/Salahaddin

Yengece nahiyesinde bulunan güvenlik güçleri 11 Haziran'da Amirli'ye³⁵⁹ çekilince DAESH çok kolay bir şekilde Yengece nahiyesini işgal etmiştir. Bu işgal, 20.000 kişiden oluşan oradaki halkın tümünün göç etmesine sebep olmuştur. DAESH Bastamli'yi ele geçirince oranın 7000 kişiden oluşan bütün sakinleri göç etmiştir. Aynı şekilde Abûd köyünden 5000 kişi göç etmiştir³⁶⁰.

Bundan üç gün sonra DAESH Amirli kazasına bağlı olan diğer Türkmen köylerine (Biravcılı, Çardağlı ve Karanaz) saldırmıştır. Biravcılı, Çardağlı, Karanaz ve Şah Sivan köylerindeki halk uzun saatler direndikten sonra 18 Haziran 2014'te Amşrli dışındaki bu yerler işgal edilmiştir. Amşrli ise DAESH'in kuşatması altında üç ay boyunca onun saldırılarına karşı direnmiştir³⁶¹. Bu köylere yapılan saldırılar toplu göçe sebep olmuştur. Biravcılı, Çardağlı ve Karanaz köylerinden göç eden ailelerin sayısı 2500'dü. Bu da yaklaşık olarak 12500 kişi ediyor.

³⁵⁷ **8 Şubat 2020'de Ebû Seccâd İle Yapılan Röpörtaj.** Ebû Seccâd Haşdi Şabi'de bir askeri komutan olup Tazehurmatu'nun ileri gelenlerindedir.

³⁵⁸ el-Mufavvadiyyetü'l-'Ulyâ li-Hukûki'l-İnsân-Irak, "et-Takrîrû's-Sâlis li-Haliyyeti'l-Ezmeti ani'l-Evdâ'i'l-İnsâniyyeti'l-letî Şehidehe'l-Irak Hilâle'l-Fitreti min 1-7 ve li-Ğâyeti 10-9 2014", **el-Mufavvadiyyetü'l-'Ulyâ li-Hukûki'l-İnsân-Irak**, Bağdat, 2015, s. 14.

³⁵⁹ Ocak 2017'de Amirli nahiyesi ilçe olmuştur.

³⁶⁰ Bu bilgileri yerel yetkililer ve bölgenin ileri gelenleriyle yapılan görüşmelerden elde edilmiştir.

³⁶¹ Rebecca Collard, "ISIS Lays Siege To Iraqi Turkmen Village", **TIME**, Erbil, Ağustos 24, 2014, <https://time.com/3169489/amirli-iraq-turkmen/> (13.05.2020).

Kızlarbat-Celevla/Diyala

DAEŞ, Tuzhurmatı etrafındaki Türkmen beldelere saldırdığında Türkmen nahiye ve köylerine de saldırmıştır. Örgüt; Diyala ilindeki Kızlarbat, Karağan (Celevla) ve Karatepe nahiyeleri ile bunların civarındaki köylere saldırmıştır. Örgütün bu bölgelere egemen olmasıyla ilde toplu göç başlamıştır. Kördere köyünden 100 aile, yani yaklaşık olarak 500 kişi, Celevla nahiyesinden 1250 aile, yani yaklaşık olarak 6250 kişi göç etmiştir. Sensel, Şakran ve Hamade köylerinden 400 aile yani yaklaşık olarak 2000 kişi göç etmiştir. Mansûriyetü'l-Cebel (Adne Köyü) köyünden 1400 aile yani 7000 kişi göç etmiştir³⁶².

3.3.3.2. Yerleşim Bölgeleri

Krizin patlak verdiği ilk başlarda durum bütün Iraklılar için çok zor olmuştur. Iraklılar; geçici de olsa gece gündüz okullarda, camilerde, hüseyniyelerde, mescitlerde, henüz tamamlanmamış binalarda, stadyumlarda, iş yerlerinde ve kaldırımlarda kalıyorlardı. Diğer taraftan durumu iyi olanlar otellerde ya da kiralık evlerde kalıyorlardı. Biraz geçtikten sonra hükümet, yerel hükümetler, Irak'ta çalışan yerel ve uluslararası örgütler göçmenler için uygun yerler yapmaya ve onlara yardım etmeye başladılar. Bu bölgedeki sakinler için yapılan girişimler tarihi bir adımdı.

Irak devleti ve siyasi Türkmen güçlerin, Türkmeneli'nin farklı bölgelerinden göç eden Türkmen ailelerinin dağılmaması için onları bir coğrafi yerde toplama güçleri yoktu. Türkmenlerin dağılması, bu bölgeler DAEŞ terör örgütünden kurtarıldıktan sonra onları kendi yurtlarına iade etme işini zorlaştıracaktır ki Bu gün bu tabloyu apaçık bir şekilde görmekteyiz. Kanaatimce Türkmen örgütleri ve devlet kurumlarının ülke içinde ve dışında bilmediği onlarca göçmen aile bulunmaktadır. Ailelerin bu şekilde dağılması ileride Türkmeneli'nin demografik yapısı üzerinde olumsuz bir şekilde etkili olacaktır.

Ülke İçi Göç:

Göçmenler Irak'ta resmi ve gayri resmi kamplarda ve özel meskenlerde kalmaya başlamışlar. 2016 yılı rakamları göç oranlarının zirve yaptığı yıldır. Uluslararası Göç Örgütü'nün bildirdiğine göre 3.113.958 kişi (518.993 aile) 106

³⁶² Merkezün Bilâdiyy, a.g.e., s. 44.

bölgede ve 3771 yerde yayılmışlar³⁶³. Göç Örgütü'nün ifade ettiğine göre ülke içinde göç edenlerin %71 çoğunluğunda hususi meskenlerde kalmaktadır. Onların %47'si kiralık evlerde, %24'ü misafir olarak başka ailelerin yanında kalmakta ve %1'den azı bir kesim ise otel ya da motellerde kalmaktadır. %16'sı kötü şartlara sahip barınaklarda kalmaktadır³⁶⁴.

Irak'ın güney derinliklerindeki bazı iller hariç sadece Türkmen ailelerin Irak'ın bütün şehirlerine dağıldıkları görülmektedir. Zira onlar Irak'ın birbirine yakın olan orta kesimi, güneyi ve kuzeyine dağılmışlar. Telafer'in bazı aileleri Erbil, Süleymaniye ve Duhok gibi kuzey illere göç edip yerleşmişler. Bir kısmı Erbil'deki göçmen Bahreka kampında kalmaktadır. Orta ve iyi bir geliri olanlar kiralık daire ve evlerde kalmaktadırlar. Telafer ve Tuzhurmatu kazasına bağlı olan bazı nahiye ve köylerde olan aileler, Tuzhurmatu'nun iç kesimlerinden bazı aileler, Beşir köyünden aileler, Taze nahiyesi ve Kerkük'teki Dâkûk kazasından az bir kesim Kerbela, Necef, Babil ve Divaniye gibi güney illere göç etmişler. Kerbela'ya göç edenler kiralık evlerde ya da ez-Zuvar ve el-Me'velharec kentlerinde olduğu gibi göçmenler için yapılan toplu konutlarda kalmışlar. Bu kentlerde göçmen kampları ve henüz tamamlanmamış binalar bulunmaktadır. Necef'te göçmen aileler genelde el-Me'velharec gurubu bünyesinde dini yapı ve okullarda yaşamaktadır³⁶⁵.

Göçmenlerin bir kısmı mescitleri, hüseyniye merasim mekânları ve dini okulları mesken edinmişler. Yaklaşık olarak 100.000 kişi Irak'ın orta kesimlerine ve güneyine göç etmiştir. Necef Göç ve Göçmenler Müdürü'nün ifade ettiğinde göre tüm illerden Necef'e göç edenlerin sayısı 86.446 kişidir. Sadece Telafer şehriden göç edenler 6.709 aile yani 33.545 kişidir. Göçmenler, Necef, Kerbeal ve Kûfa kentlerini birbirine bağlayan yolun iki tarafına dağılmışlar.³⁶⁶ Zira bu yolun etrafında senenin çoğu aylarında boş olan büyük salonlar şeklinde Muharrem merasim

³⁶³ Ahmed Hasan ve Meys el-Cebûrî, "et-Tehaddiyâtü'l-İnsâniye fî Ezmeti'n-Nüzûh fi'l-İrâk", **Merkezü Ceasefir li-Hukûki'l-Medeniyyîn ve Mecmû'ati Hukûki'l-Ekalliyâti'd-Düveliyye**, Aralık, 2016, s. 18.

³⁶⁴ William Spencer vd., "No Way Home: Iraq's Minorities on The Verge of Disappearance", **IILHR, MRG, NPWJ, UNPO**, London, 2016, s. 22.

³⁶⁵ Hasan ve el-Cebûrî, **a.g.e.**, s18.

³⁶⁶ Haydar Hüseyin el-Cenâbî, "Ercân ve Ali: Nümûzecân li-Ta'zîzi't-Ta'âyüş Beyne't-Türkmân ve'n-Necefiyyîn", **Şebetü'n-Nebe' el-Ma'lûmâtiyye**, 2018, <https://annabaa.org/arabic/investigations/17450> (11.12.2019).

mekânları bulunmaktadır. Bu salonlar sadece ziyaretçileri karşılama hizmeti için Muharrem ayında dolmakta ve diğer aylarda boş olmaktadır. Boş oldukları için göçmenler bedava buralarda kalabilmişlerdir.

Türkmeneli bölgelerinin tümünden on binlerce aile Kerkük'e göç etmişler. Bunlar Telafer, Tuzhurmatu civarındaki nahiye ve köylerden ve Beşir, Tazehurmatu, Dâkûk ve Leylân gibi Türkmen nahiye ve köylerinden gelip Kerkük'ün güney ve güney batı kesimlerine yerleşmişler. Ayrıca Tuzhurmatu ilçesinin civarındaki bölgelerden bazı aileler bu ilçenin merkezine göç etmişler. Bazı aileler Tuzhurmatu ilçe merkezinden Kerkük merkezine ve ona bağlı olan Dâkûk kazasına göç etmişler. Kerkük'te Telafer'e bağlı olan İyaziya nahiyesinden ailelere ait Yahyava kampı bulunmaktadır. Genel olarak göçmen aileler akrabalarının yanına ya da Kerkük il merkeziden uzak bölgelerdeki müstakil kiralık evlere yerleşmişlerdir. Bunun yanı sıra başkent Bağdat'ta ayrı mahalleler dağılan aileler de bulunmaktadır.

Ülke Dışı Göç:

Ülke dışına çıkan göçmen Türkmenlerin %90 Türkiye'ye göç etmiştir. Az bir kesim Türkiye üzerinden Avrupa devletlerine göç etmiştir. Telafer kazasının Türkiye'deki göçmen sayıları 120.000-130.000 civarındadır³⁶⁷. Bunlar Türkiye'nin farklı illerine dağılmışlar. Bunların büyük çoğunluğu Başkent Ankara'ya göç etmiştir. Çünkü onlar diğer illere göre Ankara'da hayatın daha rahat ve imkânların daha çok olduğunu düşünmektedirler. Ayrıca akrabaları orada bulunduğu ya da daha önce oraya yolculuk yaptıkları için oraya göç etmişlerdir. Bir de orda onların işlerini kolaylaştıran Türkmen kurumları da bulunmaktadır³⁶⁸.

Telaferli ailelerin Türkiye illerine göre dağılım oranları şöyledir: Denizli'de 55, Bursa'da 265, Yalova'da 35, İstanbul'da 170, Adapazarı'nda 200, Eskişehir'de 530, Konya'da 298, Karabük'te 25, Ankara'da 8916, bunlarla birlikte Ankara'da 2800 kayıtsız kişi, Kırşehir'de 60, Mersin'de 211, Yozgat'ta 30, Adana'da 393, Samsun'da

³⁶⁷ Abdullah Erfani, "İllere Göre Türkiye'de Bulunan Telaferli Türkmen Göçmenler", **Türkmen Basın Ajansı**, Ankara, 2020, <https://www.tbajansi.com/illere-gore-turkiyede-bulunan-telaferli-turkmen-gocmenler/> (03.04.2020).

³⁶⁸ Rahime Mercan Sarı, "Irak'tan Türkiye'ye Göç Etmek Zorunda Kalan Türkmenler Üzerine Bir Araştırma: Ankara Örneği", **Yüksek Lisans Tezi**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Ankara, 2018, ss. 92-93.

250 ve Adıyaman 150 aile bulunmaktadır³⁶⁹. Bunların tümü kiralık dairelerde yaşamaktadır. Onların genelde küçük illeri seçmesinin sebebi genel olarak fiyatların oralarda daha düşük olmasıdır. Ayrıca o illerde kiralık dairelerin fiyatları da düşük ve yaşam kolaydır. Onların illeri tercih etme sebebinden biri gelenek ve göreneklerin yakın olmasıdır. Büyük illerde de şehir merkezinden uzak bölgelerde kalmaktadırlar. Bunun sebebi de bu bölgelerde kiraların daha ucuz olmasıdır.

3.3.3.3. Yaşam Şartları

Göçmenlerin Irak içindeki yaşam şartları gerçekten çok zordur. Irak devleti Birinci Körfez Savaşı'nda kendisine konulan ambargodan sonra yaklaşık olarak kırk yıldan beri birçok yönden özellikle ekonomik yönden çökmüştür. Amerika'nın 2003'teki işgalinden sonra yönetimin, baskıcı diktatörlükten çoklu demokratik yönetime geçmesine rağmen durum daha da kötüye gitmiştir. Zira yolsuzluk, mezhepçilik ve bölgeselcilik devletin tüm organlarına sızmıştır. Bu durum, devletin kurumları inşa edemeyecek, ekonomisini iyileştiremeyecek ve güvenliği sağlayamayacak şekilde onu felç hale getirmiştir. Irak'ın afetler ve krizler için programları ve planları yoktu. Bunlar için tahsis edilen yerler ve göç için hazırlanan kamplar da bulunmamaktaydı. Hâlbuki Irak 2003'ten sonra birçok göç dalgası yaşamıştır.

Şüphesiz Türkmen göçmenlerin yaşam şartları son derece zordu. Arap göçmen ailelerini kucaklayan çevreleri vardı. Zira Irak'ın güney ve orta kesimlerinden gidebildikleri 15 il vardı. Aynı şekilde Kürtleri ve Yezidileri Kürdistan bölgesi kucaklamıştır. Türkmenlerin şartları ise bunlardan daha kötüydü. Zira Telafer, Türkmen nahiye ve köyleri, Tuzhurmatu ve Diyala civarındaki nahiye ve köyler DAEŞ'in eline geçince, Beşir köyü düşünce ve Kerkük'ün güney ve güney batısındaki Türkmenlerin nahiye ve köyleri tehdit altında olunca diğer bölgelerden gelecek olan Türkmen göçmenleri için sadece iki merkez kalmıştı. Bunlar da Tuzhurmatu ilçe merkezi ve Kerkük şehir merkeziydi. Bu iki bölgede de asıl Türkmen sakinleri; hâkim olan Kürt partilerin baskı ve uygulamaları, onları kenara atmaları, egemenliklerini yaymaya çalışmaları ve ayrıca terör eylemlerinin

³⁶⁹ Erfani, a.g.k., <https://www.tbajansi.com/illere-gore-turkiyede-bulunan-telaferli-turkmen-gocmenler/>

kendilerini hedef alması sebebiyle kötü bir durumda ve tedirgin bir şekilde yaşıyorlardı.

Yapılan bu karşılaştırma diğer illerin göçmen Türkmenleri karşılamadığı ve yardım etmediği ya da onlara baskı uyguladığı anlamına gelmez. Hatta onlar kapılarını ve evlerini açmak ve onlara gerekli yardımı yapmakla memnuniyet duyarlardı. Diğer illerin aksine Tuzhurmatu'ya bağlı Bayat Köylerinden Kerkük'e göç eden Türkmen aileleri orada Kürt Güvenlik Birimleri tarafından baskı ve soyguna maruz kalmışlardır. Haksız baskın ve tutuklamalar yapılmıştır. Onların resmi belgelerine el konulmuştur ki bu belgeler olmadan onlar insani yardım ve başka şeylerden yararlanamıyorlardı. Ayrıca Kürt Asayiş Subayları, Türkmenlerin içeriğini anlamayacak şekilde Kürtçe yazılmış ve belli bir süre içinde şehri terk etmelerini gerektiren taahhütnameler imzalatmışlar³⁷⁰. Bunun yanından, aynı Bayat Köylerinden Kerkük ve Tuzhurmatu'da kimliği belirsiz kişiler tarafından kaçırılanlar olmuştur. Bazıları öldürülerek farklı alanlarda bulunmuş. Diğerlerinden ise bugüne kadar haber alınamamıştır³⁷¹.

Etnik ve mezhepsel çatışmaların birikmesi Irak toplumu arasında güven unsurunun yok olmasının ana sebebidir. Bunun belirtileri apaçık bir şekilde göç krizi esnasında ortaya çıkmıştır. Irak'ın içinden çıkan her göçmen ikili bir suçlamayla karşı karşıya kalmıştır. Zira DAEŞ'e göre göçmenin çıkması ihanet olup karşı taraf için sadakattir. Göçmenin göç ettiği yere göre çıkışı ise eğer biraz geç göç etmişse bu durum onun DAEŞ'in dostu olduğu şüphesini uyandırmaktadır³⁷².

Birçok aile göç ettikleri yerlerde ilk başlarda akrabaları ve tanıdıkları olmadığı için çok sıkıntı çektiklerini ve belli bir zaman geçmeden kısa sürede halkın onlara güvenmesinin zor olduğunu bize anlattır. Göçmenler dil öğrenmede zorluklar

³⁷⁰ Human Rights Watch, "Iraq: Kirkuk Security Forces Expel Displaced Turkmen", **Human Rights Watch**, Beirut, 2017, <https://www.hrw.org/news/2017/05/07/iraq-kirkuk-security-forces-expel-displaced-turkmen> (14.12.2019).

³⁷¹ Bu bilgi saha çalışması sırasında bölge haklı ile yapılan görüşmeler neticesinde elde edilmiştir.

³⁷² Sâmî Dâvûd ve Karzân Kavsîn, "Nüzûhâtün Kasriyyetün Dâhiliyye Tügayyiru Veche'l-İrâk", **Association Orient XXI**, Ocak 2016, <https://orientxxi.info/magazine/%D9%86%D8%B2%D9%88%D8%AD%D8%A7%D8%AA%D9%8C-%D9%82%D8%B3%D8%B1%D9%8A%D9%91%D8%A9%D9%8C-%D8%AF%D8%A7%D8%AE%D9%84%D9%8A%D9%91%D8%A9%D9%8C-%D8%AA%D8%BA%D9%8A%D9%91%D9%90%D8%B1%D9%8F-%D9%88%D8%AC%D9%87%D9%8E,1166> (19.05.2020).

yaşamışlar. Onların büyük bir kısmı Arapçayı özellikle de Kürtçeyi iyi bilmiyordu. Göçmenler bu bölgelerin toplumlarının sosyal niteliklerine uyum sağlamada da zorluklar yaşamışlar. Bu durum onların kendi ihtiyaçlarını karşılamak, ev kirasını ödemek, eğitim ve sağlık harcamalarını temin etmek ve ilaç satın almak için iş fırsatı elde etmede sıkıntı yaşamalarına sebep olmuştur.

Ailelerin çoğu, yanlarına mal, para ve altın almadan sadece elbiseleriyle şehri terk etmişler. Bazısı resmi belgelerini yanlarına alma fırsatı dahi bulamamıştır. Bunlar da onların özgür bir şekilde göç edecekleri yerleri seçmeyi zorlaştırmıştır. Ancak Türkmen ailelerin göç ettikleri toplumların çoğu onlara yaşamın zorunlu gereksinimlerini vermişlerdir. Onlara temel yardım malzemelerini vermişlerdir. Ayrıca bazı yerel ve uluslararası örgütler onlara bazı yardımlar yapmıştır. Bir süre geçtikten sonra Türkmen göçmenleri kucaklayan toplumlar, Türkmenlerin kültürlerini, ahlaklarını ve barışçıl olmalarını takdir etmişler. Bu durum onlar üzerinde olumlu bir şekilde etkili olmuştur.

Göç etmek çocukların eğitimini olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Zira çocukların çoğu, daha güvenli yerler sayılan başka bölgelere zorla göç ettirilmeleri neticesinde okullarını terk etmek zorunda kalmışlar. Çok sayıda öğrenci farklı aşamalarda eğitimlerine devam edememiştir. Bunun birçok sebebi bulunmaktadır. Bunlardan biri Ailelerinin çoğunun göç sebebiyle gelir kaynaklarını kaybetmesidir. Bu durum onların eğitim harcamalarını karşılamayı zorlaştırmıştır. Ayrıca birçok çocuk ailelerine katkıda bulunmak için çalışmak zorunda kaldığından dolayı eğitimine devam edememiştir³⁷³.

BM'ye bağlı olan Irak Göç Takip Sistemi'nin raporlarına göre ilkokulu terk eden öğrencilerin oranı %80'i geçmiştir. Kiralar pahalı olduğu için birçok aile başka ailelerle birlikte bir evde kalmak zorunda kalmıştır. Bu da ailevi sorunların birikmesine yol açmaktadır. Bu sorunların ilk kurbanları da çocuklar olmaktadır³⁷⁴.

³⁷³ el-Mufavvadiyyetü'l-'Ulyâ li-Hukûki'l-İnsan fi'l-Irak, "et-Takrîrû's-Senevî Havle Evdâ'i Hukûki'l-İnsân fi'l-İrâk li-'Âm 2015", **el-Mufavvadiyyetü'l-'Ulyâ li-Hukûki'l-İnsan fi'l-Irak**, Bağdat, 2016, s. 73.

³⁷⁴ Dâvûd ve Kâvsîn, **a.g.k.**, <https://orientxxi.info/magazine/%D9%86%D8%B2%D9%88%D8%AD%D8%A7%D8%AA%D9%8C-%D9%82%D8%B3%D8%B1%D9%8A%D9%91%D8%A9%D9%8C-%D8%AF%D8%A7%D8%AE%D9%84%D9%8A%D9%91%D8%A9%D9%8C->

Irak'taki iklim şartlarının zor olması sebebiyle göçmenlerin kaldıkları yerlerde olumsuz sonuçlar ortaya çıkmıştır. Şiddetli yağmur yağdığı zaman çadırlar suyla dolmuş ve yıkılmıştır. Bu durum birçok defa yaşanmıştır. Ayrıca yaz mevsiminde çoğu, şehir dışında çöllük bölgede kurulan çadırlarda sıcaklıklar çok fazlaydı. Kamplardaki nüfus oranı fazla olmasına rağmen tahsis edilen alanlar da küçüktü. Genelde yaklaşık olarak 25 metre karelik bir alanda sekiz kişilik veya daha fazla olan bir aile kalmaktaydı. Bu sıkışıklığın özellikle de çocuklar üzerinde apaçık bir şekilde psikolojik ve sosyolojik etkileri olmuştur.

Kerbela ve Necef illerinde bu göçmen ailelerinin korunabilmesi için dini örgütler ile sivil olan ulusal örgütlerin göçmenlere yardım etmeleri gerekiyordu. Kerbela'da barınma ve ildeki göçmenlerin çoğunun sorumluluğunu el-İmam el-Hüseyin Türbesi üstlenmiştir. Necef'te ise bu sorumluluğu el-İmam Ali Camisi üstlenmiştir. Zira her iki ilde binlerce göçmen aile mescitlerde, Hüseyiniler'de ve dini okullarda misafir edilmiştir³⁷⁵.

Kerkük, Tuzhurmatu ve Erbil'de göçmenlere yardım etmede bölgede bulunan Türkmen parti ve kurumlarının büyük rolü olmuştur. Zira bu kurumlar ailelerin özellikle de öğrencilerin barınması için kendi resmi binalarının kapılarını açmışlar. Bazı yerlerde öğrencilere bina içinde bir bölüm tahsis edilmiş, onlara üç öğün yemek verilmiş ve bazı öğrencilere burs tahsis edilmiştir. Ayrıca maddi imkânı olan Türkmen aileler ve şahırlar göçmenlere yardım eden kurumlara ciddi maddi yardımlarda bulunmuşlar.

Türkiye'nin TİKA, Kızılay ve AFAD gibi kurumlarının göçmenlere yardım etmede büyük rolleri olmuştur. Bu kurumlar Türkmen kurumlarıyla koordineli bir şekilde çalışmış ve devamlı bir şekilde gıda paketleri ve ev gereçleri göndererek yardımlarda bulunmuşlar. Bu yardımlar Türkmenler dışında başka etniklerin ailelerine dağıtılmaktaydı. Başkent Bağdat da gıda yardımlarını Babil, Kerbela ve

%D8%AA%D8%BA%D9%8A%D9%91%D9%90%D8%B1%D9%8F-
%D9%88%D8%AC%D9%87%D9%8E,1166.

³⁷⁵ Hasan ve el-Cebûrî, **a.g.e.**, s. 18.

Necef gibi güney illerine de göndermiştir³⁷⁶. Ayrıca Erbil, Süleymaniye ve Duhok gibi kuzey illerinde bulunan göçmen ailelere göndermiştir³⁷⁷.

Türkiye Cumhuriyeti'ne göç eden Türkmen ailelerinin çoğu maddi durumdan dolayı çok sıkıntı çekmişler. Onlar sadece elbiselerini alarak Türkiye'ye girmişler. Çünkü mallarını ve temel ihtiyaçlarını Irak'ta bırakmışlar. Yanlarında para ve altın alanlar ise Suriye'de soyulmuşlar. Türkmenler iş bulmada da çok sıkıntı çekmişler. İlk başlarda Türk kardeşlerinden (halk ve örgütler) aldıkları yardımlarla geçinmişler. Daha sonra Türkiye hükümeti 18 yaşından küçük üç çocuğu olan herkese maaş bağlamıştır. Şuanda Türkmenlerin çoğu sembolik ücretlerle çalışmaktadır. Bununla birlikte çalışma izinleri ve özlük hakları bulunmamaktadır³⁷⁸.

3.3.3.4. Göçün Demografik Yapıya Etkisi

Türkmenlerin bölgelerinden göç etmek zorunda kalmaları ve bir daha kendi yurtlarına dönmelerinin zor olması onların sosyal yapısında kırılmalar meydana getirmiştir. Telafer ve Tuzhurmatu'ya bağlı olan nahiye ve köylerden (Bayât Köyleri) binlerce Türkmen, bölgelerinin kurtarılması üzerinden dört geçtikten sonra halen yurtlarına dönmek istemiyorlar. Türkmenlerin aşirete dayalı bir sosyal dokuları vardır. Son senelerde maruz kaldıkları zorlu göç neticesinde bu doku bozulmaya başlamıştır. Bununla birlikte Türkmen kimliğinin yok olma endişesi de bulunmaktadır.

Türkmenler altı yıldır yurtlarında çıkmalarına rağmen Türkmen göçmenlerin büyük bir kısmı kendi kentlerine ve vatanlarına dönmeme kararı almışlar. Onlar göç ettikleri yerlerde kalmayı tercih etmişler. Çünkü göç ettikleri yerler, üç yıl DAES'in egemenliği altına giren asıl vatanlarına kıyasla daha güvenli sayılmaktadır. Doğal olarak Türkmenlerin Irak'taki demografik yapısında bozulmanın meydana

³⁷⁶ Turk Post, "Tevâsulü'l-Müsâ'adâti'l-İnsâniyyeti't-Türkiyye ale'n-Nâzihîn fi'l-Irak", **Tuk Post**, 2015, <https://turk-post.net/p-27477/c-9015/> (21.05.2020).

³⁷⁷ Orhan Çicek, "Türkiye Tüvzzi'u'l-Müsâ'adât li-Nâzihî Türkîmâni'l-Irak", **el-Anadol**, Erbil, 2014, <https://www.aa.com.tr/ar/%D8%AA%D8%B1%D9%83%D9%8A%D8%A7%D8%AA%D8%B1%D9%83%D9%8A%D8%A7-%D8%AA%D9%88%D8%B2%D8%B9-%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%B3%D8%A7%D8%B9%D8%AF%D8%A7%D8%AA-%D9%84%D9%86%D8%A7%D8%B2%D8%AD%D9%8A-%D8%AA%D8%B1%D9%83%D9%85%D8%A7%D9%86-%D8%A7%D9%84%D8%B9%D8%B1%D8%A7%D9%82/135795> (21.05.2020).

³⁷⁸ Bir Göçmene Sorduğumuz Sorulara Onun Verdiği Cevaplar.

gelmesinde bu durumun olumsuz yansımaları bulunmaktadır. Bu durumun olumsuz sonuçları ileride daha çok ortaya çıkacaktır. Türkmen siyasi güçleri tarafından gerekli önlemlerin alınması ve aşiretler, etkin güçler ve bölgede nüfuz sahibi olanlar arasında barış hamlesinin yapılması gerekmektedir. Ondan sonra Türkmen göçmenleri asıl vatanlarına dönme ve orayı terk etmeme konusunda ikna edebilecek bilincin verilmesi gerekir.

Haşdi Şabi Türkmen Gücü Kuzey Kolu Komutanı Yılmaz Neccar ile Yapılan Röportajda bize şunu söylemiştir: *“Biz Türkmeneli coğrafyasını DAEŞ örgütünün planladığı muhtemel herhangi bir demografik değişiklikten koruduk³⁷⁹.”* ITC Başkan Yardımcısı Hasan Turan ise bu bölgelerde demografinin değişme ihtimaliyle ilgili endişelerinin olduğunu apaçık bir şekilde dile getirmiştir. Zira o şöyle demiştir: *“DAEŞ şimdiye kadar, bölgenin demografisini değiştirmek için Türkmen bölgelerini boşaltma projesini uygulamada başarı göstermiştir. Halen göç eden ailelerin çoğu bölgelerine geri dönmemiştir. Bunun çok sayıda sebebi bulunmaktadır³⁸⁰.”*

DAEŞ, bazı bölgelerde asıl oluşumları ortadan kaldırmayı hedeflemiştir. Bu sebeple DAEŞ Irak’a ilk girdiğinde Telafer, İyaziya, Yengece, Tuzhurmatu, Amirli ve Beşir’i hedef almıştır. DAEŞ Telafer Türkmenlerini mezhepsel olarak bölmeye çalışmıştır. Örgüt aynı şekilde Tuzhurmatu civarındaki köylerde de böyle yapmıştır. DAEŞ kendisini Sünnî olarak gösterdiği için büyük oranda Şiileri hedef almıştır. Zira DAEŞ, Şiileri ülke içindeki güney illerine göç ettirmiştir. Sünnileri ise Türkiye’ye sürmüştür. Doğal olarak bu proje sosyal dokuyu zedelemiştir. Türkmen halkının kendi bölgelerine dönmeleri burada asıl vatandaş olmayan grupları yerleştirmeyi amaçlayan bir projenin bulunduğu bize göstermektedir. Bu proje uygulandığı zaman bu durum demografinin değişmesine yol açacaktır³⁸¹.

Şiddet eylemleri, terör operasyonları ve mezhepsel çatışmanın yaşandığı ve DAEŞ’in terörizm hareketinin bulunduğu Türkmen bölgelere kapsamlı bir şekilde bakıldığında bu bölgelerin tümünün zayıf ve gasp edilmeye elverişli bir hale

³⁷⁹ 21 Şubat 2020’de Yılmaz Şehbaz Neccar (Ebû Rıdâ) Haşdi Şabi Gücünün Kuzey Bölge Komutanı ile Yapılan Röportaj.

³⁸⁰ Hasan Turan, Irak Türkmen Cephesi Başkan Yardımcısı olup 2014-2018 yıllarında Irak Meclisi’nde üçüncü dönem Kerkük milletvekilliği yapmıştır.

³⁸¹ Erşat Salihî, **a.g.k.**

geldiğini ve tümü olmasa da önemli bir kısmının Arap ve Kürt oluşumlara rahatlıkla verilebilecek duruma geldiğini görmekteyiz. Bu bölgelerin büyük bir kısmı boş olduğu sürece durum böyle devam edecektir. Hatta bu bölgelerde bulunan halk bir birbirlerine güvenemez hala gelmiştir. Kürdistan Bölgesi Hükümeti, bölgelerine göç eden Türkmen ailelerle Kürt ailelerin birbirleriyle evlenmelerini ve akraba olmalarını teşvik etmiştir. Bu da Kürtlerin ileride akrabalık yoluyla Türkmen bölgelerine girecekleri anlamına gelmektedir³⁸². Güney illeri, Kerkük ve hatta Türkiye’de de durum böyledir. Göç eden Türkmenler ile bu bölge halkalarının birbirleriyle evliliklerinin çok yapıldığına dair bize çok bilgi gelmektedir.

Bu durumdan iki sonuç ortaya çıkmaktadır. Birincisi Türkmenlerin yerleşmeleri, iş yeri kurmaları, sosyal bir çevre oluşturmaları ve arkadaşlar edinmeleri sebebiyle onlar dönmek istemeyecekler. İkincisi Türkmenlerin başka oluşumlardan olan aileleri yanlarına alarak dönmeleridir. Bunun doğal bir sonucu olarak daha önce sadece Türkmenlerin yaşadığı bazı bölgeler bir süre sonra başka oluşumların da bulunduğu karışık toplumlara dönüşecektir. O zaman bundan şunu çıkarabiliriz: DAEŞ doğrudan ya da dolaylı olarak Türkmen bölgelerinin demografik yapısını değiştirmeye, bu bölgelerin Türkmen milliyetçilik özelliğini kaybetmesine ve bunların ardından meydana gelecek başka şeylere sebep olmuştur.

Üç yıl devam eden savaşta Türkmen bölgeleri büyük oranda tahrip edilmiştir. Bu durum ailelerin dönmemelerinin birinci sebebidir. Bir diğer sebep ise aileler bölgelerine döndükleri zaman onların haksız tutuklamalardan ve soygunlardan korkmalarıdır. Bu iki sebebe bir etken daha ilave edilebilir. O da DAEŞ örgütü kalıntılarının, Türkmenlerin kırsal bölgelerinde ara sıra eylemlerde bulunmasıdır³⁸³.

Irak’ın 2017’de bütün topraklarını DAEŞ’ten aldığını ve örgüte galip geldiğini duyurduğu bilinmektedir. Türkmen bölgeleri de bu duyurudan kısa bir süre önce kurtarılmıştı. Fakat bölgelerin kurtarılması üzerinden dört yıl geçmesine rağmen halen oraların asıl halkları dönmemişler. Bu da siyasi, güvenlik ve ekonomik durumlardan dolayıdır. Bazı siyasi tutumlar bazılarının gelmesini engellemektedir. Bazı Türkmenler tutuklanma ya da kendilerinden intikam alınma endişesinden dolayı

³⁸² Nebîl Harbû, **a.g.k.**

³⁸³ Bu bilgileri 5 Mayıs 2020’de Kerkük’e göç edenlerle yapılan görüşmelerden elde ettik.

yurtlarına dönmek istemiyor. Bazıları da maddi imkânları az olduğu ve evleri ile işler yerleri yıkıldığı için dönemiyor.

Sonuç olarak en büyük kaygı göçmenlerin zor şartlarda göç ettikleri bölgelerde hayatlarına devam etmesidir. Bu gün o bölgeler onlar için istikrar kaynağı ve savaş sonucu kaybettiklerini yeniden kazanma yerleri olmuştur. Kendi bölgelerinde ise birkaç yıla kadar da çalışmak ve para kazanmak neredeyse imkânsızdır. Bu gerçek, görüştüğümüz bazı yetkililerin kaygılandığı durumdur. Yetkililer apaçık bir şekilde endişelerini şöyle dile getirmişler: “Başka mezhepsel ve etnik oluşumlardan bireyleri ya da aileleri bu bölgelerde yerleştirme şeklinde bir komplo vardır. Bu da bölgelerimizin (Türkmeneli) demografik yapısının sistematik bir şekilde değiştirilmesine yo açmaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

IRAK TÜRKMENLERİNİN DAEŞ TERÖR ÖRGÜTÜ'YLE MÜCADELESİ VE TÜRKİYE'NİN KATKISI

DAEŞ 10 Haziran 2014'te Irak'ın ikinci büyük şehri olan Musul'u ele geçirerek ilerleme imkânını bulmuştur. Ayrıca kısa bir süre içinde ülkenin orta kesimleri ve batısında bulunan Sünni illerinin yerleşik bölgelerinin çoğuna egemen olmuştur. Örgüt başkent Bağdat'ın kuzey bölgelerine ve Kerbela sınırlarına ulaşmıştır. Bu saldırılar üzerine on binlerce kişi, bu bölgelerdeki askeri komutanlıklardan kaçmıştır. Bunlar mühimmat ve silahlarını o bölgelerde bırakmışlar. Geride bırakılan bu silahlar DAEŞ'in eline geçmiştir. Bu silahlar, örgütün petrol tarlaları, askeri üsler, polis merkezleri, son derece önemli olan Baiji Petrol Rafinerisi, Suriye-Irak sınır geçişleri hızlı bir şekilde ele geçirmesini sağlamıştır.

4.1. Yüksek Şii Mercî Fetvasıyla Haşdi Şabi'nin Kuruluşu

Kentlerin merkezi hükümetin egemenliğinden çıkması ve askeri güçlerin gerilemesinin ardından hükümet silahlı güçlerin safındaki tam çöküş durumuyla mücadele etmek için hızlı bir şekilde çok sayıda ulusal önlemler almıştır. Hükümet bu durum için kırmızı alarm ilan etmiştir. Acil güvenlik planı çerçevesinde ülke içinde ve dışında başkent Bağdat'ı tehdit eden muhtemel riskleri hesaplama üzerine yoğunlaşma olmuştur. Ayrıca örgütün diğer bölgelere özellikle başkente doğru herhangi bir şekilde ilerlemesi ve hareket etmesinin önünün kapatılması için belli bir miktar askeri yayılmayı sağlama üzerinde durulmuş ve savunma hattını oluşturmak için öncelikli plan yapılmıştır³⁸⁴.

Bunun ardından hükümet, gönüllülerden oluşan bir ordu kurma, her ilde bir askeri güç oluşturma, sonra doğrudan bunları düzenli orduya katma ve güvenlik riskiyle mücadele için bunları savaşa göndermeye yönelmiştir. Fakat şiddet, siyasi

³⁸⁴ Haydar Ali Hasan, “el-Haşdü’ş-Şa’bî... Rü’yetün fi’d-Devri’l-Müstakbelf”, **Mecelletü’l-Müstansırıyye li’d-Dirâsâti’l-Arabiyye ve’d-Düveliyye**, Câmi’atü’l-Müstansırıyye, S. 63, c. 15, Bağdat, 2018, s. 4

cazibe, mevcut kaos, güvensizlik ve performansın zayıf olma durumları sebebiyle bu aşamada hükümetin yönelimlerine çok az karşılık verilmiştir. DAEŞ'in 12 Haziran 2014'te Spyker Üssü'ne (Tikrit Hava Akademisi) saldırması, Tikrit ilinde Irak güçlerinden yaklaşık olarak 1700 kişiyi idam etmesiyle-ki buna Spyker Katliamı denilmektedir³⁸⁵-artık ülkeyi saran tehlikenin büyüklüğünün farkına varılmıştır.

Irak güvenlik güçlerinin DAEŞ'in saldırılarını durduramadığını ve Irak topraklarını savunamadığını açıklaması ve DAEŞ'in 13 Haziran 2014'te başkent Bağdat'ın civarına ulaşmasından sonra Şii merci Ayetullah el-Uzma (Ali el-Hüseyini Sistani) kifai cihadı yapılması çağrısında bulunmuştur. Sistani; gücü yeten Iraklıların, DAEŞ'in terör saldırıları karşısında Irak'ı, halkını ve kutsallarını savunmak için silah alıp güvenlik güçlerine katılma çağrısında bulunmuştur. Bu çağrı üzerine genç ve yaşlı yüzbinlerce kişi DAEŞ örgütüne karşı savaşa katılmak için isimlerini kaydetmeye gitmiştir.

Merci vekili Abdülmehdi el-Kerbelaî, es-Sahnü'l-Hüseyini eş-Şerif'te cuma namazının ikinci hutbesinde şunu söylemiştir³⁸⁶:

“Irak ve halkı büyük saldırı ve büyük bir tehlikeyle karşı karşıyadır. Teröristler bütün bölgelerde bütün Iraklıları hedef almaktadırlar. Onlara karşı koyma ve onlarla savaşma sorumluluğu belli bir grup veya tarafın sorumluluğu değil, herkesin sorumluluğudur. İstenen şey; anne ve babanın oğlunu; kadının da kocasını bu ülkenin kutsallarını ve vatandaşlarını savunmak için kararlılığa ve sebata teşvik etmesidir. Şuanda Irak ve halkını kuşatan riskler, bu vatani, halkını ve vatandaşlarının namuslarını savunmasını gerektirmektedir. Bu savunma kifai olarak vatandaşlara farzdır. Yani bazıları Irak'ı, halkını ve kutsallarını koruyacak şekilde bu saldırılara karşı koyarsa bu farz diğerlerinden düşer. Bu sebeple silah taşıyabilen ve teröristlerle savaşabilen vatandaşların kendi ülkelerini, halklarını ve kutsallarını savunmak için gönüllü olarak güvenlik güçlerine katılması gerekmektedir...”

³⁸⁵ Irak'ın resmi kaynaklarına göre DAEŞ, Tikrit'e girdikten sonra Spyker Üssü'nde yaklaşık olarak 1700 askeri 12 Haziran 2014'te öldürmüştür. Zira örgütün silahlı militanları hava akademisi olan Spyker Üssü'nü ele geçirmiş ve oranın içinde bulunan stajyer ve öğrencileri esir almıştır. Sonra onları kurşuna dizerek idam etmiştir. Irak makamları Spyker katliamını işleyen ve Irak'ın güney doğusundaki Zikar ilinde bulunan merkezi en-Nasiriye hapishanesinde bulunan 36 suçlu hakkında 21 Ağustos 2016'da idam kararı vermiştir.

³⁸⁶ 14 Şaban 1435/13 Haziran 2014'te Kerbela'da üst dini merci temsilcisi olan Abdülmehdi el-Kebelaî'nin verdiği hutbede geçenler, <http://www.sistani.org/arabic/archive/24918/> (24.11.2019).

Görülen o ki Sistani fetva kifaiyi veren kişidir. DAESH Irak'ın bazı bölgelerini ele geçirince Sistani bu fetvayı hemen çıkarmıştır. O Irak ve bölgenin tablosunu, girift uluslararası değişimleri, ülkesel ve uluslararası dengelerin yapısını çok iyi biliyordu. Vaziyet; düşünme, analiz etme ve çıkarımda bulunmaya müsait değildi. Ülkeyi kuşatan bu tehlikeyi bertaraf etmek için hızlı bir şekilde hareket etmek gerekiyordu. DAESH Irak topraklarına saldırdığı ve Iraklıları öldürdüğü sürece savunma cihadı yani vatani ve kutsalları savunma onlara farzdır³⁸⁷.

Bu fetvadan sonra Haşdi Şabi örgütü oluşmuştur. Bu örgüt, liderliği DAESH tarafından yapılan ve bütün ülkeyi tehdit eden büyük terör saldırısına karşı koyma yükümlülüğünü taşıyan tam bir kurumun çekirdeği olarak apaçık bir şekilde gerçek meşruiyetini elde etmiştir. Fetva kifai yeni bir durum için verilmiştir. Bu yeni durum da tek kader, tek meydan okuma ve tek gelecek bilincinden hareketle tek ve ortak olan düşmana karşı toplumu toplamaktır. Fetvada yapılan çağrıya hemen cevap verme miktarı, ulusal birliği ilan etme konumundaydı. Bu çağrıya verilen cevap, şüphesiz farklı düzeylerdeki dini merciin büyük rolünün olduğunu apaçık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Haşdi Şabi güçleri Irak'ın resmi askeri sisteminin bir parçası olmuştur. Bu örgüt bilinen onlarca Şii birliklerini birleştiren bir çerçevedir. Bu birlikler de Bedir Örgütü, Seraya es-Selam (Barış Tugayı), Asaib Ehli Hak Birlikleri, et-Teyyar er-Risali, Irak Hizbullah'ı ve başkalarıydı. Bu birlikler, askeri görevi yerine getirme esnasında kanunun koruduğu herhangi bir devlet kurumu gibi kendisine yasal bir nitelik verilerek resmi bir şekilde faaliyetlerini yapmaya başlamıştır. Hükümet güçleri, bunları silahlandırma, finanse etme, militanlarının maaşlarını verme ve ölenin ailesine tazminat verme görevini üstlenmişler³⁸⁸.

Eylül 2014'te Başbakan olarak görevine başlayan Haydar el-İbadi Irak hükümeti Haşdi Şabi'yi ülkedeki silahlı güçlerin bir parçası kabul etmiştir. Ayrıca el-İbadi daha sonra bir karar çıkarmıştır. Bu karar gereği Haşdi Şabi güçleri resmi

³⁸⁷ Ziya Abbas and Hussein Abbas, "The Potential of The Strategic Recruitment of The Hashed Al-Shaabi (Popular Mobilisation) After The Islamic State of Iraq And The Levant (ISIL)", **Journal of Social Sciences (COES&RJ-JSS)**, Volume. 9, Number. 1, January 2020, s. 115.

³⁸⁸ Râid el-Hâmid, " el-Haşdü'ş-Şa'bi: el-Kuvvetü'n-Nizâmiyye el-Bedîle fî'l-İrâk", **Merkezü'l-Cezire li'd-Dirâsât**, 2015, s. 4.

olarak silahlı kuvvetlere dâhil edilmiştir. Bu da Haşdi Şabi'nin meşruiyetini teyit etmiş ve onun halk ve resmi çevrelerdeki konumun önemini kat kat artırmıştır. Her ne kadar Haşdi Şabi ilk kurulduğunda bazı meselelerde Irak hükümeti ve Haşdi Şabi komutanlığı arasında ufak tefek tartışmalar olsa da ülkenin güvenliğini, istikrarını ve varlığını hedef alan terör saldırısına karşı koymada ülkenin karşı karşıya olduğu hassas ve riskli bir dönemin olduğu çok iyi anlaşıldığı ve bilindiği için bu tartışmalara son verilmiştir³⁸⁹.

26 Kasım 2016'da Irak Temsilciler Meclisi, Haşdi Şabi Heyeti Kanunu'nu kararlaştırmıştır. Bu kanun Haşdi Şabi güçlerini, Irak silahlı güçler içinde silahlı kuvvetler komutanına-ki o da başbakandır-bağlı olan bağımsız bir askeri oluşum olarak saymıştır³⁹⁰. Bu kanunun onaylandığı parlamento oturumu esnasında Temsilciler Meclisinde bulunan toplam 328 milletvekilinden 208 kişi hazır bulunmuştur. Bunların çoğu; Ulusal İttifak ve Sadır Hareketi üyeleri ile bazı Kürdistan İttifakı üyeleri idi. Bu milletvekillerinin tümü Haşdi Şabi Heyeti Kanunu'nu onaylamıştır. Kanuna destek verenlerden bazıları bu kanunun Haşdi Şabi güçlerinin yaşam yollarını ve kanun örtüsünü güvenceye alacağını ve aynı zamanda onu hükümetlerin egemenliğine tabi kılacağını vurgulamışlar. Irak Güçleri İttifakı kitlesinin çoğu, DAESH hezimete uğradıktan sonra Savunma ve İçişleri bakanlıklarının çerçevesi dışında askeri oluşumları bırakmaya ihtiyaç duyulmadığı gerekçesiyle bu oturumu bölmüşler. Şuanda hükümetler bu kanunu uygulama yollarını koymaya çalışmaktadırlar.

İran Devrim Muhafızları, DAESH ile doğrudan çatışmaya girmek ve Haşdi Şabi birlikleri ile Irak güvenlik güçlerini desteklemesi önceden daha fazla Irak'taki varlığını genişletmiştir. Haşdi Şabi ve İran Devrim Muhafızları birçok yerde Haşdi aralarındaki güçlü ilişkilerin olduğunu ifade etmişler. İran'ın doğrudan bu katılımı, bazı Haşdi Şabi gruplarını desteklemesi ve onların içinde bazı İranlı büyük komutanların bulunması; Sünnilerin, Irak'ın bütün hükümet organlarına İran'ın

³⁸⁹ Mühannad Al Kezâr, "el-Haşdü's-Şa'bî fi'l-İrâk... Tabî'atü Alâkatihi bi'l-Hükûmeti ve'd-Darûrâti'l-Müstakbaliyye", Vekâletü Enbâ'i Burâsâ, 2016, <http://burathanews.com/arabic/reports/298436> (09.03.2020).

³⁹⁰ el-Vekâiku'l-İrâkiyye, "Hey'etü Haşdi Şabi", 40 Sayılı ve 2016 Tarihli Kanun, **el-Cerîdetü'r-Resmiyye li-Cumhûriyeti'l-İrâk**, S. 4429, 26.12.2016, ss. 3-4.

egemen olduğunu düşünmelerine yol açmıştır³⁹¹. Kuruluş zamanı bakımından Haşdi Şabi'yi şu üç kısma bölebiliriz³⁹²:

4.1.1. İslami Direniş Birlikleri Grubu

Bedir Örgütü³⁹³ dışında bu grubun birlikleri 2003'ten sonra kurulmuştur. Bu birliklerin başında Mehdi Ordusu, Asaib Ehli Hak Hareketi, Seraya Yevmi'l-mev'ûd, Nücube Hareketi, Irak Hizbullah'ı, Ebu Fadıl el-Abbas Tugayları gelmektedir. Bunlar dışında başka birlikler de vardır. Sadır Hareketi'ne bağlı olan Seraya es-Selam birliği dışındaki bu birliklerin tümü Hameney'in merciiliğini taklit ediyorlar. Aynı zamanda mali ve siyasi olarak kendilerini destekleyen İran ile yöntemsel ve partisel olarak bağlantıları vardır. Saddam Hüseyin'in rejimi devrildikten sonra bu birlikler Amerika'nın Irak'ı işgal etmesine karşı direnişe katılmışlar. Şimdilik Haşdi Şabi Heyeti'nin müdürlükleri ve kısımlarının yönetim ve komutasında bu birliklerin büyük bir payı vardır. Bu birliklerin bir kısmı Irak sınırları dışında savaşmaktadır.

4.1.2. Haşdi Şabi Birlikleri Gurubu

Bu grup 2011 yılında Amerika güçlerinin çekilmesinden sonra kurulmuştur. Daha sonra bu grubun adı Yeni Sahva olmuştur. Bu grup 23 Nisan 2014'te başbakanlıktan çıkan emir uyarınca kurulmuştur. Bu sebeple bu gruba eski başbakana nispetle Haşdü'l-Maliki deniliyordu. Bu grubun içinde, İmam Ali Tugayları, Seraya Aşure, Seyyidü'Şüheda Tugayları, Gazap Tugaylar ve başka tugaylar vardır. Bu birliklerin bir kısmı Beşşar Esad'ın tarafında Suriye yerel savaşına katılmışlar. Bu birlikler aslında 61'den fazla silahlı birliklerden oluşan askeri topluluğun toplamıdır. Bunların bir kısmı DAEŞ'in ortaya çıkmasından sonra kurulmuştur. Bu birlikler içinde milli, dini, bölgesel ve aşiretsel çeşitlilik bulunmaktadır³⁹⁴.

³⁹¹ Seth G. Jones vd., Rolling Back the Islamic State, **RAND**, Santa Monica, California, 2017, s. 83

³⁹² Arabicpost, "Fi'âtü Fesâili Hey'eyeti'l-Haşdi'l-Şabi", **Arabicpost**, 2017, <https://arabicpost.net/%d8%a7%d9%84%d8%a3%d8%ae%d8%a8%d8%a7%d8%b1/2017/08/21/%d9%81%d8%a6%d8%a7%d8%aa%d9%81%d8%b5%d8%a7%d8%a6%d9%84%d9%87%d9%8a%d8%a6%d8%a9%d8%a7%d9%84%d8%ad%d8%b4%d8%af%d8%a7%d9%84%d8%b4%d8%b9%d8%a8%d9%8a/> (17.011.2019).

³⁹³ Bu birlik, geçen asrın seksenli yıllarında kurulmuştur. O dönemde merci olan Muhammed Bakır el-Hakîm komutasında Irak'ta İslami Devrim Üst Kurulu'na bağlı bir askeri kanattı.

³⁹⁴ Muhammed el-İrâkî, "İran ve Müstakbelü'l-Milîşiyâti'l-Müsallaha fî Irâk mâ Ba'de DAEŞ", **Meccetü'd-Dirâsâti'l-İrâniyye**, Merkezü'l-Halîc li'd-Dirâsâti'l-İrâniyye, Yıl: 1, S. 3, Haziran, 2017, ss. 117-121.

4.1.3. Fetvah Kifai Gönüllüleri Grubu

Bu grup 13 Haziran 2014'te kurulmuştur. Bunlar Irak illerinden Sistani'ye bağlı ve onu taklit edenlerdir. Bu grup fetva neticesinde ortaya çıkan bir askeri inancı benimsemiştir. DAES'e karşı belirlenen hedefe hizmet etmek için manevi olarak kurulmuştur. Bu grup askeri kurumda manevi yönlendirme müdürlüklerinin denetlediği eğitim işine tabi olan inanç esasları üzerine kurulmamıştır.

Haşdi Şabi'nin bu üç Şii grubunun yanı sıra dördüncü bir grup daha bulunmaktadır. Bu grubun içinde Sünni olan Haşdi Aşairi (Savunma Güçleri) birlikleri de bulunmaktadır. Bunların tümü Bağdat'taki Haşdi Şabi'ye bağlıdır. Bunlar coğrafi konumlarına göre her ilde operasyonu yürüten komutanlıkla koordineli bir şekilde hareket etmektedirler. Uluslararası koalisyon, bu birlikleri Anbar'da silahlandırmış ve eğitmiştir. Diyala, Kerkük, Selahaddin, Ninova ve Anbar illeri ile Bağdat Kemeru'nde Sünni olan Haşdi Aşairi'nin toplam asker sayısı 25 bin, birlik sayısı ise 34'tür.

Azınlıklar grubu ve Irak oluşumları diye bilinen beşinci bir tür grup daha vardır. Örneğin Türkmeneli bölgelerine (Kerkük, Amirli, Beşir, Tazehurmatu, Tuzhurmatu, Telafer ve diğer yerler) yayılan Türkmen Haşdi bunlardan biridir. Bu grup yaklaşık olarak 5000-6000 unsurdan oluşmaktadır. Ninova vadisi bölgesinde Yezidi grubu, Mesihiler grubu, Şebek grubu ve Kakeyi grubu bulunmaktadır. Ayrıca Diyala ve Musul civarlarındaki Kürt bölgelerinde faaliyet gösteren ve Feyli Kürtleri diye bilinen küçük bir birlik bulunmaktadır. Bu grupların bir kısmı Bağdat'taki Haşdi Şabi Heyeti'yle bağlantılıdır. Bazı gruplar da IKBY'ne bağlantılıdır. Bunların az bir kesimi de doğrudan Uluslararası Koalisyon güçlerine bağlıdır³⁹⁵.

Haşdi Şabi teşkilatı 64 tugaydan oluşmaktadır. Bu tugaylar Haşdi Şabi güçleri eylemleri komutanlığının 8 odağına bölünmektedir. Haşdi Şabi Heyeti'nin toplam üye, savaşçı ve lojistik militan sayısı 164 bindir. Şii oluşuma tabi olan militan sayısı 110 bindir. Sünni oluşumun sayısı yaklaşık olarak 45 bindir. Azınlık oluşumların militanları 10 bindir. 237 Sayılı ve 2019 Tarihli divan emri Haşdi Şabi birliklerinin, partiler ve siyasi ile dini oluşumlarla bağlantısının çözülmesi için hazırlık yapmıştır.

³⁹⁵ Hassan Abbas, "The Myth and Reality of Iraq's al-Hashd al-Shaabi (Popular Mobilization Forces): A Way Forward", *Friedrich-Ebert-Stiftung (FES)*, Amman-Jordan, September 2017, s. 5.

328 Sayılı ve 2019 Tarihli Divan emrine göre Haşdi Şabi için Irak silahlı kuvvetlerdeki ortak komutanlık içinde bir koordinasyon temsilciği ve ortaklı olmuştur³⁹⁶.

Yukarıda bahsettiğimiz gibi, Haşdi Şabi birçok birlikten oluşmaktadır. Bunların dağılımı şu şekildedir: 66 tane Şii birlik, 43 tane Sünni birlik, 6 tane Hıristiyan birliği, 4 tane Yezidi birliği, 3 tane Türkmen birliği, 2 tane Şebek birliği ve 1 tane Kakeyi birliği³⁹⁷. Her ne kadar Haşdi Şabi Heyeti'nin oluşumu, Sistani'nin fetvasından sonra dini ve şer'î bir örtü elde etse ve Irak Temsilciler Meclisi'nde onun 40 Sayılı ve 2016 Tarihli Kanunu'nun konulmasından sonra hukuki bir nitelik kazansa da liderlik ve idari bakımından %80 oranında Hameney'i taklit eden velayet-i fakih (fakihin yönetim yetkisi) birlikleri tarafından ağırlıklı olarak yönetilmektedir. Taklit bakımından birliklerin dağılımları şöyledir: 70 bin militandan oluşan 44 birlik Hameney'i taklit etmektedir. 40 bin militandan oluşan 17 birlik Sistani'yi (Necef Merciliği) taklit etmektedir. Seraya es-Salam de bunların içindedir.

Haşdi Şabi içindeki ideoloji ve düşünce şu üç kısma ayrılmaktadır:

1- Er-Reşide merciliğine tabi olan ve bunu taklit edenler: Bu çizgide olanlar Arap hareketi merciliğine inanıyor. (Sadır Hareketi ve Kuvvat-ı Va'dallah).

2- Mercilik çizgisi: Bu çizgide olanlar özel üst merciliğe inanıyor. Bunlar velayet-i fakih düşüncesine inanmıyor. Bunlar Ayettullah Sistani'ye tabi olanlardır.

3- Velayet-i fakih (fakihin yönetimi yetkisi) çizgisi: Bu çizgide olanlar velayet-i fakih düşüncesine inanıyorlar. Bunların komutanlıklarının çoğu daha önce İran'daydı. Bazıları da DAEŞ ortaya çıktıktan sonra bu çizgiye geçmiştir. Bunlar Ali el-Hameney'e tabi olanlardır.

³⁹⁶ Hişâm el-Hâşimî, “el-Hilâfû'l-Velâ'î ve'l-Merci'î Dâhile'l-Haşdi's-Şâ'bî”, **Sahîfetü'l-Âlemi'l-Cedîd**, 2020,

<https://al-aalem.com/news/56138-%D8%AA%D8%AD%D9%84%D9%8A%D9%84-%D8%A7%D9%84%D8%AE%D9%84%D8%A7%D9%81%D8%A7%D9%84%D9%88%D9%84%D8%A7%D8%A6%D9%8A%D9%88%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%B1%D8%AC%D8%B9%D9%8A-%D8%AF%D8%A7%D8%AE%D9%84-%D8%A7%D9%84%D8%AD> (27.04.2020).

³⁹⁷ Minâ İlmî, “Eyyü Müstakbelin li'l-Haşdi's-Şâ'bî fi'l-İrâk”, **Dirâsâtü Merkezi'l-Melik Faysal li'l-Bühûs ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye**, Riyad, 2018, s. 12.

4.2. Türkmenlerin Haşdi Şabi İçerisindeki Silahlı Gücü ve Rolü

Haşdi Şabi, DAEŞ örgütünün tehlikesinin artması, onun başkent Bağdat ve Kerbela sınırlarına ulaşması ve Irak'ın topraklarının üçte birine egemen olduğunda gözle görülür bir başarı kaydetmesinden sonra 13 Haziran 2014'te Sistani'nin verdiği fetvanın ardında kurulmuştur. Haşdi Şabi gücü, Ayetullah Sistani'nin verdiği fetva kifai dini bir meşruiyet elde etmiştir. Ayrıca o, şer'î bir yükümlülüğü yerine getirmek için büyük bir iman inancına da sahiptir. Onun bireyleri DAEŞ'in yayılmasını engellemek ve Irak'ı çöküşten kurtarmak için gönüllü olarak mücadele etmektedirler. Haşdi Şabi ayrıca 26 Kasım 2016'da hukuki bir meşruiyet elde etmiştir.

Herkes tarafından bilinmektedir ki ABD'nin 2003'te Irak'ı işgal etmesinden sonra Irak sahasında farklı taraflara mensup çok sayıda silahlı grup ortaya çıkmıştır. Fakat tek oluşum olan Türkmenler devlet çerçevesi dışında bir silahlı güç oluşturamamışlar. Irak devleti de onların diğer oluşumları örnek alarak kendilerini herhangi bir tehditten korumak için silahlı güç kurmalarına müsaade etmemiştir. Böyle bir gücün olmaması bazı yerlerde Türkmen oluşumunun terör örgütleri için kolay bir av olmasına sebep olmuştur.

Böylece Türkmenler terör saldırılarına çok maruz kalmışlar. Bu saldırılar binlerce kişinin yaralanması ve şehit olmasına ve de farklı yol ve yöntemlerle onların kendi bölgelerinden göç etmesine yol açmıştır. Fakat Türkmenlerin silahlı güce sahip olmaması, onları kuşatan ve Irak'ta Türkmen varlığını tehdit eden baskına karşı koymakta engel etmemiştir. Türkmenler her kesten önce kendi bölgelerini DAEŞ'e karşı savunmaya başlamışlar. Türkmenler de Türkmeneli'nin bütün bölgelerinin maruz kalacağı herhangi bir saldırıdan korumak için Irak'ın diğer oluşumlarının yaptığı gibi silahlı güç oluşturmuşlar. Türkmenlerin elinde ağır silahlar olmamasına rağmen Amirli nahiyesinin halkı 86 gün dört taraftan konulan kuşatma karşısında direnmiştir. Aynı şekilde Tazehurmatu nahiyesi de DAEŞ'in saldırılarını ve bu nahiyeyi düşürerek Kerkük iline girmesini durdurmuştur³⁹⁸.

³⁹⁸ Muhammed Gökkaya, "et-Türkmân ve Devruhümü'l-Mihverî fi'l-İntisâr alâ DAEŞ", **Nahnü't-Türkmân**, 2018, <http://www.bizturkmeniz.com/ar/index.php?page=article&id=102788&w=%D9%85%D8%AD%D9%85%D8%AF%20%D9%83%D9%88%D9%83%20%D9%82%D8%A7%D9%8A%D8%A7> (14.12.2018).

Tazehurmatu, halktan toplanan bağışlarla satın alınan hafif silahlarla birçok defa DAEŞ terör örgütünün saldırılarını püskürterek Amirli ile aynı kaderi paylaşmıştı. Tazehurmatu halkı sadece kendi kentlerini savunmakla yetinmemişler. DAEŞ'in diğer mevzilerine saldırmaya da gitmişler. Onlar birçok defa Beşir köyünü DAEŞ'ten geri almak için saldırı yapmışlar. Fakat onların silahları az olduğundan ve ilk başlarda hükümet onlara destek vermediğinden bu çabalar başarılı olamamıştır.

Necef'te dini merci tarafından fetva kifainin ilan edilmesinden sonra Haşdi Şabi kurulmuştur³⁹⁹. Bunun kurulmasından sonra bir Türkmen gücü olarak Haşdi Şabi teşkilatı içinde Türkmen Haşdi gücü de yer almıştır. Bu güç, DAEŞ'e karşı savaşa ve sürekli saldırılara maruz kalan kentleri ve diğer Türkmen bölgelerini koruma görevini üstlenmiştir. Bu güç daha sonra, Türkmen bölgelerini ve Irak'ın diğer bölgelerini terör örgütünün kirinden kurtarmaya etkin bir şekilde katılmıştır. Bu bağlamda Türkmen siyasi güçleri Türkmen gençlerinin Türkmen Haşdi saflarına katılmaları için onları teşvik etmiş ve onlara destek olmuştur. Türkmen Haşdi daha sonra bütün Türkmen halkının bütün kesiminden savaşçıları barındıran bir Türkmen askeri gücüne dönüşmüştür.

Türkmen gücü Haşdi Şabi içinde kurulmuştur. Fakat ilk başlarda bu şekilde düzenli ve disiplinli değildi. Nitekim onların silahlanması ve donatılması halkın ve bazı tüccarların bağışlarıyla⁴⁰⁰. Amirli üzerindeki kuşatmanın kaldırılması ve Başbakan'ın bu nahiyeyi ziyaret etmesinden sonra resmi olarak Haşdi Şabi örgütü içinde 16. Tugay Türkmen Gücü ilan edilmiş ve Ebu Rıza Neccar Kuzey Bölge Komutanı olması teklif edilmiştir. 16. Tugay amiri olan Ebu Sair el-Beşiri 16. Alayın kurulmasının altı ay süreceğini bize söylemiştir⁴⁰¹.

Bu gün Türkmen Haşdi Şabi'nin 6000'den fazla unsuru vardır. Bunların bir kısmı savaşçı bir kısmı da üyedir. Bunlar üç alaya (16, 52 ve 53. alay) bölünmüşler.

³⁹⁹ Loveday Morris, "Shiite Cleric Sistani Backs Iraqi Government's Call For Volunteers To Fight Advancing Militants", **Washingtonpost**, Irbil- Iraq, June 13, 2014, https://www.washingtonpost.com/world/middle_east/volunteers-flock-to-defend-baghdad-as-insurgents-seize-more-iraqi-territory/2014/06/13/10d46f9c-f2c8-11e3-914c-1fbd0614e2d4_story.html (23.11.2019).

⁴⁰⁰ Mahmut Hamsici, "Haşdi Şabi'deki Türkmenler", **BBC Türkçe**, Kerkük-Tazehurmatu, 2017, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41514522> (03.12.2019).

⁴⁰¹ **17 Şubat 2020'de Ebû Sâir el-Beşîrî ile Yapılan Röportaj**, Ebû Sâir'in adı Nebil İsa Asker'dir. O Türkmen Haşdi Şabi'nin 16. Alay'ın amiridir.

Her bir alay 4 ile 6 arası bölükten oluşmaktadır. Her bir bölükte yaklaşık olarak 300 unsur bulunmaktadır⁴⁰². Bu alaylar, Türkmeneli'nin farklı bölgelerinde toprakları tutan bir güç olarak farklı yerlere dağılmışlar. 16 ve 52. Türkmen Tugayları Türkmen gücü olan Haşdi Şabi'nin Kuzey Bölge Komutanlığı'nın emri altındadır. Ebu Rıza Neccar buna liderlik yapmaktadır. Havice'deki 56. Alay'ın Kuzey Bölge Komutanlığı'nda Türkmen güçlerinin yanı sıra Kerkük'ün güneyindeki Sünni Araplar da bulunmaktadır. Bu alayın sorumluluğu güneyde Hamreyn dağından kuzeyde Kerkük ilinin derin bölgesi sayılsan Altınköprü nahiyesine kadardır. Ayrıca federal hükümet yönetimi ile IKBY'ni birbirinden ayıran hat da onun sorumluluğundadır.

16. Alay Kerkük'ün güney batısında faaliyet göstermektedir. Onun buldukları bölgelerin isimlerini alan bölükleri bulunmaktadır. Mesela bölüklerin adları şöyledir: Dakuk Bölüğü, Tazehurmatu Bölüğü, Beşir Bölüğü, Tisin Bölüğü, el-Kâim Bölüğü. Bu alayın lideri Ebû Sâri el-Beşirî'dir. 52. Alay'da Amirli Tugayı bulunmaktadır. Bu Tugay Selahaddin ili ve Amirli, Tuzhurmatu, Karatepe ve Bayat köyleri bölgelerinden sorumludur. Mehdi Taki Amirli bu alaya liderlik etmekteydi⁴⁰³. Bu gün bu alayın liderliğini Ahmed Cuma Amirli yapmaktadır. 53. Alay olan el-Hüseyin alayının sorumluluğunda olan bölgeler ise Telafer ilçesi, İyaziya ve Mahlabiye nahiyeleri, Karakoyun köyü ve ona yakın olan bazı başka bölgelerdir. Bu alaya Seyyit Muhtar el-Musevi liderlik etmekteydi⁴⁰⁴. Bu gün ise Ali Aluş (Ebu Kerrar) ona liderlik etmektedir.

Fellah Hüseyin liderliğindeki Baiji 15. Alay'ın içinde Mercilik Çağrı Bölüğü (Şehit es-Sadır Güçleri) bulunmaktadır. Bu bölüğün merkezi Kerkük ilindeki Tisin bölgesindedir. Ebu Ali Beg, buna liderlik etmektedir. Bu Alayların yanı sıra destek ve topçu bölükleri ile Lojistik Destek ve İstihbarat Dairesi bulunmaktadır. 2020'nin başında Kerkük'te Irak Türkmen Cephesi için Türkmen Şehitleri adında bir bölük

⁴⁰² Her bir grup dört alaydan, her bir alay dört bölükten oluşmaktadır. Her bir bölükte yaklaşık olarak 150 ile 300 savaşçı bulunmaktadır. Ayrıca her bir bölük birkaç seriyeden oluşmaktadır. Zira her bir seriye 60 ile 120 gönüllü savaşçı bulunmaktadır.

⁴⁰³ Mehdi Taki, Irak Temsilciler Meclisi'nin 2018 seçimlerinde Hâdî el-Âmirî liderliğindeki el-Fetih İttifakı listesinden Salahaddin ili milletvekili olmuştur.

⁴⁰⁴ Muhtar Müsevî, Irak Temsilciler Meclisi'nin 2018 seçimlerinde Hâdî el-Âmirî liderliğindeki el-Fetih İttifakı listesinden Musul ili milletvekili olmuştur.

kurulmuştur. Bu bölük Haşdi Şabi'nin Kuzey Bölge Komutanlığı'na doğrudan bağlıdır. Ayrıca Haşdi Aşairi'nin⁴⁰⁵ içinde Mahlabiye, iyaziya ve Telafer civarında sayıları 1500-1800 arasında olan beş tane Türkmen bölüğü daha bulunmaktadır.

Haşdi Şabi'deki Türkmen güçlerinin yanı sıra emekli bir hukukçu olan Tuğgeneral Turhan Abdurrahman Ağa Köprülü⁴⁰⁶ komutasında başka bir güç oluşturulmuştur. Bu güç Aşiret Güçleri adıyla Türkmen bölgelerindeki aşiretlerden oluşmuştur. Daha sonra adı Kerkük Kalkanı Gücü şeklinde değiştirilmiştir. Bazı kaynaklar bu gücün Türkiye'den destek aldığını ve onlardan bir grubun Türkiye'de askeri eğitim aldığını ifade etmiştir. Türkmen yetkililer; bu gücün saldırı gücü olarak oluşturulmadığını, herhangi bir tarafa saldırmaya çalışmadığını, bilakis onun hedefinin Kerkük'te ara sıra maruz kaldıkları saldırılara karşı Türkmen bölgelerinin güvenliğini sağlamak olduğunu dile getirmişler⁴⁰⁷. Bu güç, Kerkük'ün güneyi ve güney batısındaki Türkmen bölgelerde bulunmaktadır. Bu güç içinde şu bölükler bulunmaktadır: Yaycı Bölüğü, Türkalın Bölüğü, Kümbetler Bölüğü, Bılava Bölüğü, Tazehurmatu Bölüğü, Dakuk Bölüğü, Çardağlı Bölüğü, Leylan Bölüğü, Altunköprü Bölüğü ve Kerkük'ün içinde bir bölük.

Kerkük Kalkanı Gücü, DAESH'in Türkalın köyü tarafından Kerkük ilinin içine sızmayı hedefleyen çok sayıdaki saldırılarını engellemiştir⁴⁰⁸. Kerkük'ün etrafının kurtarılması ve Ekim 2017'de Kerkük'te kanun gücünün yerleştirilmesinden sonra bu güç Kerkük'te Ortak Harekat Komutanlığı'na katılmıştır. 2019'da bu güç Haşdi Şabi içindeki Merciiilik Çağrı 15. Bölüğe bağlanmıştır.

⁴⁰⁵ Haşdi Aşairi, bir aşiret gücüdür. Sünni gönüllü savaşçılardan oluşmaktadır. DAESH örgütünün egemenliği altına giren Sünni bölgeleri kurtarma operasyonuna katılmak için kurulmuştur. Bu gün Haşdi Şabi Heyeti'nin bir parçasıdır.

⁴⁰⁶ O, 1962'de Kerkük iline bağlı olan Altunköprü nahiyesinde doğmuştur. 2003-2015 yılları arasında Kerkük polis müdür yardımcısı ve ildeki Terörle Mücadele Birimi Müdürü olarak çalışmıştır.

⁴⁰⁷ Mustafa Sa'dûn, "Tecâzebehüm eş-Şi'atü ve's-Sünne li-Senevât... Türkmânü'l-İrâk Yüşekkilüne Kuvveten Müsellaha li-Himâyeti Menâtukihim" **Rasîf**, 22, 2017, <https://al-aalem.com/news/56138-%D8%AA%D8%AD%D9%84%D9%8A%D9%84-%D8%A7%D9%84%D8%AE%D9%84%D8%A7%D9%81%D8%A7%D9%84%D9%88%D9%84%D8%A7%D8%A6%D9%8A%D9%88%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%B1%D8%AC%D8%B9%D9%8A-%D8%AF%D8%A7%D8%AE%D9%84-%D8%A7%D9%84%D8%AD> (27.04.2020).

⁴⁰⁸ Türkalın köyünde önemli bir stratejik bölge bulunmaktadır. Zira bu köy bir yandan Havice ilçesine ve diğer yandan Tikrit iline giden yol ayrımında bulunmaktadır. Bu durum DAESH'in batı tarafından Kerkük'e girmesi için buraya baskı uygulamasına sebep olmuştur.

Askeri düzeyde gerçekleştirilen alan başarılarıyla birlikte Haşdi Şabi içindeki Türkmen gücü, DAEŞ'in daha önce işgal ettiği bölgelerde olan DAEŞ unsurlarına son vermiştir. Kısa bir bakışla bu tarihi olayın genel olarak Türkmenlere iki yönden güçlü bir etken verdiğini söyleyebiliriz. Birincisi Türkmen Haşdi gücünün kendi topraklarında gerçekleştirdiği büyük başarılar sebebiyle artık gençlerin çoğunda bu gücün saflarına katılma isteğinin çok olmasıdır. İkincisi Türkmenlerin çoğunun artık bu güce güvenmesi ve onun verdiği kurbanlarla övünmesidir.

Haşdi Şabi güçleri çok olmasına rağmen birliklerin azı köye ve şehir bölgelerinde uzun ve şiddetli çarpışmalara katılmıştır. Yani Haşdi Şabi birliklerinin etkin savaş güçleri arasında kıyas yapmak zordur. Üstün saldırı gücü, savaş tecrübesi, yeterli düzeyde yedek mühimmat bulundurma ve ağır topları, savaş tankları ve insansız hava araçlarını kullanmayı kapsamaktadır. Güçler; saldırı gücü ve keşif hamlelerine göre sınıflandırmaktadır. Güçler üç kısma ayrılmaktadır. Türkmen alayları ikinci ve üçüncü sınıflara girmektedir.

Tablo 5: Saldırı Güç Seviyelerine Göre Haşdi Şabi Güçleri⁴⁰⁹

Birinci Düzey: Üstün Saldırı Gücü	İkinci Düzey: Orta Saldırı Gücü	Üçüncü Düzey: Zayıf Saldırı Gücü
Bedir Örgütü, Alaylar: 1, 5, 9, 21, 27	Bedir Örgütü, Alaylar: 4, 10, 22, 23, 24, 110	İmam Ali Savaş Fırkası, Alay: 2
Asaib Ehli Hak, Alaylar: 41, 42, 43	Seraya es-Selâm, Alaylar: 1-7 (313. Haşdi Şabi Alayı bünyesinde)	Şehit es-Sadır Gücü, Alay: 15
Hizbullah Tugayları, Alaylar: 45, 46, 47	Ali el-Ekber Tugayı, Alay: 11	Et-Taf Tugayı Alay: 20
İmam Ali Tugayı, Alay: 40	El-Müntezar Tugayı, Alay: 7	Eş-Şebek Tugayı/Ninova Ovası Gücü, Alay: 30
Seraya es-Selâm, Hızlı Püskürtme Gücü	Allah'ın Vefakâr Taraftarları, Alay: 19	Şehit es-Sadır Gücü, Alay: 35
Et-Tufûf Tugayı, Alay: 13	Hizbullah Nüceba Hareketi, Alay: 19	Merciilik Taraftarları Tugayı, Alay: 44
Seraya Cihâd, Alay: 17	Seraya Akide Taraftarları, Alay: 28	Laliş Tugayı, Alay: 36
İmam Ordusu Tugayları, Alay: 6	Ensârü'l-Hücce Tugayları, Alay: 28	Babylon Tugayı, Alay: 50
El-Ebdâl Hareketi, Alay: 39	Birinci Şehit Sadır Gücü, Alay: 29	Selahaddin Tugayı, Alay: 50
Seyyidü'ş-Şühedâ' Tugayları, Alay: 14	Et-Teyyar Er-Risali Tugayı, Alay: 31	Amirli Tugayı, Alay: 52
*Abbas Savaş Fırkası, Seraya el-Horasani Alay: 18	Türkmen Gücü, Alay: 16	El-Hüseyn Tugayı, Alay: 53
		Havice Haşdi Şabi

⁴⁰⁹ Michael Knights, Hamdi Malik and Aymenn Jawad Al-Tamimi, **Honored, Not Contained The Future Of Iraq's Popular Mobilization Forces**, The Washington Institute For Near East Policy, United States of America, 2020, ss. 132-133.

	Seraya Aşure, Alay: 8	Tugayı, Alay: 56
	Kuvvat-ı Va'dallah, Alay: 33	Irak Ahrar Gücü, Alay: 86
		Haşd, Alay: 88 Sünni Haşdi Güçleri, Aşairi Haşdi Güçleri,

**Bunun lojistik ve eğitim gücü bulunması sebebiyle birinci derecede gruptan sayılmıştır.*

Haşdi Şabi-Türkmen Gücü'nün Kuzey Bölge Komutanı Ebu Rıza Neccar bize şunu söylemiştir: “Gerçekleştirdiğimiz başarılar sadece savaş cephesindeki savaşçıların yardımıyla olmamıştır. Bilakis halkın desteğinin de bunda çok büyük katkısı olmuştur. Türkmen toplumu bize basın desteği ve lojistik, maddi ve manevi destek vermiştir. Halk gün gün bu güce itimat etmeye başlamıştır⁴¹⁰.” Türkmen Haşdi, on yıldan fazla bir süre güvenlik doyasına ortak olmadan güvenlik dosyasının sadece bir tarafın elinde olması neticesinde daha önce devam eden güvenlik ihlalleri sebebiyle korkulu bir durum yaşarken artık Türkmeneli'nde toprakları tutan bir güç olmuştur.

Türkmen savaşçıları kuşatma altında olan Amirli nahiyesi ve Kerkük ili için birinci engel duvarı olan Tazehurmatu nahiyesinde DAESH'in saldırılarını durdurma, Tuzhurmatu civarındaki Bayat Köyleri ve Beşir kasabasını kurtarma ve kurtarılan bölgeler için gerekli korumayı sağlamayı başarısından sonra sahada askeri tecrübe kazanmıştır. Ayrıca farklı sınıflardaki eğitim kursları da onların savaş güçlerinin gelişmesinde katkıda bulunmuştur. Daha sonra bu büyük ordu Türkmen ili olan Telafer operasyonuna yönelmiştir. 31 Ağustos 2017'de Telafer'in tümüyle kurtarıldığı ilan edilmiştir⁴¹¹. Bu dönemde bu güçler birçok odakta çok sayıda savaşa katılmıştır. Bu savaşların en önde geleni, Felluce, Baiji, Ceziretü'l-Halidiyye, Samarra'nın etrafı, Beled, Azizü'l-İrâk ve Gayyara'da yapılan savaşlardır. Türkmen

⁴¹⁰ En-Neccâr, **a.g.e.**

⁴¹¹ BBC, “IS Conflict: Iraq Declares 'Liberation' Of Nineveh Province”, **BBC NEWS**, 31 August 2017, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-41111521> (19.04.2020).

güçleri Baiji'den Telafer'e kadar olan bütün köyleri kurtarmış ve Telafer'i kurtardıktan sonra Havice'yi kurtarma operasyonuna katılmışlar⁴¹².

Neccar'ın ifade ettiğine göre 2014'ten sonra Türkmen meselesi çok farklı bir boyut kazanmış ve yeni bir aşmaya geçmiştir. Zira Türkmenlerin artık kendi bölgelerini koruyan ve içinde bütün oluşumlardan bulunan askeri gücü bulunmaktadır. Güvenlik dosyasının yönetimi artık bu gücün eline geçmiş ve bundaki temel rol bunların olmuştur. Türkmen Haşdi'nin gerçekleştirdiği zafer ve başarılarından sonra bu güç, artık Türkmeneli bölgelerinin yönetimini düzenlemede temel unsur olmuştur. Türkmenler daha önce ikinci plandayken artık karar merkezinin önemli bir parçası olmuşlar.

Neccar ayrıca şunu vurgulamıştır: “Biz Telafer'den Mendeli'ye kadar bize dayatılan herhangi bir siyasi veya askeri tecavüzü kabul etmiyoruz. Çünkü biz bu bölgede en fazla kurban veren halkız. Türkmen halkı bize güvenmektedir. Bu güvenin sebebi bizim, saflarında Şii ve Sünni Türkmen savaşçıları bulunan Türkmen gücü adıyla çalışmamızdır. Zira bu durum gücümüzü ve ağırlığımızı Türkmeneli halkının güven kaynağı kılmıştır. Bağdat'taki siyasi ve askeri liderliklerin çoğu, DAEŞ'in başkent Bağdat'a doğru ilerlemesini durdurmak için örgüte karşı koymadaki rolünü desteklemiştir⁴¹³. Biz çoğu siyasi kişinin Türkmen Haşdi gücünü desteklediğini gözlemledik.

Türkmeneli parti başkanı olan Riyaz Sarıkahya şunu söylemiştir:

“Türkmen Haşdi'nin Türkmeneli bölgelerini kurtarmada temel bir rolü olmuştur. Çünkü onlar bölgenin yapısını biliyorlardı. Bu bölgelere aidiyet duygusu onların bu bölgeleri kurtarmak için daha çok çaba sarf etmelerine sebep olmuştur. Türkmen Haşdi'nin Kerkük'ün düşmemesinde büyük bir rolü olmuştur⁴¹⁴.”

⁴¹² Awajelpress, “Kıyâdiyyün fi'l-Haşd Yetevekka'ü Tahrîre'l-Havice fi 72 Sâ'at”, **Awajelpress**, 2017,

[http://awajelpress.com/%D9%82%D9%8A%D8%A7%D8%AF%D9%8A-%D9%81%D9%8A-%D8%A7%D9%84%D8%AD%D8%B4%D8%AF-%D9%8A%D8%AA%D9%88%D9%82%D8%B9-%D8%AA%D8%AD%D8%B1%D9%8A%D8%B1%D8%A7%D9%84%D8%AD%D9%88%D9%8A%D8%AC%D8%A9-%D9%81%D9%8A-72/ \(21.03.2020\).](http://awajelpress.com/%D9%82%D9%8A%D8%A7%D8%AF%D9%8A-%D9%81%D9%8A-%D8%A7%D9%84%D8%AD%D8%B4%D8%AF-%D9%8A%D8%AA%D9%88%D9%82%D8%B9-%D8%AA%D8%AD%D8%B1%D9%8A%D8%B1%D8%A7%D9%84%D8%AD%D9%88%D9%8A%D8%AC%D8%A9-%D9%81%D9%8A-72/ (21.03.2020).)

⁴¹³ En-Neccâr, **a.g.e.**

⁴¹⁴ **8 Şubat 2020'de Riyaz Sarıkahya ile Yapılan Röportaj.** Sarıkahya Türkmeneli parti başkanıdır. Daha önce parlamentoda milletvekilliği yapmıştır.

Türkmen İrade Parti Başkanı Jale Neftçi şunu söylemiştir:

“Bu gün bir askeri Türkmen gücüne dönüşen Türkmen Haşdi gücünde farklı Türkmen grupları bulunmaktadır. Bu güç Irak'ta resmi bir askeri güç olmasından dolayı ileride Türkmenleri hedef alan herhangi bir terör birimini defetmek için Irak Türkmen güvenliğinin supabıdır⁴¹⁵.”

Siyasi ve soysal şahsiyetlerle yapılan görüşmelerde onların çoğu şunu vurgulamıştır: Türkmenler Irak'ta 2003'ten sonra birkaç yıl içinde büyük kurbanlar vermişler. Zira terör doğrudan onları hedef almış ve kentleri ile mallarının zarar görmesine sebep olmuştur. Bunun yanı sıra Kerkük, Telafer, Tuzhurmatu, Dakuk, Tazehurmatu, Beşir, diğer kentler ve Türkmen bölgelerinde terör kurbanı olarak giden binlerce şehit bulunmaktadır. Bunun yanı sıra bu terör örgütüyle dövüşürken ölen Türkmen Haşdi şehitleri bulunmaktadır. Bu sebeple Türkmen Haşdi'nin mezhepsel ve bölgesel gruplara katılmaksızın Türkmenleri destekleyen bir askeri güç olarak kalmaya devam etmesi zorunludur. Bu güç, ileride Irak Türkmenlerini hedef almayı düşünen herkesi defetmek için bir etkidir.

4.3. DAEŞ'e Karşı Türkmen Kuruluşlarının Rolü

DAEŞ terör örgütünün Haziran 2014'teki saldırıları Irak Türkmenlerini çok etkilemiştir. Zira DAEŞ'in Türkmenlere saldırıları farklı düzeylerde büyük hasarlar vermiştir. Bunun temel sebebi Türkmenlerin, DAEŞ'in kendi bölgelerine doğru ilerlemelerini durdurmak için bir güç unsuruna sahip olmamalarıdır. Bilinmektedir ki askeri imkânlar; herhangi bir terör örgütünü durdurmak, ona son vermek ya da onun saldırıları karşısında kendini savunmak için birinci unsurdur. Her ne kadar 2003'ten beri Türkmen siyasetçiler, Türkmenlerin sürekli suikast ve terör eylemlerine maruz kaldıkları ve kendi bölgelerindeki varlıklarını korumak için Silahlı Kuvvetler Genel Komutanlığı ya da Savunma Bakanlığı'na bağlı bir düzenli Türkmen gücünün oluşturulmasına izin verilmesini defalarca talep etseler de Bağdat buna cevap vermemiştir. Daha doğrusu buna izin vermemiştir.

DAEŞ'in belirtilerinin ortaya çıkması ve artık herkes için bir risk haline gelmesinden sonra halk bazı Türkmen bölgelerinde kendi bölgelerini ve namuslarını

⁴¹⁵ Neftçi, a.g.e.

savunmak ve başka bölgelerde örgütün ilerleyişini durdurmak için gençleri silahlandırmak zorunda kalmıştır. Şu da bilinmeli ki Türkmenlerin kendi öz imkânlarıyla silahlanmaları ve Amirli, Çardağlı, Biravcılı ve Tazehurmatu'da DAEŞ'in önünde durmaları Irak'ta ilk adımı sayılmaktadır. Bu adım DAEŞ'in birçok projesini başarısız kılmıştır.

Türkmenlerin bir askeri gücü yoktu. Devlet yönetiminde onların gerçek bir temsilcisi de yoktu. Onlar Bağdat'ta önemli bir sayı değillerdi. İstenen düzeyde onların seslerine kulak verilmiyordu. DAEŞ ortaya çıkmadan on yıl önceden onun bazı Türkmen bölgelerini işgal etmesine kadar Türkmenlerin siyasi güçleri ve milletvekilleri; bölgede terör eylemleri, suikastlar, kaçırma, soygun, yağmalama, zorla alıkoyma durumlarının tekrar etmesine sebep olan geniş çaplı güvenlik boşluğunun olduğunu ve bunun giderilmesini defalarca istediler. Onlar merkezi hükümetten acil bir şekilde bu bölgelerine federal güçleri göndermesini talep ettiler. Bağdat ve Erbil arasındaki uyuşmazlık bölgelerindeki güvenliği sağlamaya engel olmuştur.

4.3.1. Askeri Düzeydeki Rolü

DAEŞ'in saldırıları başladığında ve Musul düştüğünde Türkmen yöneticiler tam olarak ne olduğunu bilmiyorlardı. Çünkü onlar güvenlik dosyasında yüksek konumlara sahip değillerdi ve Milli Güvenlik Meclisi'nde⁴¹⁶ temsilcileri de yoktu. Bu sebeple onların hareketleri bu büyük tehdit karşısında durmaya yeterli değildi. Türkmenler komponun tehlikesini anladıklarında Musul, Salahaddin ve Kerkük'te bazı Türkmen bölgeleri DAEŞ'in eline geçmişti. Ondan sonra DAEŞ'in ilerlemesi aniden gündem maddesi olmuştur. Irak askerleri ve Peşmerge'nin çok sayıda birlik ve grupları Türkmeneli'nin farklı yerlerinde yenilgiye uğramışlar. Artık örgütün bu bölgelerde işlediği suçlar apaçık bir hale gelmiştir.

Örgüt Kerkük'ün Beşir köyünü işgal ettikten sonra Irak Türkmen Cephesi Başkanı Erşat Salihi, yanında parti üyeleri olduğu ve silaha kuşanmış bir şekilde 16 Haziran 2014'te bir basın toplantısı gerçekleştirmiştir. Bu toplantıda DAEŞ'in

⁴¹⁶ Irak Yüksek Ulusal Güvenlik Meclisi; güvenlik, ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel yönlerin tümü ve başka yönlerde Irak devletinin güvenliğini sağlamayı hedeflemektedir. Bu meclis, sivil idareci olan Paul Bremer'in kararıyla 2004'te kurulmuştur.

ilerleyişini durdurmak için bir askeri gücün oluşturulmasını duyurmuştur⁴¹⁷. Bu açıklama, köy halkının silahlanması, kendi bölgelerini arzulayan terör örgütüne karşı direnmesinde güçlü bir teşvik olmuştur. Her ne kadar Bağdat bu gücün oluşturulmasına izin vermese ve Erbil bunu veto etse de gönüllüler kendi bölgelerini savunmaya devam etmiş ve öndeki mevzilerde yerlerini almışlar. Savaş esnasında Türkmen Cephesi üyelerinin bir kısmı şehit olmuş ve bazıları da yaralanmıştır.

Şu da bilinsin ki o dönemde Türkmenler, kendi partilerine bağlı olan özel bir gücü ve silahlı askeri kanadı olmayan tek oluşumdu. Silahlanma ve vatani savunmayla ilgili mercilik fetvası çıkınca Türkmen gücü o dönme Haşdi Şabi gücüne katılmıştır. Yoksa bu gün Türkmeneli bölgelerinin topraklarını tutan bir Türkmen gücünü göremezdik. Türkmen Vefa Hareketi, Türkmen Haşdi Gücü'nün kurucularından sayılmaktadır. Zira Vefa Hareketi liderleri aynı zamanda Türkmen Haşdi'ni yönetiyorlar. Mesela Yılmaz Neccar (Ebu Rıza Neccar), Vefa Hareketi'nde siyasi büro sorumlusuydu. Aynı zamanda Haşdi Şabi'nin Kuzey Bölge komutanıdır.

Irak Türkmen Cephesi'nin Tazehurmatu Büro Sorumlusu olan Ercüment Mali, Türkmen Haşdi'nin 16. Alay'ı içinde Tazehurmatu Şehitleri Bölüğü'nü kurmuştur. Ayrıca Türkmen Hak Partisi de 16. Alay içinde el-Hak Bölüğü'nü oluşturmuştur. Bunun yanı sıra Türkmen Cephesi Yayçı nahiyesi (Kerkük'ün 11 km batısına düşmektedir) ve ona bağlı olan Kümbetler, Türkalın, Bılava, Kızılyar ve Karatepe köylerinde Türkmen aşiretlerinin silahlanmasına ve bu bölgelerde savunma noktalarının oluşturulmasına destek vermiştir. O dönemde bu bölgelerde Irak ordu birlikleri, Peşmerge güçleri ve Haşdi Şabi yoktu. Bu bölgeler batı tarafından Kerkük için bir güvenlik kemeri olarak bilinmektedir. Bu bölgelerin yakınında petrol rafinerileri bulunmaktadır.

Türkmen partilerinin Türkmen Haşdi güçlerine çok destekleri olmuştur. Bu partiler DAEŞ'e karşı ilk engel bölgelerinde bulunan savaşçıların yanında olmak için kadrolarını bu bölgelere gönderdiler. Milletvekilleri, İl Meclisi üyeleri, parti başkanları ve sivil toplum örgütleri; savaşçıların moralini yükseltmek ve Türkmen

⁴¹⁷ Haber Türk, "İŞİD Kerkük'e dayandı", **Haber Türk**, 2014, <https://www.haberturk.com/dunya/haber/958922-isid-kerkuke-dayandi> (18.11.2019).

siyasi gücü ile Türkmen halkının bu gücü desteklediğini iletmek için devamlı bir şekilde savaş cephelerindeki ön mevzilere saha ziyaretlerinde bulunuyorlardı⁴¹⁸.

Ayrıca Kerkük'te şehit ailelerine devamlı ziyaretler ediliyor, taziyeler yapılıyor ve ölenlerin ruhlarına mevlitler veriliyordu. Yararlı savaşçılar ziyaret ediliyordu. Savaş cephesinde ağır yaralananlar tedavi için Türkiye'ye gönderilmeleri sağlanıyordu. Ayrıca partiler Türkmen güçlerine lojistik destek gönderiyordu. Savaş sahasında mücadele eden savaşçılara maddi ve manevi yardımlar yapılıyor ve çok sayıda öğün yemekleri gönderiliyordu⁴¹⁹. Türkmen Cephe Yürütme Bürosu üyesi ve Kerkük İl Meclis Başkanı olan şehit Münir Kafili, Türkiye'nin yaptığı yardımları Tazehurmatu ve Beşir halkına dağıtmaktan dönünce Kerkük'ün ortasında suikasta uğramıştır⁴²⁰. Yukarıdaki desteklerin yanı sıra Haşdi Türkmen Gücü ve onun farklı bölgelerde yaptığı operasyonlara basın desteği de verilmiştir. Türkmen Cephe milletvekillerinin 2016'da Haşdi Şabi Heyeti Kanunu'nun konulmasında etkin bir rol oynamışlar.

4.3.2. Siyasi Düzeydeki Rolü

DAEŞ terör örgütü Türkmen bölgelerine saldırdığı zaman Türkmen partileri, kuruluşları ve şahsiyetleri ellerindeki bütün imkânlarla tek bir vücut gibi Türkmen topraklarını savunmuşlardır. Türkmen kuruluşlar saflarını birleştirmiş, bildiriler yayınlamış, basın toplantısı düzenlemiş, federal hükümet ile bölgesel hükümetlere mektuplar göndermişler. Ayrıca Türkmenlerin hedef alınma tehlikesinin büyüklüğünü batı devletlerine ve uluslararası örgütlere iletmışler. Bu kuruluşlar Bağdat'taki bütün siyasi kitlelere ve her üç başkanlığa ziyaretlerde bulunmuşlar. Ayrıca Türkiye'ye farklı ziyaretlerde bulunmuşlar ve üs düzey liderliklerle

⁴¹⁸ Mektebü Re'îsi'l-Cebheti't-Türkmâniyye el-İrâkiyye en-Nâ'ib Erşed es-Sâlihî, "en-Nâ'ibân Erşed es-Sâlihî ve Niyâzî Mi'mâr Oğlu Ma'a'l-Mukâtilîne't-Türkmân 'İnde's-Sevâtiri'l-Emâmiyye fî Nahiyeti Tazehurmatu", **Erşed es-Sâlihî-Facebook Resmi Hesabı**, 2015,

<https://www.facebook.com/558014920898846/posts/956344144399253/> (05.09.2019); "Re'îsü'l-Cebheti't-Türkmâniyye en-Nâib Erşed es-Sâlihî Yezûru el-Kitâ'âtî'l-Emâmiyye li-Kâtrî'i 'Ameliyyâti Beşîr", **Nahnü't-Türkmân**, 2016,

<http://www.bizturkmeniz.com/ar/index.php?page=article&id=33772> (05.09.2019).

⁴¹⁹ Mektebü Re'îsi'l-Cebheti't-Türkmâniyye en-Nâ'ib Erşed es-Sâlihî, "Bi-Ri'âyeti Re'îsi'l-Cebheti't-Türkmâniyyeti'l-İrâkiyye en-Nâib Erşed es-Sâlihî Türkmân Kerkük Yed'ûmüne Kuvvâte'l-Haşdi's-Şa'bî et-Türkmânî ve Fırkatü'l-Abbâs el-Kitâliyye", **Nahnü't-Türkmân**, 2016,

<http://www.bizturkmeniz.com/ar/index.php?page=article&id=33792> (05.09.2019).

⁴²⁰ Toygun Atilla, "Kerkük'te Türkmen Siyasetçiye Suikast", **Hürriyet**, İstanbul, 2014,

<https://www.hurriyet.com.tr/dunya/kerkuk-te-turkmen-siyasetciye-suikast-26677555> (17.04.2020).

görüşmeler yapmışlar⁴²¹. Bu kuruluşlar; Bağdat, Kerkük ve İstanbul'da çeşitli konferans ve çalıştaylar düzenlemişler. Herkesi Türkmenlerin yanında olmaya davet etmişler.

Türkmen kuruluşları, Türkmen bölgelerini hedef alan ve bu bölgelerde Türkmen oluşumlarını tehdit eden projenin tehlikesinden bahsetmişler ve şu açıklamalarda bulunmuşlar: “Bu gün DAEŞ, Türkmenlerin milli bir coğrafyaları kalmaması için her yerde Türkmenleri hedef almaktadır. Orta Doğu’yu bölme ve yeni coğrafyalar ortaya çıkarma planları bulunmaktadır.” Bu kuruluşlar, bu bölgede Türkmen milliyetçiliğini yok etmeye çalışan planlar konusunda uyarılarda bulunmuşlar. Bu planı şöyle açıklamışlar: “Burada Türkmen varlığına son vermek isteyenler vardır. Bunlar bunu başaramayacaklardır. Çünkü Türkmen halkı varlığını devam ettirmek için imkânsız başaracaktır⁴²².”

Türkmen kuruluşları, Türkmen Haşdi Güçleri'nin silahlandırılması ve Türkmen bölgelerinin acilen kurtarılması konusunda hükümete çağrıda bulunmuşlar. Göç edenlerin dağılmaktan ve kaybolmaktan korunmasını talep etmişler. DAEŞ tek bir oluşum olan kardeşler arasında mezhepsel tıkanıklık tohumunu ekmek için bir Türkmen bölgesinden başka bir Türkmen bölgesine saldırı düzenlemiştir. DAEŞ'in bu mezhepsel projeye Türkmen halkını çekmesini engellemede bu kuruluşların önemli rolü olmuştur.

Bu bağlamda başlarında Türkmeneli partisi olmak üzere çok sayıda parti ve hareket, milli ve aşiretsel uzlaşma yapmak ve özellikle Telafer'de barışçıl bir şekilde yaşama geleceğini ve bu kentin kurtarılmasından sonra onu imar etme konusunu görüşmek için Telaferin ileri gelenleri ve Türkmen aşiretleri arasında Kerkük'te çok sayıda görüşme düzenlemişler. Telafer kurtarıldıktan sonra da Türkmeneli partisi bu kentin içinde benzer oturumlar ve görüşmeler yapmıştır.

Türkmen kuruluşlar, Türkmeneli bölgelerinin uzun süre DAEŞ'in elinde kaldığında durumun tehlikeli olacağını bilincindeydiler. Onlar, kendi bölgelerinin

⁴²¹ Sinan Uslu, “Cumhurbaşkanı Erdoğan Irak Türkmen heyetini kabul etti”, **Anadolu Ajansı**, 2016, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/cumhurbaskani-erdogan-irak-turkmen-heyetini-kabul-etti/701433> (17.04.2020).

⁴²² Abdurrahman el-Mâcidî, “Türkmânü'l-İrâk: Sellihûnâ ev Setüzevvidünâ Türkiye bi's-Silâh”, **Elaph**, 2014, <https://elaph.com/Web/News/2014/11/956342.html> (17.04.2020).

kurtarılmasında acele edilmesi için Irak hükümeti ve Uluslararası Koalisyon baskı yapılması ve DAEŞ'ten sonraki aşamada Türkmen saflarının birleştirilmesi gerektiğini biliyorlardı. Türkmenlerin birleştirilmesi de göç edenlerin iade edilmesi, bölgelerin yeniden imar edilmesi ve bu oluşumun vatandaşları arasında uzlaşma projeleri üzerinde çalışılmasıyla olur. Temmuz 2017'de Irak Türkmenleri Yüksek Koordinasyon Heyeti kurulmuştur. Bu heyette; bütün Türkmen siyasi güçlerinden parti başkanları, şimdiki ve daha önceki milletvekilleri ve bütün görüşlerden kimseler vardı. Heyet, bütün siyasi güçler ve BM Heyeti ve Bağdat'taki elçiliklerle sürekli görüşmeler yapmıştır. Ayrıca Ankara'yı ziyaret etmiş ve Cumhurbaşkanı ile diğer yetkililerle görüşmüştür⁴²³.

Türkiye devletiyle koordine olma, DAEŞ tarafından kimyasal silahlarla Tazehurmatu nahiyesinin bombalanması sonucu yaralanan aileleri gerekli tedavi için Türkiye'ye göndermede partiler önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca Türkmeneli partisinin çağrısıyla DAEŞ'in kimyasal silahlarla Tazehurmatu nahiyesini hedef alarak işlediği suçu kınamak için Kerkük'te halk gösterileri düzenlenmiştir. Gösteride, Türkmen bölgeleri özellikle Kerkük'teki Beşir köyünün hemen kurtarılmasını talep etmişler. Yurtdışında bulunan Türkmen dernekler tarafından Türkiye dâhil bir kaç devlette benzer gösteriler düzenlenmiştir.

Ömer Fuat-Üniversite öğrencisi ve aktivist:

“Türkmen partilerin siyasi duruşları DAEŞ krizi döneminde sabit değildi. Ara sıra bu duruşlar değişmekteydi. Fakat genel olarak onların duruşu halktan yanaydı. Bu partilerin Haşdi Şabi'de komutanlıkları ve alayları bulunan Şii partilerle yakınlaşmalarının, DAEŞ'in egemenliği altında bulunan bölgelerin kurtarılması ve Tuzhurmatu ile Kerkük'te kanunun egemenliğini konulmasında olumlu katkıları olmuştur. Fakat partiler, Türkmen göçmenlerin olayını ne ülke içinde ne de ülke dışında uluslararası bir mesele yapamamışlar. Bu da topraklarımızın kurtarılmasından sonra bölgelerimiz üzerinde olumsuz bir şekilde etkili olmuştur.”

⁴²³ Ferhat Demircan, “Cumhurbaşkanı Erdoğan, Irak Türkmenleri Heyetini Kabul Etti”, **Anadolu Ajansı**, 2017, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/cumhurbaskani-erdogan-irak-turkmenleri-heyetini-kabul-etti/951032> (17.05.2020).

4.3.3. İnsani Düzeydeki Rolü

28 yaşında olan ve Telafer'den göç eden bir genç:

“DAEŞ saldırılarından kaçan Türkmen aileler, zor şartlar altında hayata tutundular. Onların hedefi Kerkük'e varmaktı. Onların yolu IKBY bölgesinden geçmekteydi. Fakat Bölge Yönetimi onların kendi bölgelerinden geçmesine ilk başlarda izin vermedi. Herkes 50 dereceye varan sıcaklığın altında Erbil ve Duhok makamlarının giriş iznini onaylamasını bekledi. Giriş izni verildikten sonra Kerkük'e doğru yöneldik. Kerkük'e vardığımızda çok sıkıntılı bir durumdaydık. Aç ve susuz bir şekilde ve yanımızda hiç mal olmadan oraya vardık. Kerkük Türkmenleri Telaferli Türkmen kardeşlerine yardım elini uzattı. Zira vatandaşlar kapılarını açtılar. Yiyecek ve içecek ikram ettiler. Muhtaç olan ailelere zorunlu eşyaları ve para verdiler.”

Türkmen ailelerinin kuzey iller olan Duhok ve Erbil'e doğru göç dalgasının başlamasından sonra IKBY Parlamento üyesi ve Türkmen Cephesi Erbil Kolu Sorumlusu olan Aydın Maruf, bu aileleri kuzey bölgeye sokmak için her türlü çabayı sarf etmiştir. Daha sonra isteyenleri Kerkük'e göndermiştir. Bu aileler Kerkük'e ulaştınca bütün Türkmen partiler ve kuruluşlar acil bir şekilde hareket etmişler. Zira bu aileleri şehir girişinde, Kerkük emniyet müdür yardımcısı olan Tuğgeneral Turhan Abdurrahman Ağa, Kerkük İstihbarat Müdürü Tuğgeneral Orhan Halil ve Irak Türkmen Cephesi'nin Yürütme Heyeti üyesi Ali Mehdi tarafından karşılanmışlar. Onlara her öğün yemek, su ve meyve verilmiştir. Hatta çocukları sevindirmek için çocuklara birtakım şeyler verilmiştir.

Türkmen partiler ve kuruluşlar göç eden aileleri karşılayıp barındırmışlar. Kerkük, Tuzhurmatu ve Erbil'deki bütün parti binalarını ve merkezleri onlara tahsis etmişler. Her bir binada yaklaşık olarak 40 göçmen kalmıştır. Onlara yiyecek, içecek, giyecek ve ev gereçlerinden gerekli olan tüm gereksinimleri vermişler. Ailelerin yerleşmesinden bir süre sonra akraba olan her 4-5 aile bir ev kiralamıştır. Göçmenlerin ilk başta yerleştiği binalar gençlere kalmıştır. Bu gençlerin çoğu öğrenciydi. Üniversite öğrencilerine burs verilmiştir.

Ayrıca başka illere gitmek isteyenler için ulaşım araçları tahsis edilmiştir. Irak Türkmen Adalet Partisi, kurumuyla (Orta Doğu Yardım ve Kalkınma Kurumu) birlikte binlerce aileye insani yardımlar ve aylık maaşlar vermiştir. Partiler bütçelerini göçmenler için tahsis etmiştir. Göç eden ailelere kesintisiz bir şekilde yardım ulaştırmak için imkânı olan şahıs ve ailelerden bağışlar toplamışlar. Halen de yardımlara devam etmektedirler.

39 yaşında olan Telaferli bir göçmen:

“Türkmen partilerin maddi durumları zayıf olmasına rağmen onlar bize hizmetler ve insani yardımlar sunarak çok iyi davrandılar. Bazı parti merkezleri özellikle de Türkmeneli parti binası öğrencilerin kaldıkları merkez olmuştur. Orada kalan Telaferli öğrencilerin sayısı 100’ü geçmiştir. Kerkük halkının bu onurlu tutumunu hiçbir zaman unutmamamız gerekir. Onlar yiyeceklerini ve evlerini göçmen kardeşleriyle paylaştılar.”

Gerek Irak illerinde ve gerekse Türkiye’deki Türkmen göçmenlere yardımları ulaştırmak için Türkiye’nin kuruluş, belediye ve dernekleriyle koordine olmada Türkmen partilerin önemli bir rolü olmuştur. Ayrıca Türkiye’de faaliyet gösteren Türkmen kuruluşları da yardımları toplamak ve Irak’a göndermek için çok sayıda yardım kampanyası düzenlemiştir. Türkmen cephesinin girişimlerinden sonra Türkiye’nin kuruluşları olan AFAD ve Kızılay, Leylan (Karahasan) nahiyesinde Yahyava kampını kurmuştur. Bu nahiye Kerkük ilinin güney doğusuna düşüp ona 19 km uzaklıktadır. Bu kamp Telafer göçmenlerine tam olarak ona bağlı olan İyaziya nahiye halkından göç edenlere tahsis edilmiştir. Bu kampa 900 aile yani yaklaşık olarak 6000 kişi sığınmıştır.

Türkiye devleti ve halkı binlerce yardım tırını onlara göndermiştir. Bu yardımların içinde şunlar vardı: Gıda maddeleri, elbiseler, ev eşyası, tıbbi gereksinimler ve kırtasiye malzemeleri. Türkiye’nin gönderdiği bu yardımlar sadece Türkmen kardeşlerine dağıtılmamıştır. Hiçbir ayırım yapılmadan göç eden diğer oluşumlara da dağıtılmıştır. Bu diğer oluşumlar Türkmen ve Türkiye örgütlerinin yardımlarından çok yararlanmışlar.

4.3.4. Basın Düzeyindeki Rolü

Bilindiği gibi Türkmen kuruluşları ve partilerinde yeterli düzeyde basın araçları yoktu. Çünkü bu durum onların gücünü aşan bir finans kaynağına ihtiyaç duymaktaydı. Buna rağmen Türkmen basını; vatani, DAEŞ terör örgütünün kalıntılarından temizlemek için askeri operasyonları yayınlamada büyük bir rol oynamıştır. Bu basın araçları Türkmeneli uydu kanalı ya da Irak Türkmen Kanalı'nda günlük raporlar ve haber bülteni sunarak bunu yapmıştır. Hatta dijital medya (sosyal medya) an be an olayları ve askeri operasyonları nakletmede önemli bir rol oynamıştır. Fakat basın, ailelerin çektiği sıkıntılar ve savaş cephesinde Türkmen savaşçılarının gösterdiği kahramanlıkların yanında zayıf kalmıştır.

Irak'ta aktif olan kanal ve yayın merkezleri Türkmenlerin çektiği sıkıntıları özellikle de DAEŞ dönemindekileri yayınlamamışlar. Türkmenler de başka yayın araçlarını kullanma imkânı elde edememişler. Bunun neticesinde Türkmenler kendilerine yönelik işlenen katliamları, göçmenlerin olayını ve kaçırılan yüzlerce kadın dosyasını ne BM'de ne de yerel ve uluslararası insan hakları örgütlerinde uluslararası bir mesele haline getirebilmemişler.

Bazılarıyla yapılan görüşmelerde şu soru sorulmuştur: Yerel, Ulusal ve Uluslararası yayınların Türkmenleri desteklemede rolü var mıdır? Bu soruya genelde rolün olmadığı ya da çok az olduğu şeklinde cevaplar verilmiştir. Bunun için farklı gerekçeler zikredilmiştir. Bazıları bunun sebebinin Türkmen dosyalarını uluslararası yapan, bunları Irak ve dünya kamuoyu ile Türkiye halkına sunan ve Türkmenlere ait olan merkezi bir yayının bulunmaması olduğunu düşünmektedir.

Bazıları Türkmenlerin coğrafyalarında ileride projeleri yerine getirmek için Irak Türklerinin milli kimliğini yok etmeye yönelik programlı bir projenin bulunduğu şeklinde bunu gerekçelendirmiştir. Başkaları da bu olayı Türkmen ve Türkiye ilişkileriyle irtibatlandırmıştır. Bunlara göre Türkmenlerin Türkiye'ye bağlı olduğunu ve onun çıkarına çalıştığını düşündükleri için Türkmenlerin her şeyini gizlemeye çalışan evrensel güç merkezleri bulunmaktadır.

Ali Mehdi

Irak Türkmen Cephesi Yürütme Kurulu Üyesi:

“Biz Türkmen partileri ve kuruluşları olarak DAEŞ tehlikesi karşısında birdik. Bizim çok sayıda ortak tutumlarımız vardı. Haşdi Şabi Türkmen Güçleri ve Türkmen Aşiret Güçleri’nin bütün şekillerinden destekledik. Bizim birçok insani girişimimiz oldu. Fakat bölgelerin kurtarılmasından sonra başarılı olduğumuza inanmıyorum. Çünkü şimdiye kadar göçmenleri bölgelerimize iade etmek için tek bir projemiz yoktur⁴²⁴.”

4.4. DAEŞ Sonrası Türkmenlerin Siyasi, Ekonomik ve Sosyal Durumu

Genel olarak Irak zor ve karanlık bir aşamadan geçmiştir. Bu aşama da DAEŞ terör örgütünün Haziran 2014’te Irak topraklarının yaklaşık olarak üçte birini işgal etmesidir. Bu işgal, beraberinde cehalet, öldürme, kovma ve kentleri yıkmayı getirmiştir. Zira DAEŞ işgali esnasında Musul, Selahaddin, Diyala ve Kerkük’teki Türkmenler ve Türkmen bölgeleri büyük bir darbeye maruz kalmıştır. Bu bölgeleri yıkan çekişme ve çatışmalar neticesinde toplumsal gerginlik tırmanmış ve siyasi ile sosyal taraflar arasında güvensizlik atmosferi artmıştır.

DAEŞ’in Türkmen bölgelerini işgal etmesinin farklı etkileri olmuştur. Bu olumsuz çağrışımlar halen devam etmektedir. Bu etkileri kaldırmak için çaba sarf edilmesi gerekmektedir. Siyasal, sosyal, fikri ve kültürel çözümler yapılmadan mezhepsel hoşnutsuzluk ve toplumsal tecrit durumu öyle bırakılmamalıdır. Çünkü durumların bu şekilde devam etmesi istikrarı ve birlik içinde yaşamayı büyük bir tehlikeye maruz bırakır. Bazen bu durum tahmin edilmesi zor olan vahim sonuçlara yol açmaktadır.

4.4.1. Siyasi Durum

2003’ten sonra devlet ve oluşan Irak hükümetlerinin içinde Türkmenlerin gerçek bir temsili yoktu. DAEŞ’in onların topraklarının ele geçirmesi, onlardan bazılarını öldürmesi, kaçırmayı, zorla alması ve yakması, yüzbinlerce kişiyi yurdundan etmesi Türkmenlerin azmini kırmamıştır. Onlar kendi bölgelerinin yanı sıra birçok bölgeyi kurtarmada kahramanlık sergilemişlerdir. Siyasi ve askeri liderlerin çoğu bu mücadeleden övgüyle bahsetmiştir. Fakat bu destek onların Bağdat’taki siyasi konumlarını iyileştirmede katkıda bulunmamıştır. Hatta tersi

⁴²⁴ 17 Şubat 2020’de Ali Mehdi ile Yapılan Röportaj. Ali Mehdi, Irak Türkmen Cephesi Yürütme Heyeti üyesi ve Kerkük İl Meclisi eski üyesidir.

olmuştur. Zira gerek merkezi hükümette ve gerekse yerel hükümetlerde Türkmenlerin buldukları bazı makamlar değiştirilmiş ve bunlar başka oluşumlardan olanlara verilmiştir.

DAEŞ'ten sonra hükümetin Türkmen yararına attığı tek adım, içlerinde Kerkük ili ve Tuzhurmatu ilçesi de bulunan tartışmalı bölgelerde Merkezi Hükümetin egemenliğini yaymak, kanun otoritesini yerleştirmek ve o bölgelerden Kürt güçlerini ve güvenlik birimlerini çıkarmak için 16 Ekim 2017'de Federal güçleri göndermesidir. Artık bu bölgelerde günlük tekrar eden patlamalar, Türkmen bireyine karşı yapılan ve faili meçhul olarak kaydedilen suikastlar, kaçırmalar ve soygunlar bittikten sonra bu bölgeler artık neredeyse istikrarlı ve güvenli yerler olmuştur. Fakat değişen durum Türkmenleri gerçek anlamda kendi bölgelerinin yönetimi dışında bırakmıştır.

Türkmenler ve Araplar için güvenlik unsuru olan Federal Güçlerin gölgesi altında 12 Mayıs 2018'de yapılan ilk genel seçimde durum aynı şekilde idi. Federal güçlerin gölgesi altıdan seçimlerin yapılması bu iki oluşumun seçmenlerinin seçime büyük bir şekilde katılmalarını sağlamıştır. Fakat sonuçlar hayal kırıklığına uğratmıştır. Zira seçmenlerin oylarıyla çok oynandığı ve oylarda hile yapıldığı ortaya çıkmıştır. Türkmen kalabalıklar sokaklara çıkmış ve gösterilere devam etmişler. Daha sonra 28 gün boyunca bir oturma eylemi yapmışlar. Fakat siyasi yönetim, ilan edilen sonuçların geçerli kabul edilmesinde ısrar etmiştir. İşte bu durum Irak Temsilciler Meclisi'nde Türkmen temsil oranının gerilemesine sebep olmuştur⁴²⁵. Hükümeti temsil etmede de Türkmenler kandırılmıştır. Zira DAEŞ krizinden sonra oluşturulan hükümet/hükümetlerdeki herhangi bir bakanlık onlara verilmemiştir.

Türkmen askeri yönde çok ilerleme kaydedilmiştir. Biliniyor ki Irak'ta siyasi işlem bu yönle sıkı bir şekilde bağlantılıdır. Zira Türkmen gücü, Türkmen bölgelerini kurtarmada önemli bir rol oynadıktan sonra bu bölgeler üzerinde egemenliğini yaymıştır. Türkmen siyasi partilerin önlerine konulan bu fırsatı değerlendirmeleri ve

⁴²⁵ Fevzi Türker, "et-Türkmân ve Netâ'icü İntihâbâti 12 Mayıs 2018, **Savtü'l-İrâk**, 2018, <https://www.sotaliraq.com/2018/05/25/%D8%A7%D9%84%D8%AA%D8%B1%D9%83%D9%85%D8%A7%D9%86-%D9%88%D9%86%D8%AA%D8%A7%D8%A6%D8%AC-%D8%A7%D9%86%D8%AA%D8%AE%D8%A7%D8%A8%D8%A7%D8%AA-12-%D9%85%D8%A7%D9%8A%D8%B3-2018/> (14.05.2020).

bunu Bağdat ile yerel yönetimlerde siyasi hakları elde etmede bir baskı kartı olarak kullanmaları gerekirdi. Ancak onların bütün siyasi güçleri bir proje altına koyma güçlerinin olmaması; DAEŞ'in yenilmesinden sonra ortaya çıkan ülkenin yeni siyasi haritasında Bağdat'ın, Türkmenlere gerçek rolü vermeyi görmezden gelmesine sebep olmuştur.

Türkmenlerin Irak'taki siyasi durumu siyasi söylemin bir olmaması şeklinde devam etmiştir. Ayrıca Türkmen milletinin ellerinden alınan haklarını iade etme, Türkmeneli coğrafyasında Türkmen milli kimliğini koruma, ciddi ve takım halinde çalışarak göç edenleri tekrar oraya iade etme ve güven ile istikrarı sağlamaya çalışan siyasi güç ve yönelimlerin tümünü kapsayan Türkmen Karar Merkezi'ni oluşturma sistemi bulunmamaktadır. 2017 yılına yani askeri operasyonların sona erdiği ve bütün bölgelerin DAEŞ'ten kurtarıldığı döneme bakıldığında Irak Türkmenleri Yüksek Koordinasyon Heyeti'nin bu boşluğu etkin bir şekilde doldurduğunu görmekteyiz. Fakat 2018 seçimleri dağılmayı ve ayrılıkları beraberinde getirmiştir. Bu seçim yeniden Türkmen siyasi güçleri arasında geniş mesafeler koymuştur.

4.4.2. Ekonomik Durum

Doğal olarak ekonomi savaştan çok etkilenmektedir. DAEŞ'in işgal ettiği Türkmen bölgelerinin çoğunda halkın ekonomisi tarıma dayalıydı. Tarım bu bölgelerin temel kaynağıdır. Savaştan dolayı halk tarım bölgelerini terk etmiş ve günlük az bir ücretle çalışmaya başlamıştır. Dolayısıyla onlar rızıklarının temel kaynağını kaybetmiş ve toplumun temeli olan ailenin ekonomik durumu çökmüştür. Arazilerin fiyatlarının %50 düşmesi de yaşam düzeyi üzerinde büyük etkisi olmuştur. Böylece Türkmenlerin ekonomik durumu çökmüştü.

DAEŞ'in kendi egemenliği altına aldığı Türkmen bölgelerini yağmalaması, yıkması, alt yapısını bozması, fabrikaları tahrip etmesi ve su kuyularını kapatması yaşam durumunu kaos durumuna çevirmiştir. Halen de bazı bölgelerde henüz patlamamış mayın ve patlayıcılar bulunmaktadır. Bunlar ara sıra çiftçiler üzerine patlamaktadır. Vatandaşların can güvenliğinin korunması için resmi kurumların bu patlayıcıları temizlemesi gerekir. Tarım üretimi %40 oranında düşmüştür. Çünkü birçok tarım bölgesi DAEŞ'in egemenliği altına girmiştir. Hayvansal üretim de çok zarar görmüştür. Zira bu bölgelerde koyun ve keçilerin %80'i, ineklerin %50'si ve

kümes hayvanlarının %90'ı yok olmuştur. Bunlar DAEŞ ile yapılan çatışma esnasında yok olmuştur⁴²⁶.

Savaş sonucunda özel ekonomi sektörünün büyük oranda yıkıldığını görmekteyiz. İşler durmuş ve ticaret yerleri kapatılmıştır. Türkmen ailelerin ekonomik durumu son derece zor duruma girmiştir. Bu bölgelerdeki ana gelir kaynağı artık kamu sektörü, güvenlik ve askeri birimlere katılma olmuştur. Bunun yanı sıra devlet memurluğunun çoğu insan için bitmiştir. Hükümet de memurlara yaptıkları görevlerin tazminatını vermemiştir. Bundan daha kötüsü de görev basamaklarında adil bir şekilde denge sağlanmamıştır. Bunun üzerinde Türkmen ekonomisi kötüleşmiştir. Fakirlik, yoksulluk ve Irak dışına göç, Türkmen toplumunun bir olgusu haline gelmiştir.

4.4.3. Sosyal Durum

DAEŞ örgütünün geride bıraktığı en kötü şey Türkmen insanı üzerindeki kötü etkisidir. İşgal edilen bölgelerdeki bütün aileler örgütün suçları ve çirkin eylemlerinden etkilenmiştir. Halk; ölüme, yıkıma, ateş edilen silahların seslerine, göçe ve aileyi kaybetmeye tanıklık etmiştir. Örgüt şehit ve yararlılardan çok sayıda kurbanı geride bırakmıştır. Bunun yanı sıra çok sayıda ailelerden kaybolanlar, kaçırılanlar ve zorla alı konulanlar olmuştur. Halen de hiç kimse bunların akıbetlerini bilmiyor.

Bunların yanı sıra göç eden ailelerin gönüllerine yerleşmiş olumsuz etkiler bulunmaktadır. Ayrıca yeni göç hayatının şartları başlı başına amansız psikolojik sorunlar doğurmaktadır. Bu durum Türkmenlerin sosyal olarak zarar görmelerine yol açmıştır. İntihar durumları ve sosyal çözülme artmıştır. Dolayısıyla acil bir şekilde psikoterapi birimleri kurulmalıdır. Psikolojik hastalık gelişmeden önce bu birimlerin hemen bu durumları takip etme görevini yapması gerekmektedir. Bu eylemlerden kaynaklanan psikolojik etkiden kurtulmak için bazen yıllara ihtiyaç duyulmaktadır. Toplumsal ve psikolojik rehabilitasyon toplumun karşı karşıya olduğu en büyük sorunlardan biri sayılmaktadır.

⁴²⁶ USAID, et al., "The Impact of ISIS on Iraq's Agricultural Sector", **Regional Food Security Analysis Network**, December 2016, ss. 7-9.

Kurtarılan bölgelerin yeniden imar edilmesi için sadece altyapıyı yapmak, elektrik ve su gibi hizmetleri sunmak ve daireler, hastaneler, okullar ve diğer hizmet kurumlarını yapmak yeterli değildir. Her şeyden önce umut ve DAEŞ öncesi doğal hayata dönebilme ruhunu yayarak ve yıkılan yerleri yeniden inşa etme gücüyle vatandaşları rahatlatarak vatandaşların rehabilite edilmesi gerekmektedir. Fakat Irak devleti ve kurumlarının rolü hayati alanların tümünü kapsayan bir strateji koymada birinci etken olarak kalmaya devam etmektedir. Bu iş sivil toplum örgütlerinin rolünü aktifleştirmek ve onlarla dayanışma içinde olmakla olur. Sivil toplum örgütleri, insanların dertleriyle yakından ilgilenme, maddi ve manevi yardımları onlara sunma ve özellikle psikolojik yönde yardımcı olmaya güç yetirebilmektedirler. Ayrıca insani uluslararası örgütlerin de bunu yapmaya gücü vardır⁴²⁷.

DAEŞ saldırılarından sonra Türkmen toplumunun bağlarının çözülmesi artık apaçık bir hale gelmiştir. Zira bu örgütün tek oluşumun bireyleri arasına ektiği nefret toplumun mezhepsel esasa göre bölünmesine yol açmıştır. Bir mezhebe ait düşünceye bağlılık tek olan toplumun bireyleri üzerinde baskın olmuştur. Ayrıca toplum; bölge, aşiret ve aile sınıfları ve bağlılıkları esasına göre çözülmüştür. Bunun sebebi ise her bir tarafın ölüm ve kaybolmaktan kendilerini kurtarmak için her şekilde güvenli bir alana seçmesidir. Yani sözün özü şudur: “Kim olursan ol, fakat bana güven ver.” Birçok çatışma ve nefret bu duruma sebep olmuştur.

Sosyal uzlaşma yani sosyal sınıfların arasını düzeltmek gerekir. Bu uzlaşma; sosyal kaynaşmayı yeniden sağlama ve kurtarılan bölgelerin halkları ile diğer sosyal aidiyetlerin bireyleri arasında güven köprülerini kurmanın mekânizması sayılmaktadır. Ayrıca federal hükümetin halkın durumunu düzeltme, yıkılan kentleri hemen yeniden imar etme, şimdiye kadar göç eden aileleri yurtlarına iade etme isteğine olan güvenin desteklenmesi gerekir. Türkmenlerin yıkılan bölgelerini yeniden inşa etme, oturmaya hazır hale getirme ve hizmetler sunma işlerine katılacak olan gönüllü kimseleri bir araya getiren örgütlerin kurulması ya da uzman ekiplerin oluşturulmasına önem verilmelidir. Mezhepsel ve bölgesel düşüncelerin ortadan

⁴²⁷ Nâdiyetü Fadîl Abbas Fadîl, “et-Te’hîlû’l-Müctema’î li’l-Menâtki’l-Müharrara fi’l-Irak, mâ Ba’de DAEŞ”, **Şebketü’n-Nebe’**, 2017, <https://amp.annabaa.org/arabic/studies/13675> (12.05.2020).

kaldırılması ve devlet ile kanunun çerçevesi dışındaki hareketlerin araştırılması gerekir. Bütün Türkmeneli bölgelerinde Türkmen kimliğini koruma projesi çerçevesinde kardeşlik, barış ve kaynaşma ruhunun desteklenmesi gerekir.

4.5. DAEŞ Sonrası Türkmen Bölgelerinin İmarı ve Göçmenlerin Geri Dönüşü

Bölgeleri imar etmek ve göçmenleri geri getirmek birinci derecede devletin ve yetkililerin işidir. Fakat şimdiye kadar bu bağlamda devletin herhangi bir projesi yoktur. Türkmen partileri güçleri nispetinde göçmenleri geri getirmeye çalışmışlar. Fakat bu zor bir iştir. Zira göçmen dosyası devletin iradesi ve yeteneğine ihtiyaç duymaktadır. Bazı göçmenler bize şunu söylediler: Kendi bölgelerimize dönmememizin sebebi yıkılan evlerimizi yapmak için yeterli paramızın olmamasıdır. Devlet de istenen miktarda destek vermiyor. Hükümet evlerine dönen ailelere sadece 1,5 milyon Irak dinarı (1200 dolar) vermektedir. Bu para savaş sonucu yıkılan evin enkazını kaldırmaya bile yetmiyor.

Türkmen bölgelerinde elektrik, su, alt yapı, okul ve hastane gibi hizmetler yoktur. Göçmen ailelerin evleri büyük zararlar görmüştür. Bazı ailelerin evleri %100 zarar görmüştür. Yani kurtarma operasyonlarının yanı sıra DAEŞ çetelerinin birçok binayı patlatması neticesinde göçmenlerin evleri tümüyle yıkılmıştır. Bir yandan bu ailelerin maddi durumlarının çok kötü olması ve evlerini yeniden yapma imkânlarının olmaması, diğer bir taraftan Merkezi Hükümet'in zarar gören bu ailelere tazminat vermemesi bu ailelerin kendi yurtlarında dönmemesinin sebepleridir⁴²⁸.

52 yaşında olan bir Telaferli göçmen şunu söylemiştir:

“Hepimiz evlerimize dönmeyi ve orada kalmayı istiyoruz. Fakat evlerimizin çoğu savaş esnasında yıkıldı. İyaziya nahiyesinde 18-20 bin arası kişi yaşıyorduk. Yaşlılar, engelliler ve fakirler dışında hepimiz oradan çıktık. 700'den fazla ev yıkıldı. Halen de enkazın altında cesetler vardır. Evlerine dönenlerin çoğu devlet dairelerinde memur ve güvenlik birimleri personelidir. Bazılarının evi çok

⁴²⁸ el-Mufavvadiyyetü'l-'Ulyâ li-Hukûki'l-İnsân fi'l-Irak, “Takrîrün ‘ani'l-Evdâ‘i'l-İnsâniyye li'n-Nâzihîn fi'l-Irak”, el-Mufavvadiyyetü'l-'Ulyâ li-Hukûki'l-İnsân fi'l-Irak, Bağdat, 2018, s. 64

etkilenmemiştir. Hükümetin bu konudaki rolü çok zayıftır. Bütün destek insani örgütler tarafından verilmektedir⁴²⁹.

Özel hizmet binaları, fabrikalar ve sivil evler DAEŞ'in saldırılarından kurtulamamıştır. Özellikle devlet memurları, güvenlik güçleri personeli ve siyasilerin boşalttıkları evler saldırılara maruz kalmıştır. Biliniyor ki Türkmen köyler verimli tarım arazilerine sahip olduğu için zengin yerlerdir. Her bir evde yüzlerce hayvan, ağır ve hafif tarım araçları ve özel mülkler bulunmaktadır.

Türkmen bölgelerinde onlarca hayati yapı, binlerce hektar tarım arazisi, kümesler ve fabrikalar tahrip edilmiştir. Ayrıca onlarca artezyen su kuyusu kapatılmıştır. Yüzlerce tarım traktörü çalınmış ve imha edilmiştir. Binlerce koyun ve inek çalınmıştır. Onların mahsulleri itlaf edilmiş ve tarıma elverişsiz hale getirilmiştir. Ayrıca Diyala iline bağlı olan Türkmen nahiyesi Kızlarbat vatandaşlarının tarım mahsullerine vergi konulmuştur.

DAEŞ tarafından mal ve mülklerin tümü çalıandıktan sonra ev ve yapıların çoğu yakılmış ve patlatılmıştır. Bölgedeki bombardıman ve patlamalar sebebiyle çok sayıda yapı zarar görmüştür. Yerel örgütler ve bölge halkının ifade ettiklerine göre;

Telafer'de yüzlerce ticarethane ve yapıyla birlikte 3000 ev, İyaziya nahiyesinde 700 ev, Reşidiye nahiyesinde 7988 evden 379 ev, Mahlabiye nahiyesinde 2000 evden 200 ev, Yukarı Şerihan köyünde 450 evden 25 ev, Aşağı Şerihan köyünde 300 evden 28 ev, Karakoyun köyünde 2500 evden 148 ev, Yengice nahiyesinde 2500 evden 2200 ev, Bastamlı köyünde 1500 evden 1300 ev, Abud köyünde 300 evden 250 ev, Biravcılı köyünde 76 ev, Karanaz köyünde 118 ev, Çardağlı köyünde 100 ev, Beşir köyünde 1200 evden 600 ev yakılıp yıkılmıştır⁴³⁰.

47 yaşında ve 5 çocuğu olan göçmen Ammar Selim şunu söylemiştir:

“DAEŞ, egemenliği altına giren bölgelerden çıkan ailelere ulaşip onlara dönmelerini söylüyordu. Bu aileler dönmeyi kabul etmediklerinde DAEŞ onların evlerini yıkıyor, içindekilere ele koyuyor ve bazı evleri de yakıyordu. Bölgemize dönmememizin temel sebebi budur. Bizim hiç güvenlik sorunumuz yoktur. Dönmemizi

⁴²⁹ Mart 2020'de ismini açıklamak istemeyen bir göçmen ile yapılan röportaj.

⁴³⁰ Bu bilgiler bölgenin yerel yetkilileri, muhtarları ve ileri gelenleriyle yapılan görüşmelerden elde edilmiştir.

engelleyen tek sebep evlerimizin yıkılması ve bizim onları imar etmeye gücümüzün olmamasıdır⁴³¹.”

Kurtarılan Türkmen bölgeleri halen en basit yaşam gereksinimlerine ihtiyaç duymaktadır. Bu gereksinimler; eğitim, sağlık, elektrik, su ve kanalizasyondur. Bazı bölgelerde halen enkaz kaldırılmamıştır. Bazı bölgelerin etraflarında halen de mayın ve patlayıcı maddeler bulunmaktadır. Ara sıra mayınların çiftçilerde patladığı haberleri gelmektedir. Bazı başka bölgelerde DAEŞ'in bozduğu ağları yeniden yapmak için para ödeneği olmadığı ve kurtarılan bölgelerin milletvekillerinin çoğuna göre hükümet bu dosyayı çözmek için ciddi davranmadığından dolayı farklı sorunlar bulunmaktadır.

Kurtarılan bölgelerdeki okulların çoğu halen kapalı olup öğrenciler eğitime devam etmemektedir. Bazıları okulları geçici olarak başka daireler dönüştürüp kullanmaktadır. Bu da eğitimin karışık bir hal almasına yol açmaktadır. Ayrıca DAEŞ, Telafer Üniversitesi Rektörlüğü'nü ve üç fakülte binasını bombalamıştır. Yönetim ve Teknoloji Enstitüsü yıkıldığı için halen kapalıdır. Ayrıca öğretmenler geri dönmeyi reddettikleri ya da daha güvenli gördükleri başka yerlere taşındıkları için okulların eğitim kadrolarında ciddi bir eksiklik bulunmaktadır.

Telafer; 2003'ten itibaren terör örgütlerinin sebep olduğu bir sürü milli, insani ve ekonomik hasarların meydana gelmesi ve en son olarak DAEŞ'in işgaline uğraması, Türkmenleri öldürmesi ve göç ettirmesine rağmen bu ilçenin nüfusunda gözle görülür bir artış bulunmaktadır. 150 bin Telaferli göçmen kente geri dönmediği halde kent merkezi, sokaklardaki izdiham ve önemli kurumların işlemlerine yetiştiremediği kadar çok olmasından sıkıntı çekmektedir. Yani Telafer'in şimdiki idari sınırları bütün halkı kapsayamıyor ve onlara dar geliyor. 2014'ten 2020'ye kadar bu ilçenin nüfusu arttığından dolayı onun acilen bağımsız bir il olması gerekmektedir.

İyaziya göçmenlerinden olan ve Kerkük-Yahyava kampında kalan 18 yaşındaki Abdülkadir şunu söylemiştir:

⁴³¹ **11 Mart 2020'de Ammar Selim Muhammed ile Yapılan Röportaj.** Ammar Selim 48 yaşındadır. Onun 5 tane çocuğu vardır. Telafer-İyaziya'dan göç etmiştir. Kerkük'teki kampta kalmaktadır.

“Hepimiz bölgelerimize dönmek istiyoruz. Fakat nereye döneceğiz? Bütün evlerimiz yerle bir edildi. Evimizden başka hiçbir şeyimiz yoktu. Artık evimiz bir enkazdan ibarettir. Bizim onu tekrar inşa etme imkânımız da yoktur. Evimizi yapıp içinde oturmamız için hükümet bize tazminat da vermedi. Biz sokaklarımızı ve DAEŞ’ten önceki hayatımızı özledik.”

Göçmenlerin kendi bölgelerine dönmeleri için onları bilinçlendirmeye ilgili olarak sivil toplum örgütleri ve yayın araçlarının çabaları azdır. Örgütlerin, göç ettikleri yerlerdeki göçmenlere yardım etmekten daha çok bu yöne önem vermeleri gerekir. Çünkü göçmenleri yurtlarına dönmeye teşvik etmek ve bunu gerçekleştirmek onların göç ettikleri yerlerin şartları ne olursa olsun dışarda kalmalarından daha iyidir. Hatta gerektiği takdirde örgüt kadrolarının; ailelerin sıkıntılarını, dönmekten korkmalarının sebeplerini ve bu bölgelerde elde ettikleri ve kaybetmek istemedikleri imkânları dinlemek için bu ailelerin evlerine ziyaretlerde bulunmaları gerekir. Böylece ikna edici sonuca ulaşılmış olur.

36 yaşında ve Bayat Köylerili olan bir göçmen şunu söylemiştir:

“Tuzhurmatu’ya bağlı olan Bayat Köyleri bölgesindeki nüfus sayısı 35 bindir. Bu bölge 9 Haziran 2014’te DAEŞ’in eline geçti. 27 Ağustos 2014’te ondan kurtarıldı. Fakat bu güne kadar aileler geri dönmedi. Sadece Yengice nahiyesinde 200 ev geri dönmüş. Diğer köyler boş ve terk edilmiş bir şekilde kaldı. Hiçbir aile oralara dönmedi. Bizim bölgemiz bu haliyle yaşanacak bir yer değildir. Bütün evler ve yapılar yıkıldı. Aynı şekilde okullarda yıkıldı. Elektrik direkleri ve trafolar dahi şu anda yoktur. Su kuyuları kapatıldı. Bu kuyuların içine petrol bile konulmuş⁴³².”

Partiler ve siyasi şahsiyeler Türkmenlerin asıl coğrafyalarındaki gelecekle ilgili güvence altına almak için çabalar sarf etmişler. Bu bağlamda 17 Mayıs 2017’de Irak Temsilciler Meclisi Başkanı gözetiminde ve BM’nin Irak’taki heyetiyle birlikte Bağdat’ta bir genel ve kapsayıcı konferans yapılmıştır. Bu konferansta genel olarak Türkmenlerin sorunları ve bunlara çözüm bulma yolları tartışılmıştır. Görüşülen konuların başında; Kerkük, Telafer ve Tuzhurmatu kentleri, Türkmen göçmenler, yıkılan Türkmen bölgelerinin imar edilmesi ve Irak Türkmen hedeflerini

⁴³² Mart 2020’de Bayat Köyleri ve 36 Yaşında Olan Bir Göçmen İle Yapılan Röportaj.

gerçekleştirmek için Türkmen siyasi söylemin birleştirilerek tek bir tutum üzerinde ittifak edilmesi konuları gelmektedir⁴³³.

Irak topraklarının tümü DAESH'ten kurtarılmak üzereyken Türkmen yöneticilerin göçmenleri geri getirme ve bölgeleri imar etme adımları artmıştır. Bunlardan önce Türkmen aşiretleri arasında uzlaşma projesi üzerine çalışılmıştır. Türkmenlerin çabaları temel olarak bazı Irak komutanlıkları tarafından desteklenmiştir. Onlara destek verenlerden biri BM Genel Sekreteri Temsilcisi Ján Kubiš'tir⁴³⁴. Ayrıca Türkiye de onlara destek vermiş ve bu konuda çabalar sarf etmiştir. Fakat bölgeler tümüyle kurtarıldıktan sonra bu dosya bir nevi soğumuş ya da bazı siyasi iradeler tarafından engellenmiştir.

Musul'daki Telafer ve Selahaddin'deki Tuzhurmatu kazalarının yeni iller yapılması gerekir. Çünkü bunların il olması, ekonomi ve yatırım hareketine ve egemenlik dosyasına egemen olmaya katkıda bulunacaktır. Zira bu iller o bölgenin halkının elinde olacaktır. Ayrıca ticari duruma katkısı da olacaktır. İleride bu, iş fırsatının oluşması ve fakirlik oranının azalmasına yardımcı olacaktır. Tüm bunlar ailelerin bu iki kente dönmeleri için bir etken olacaktır. Telafer, Musul'dan bağımsız bir il olursa Türkiye sınırındaki Ovaköy sınır kapısının açılması kolaylaşacaktır. Bu da özel olarak bölge halkı ve genel olarak Irak için faydalı olacak ve ticari canlanmaya yol açacaktır. Bu sınır kapısının açılması, Irak'ın Telafer kazasını il yapma kararını hızlandıracaktır⁴³⁵.

Ammar Kahya Ata Hareketi Siyasi Büro üyesi:

“Hükümet Musul'daki Türkmen göçmenleri iade etme konusunda ciddiye Telafer'i Ninova'dan bağımsız bir il yapması ve aynı şekilde Tuzhurmatu'yu da ile dönüştürmesi gerekir. Böylece bu durum göçmenlerin korkmadan dönmelerini teşvik edecektir. Eğer bu iki ilçe bağımsız iller yapılırsa buralarda projeler ve yatırımlar artacaktır. Bunun da güvenlik ve siyasi istikrara yansması olacaktır. Böylece

⁴³³ Üsâme Mehdi, “Ri’âsâtü’l-İrâk Tu’linu Da’mehâ li-Hukûki’t-Türkmân Mükévvenen Esâsiyyen”, **Elaph**, Bağdat, 2017, <https://elaph.com/Web/News/2017/5/1148736.html> (11.04.2020)

⁴³⁴ es-Sûmeriyye News, “Kubiş Yebhas Ma’a Vefdin Türkmâniyy Meşrû’a’t-Tesviyye”, **es-Sûmeriyye News**, 2017, <https://www.alsumaria.tv/news/194595/> (11.04.2020)

⁴³⁵ Nur Banu Aras, “Ovaköy İçin Hazırız”, **Yeni Şafak**, 2019, <https://www.yenisafak.com/gundem/ovakoy-icin-haziriz-3499937> (15.04.2020).

mezhepsel ve etnik çatışmalar bu iki yerde son bulacaktır. Bu ise hükümetin yararına olan bir şeydir⁴³⁶. ”

Patlayıcı tuzakların bulunması ve temel yapıların eksik olması; ülke içindeki göçmenlerin dönmesi, ekonomik canlılığın meydana gelmesi ve uzun vadeli imarın gerçekleştirilmesi önünde tek engel değildir. Zira Irak'ta büyük bir etnik gerilim vardır. Halen ekonomik durum çok kötüdür. Halk şiddetle güvenliğe, ekonomi fırsatına ve görevlere ihtiyaç duymaktadır. Ayrıca halkın devlet içindeki güveninin desteklenmesi gerekir. Güvenlik birimlerinin bütün sınıfları ve halk arasında güvenin tesis edilmesi gerekir. Buna ilaveten Irak'ta kapsayıcı bir şekilde toplumsal uzlaşma çabalarına destek verilmelidir.

Göçmen ailelerin bölgelerine geri dönmeyi istememelerinin üç ana sebebi bulunmaktadır:

Ekonomik Sorunlar: DAESH, altyapı ve binalara verdiği zararın yanı sıra özel mülkleri yakıp yıkmıştır. Yurtlarına geri dönmeyen göçmen ailelerin çoğu memur olmayan ailelerdir. Günlük masraflarını karşılayabilecek ücret karşılığında çalışıyorlar. Bir kısmı da şimdiye kadar çadırlarda yaşamaktadır. Dolayısıyla geri dönmek isteseler de havaya uçurulan ve/veya ciddi zarar gören evlerinin yeniden yapım ve onarımı için yeteri miktarda maddi imkânları yoktur. Aynı zamanda geri döndüklerinde hayatlarını sürdürebilmek için bir iş imkânı bulmaları da zordur.

Çoğu aileler bunun altından tek başlarına kalkabilecek bir durumda değiller. Göç ettikleri yerlerde çalışıp biraz para biriktiren aile fertleri de bölgelerinin durumunun şu ana kadar muamma olduğunu düşünüyor ve ne kendilerini ne de ellerindeki o miktar parayı riske atmak istemiyorlar. Ayrıca devletin de şu ana kadar bu yönde bir desteğinin olmadığını da söylemek gerekir.

Hizmet Eksikliği: DAESH terör örgütü, işgal ettiği bütün bölgelerde devlet binalarını havaya uçurmuştur. Bir kısım binalar ise DAESH ile mücadele kapsamında havadan atılan bombalardan etkilenmiştir. DAESH'in yaptığı bu tahribat sadece devletin askeri ve emniyet daireleri ile sınırlı kalmamıştır. Örgüt; okulları, sağlık

⁴³⁶ **8 Şubat 2020'de Ammar Kahya ile Yapılan Röportaj.** Ammar Kahya Ata Hareketi Siyasi Büro üyesi ve Kerkük İlçe Meclisi eski üyesidir.

merkezlerini, camileri, elektrik transformator, su kanalizasyonlarını ve kütüphaneleri tahrip etmiş ve hatta yolları bile kazmıştır. Bazı kamu dairelerinin halen vatandaşların işlemlerine açık olmaması, geri dönen ailelerin yaşamlarını ciddi şekilde olumsuz etkiliyor. Bu durum geri dönmek isteyen aileler içinde bir engel oluşturuyor.

Güvenlik Korkusu: Güvenlik konusu iki şekilde ailelerin geri dönmelerine engel oluşturuyor;

DAEŞ'in kalan hücrelerinin bazı bölgelerde yaptıkları aralıklı saldırılar geri dönmeyen ailelerin korusunu attırıyor. Ayrıca bu saldırılar yüzünden bazı ailelerin tekrardan göç etmeleri de söz konusudur. Bu saldırıların yanı sıra Terör örgütü DAEŞ tarafından bırakılan mayınlar ve patlayıcılar bulunmaktadır. Bunların halen temizlememesi de göç edenlerin yurtlarına dönmesine engel olmaktadır. Henüz temizlenmeyen mayınların çoğu şehir dışındadır. Şehir içinde enkaza dönüşmüş binaların altında olanlar da vardır. Özellikle Telafer'de bu mayınların infilakı sonucu aralarında çocukların bulunduğu birkaç vatandaş hayatını kaybetmiş ve yaralananlar da olmuştur.

Terör örgütünün, planlı bir şekilde yapmış olduğu en çirkin davranışlardan biri de; Iraklılar arasında güvensizlik ve düşmanlık oluşturmaktır. Bunu her ne kadar mezhepsel ayrışmalar üzerinden yapmak istemiş olsa da, onun yaptığı bu sınırdan kalmamıştır. Zira örgüt, bir aile içerisinde bile güvensizlik ve düşmanlık ihdas etmede başarılı olmuştur.

Farklı sebeplerden dolayı DAEŞ saldırılarından kaçamayan veya bu olayların sadece birkaç gün devam edeceğini düşünüp evde beklemeyi tercih ederek örgütün hükmü altında kalan Türkmen aileler olmuştur. DAEŞ daha hüküm sürerken bazıları para karşılığında kaçakçılar yoluyla bölgeden çıkmıştır. Örgüte karşı askeri operasyon başlarken bir fırsat bularak kaçanlar da olmuştur.

Bu ailelerin arasında zorunlu veya istekli bir şekilde örgüte destek verenler bulunmaktadır. Doğrudan örgüte katılanların da olduğunu ifade etmek gerekir. Bu nedenle DAEŞ'ten dolayı mağdur olan ailelerin intikamından korunmak maksadıyla geri dönmekten çekinen aileler de var. Bunun yanında bu ailelerin bölgelerine geri

dönmelerini engelleyen bazı siyasi ve silahlı örgütlerin bulunduğunu söylemek mümkündür.

Türkmenlerin yurtlarına geri gelmelerine engel olan bu taraflar; mezhepsel olarak bundan siyasi kazanımlar elde etmekte ya da yeraltı ve yerüstü zenginliğiyle bilinen Türkmen topraklarından ciddi gelir sağlamaktadır. Bölge halkından edinilen bilgiye göre bazı bölgelerde tarım arazileri üzerinde yabancı kimseler çalışmaktadır. Bir diğer ihtimal de engel olanların başka etnikten aileleri buraya yerleştirmeyi planlamasıdır. Bu her üç ihtimalde Türkmen bölgelerinin hedef olduğu görülmektedir. Türkmen bölgelerinin Araplaştırma ve Kürtleştirilmenin yanında şimdi ise Türkmeneli'ni Türkmensizleştirme gibi bir planla karşı karşıya olduğumuzu görmekteyiz.

Göçmen Türkmenlerini geri gelmemesini bu üç sebebinin yanı sıra bir diğer sebep de onların kendi iradeleri doğrultusunda dönmek istememeleridir. Geri dönmek istemeyen ailelerin büyük kısmı Türkiye'de bulunan ailelerdir. Bu ailelerin süreç içerisinde kurmuş oldukları düzeni ve yakalamış oldukları istikrarı bozarak yeniden riske girmekten yana korkuları var. Çocuklarının okulları, kurmuş oldukları aile bağları ve ellerinde bulunan iş imkânlarını bırakıp kendilerine göre sonucu karanlık bölgelerine dönmeyi düşünmüyorlar. Irak'ın, Kerbela ve Necef illerinde aynı sebeplerden dolayı dönmek istemeyen Telaferli ailelerin de bulunduğuna işaret etmek lazım.

4.6. Türkmenlerin DAEŞ'le Mücadelesinde Türkiye'nin Rolü ve Desteği

İstikrarsızlık ve kaos, Haziran 2014'te DAEŞ'in ortaya çıkması ve bu örgütün Irak topraklarının üçte birine egemen olmasına sebep olmuştur. Ayrıca örgütün, Irak'ı korkunun yayıldığı ve savunmasız, masum sivillere karşı vahşi suçların işlendiği yer kılmasına yol açmıştır. Kaos; öldürme, kovma, göç ve mezhepsel tıkanıklığın artmasına da sebep olmuştur. Örgütün bu yaptıkları, geride ölümler, yaralılar, engelliler, kayıplar, dullar ve yetimler bırakmıştır. Böylece şiddet acı veren bir gerçek olmuştur. Irak 2003'ten beri bundan kurtulamamıştır. Kurtarılan bölgelerin çoğu yoksulluk sınırının altına girmiştir. Barbar DAEŞ saldırıları ve arzusu sebebiyle buradakiler her şeyi kaybettikten sonra en basit yaşam gereksinimlerini dahi bulamamışlar.

Komşu olan Türkiye devleti, öz kardeşi Irak'ta meydana gelen bu büyük insanlık krizine karşı eli bağlı bir şekilde kalmamıştır. Burada meydana gelen sorunlarla baş etmek için harekete geçmiştir. Türkiye, istisnasız bir şekilde ve hiçbir etnik ya da mezhepsel ya da herhangi bir bölge arasında ayırım yapmadan bütün insani kuruluşlarını bütün Iraklılara yardım etmeye yönlendirmiştir. Yardımları toplayıp Irak'a göndermek için çok sayıda yardım kampanyası yapmıştır. Doğal olarak hem Irak içinde olan hem de Türkiye'nin farklı illerine göç eden ve onların kardeşleri olan Irak Türkleri de bu yardımlardan ve insani tutumlardan kendilerine düşen payı almışlar.

Türkiye Cumhuriyeti Irak'a komşu bir ülke olduğu için onun tutumu bütün standartlarıyla onurlu bir tutum olmuştur. 2014'te DAESH teröristlerinin Türkmen kentleri ve bölgelerini ele geçirdiği, Türkmenlerin diğer kentlerine, bölgelerine, Irak'ın ortasına ve güneyine göç eden Türkmen göçmenleri meselesinin ortaya çıktığı ilk günlerden itibaren Türkiye hükümeti, hemen insani kuruluşlar aracılığıyla yüz tonlarca insani yardım taşıyan yüzlerce konvoyu farklı bölgelere göç eden ve Irak'ın birçok yerinde zorunlu yaşam malzemelerinin tümünün bulunduğu kamplarda yaşayan Türkmen göçmenlere göndermiştir. Ayrıca Türkiye kendisine sığınan binlerce Türkmen göçmeni kabul etmiştir.

Eğer komşu devlet Türkiye olmasaydı, Türkiye kapılarını açmasaydı ve insani örgütlerini sevk etmeseydi 250 binden fazla Türkmen açlık ve çölde kalma sebebiyle ölüme maruz kalacaktı. Türkmenler 10 Haziran 2014'ten sonra kendi bölgelerinden göç etmek zorunda kaldıklarında aynı zamanda DAESH örgütünün zulmünden kaçan Türkmen göçmen ailelerinden çok sayıda kişiyi kendi topraklarında kabul etmiştir⁴³⁷.

Ali Mehdi Irak Türkmen Cephesi Yürütme Kurulu üyesi:

“Türkiye genel olarak 2003'ün başlarından itibaren Irak'a destek vermiştir. Onun istikrarı ve kalkınmasına katkıda bulunmuş ve onu yeniden imar etmeye çalışmıştır. Fakat Bağdat'taki Merkezi Hükümet ve güneydeki yerel hükümetler kuzeydeki Bölgesel Kürt Yönetimi'nin Türkiye'ye sağladığı kolaylıkları

⁴³⁷ Mehmet Gökaya, “Nühazzir Hükümeteyi'l-Merkez ve'l-İklîm min İhmâli't-Türkmân Beyne Hatari DAESH ve İntikâmi PKK”, **Nahnü't-Türkmân**, 2015, <http://www.bizturkmeniz.com/ar/index.php?page=article&id=32579> (01.08.2015).

sağlamamışlar. Türkiye'nin kardeşlik niyeti DAESH'in krizinde de apaçıktı. Zira Kerkük ve Duhok'ta göçmenler için ilk kamp kuran Türkiye'dir. Hâlbuki o zaman devletler Irak'a girmekten korkuyorlardı⁴³⁸."

Ağustos 2014'te Türkiye kuruluşları olan TİKA ve AFAD, Irak Türkmen Cephesi ile dayanışma içinde ve koordineli bir şekilde donanımlı bir kamp kurmuştur. Yahyava kampı DAESH saldırıları sebebiyle Telafer'den tam olarak İyaziya nahiyesinden göç eden aileleri kucaklamıştır. İlk başlarda bu kampta 60 çadırın olduğu bir bölmeden oluşmaktaydı. Daha sonra 2015'te oraya gelen ailelerin sayısı 6000 bireyden oluşan 900 aileye çıkmıştır. Çadır sayısı da 312'ye ulaşmıştır. Bununla birlikte 36 karavan bulunmaktaydı. Ayrıca bir ortaöğretim, bir lise ve sağlık merkezi vardı.

Şuayb Kassap Yahyava Göçmenler Kampı Müdürü:

"Eğer bu kamp kurulmasaydı bu ailelerin tümü farkı yerlere dağılacaktı. Çünkü onların çoğu; fakir, geliri sınırlı olanlar, dullar, yetimler ve yaşlılardı. Bunlar başka yerlere göç edemeyen, ev kiralayamayan ve geçimini sağlayamayanlardı. Bu kamp bizlere ve ailelerimize barınak ve örtüdür⁴³⁹."

DAESH'in, 9 Nisan 2017'de Tazehurmatu nahiyesini kimyasal silahlar ve hardal gazıyla bombalaması sonucu bir çocuk ve 600 sivil vefat etmiştir. Türkiye acil bir şekilde yararlıları ve durumu ağır olanları kabul etmek için harekete geçmiştir. Nitekim onlarca yaralı Türkiye'deki hastanelerde tedavi görmek için Türkiye'ye nakledilmiştir. Ayrıca Türk ve Türkmen doktorlar nahiyeye halkını tedavi etmek, onların raporlarını Ankara'ya göndermek ve gerekli işlemleri yapmak için nahiyeye ziyaretlerde bulunmuşlar⁴⁴⁰.

Türkiye hükümeti ayrıca Irak hükümetiyle koordineli bir şekilde Musul'un yüksek noktalarında Başika-Debaka karargâhını inşa etmede katkıda bulunmuştur. Bu karargâh Türk komutanların emri altında Haşdi Vatani gönüllülerini eğitmek için inşa edilmiştir. Buna Haşdi Aşairi de denilmektedir. Bu askeri güç Ninova ilini

⁴³⁸ Ali Mehdi Sadık, **a.g.e.**

⁴³⁹ Şuayb Kassap, **a.g.e.**

⁴⁴⁰ AA, "DAESH'in Tazehurmatu'ya Kimyasal Saldırısı - Yaralılar Tedavi Altında", **Haberler.com**, 2016, <https://www.haberler.com/daes-in-tazehurmatu-ya-kimyasal-saldirisi-8368654-haberi/> (21.04.2020).

kurtarmaya hazırlık için oluşturulmuştur. Bu güç Telafer'den yüzlerce gönüllü Türkmen'i içinde bulundurmaktadır. Bunun amacı Türkmenlerin kendi bölgelerini kurtarmada önemli bir rolü olması ve bu bölgelerde toprakları tutan bir güç olmaları ve ileride bu saldırılara benzer herhangi bir saldırının tekrar etmemesidir⁴⁴¹. Aynı zamanda Türkiye, Kerkük civarındaki bazı aşiretlerin kendi bölgelerini korumasında bu aşiretlere destek vermiştir.

Muhammed Mehdi Bayatlı Bedir Örgütü Kuzey Bölge Komutanı:

“Türkiye devleti Türkmenleri desteklemede olumlu bir rol oynamıştır. Türkiye, İran'ın sahada olduğunu gördüğü için her ne kadar savaş cephelerine destek vermese de göçmenleri kabul etme, devamlı bir şekilde insani yardımlar gönderme ve yaralanan savaşçı ve sivilleri tedavi etme gibi diğer yönlerden destek vermiştir.”

Türkiye, Türkmenlerin Irak'ta kendi haklarına ulaşmaları için sürekli onların yanında olmuştur. Zira Başkanlık Sarayı Iraklı Türkmen siyasetçilerinin Türkiye'ye çok sayıda ziyaretlerde bulduklarına tanıklık etmiştir. En son ziyaret 29 Ekim 2017'de yapılmıştır. Zira parlamentodan Türkmen liderleri ve milli ile İslami bütün yönelimlerden parti başkanlarını içinde bulunduran Irak Türkmenleri Yüksek Koordinasyon Heyeti'nden bir grup, Türkiye'nin başkenti Ankara'yı ziyaret etmiş ve Türkiye'nin Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ile görüşmüştür.

Türkmen milletvekili olan ve ziyaret eden heyet içinde olan Casim Muhammed Cafer görüşme sebebiyle iyimser bir demeç vererek şöyle söylemiştir: “Türkmenlerin geleceğiyle ilgili olarak Erdoğan ile apaçık bir şekilde istişare ettik. Bizim siyasi geleceğimiz için Türkiye'nin desteğini gördük. Türkiye Kerkük'ü Türkmen kılma, Tuzhurmatu ve Telafer kazlarını birer vilayete dönüştürme ve Kerkük vali makamının Türkmenlere verilmesi konusunda bize destek vermektedir⁴⁴².”

⁴⁴¹ Sky News Arabia, “Mütetavvi‘üne Türkmen Yetederrebüne li-Tahrîri Ninova”, **Sky News Arabia** <https://www.youtube.com/watch?v=x-gvUAvu9O4> (03.05.2020).

⁴⁴² es-Sûmeriyye News, “Naibün Yekşifü an Tevâfuki Selâsi Düvel li-Tekûne Kerkük Türkmenîyye ve Tuz ve Telafer Mühafazatân”, **es-Sûmeriyye News**, Bağdat, 2017. <https://www.alsumaria.tv/news/220085/%D9%86%D8%A7%D8%A6%D8%A8-%D9%8A%D9%83%D8%B4%D9%81-%D8%B9%D9%86-%D8%AA%D9%88%D8%A7%D9%81%D9%82-%D8%AB%D9%84%D8%A7%D8%AB-%D8%AF%D9%88%D9%84-%D9%84%D8%AA%D9%83%D9%88%D9%86-%D9%83%D8%B1%D9%83%D9%88%D9%83->

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan da Türkmen heyetiyle görüştüğü esnada şunu söylemiştir: “Irak ordusunun çeşitli bölgelerdeki operasyonlarını destekliyoruz. Irak’ın birliğinin yanındayız. Biz ülkenin birliğini korumak için her türlü destek ve yardımı sağlamaya hazırız. Bir bileşenin diğer bileşenler üzerindeki hakimiyetini reddediyoruz. Kerkük, tarihin şahitlik ettiği bir Türkmen şehridir. Türkiye, Irak’ın yeniden inşasına katkıda bulunmaya ve Irak ekonomisini ilerletmek için her türlü desteği vermeye hazırdır⁴⁴³.”

Yılmaz Neccar Haşdi Şabi-Türkmen Gücü Kuzey Böşge Komutanı:

“Bu dönemde Türklerin tutumu birkaç aşamadan geçmiştir. İlk başlarda onların bize bakışı olumsuzdu. Biz Türkmen liderlerle Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan’ı ziyaret ettikten sonra Türkmen gençlerinin kendi bölgelerini savunmak için Haşdi Şabi saflarındaki rolleri ve gösterdikleri fedakârlıkları detaylı bir şekilde açıkladım. Bu toplantıdan sonra Türkiye’nin bize bakışı olumlu oldu. Biz bunu Türkiye basını ve gazetelerinden anladık. Son dönemlerde Türkiye’nin tutumu daha çok iyi oldu. Zira Türkiye’nin Bağdat Büyükelçisi Fatih Yıldız, Kerkük’teki Haşdi Şabi karargâhını ziyaret etti. Türkiye’nin bize destek olması gerekir. Çünkü biz de onlar gibi Türk’üz.”

Türkiye’nin Türkmenlerin Irak’taki varlığıyla ilgili hassasiyeti apaçıktır. Ankara toplantısından sonra 29 Nisan 2019’da Erbil’de başka bir toplantı yapıldı. Türkiye Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu Irak’ı ziyaret ederek Türkmen liderlerden oluşan bir heyetle görüştü. Bu görüşmede Mevlüt Çavuşoğlu kendi ülkesinin, Irak Türkmenlerinin ülkenin yönetimine katılması çağrısında bulunduğunu yenilemiştir. Çavuşoğlu bir tweet atarak şunu söylemiştir: “Türkmenler Irak’ın kuzey bölgesinde ikinci en büyük etnik gruptur. Ülke genelinde ise üçüncüdür. Onların bölge ve ülke yönetimine katılma hakları vardır⁴⁴⁴.” Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti Bağdat Büyükelçisi Fatih Yıldız’da DAEŞ dönemi başta olarak, Türkmen

%D8%AA%D8%B1%D9%83%D9%85%D8%A7%D9%86%D9%8A%D8%A9-%D9%88
(26.04.2020).

⁴⁴³ Turkpress, “Türkmânü’l-İrâk Yütâlibûne min Erdoğan Ziyâdete’l-İhtimam bi-Menâtikihim, **Turkpress**, 2017, <https://www.turkpress.co/node/60534> (19.05.2020).

⁴⁴⁴ Turkpress, “Çavuşoğlu Yelteki Mes’ûli’l-Cepheti’t-Türkmâniyye el-İrâkiyye fi Erbil”, **Turkpress**, 2019, <https://www.turkpress.co/node/60534> (19.05.2020).

meselesiyle çok yakından ilgilenmektedir. Ayrıca bu olumlu yaklaşımların fazlaşmasında kendisinin büyük katkısından kaynaklandığı da ifade edilmektedir.

Türkiye'nin içlerinde Türkmenlerin de bulunduğu Iraklılara yardım etmede oynadığı insani rolü hiç kimse görmezden gelemaz. Fakat Türkiye'nin Türkmenlerle ilgili olarak insancıl rolün ötesinde stratejik bir bakışa sahip olması gerekir. İlk başta onların canlarını koruması gerekir. İkinci sırada Türkmenlerin güvenli bir şekilde kendi bölgelerine dönmelerini sağlamak için bir rol oynaması gerekir. Dolayısıyla Türkiye'nin Türkmen köyleri, beldeleri ve bölgelerinin sadece Telafer'de değil, Musul, Selahaddin, Kerkük ve Diyala'da da silahlı çarpışma sahası olmasına izin vermemelidir. Irak Türkmenlerini canları ve kültürel kimliklerinin korunması için Türkiye'nin yumuşak güçle yetinmemesi gerekir. Bilakis gerektiği takdirde sert güç araçlarını aktifleştirmede acele etmesi gerekir⁴⁴⁵.

Hasan Turan Irak Türkmen Cephesi Başkan Yardımcısı:

“Kriz ilk başladığı andan Türkiye'nin büyük bir rolü olmuştur. Türkiye Türkmen göçmenlerini misafir etmiştir. Türkiye devleti ve halkı tarafından bunlara her türlü ihtiyaç ve yardım sunulmuştur. Ayrıca insani yardım kuruluşları özellikle AFAD, TİKA ve Kızılay tarafından binlerce yardım tırı gönderilmiştir. Belediye ve halk da ülke içinde göç eden Türkmen halka yardım göndermiştir. Bu kuruluşlar bazı kamplar kurmuş ve bazı kampları donatmıştır.

Atıf Neccar Bedir Örgütü Tuzhurmatu Büro Sorumlusu:

“Türkiye sadece DAES krizinde değil, 2003'ten beri yanımızda olmuştur. Onun Türkmenlerle büyük tutumları bulunmaktadır. Türkiye Tuzhurmatu'da bize çok yardım etmiştir. Kendi hastanelerinde birçok hastamızı tedavi etmiştir. Özellikle o dönemler kendimizi koruyacak askeri gücümüz ve yaralılarımızı tedavi edecek imkânımız yoktu. Türkiye, özel uçaklar gönderiyor, bu uçaklar Kerkük'e iniyor ve Tuzhurmatu yaralılarını naklediyordu. Amirli olaylarında kuşatma kalkınca ilçeye ulaşan ilk yardım turları Türkiye örgütleri tarafından gönderildi. Türkiye'nin desteği halen de devam etmektedir.”

⁴⁴⁵ Serhat Erkmen, “Irak Türkmenlerinin Sorunları ve Çıkış Yolları”, Analiz, **Anadolu Ajansı**, 2016, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/irak-turkmenlerinin-sorunlari-ve-cikis-yollari/672564> (19.11.2019)

Hiç kimse Türkiye'nin milli ve tarihi bağlar çerçevesinde Irak Türkmenlerine daha önce ve halen de yaptığı yardımları inkâr edemez. Ancak bu destek, Irak Türkmenlerinin kesin olarak Irak'ta Türkiye politikasının bir parçası olduğu anlamına gelmez. Irak Türkmenlerinin bağımsızlıkları vardır. Onlar Irak halkının bir parçasıdır. Onlar Irak'ta meşru haklar çerçevesinde hareket etmektedirler. Irak hükümetinin yapacağı şey; Türkmenlere önem vermesi ve Türkmenlerin devlet içinde önemli merkezlerde temsil edilmelerini sağlamasıdır. Türkmenler ülkeye ihanet etmedikleri sürece onların Irak-Türkiye arasındaki ortak köprüleri ve bağlantıları güçlendirmede, Irak'ın yapısında, ekonomisinin gelişmesinde ve onun imar edilmesinde temel bir rol oynamasında onlara itimat edilmesi gerekir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

9 Nisan 2003 tarihinde ABD öncülüğünde başlayan Irak işgalinin amacı, istibdat bir yönetim yerine demokrasi yönetimin getirilmesi, çatışmalara neden olan değil, bölgede barış ve istikrarı yayan bir devlet pozisyonunun oluşturulmasıdır. Ancak arzulanan hedeflere ulaşılmadı. Bu savaşta her ne kadar Iraklıları diktatör rejiminden kurtarmış olsalar da Irak'ın durumunda değişim sağlamadıklarını söylemek mümkündür. İşgal sonrası ortaya çıkan devlet boşluğundan kaynaklanan çok farklı sonuçlar ortaya çıkmıştır. Ülkeyi kaosa sürükleyen etkenlerin en başında bölgecilik, etnik ve mezhepsel ayrışım gelmektedir.

Devletin en üst otoritesinden en alt kademelerine kadar etnik ve mezhepsel kotalara dayılı görevler dağılmakta ve kamu memurluğuna da liyakat ve yeteneğe bakılmadan bu esasa göre atamalar yapılmaktadır. Neticede devletin bütün omurgalarına İdari ve Mali yolsuzlukların bulaştığı tablo mevcut. Petrol ihracatını 2020'de günlük 4,5 milyon varile ulaştırmayı hedefleyen Ülke, otorite eksikliği ve yolsuzluktan kaynaklanan işsizlik ve fakirliğin en yüksek olduğu bir yer haline dönüşmüştür. Bu durum toplum arasında daha fazla kutuplaşma, gruplaşma ve hatta çatışmaya neden olmuştur.

Devlet boşluğu, mekânizmaların yıpranması, toplumsal ihtilaflar ve yolsuzluğun yol açtığı işsizlik ve fakirlikten en fazla istifade ederek bu ortamlarda büyüyen Terör/izm olacaktır. Dolayısıyla bu olumsuz sebeplerin daha fazlasına sahip olan Irak'ta çok sayıda terör örgütleri yerleşmeye ve yükselmeye başlamıştır. Ülkenin her bölgesinde her kesimine karşı saldırı düzenleyen bu örgütlerin önüne geçip köklerini kurutmak, Irak'ın tek başına zor yapabileceği bir iş olarak görülmektedir. Aşırılık ve terörizmin yayılması Birleşmiş Milletler ve tüm uluslararası toplum düzeyinde araştırma uluslararası bir konu haline gelmiştir. Aşırılığın ve terörizmin bazı tezahürlerini kökten veya onların bir kısmını yok etmek için 11 Eylül olaylarından bu yana alınan kararlar yeterli değildir. Ayrıca bu iki olgu çeşitli etkilerini ortadan kaldırarak, bunların kapsamlı bir araştırmasına acil ihtiyaç vardır.

Terörizm ve aşırıılık olguları, 2011 başlarında başlayan Arap Bahar'ından sonra korkunç derecede kötüleştiğini belirtmek gerekir. Yan etkileri arasında kaosun yayılması, güvensizlik ve ulusal devletlerin prestijinin zayıflaması ve hatta Libya ve Yemen'de olduğu gibi bazı devletleri aşındırma bulunmaktadır. Ayrıca Irak ve Suriye'de olduğu gibi ayrılma ve bölünme girişimlerine de sebep olmuştur. Şiddet ve terörizm düzeyi geniş bir haritayı ve çeşitli sistemleri içerecek şekilde artış göstermiştir. Eski meşruiyetin çöküşü ve yeni meşruiyetin inşa edilip fakat sağlamlaştırılmaması, Tunus ve Mısır'da olduğu gibi her iki ülkedeki ordunun devleti ve toplumu korumada ve sivil çekişmeyi önlemede büyük rol oynamasına rağmen bazı güvenlik ihlallerine ve terör eylemlerine yol açmıştır.

Mevcut Irak krizini, ulusal ve toplumsal tüm unsurları ortadan kaldıran mezhepsel ve etnik kotalar sistemi benimsenerek veya bazı grup ve mezhepler diğerlerine karşı kullanılarak bir arada yaşamının temel unsurlarını büyük ölçüde etkileyen dış politikalarından ayırmak mümkün değildir. Irak'taki mezhep çatışmasının tohumlarını yaymada ve Irak'ı küresel terörizmle çatışmak için bir arena haline getirmede olduğu Amerika Birleşik Devletleri'nin rolü yadsınamaz. Diğer bir deyişle, radikal güçleri ve grupları Irak içine çekmek ve onlarla savaşmak niyetiyle ABD, Irak'ta demokrasiyi yaymak bahanesiyle kotalar temelinde dayalı olarak ülkedeki görevleri bölmüştür.

Irak krizinin kapsamlı çözümü, siyasi irade mücadelesinin kaynağı olan iç çözümde yatmaktadır. 2003'ten sonra kurulan Irak hükümetleri gerçek bir şekilde olmazsa da halkın tüm bileşenlerinin temsilcilerini içeriyor. Ancak siyasi partiler yeni Irak'ta demokrasinin temeli olan bir uzlaşma çözümüne ulaşmayı başaramadılar. Siyasi süreç, ilgili tarafları tatmin etmek için sorumlulukları dağıtırken siyasi uzlaşmaya ve siyasi anlaşmalara itimat ederek, kota ilkesinin benimsenmesinden bu yana büyük zorluklara tanık oldu. Bu kotalar, etnik ve mezhepsel uyumun ötesine geçen ortak siyasi eylem kurallarından yola çıkmadan bir tarafın vizyonunu diğer tarafa dayatmaya çalışan farklı siyasi irade çatışmasına yol açmıştır.

Ulusun birliği, farklı doktrin ve yönelim grupları arasındaki diyalog ve yakınlaşma, asil ve kutsal bir hedef olmalıdır. Aynı zamanda bu, sadece sınırlı

çıkarlar elde etmek için bir araç ve aşamalı bir taktik değil kalıcı bir strateji haline gelmelidir. Bu tutarlı bir yaklaşım ve kalıcı bir stratejidir. Çünkü zihin insan toplumlarında ilişkiyi organize etmek için en iyi seçeneğe yol açar. Alternatifiyse, başarısızlık ve yıkıma yol açan çatışmadır. Irak sahnesinde gerçekleşen şiddetli mezhep sorunu, birliğin gerekliliği ile diyalog, dayanışma ve yakınlaşmanın öneminin bir teyidi olarak görülmelidir. Ayrıca toplumdaki bilge ve bilinçli insanlar, halk arasındaki fitne tohumlarını kesmek ve kopuklukları birleştirmek için çabalarını yoğunlaştırarak bir motivasyon olmalıdır.

DAEŞ'in Irak'taki çıkışını ve bu kadar kısa bir süre içerisinde ilerleyişini, Irak'ın iç sorunlarından ayrı tutmak mümkün değildir. İşgalin ilk başlarında siyasi tabaka arasında rant ve kazançlar elde etmek için kullanılan etnik ve mezhepsel ayrışmalar zamanla Irak halkı içerisinde de yayılmaya başlamış ve çatışmalara sebep olmuştur. Bütün bu kargaşaların neden olduğu halk arasındaki kutuplaşmalar neticesinde terör örgütleri, kendini mağdur gören kişileri kontrol ederek birini diğerine karşı kullanmakta başarılı olmuştur. DAEŞ'in, Irak içerisinde ve Iraklı unsurlar arasında en fazla hedef aldığı kesim Türkmen olmuştur. Türkmenlerin nüfus oranları ve saldırıya maruz kalan bölgelerin büyüklüğü bunu teyit etmektedir. Türkmen bölgelerinin bu şekilde hedef alınması, bir DAEŞ planı olmasının yanı sıra 2003 işgali sonrası merkezi hükümet ile bölgesel Kürt yönetimi arasında yaşanan sorunlardan kaynaklı güvenlik boşluğundan kaynaklanmıştır.

Türkmenlerin farklı Irak unsurları gibi kendilerine has bir silahlı örgütlerinin bulunmaması, işgal sonrası ülkede baş gösteren terör eylemlerinden en fazla saldırıya maruz kalmalarına yol açmıştır. Silahsızlıkları onları Irak'ta itibar sahibi etmek yerine ikinci vatandaş muamelesine uğratmıştır. Saddam Hüseyin döneminde güneyden getirilen Araplara istimlak edilen Kerkük'teki yüzbinlerce dekar arazi Türkmenlerin ellerine geri dönmemiştir. Türkmenler merkezi ve yerel hükümette anayasal hakları olarak temsil edilmemişlerdir. Ayrıca devletin bütün kademelerinde haklarına sahip olmamışlardır.

DAEŞ öncesindeki dönemlerde Türkmenlere karşı uygulanan her türlü baskı ve asimle politikaları kesilmemiştir. Bölgelerinin istikrarını ve Türkmenlerin can güvenliğini korumak için Merkezi Hükümet'in gerçek anlamda bir hareketi

olmamıştır. Türkmen yöneticilerinin kendi aralarında söz birliğinin olmamasından kaynaklı olarak onların bu konuda ciddi çaba ve girişimleri olmamıştır. Bazı tarafların ferdi girişimleri olmuş, fakat bu girişimler önemsenmediği gibi sonuç da elde edememiştir. Irak Türkmenlerinin siyasi camiası, DAEŞ öncesi ve sonrası dönemde geçirdikleri kritik süreç içerisinde tarafları kapsayan ve Türkmenlerin milli varlıklarını muhafaza eden bir proje ortaya çıkaramamıştır. Dolayısıyla, mevcut siyasi partilerin Türkmeneli'nin her bölgesinde aynı hedefe doğru hareket etiklerini görmek zordur. Her bölgede bir başka parti farklı faaliyet yürütmektedir. Bu durum Türkmeneli'nde farklı fikir ve görüşlerin yayılmasına yol açmıştır.

Irak'ta halk arasındaki farklılıklar bir zenginlikler, kaynaşmayı sağlayan değil, çatışmalara yol açan nedenlere dönüşmüştür. Bu sebeple bir nahiye ve bir kasabada farklı görüşlerden insanları bir arada tutmak güçtür. Bu denklem Türkmen bölgeleri için de geçerlidir. Eskiden, milli çizgide olan birkaç Türkmen partisinin Türkmeneli'nin farklı bölgelerinde büroları vardı. Aynı zamanda farklı ülkelerde de yurtdışı temsilciliklerini görmek mümkündü, lakin son on yılda bu durum değişmiştir. Söz konusu olan partilerin bazıları dondurularak sahada kaybolmuştur. Mevcut olan partilerse ciddi bir düşüş kaydetmiştir. Halen faaliyetlerine devam eden partiler, kısıtlı maddi imkânlardan dolayı faaliyetlerini sadece Kerkük'te bulunan bir tek genel merkez aracılığıyla yürütüyorlar.

Türkmen milletinin en fazla güvendiği ve her seçimde öncülüğünde kurulan listeden yana oyunu kullandığı parti, Irak Türkmen cephesidir (ITC). Aynı çizgide bulunan diğer partilerin maddi desteği ITC'nin yüksek maddi kaynağıyla kıyaslanamaz. Ayrıca ITC'nin farklı yan kuruluşlarının da bulunması, parti teşkilatına farklı bir güç kazandırıyor. Belki de bu avantajlardan dolayı bakıldığında Kerkük'teki genel merkez dışında 7 farklı il başkanlığı ve farklı bölge büroları faaliyetini sürdürmektedir.

Siyasette strateji önemlidir. Partiler programını ve temsil ettiği mefkûreyi yayarak iktidara ulaşmak için daha fazla taban kazanmayı hedefler. Konuya bu pencereden bakarsak, parti yönetim teşkilatları devam etmesine rağmen ITC'nin de diğer partiler gibi Türkmeneli bölgesinde kan kaybettiğini görülmekte. Mesela, 2018'de yapılan son seçim sonuçlarına bakılırsa, ITC'nin bir milletvekili

kazanmıştır. Ayrıca, parlamentoda farklı Arap listelerinden 9 Türkmen milletvekili bulunuyor. ITC dâhil, milli çizgide olan partilerin tabanı iktidara yakın Arap listelerinden aday olan Türkmenlerden yana oy kullandıklarını görmek düşündürücü. Bu tablo, ITC'nin tabanı başka seçenek arayışında olduğu mesajını vermektedir.

Bölge ve Irak'ta hızla değişen siyasi ve jeopolitik gelişmeler karşısında Türkmen siyasi hareketinin kusurlu olduğu noktalar görülmektedir. Bunu önleyebilecek bazı hususlar bir çözüm olarak düşünülebilir: Türkmen varlığını güvenceye almak için bütün sorun ve ihtilafları bir kenara bırakıp ITC tekrardan kuruluş misyonuna dönerek aynı çizgideki siyasi parti ve hareketleri toparlayarak "çatı" sistemine dönmesinin yararlı olacaktır. Aynı bağlamda Türkmenlerin söz ve görüş birliğini sağlama amaçlı faaliyette bulunan bütün siyasi ve sivil kurum ile kuruluşlara adil temsil hakkı tanınarak eskisi gibi Türkmeneli'nin her bölgesinden temsilcilerden oluşan "Irak Türkmen Meclisini" yeniden canlandırma ihtiyacı görülmektedir.

DAEŞ saldırıları nedeniyle göç eden Türkmen ailelerin 120-130 bin Telaferli, 40-45 bini ise Tuzhurmatu'ya bağlı Bayat Köylerinden olan aileler halen yurtlarına geri dönmemiştir. Bu durum Türkmenler için büyük ölçüde bir kan kaybıdır. Dolayısıyla, Türkmen tarafların öncelikleri, konuların en başında yer alması gereken hassas bir meseledir. DAEŞ savaşından zarar gören Türkmen bölgeleri, uzun bir süre boş kaldığı takdirde başka yerlere göç olan ailelerin bölgelerine geri dönmeye yönelik umutları tükenecek ve buldukları yerlerde istikrarlarını garanti hale getirecekler. Diğer taraftan, Türkmen ailelerin bölgelerine geri dönüşleri sağlanamadığı takdirde, bu bölgelere zaman içerisinde başka etnik tarafların ailelerinin iskân edilme tehlikesiyle karşılaşılabilir. Bu durumda Türkmeneli bölgesinin büyük bir demografik değişikliğe uğrama ihtimali yüksek olur.

Türkmenlerin DAEŞ döneminde yaşadıkları zor süreçte Türkiye'nin onların yanında olması önemli olduğu kadar, DAEŞ'in izlerini gidermede Türkiye'nin göstereceği çaba da bir o kadar önemli ve yararlı olacaktır. Bu bağlamda, göçmen ailelerin evlerine geri dönmeleri hususunda Türkiye'nin de katkı sağlaması önemli olacaktır. Iraklı yetkililer veya Türkmen siyasi tarafların bu dosya üzerindeki çalışmaları daha fazla desteklemeleri neticesinde kısa bir sürede ciddi mesafe kat

edilecektir. Ancak bu trajediyi tüm boyutları ile inceleyip çözüm yollarını arama işi, herkesten önce Türkmenlerin görevi olacaktır.

Türkmen varlığına yönelik her türlü tehdidi ortadan kaldırmak için, Türkmen siyasi taraflar bir araya gelerek bu konuların çözümü hakkında ortak adım atmaları isabetli olacaktır. Türkmen meselesini Irak'ın esas ve hassas konuları haline getirmenin yolu; önce Bağdat'taki taraflar ile daha sonra bölgesel ve uluslararası arenada bu dosyayı görüşmek ve takipçisi olmak önemli olacaktır. DAEŞ'in etkisini ortadan kaldırmak için Türkmen partilerinin önceliklerinde yer alması gereken bazı hususlar vardır:

- Toplumsal uzlaşmayı ve barışı tekrardan sağlamak için planlı bir şekilde adımların atılması.
- Türkmen bölgelerinin imarı ve kalkınması için devlet tarafından bütçe sağlanmalı. Bu hususta, başta Türkiye olmak üzere bölgesel ve uluslararası devlet ve örgütlerden de destek talep edilmeli.
- Zarar gören Türkmen aileler için maddi destek sağlanmalı.
- Bu konularla ilgili olabilen derneklerin kurulmalı. Türkmen milletinin ve bölge ahalisinin girişimleriyle önemli olan hizmet alanlarının çalışılır hale getirilmesi için kampanyalar yapılmalı.
- Bu derneklerin halk arasındaki barışı, dayanışmayı ve kaynaşmayı sağlaması için; toplantılar, paneller, teşvik afişleri ve broşür dağıtmak gibi bazı sivil toplum faaliyetlerini gerçekleştirmeli.
- Geri dönmek istemeyen ailelere yönelik aynı şekilde teşvik çalışmaları yoluyla geri dönmemelerinin tehlikesini anlatmalı.
- DAEŞ terör örgütünün Türkmen bölgelerinde ektiği kötü fikir ve ideolojiyi gidermek için milli mefkûreyi yaymaya yönelik faaliyette bulunulması gibi birçok yapılması gereken hususlar da bulunmaktadır.

Türkmenler, bir anda gelen DAEŞ saldırılarına ve ardından bölgelerini de dâhil ederek bölgesel Kürt yönetiminin yapmış olduğu bağımsızlık referandumuna benzer birçok krizlerle karşılaşmaya hazırlıklı olmalıdır. Irak Türkmenlerinin her ihtimale karşı hazırlıklı olmaları ve bölgesel ve mezhepsel kargaşadan etkilenmemeleri için

toplumsal bağın kuvvetli olması ve onların milli düşüncenin etrafında toplanması gerekir. Bunlar, Türkmen varlığını korumak için en önemli unsurlardır.

Bu hususların yanı sıra Türkmenlerin siyasi mücadelelerini daha aktif hale getirmesi, sürdürülebilir ekonomi kaynaklarının sağlamaları ve mevcut silahlı güçlerini daha fazla Türkmenleştirmeye sahip çıkmaları gerekmektedir. Telafer'den Mendeli'ye uzanan Türkmeneli bölgesi, bütünlüğü ile güçlüdür. Bu bütünlüğü daha güçlü hale getirmek için Telafer ve Tuzhurmatu ilçelerini birer il kurabilmek için her türlü yasal mücadele vermekte yarar vardır. Başta Türkiye olmak üzere Türk dünyasıyla irtibat ve ilişki bağının güçlü olması halinde Türkmeneli'ye daha fazla imkânlar sağlanacaktır.

KAYNAKÇA

“Irak’ta İnsan Hakları Konusuyla İlgili İkinci Kapsamlı Yıllık Rapor-2014”, **Meclisu Mufavaadiyyeti Hukûki’l-İnsani’l-İrâkî**, Bağdat, 2015.

“Re’îsü’l-Cebheti’t-Türkmâniyye en-Nâib Erşed es-Sâlihî Yezûru el-Kıtâ’âti’l-Emâmiyye li-Kâtî’i ‘Ameliyyâti Beşîr”, **Nahnü’t-Türkmân**, 2016, <http://www.bizturkmeniz.com/ar/index.php?page=article&id=33772> (05.09.2019).

“**Selected Speeches Of President George W. Bush 2000-2008**”, September 20, 2001.

14 Şaban 1435/13 Haziran 2014’te Kerbela’da üst dini merci temsilcisi olan Abdülmehdî el-Kebeî’î’nin verdiği hutbede geçenler, <http://www.sistani.org/arabic/archive/24918/> (24.11.2019).

17 Şubat 2020’de Necat Kevseroğlu ile Yapılan Röportaj.

AA, “DAEŞ'in Tazehurmatu'ya Kimyasal Saldırısı - Yaralılar Tedavi Altında”, **Haberler.com**, 2016, <https://www.haberler.com/daes-in-tazehurmatu-ya-kimyasal-saldirisi-8368654-haberi/> (21.04.2020).

AA, “Kerkük'te Kürtçe Resmi Dil Oldu”, **Hürriyet**, 2017, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/kerkukte-kurtce-resmi-dil-oldu-40398294> (23.12.2019).

ABBAS, Hassan; "The Myth and Reality of Iraq’s al-Hashd al-Shaabi (Popular Mobilization Forces): A Way Forward", **Friedrich-Ebert-Stiftung (FES)**, Amman-Jordan, September 2017.

ABBAS, Ziya and Hussein Abbas; “The Potential of The Strategic Recruitment of The Hashed Al-Shaabi (Popular Mobilisation) After The Islamic State of Iraq And The Levant (ISIL)”, **Journal of Social Sciences (COES&RJ-JSS)**, Volume. 9, Number. 1, January 2020.

ABD, Ukayl Muhammed; “el-İstrâfîciyyetü’l-Emrîkiyye fi’l-İrâk ve Eseruhâ ale’l-Alâkâti’l-İrâkiyye el-Küveytiyye”, **Mecelletü Ebhâsi’l-Basra li’l-‘Ulûmi’l-İnsâniyye**, Câmi’atü’l-Basra, S. 5, C. 42, 2017.

ABDURRAHMAN, Fethurrahman Yusuf; **Esbâbün Bârize li-Zâhireti’l-İrhâb-Tahlîlün Sosyolojiyy**, Merkezü Semt li’d-Dirâse, 27, Mart, 2017, <https://smtcenter.net/archives/slider/> (24.02.2020).

ABDÜL’ÂL, Muhammed Abdüllatîf; **Cerîmetü’l-İrhâb Dirâse Mukârane**, Dârü’n-Nehdeti’l-Arabiyye, Kahire, 1994.

ABDÜLCEBBÂR, Fâlih; **Devletü’l-Hilâfe et-Tekaddüm ile’l-Mâdî, “DAEŞ” ve’l-Müctema‘u’l-Mahallî fi’l-İrâk**, el-Merkezü’l-Arabî li’l-Ebhâs ve Dirâsetü’s-Siyâsiyye, Beyrut, 2017.

ABDÜLEMÎR, Muhammed Hüseyin Bâsim ve Ali Murâd Kâzım; “el-‘Akidetü’l-Fikriyye ve’l-İstrâfîciyye li’t-Tenzîmâtî’s-Selefiyyeti’l-Cihâdiyyeti’l-Kübrâ-Tenzîmü’l-Kâide ve DAEŞ Nümûzecen”, **Mecelletü Câmi’atü Kerbelâ el-İlmiyye**, C. 16, S. 2, Kerbelâ, 2018.

ABU HANEYEH, Hassan; “How Covid-19 Facilitated the rebirth of Global Jihadism”, **DARAJ**, May 21, 2020, <https://daraj.com/en/47474/> (24.05.2020).

Ad Against Iraq War By 33 IR Scholars, **New York Times**, September 26, 2002, https://Sadat.Umd.Edu/Sites/Sadat.Umd.Edu/Files/İraq_War_Ad_2002_2.Pdf (28.03.2020).

ADAMS, James; **Terrorist Financing**, Simon & Chester Corporation, New York, 1989.

Ahbârü’l-Ümemü’l-Müttehîde, Takrîrün Düvelî: en-Nisâ’ Yümessilne Nahve %30 mine’l-Mukâtilîne’l-İrhâbiyyîne’l-Ecanib, **Ahbârü’l-Ümemü’l-Müttehîde**, 26 Şubat 2016, <https://news.un.org/ar/story/2016/02/246622#.D8%8C%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%AA%D8%AD%D8%AF%D8%A9%D8%8C26%D8%B4%D8%A8%D8%A7%D8%B7%D9%81%D8%A8%D8%B1%D8%A7%D9%8A%D8%B12016WFsSu1N97IU> (21.02.2020).

AL KEZÂR, Mühannad; “el-Haşdü’ş-Şa‘bî fi’l-İrâk... Tabî‘atü Alâkatihi bi’l-Hükûmeti ve’d-Darûrâti’l-Müstakbaliyye”, Vekâletü Enbâ’i Burâsâ, 2016, <http://burathanews.com/arabic/reports/298436> (09.03.2020).

AL-HASHİMÎ, Husham; “SIS 2020: New Structures and Leaders in Iraq Revealed”, **Center for Global Policy**, May 19, 2020, <https://cgpolicy.org/articles/isis-2020-new-structures-and-leaders-in-iraq-revealed/> (23.05.2020).

ALÎ, Râid Salih ve Talâl Hamid Halil; “el-Müteğayyirâti’d-Devliyye ve İn’ikâsuhâ alâ Tatavvuri Mefhûmi’l-İrhâb”, **Mecelletü’l-‘Ulûmi’l-Kânûniyye ve’s-Siyâsiyye**, Diyala Üniversitesi, Hukuku ve Siyaset Bilimleri Fakültesi, Özel Sayı, Diyala, 2018.

ALTERMAN, Jon B.; **Religious Radicalism after the Arab Uprisings**, Center for Strategic and International Studies, London, 2015.

ALTHEÏDE, David L.; **Terrorism and the Politics of Fear**, A Division of Rowman and Littlefield Publishers inc, Oxford, New York, 2006.

Amnesty International, “Amnesty International Report 2015/16”, **Amnesty International**, UK, 2016.

ARÂBÎ, Mahmûd; el-İrhâb, 1. Baskı, Kahire, 2007.

Arabicpost, “Fi’âtü Fesâili Hey’eyeti’l-Haşdi’l-Şabî”, **Arabicpost**, 2017, <https://arabicpost.net/%d8%a7%d9%84%d8%a3%d8%ae%d8%a8%d8%a7%d8%b1/2017/08/21/%d9%81%d8%a6%d8%a7%d8%aa%d9%81%d8%b5%d8%a7%d8%a6%d9%84%d9%87%d9%8a%d8%a6%d8%a9%d8%a7%d9%84%d8%ad%d8%b4%d8%af%d8%a7%d9%84%d8%b4%d8%b9%d8%a8%d9%8a/> (17.011.2019).

ARAS, Nur Banu; “Ovaköy İçin Hazırız”, **Yeni Şafak**, 2019, <https://www.yenisafak.com/gundem/ovakoy-icin-haziriz-3499937> (15.04.2020).

ASHTARÎ, Shadee; “Nelson Mandela Was On The U.S. Terrorist Watch List Until 2008”, **HUFFPOST**, December 06, 2013,

https://www.huffpost.com/entry/nelson-mandela-terrorist_n_4394392
(17.01.2020).

ATİLLA, Toygun; “Kerkük’te Türkmen Siyasetçiye Suikast”, **Hürriyet**, İstanbul, 2014, <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/kerkuk-te-turkmen-siyasetciye-suikast-26677555> (17.04.2020).

ATRAN, Scott; “ISIS is A Revolution”, **aeon**, 2015, <https://aeon.co/essays/why-isis-has-the-potential-to-be-a-world-altering-revolution> (11.04.2020).

ATVÂN, Abdalbârî; **El-Kaide et-Tenzîmü’s-Sırrî**, 1. Baskı, Dârü’s-Sâkî, Beyrut-Lübnan, 2007.

Awajelpress, “Kıyâdiyyün fi’l-Haşd Yetevekka‘u Tahrîre’l-Havice fi 72 Sâ‘at”, **Awajelpress**, 2017, <http://awajelpress.com/%D9%82%D9%8A%D8%A7%D8%AF%D9%8A-%D9%81%D9%8A-%D8%A7%D9%84%D8%AD%D8%B4%D8%AF-%D9%8A%D8%AA%D9%88%D9%82%D8%B9-%D8%AA%D8%AD%D8%B1%D9%8A%D8%B1%D8%A7%D9%84%D8%AD%D9%88%D9%8A%D8%AC%D8%A9-%D9%81%D9%8A-72/>
(21.03.2020).

BABAN, Hemn; “DEAŞ’ın, Telafer’de 200 Türkmeni İnfaz Ettiği İddiası”, **Anadolu Ajansı**, Musul, 2017, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/deasin-telaferde-200-turkmeni-infaz-ettigi-iddiasi/854303#> (18.11.2019).

BACEVİCH, Andrew J.; **el-İmparatoriyyetü’l-Emrikiyye, Hakâik ve Avâkibü’d-Diblûmâsiyye el-Emrikiyye**, 1. Baskı, ed-Dârü’l-Arabiyye li’l-‘Ulûm, Beyrut-Lübân, 2004.

BAKER, James A. and Lee H. Hamilton (co-chairs); **The Iraq Study Group Report. The Way Forward - A New Approach**, Vintage Books, New York, December 2006.

BBC, “IS conflict: Iraq declares 'liberation' of Nineveh province”, **BBC NEWS**, 31 August 2017, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-41111521>
(19.04.2020).

BEREKÂT, Nazzâm; “Tedâ’iyâtü Ahdâsi September ale’n-Nizâmi’d-Düvelî”, **el-Cezîre**, <https://www.aljazeera.net/specialfiles/pages/452a9426-53ea-4f74-a70b-897bb6eef613> (02.04.2020).

Bernâmeecün fî Kabdati’l-Kânûn, **Kanâtü’l-İrâkiyyeti’l-İhbâriyye**, 2019, https://www.youtube.com/watch?v=EmVOBJO17-g&has_verified=1 (03.04.2020).

Bevâbetü’l-Harekâti’l-İslamiyye, “Ceşşü’t-Tarîkati’n-Nakşibendiyye... er-Rakamü’l-Mübhem fî’l-İrâk”, **Bevâbetü’l-Harekâti’l-İslamiyye**, <https://www.islamist-movements.com/2872> (19.03.2020).

Bevâbetü’l-Hareketi’l-İslâmiyye, “Ebû Ömer el-Bağdadi Za’îmü’l-Kâide bi’l-İrâk”, **Bevâbetü’l-Hareketi’l-İslâmiyye**, <https://www.islamist-movements.com/26774> (25.11.2019).

BİDEN, Joseph R. and Leslie H. Gelb; “Unity Through Autonomy in Iraq”, **New York Times**, May 1, 2006, <https://www.nytimes.com/2006/05/01/opinion/unity-through-autonomy-in-iraq.html?searchResultPosition=1> (11.12.2019).

Bir grup araştırmacı, “Takrîrun an Evdâ’i’n-Nâzihîn et-Türkmân Ba’de Ahdâsi’l-Musûl”, **Merkezün Bilâdiyyün li’d-Dirâsât ve’l-Ebhâsi’l-İstrâtîciyye**, Irak, 1 Ağustos 2014.

Bir grup araştırmacı, en-Nüzûhu’l-Kebîr, Ezmetü’n-Nâzihîn fî’l-İrâk Ba’de Harbi DAES, **Merkezün Bilâdiyyün li’d-Dirâsât ve’l-Ebhâsi’l-İstrâtîciyye**, Silsiletü Kitâbi’l-Merkez, S. 4, Bağdat, 2016.

Bir grup uzman; **el-Müctema’ ve’l-‘Unf**, Tercüme eden: İlyas Zahlâvî ve Antûn Makdisî, 3. Baskı, el-Müessesetü’l-Câmi’iyye li’d-Dirâsâti ve’n-Neşr, 1993.

BM Irak’a Yardım Misyonu (UNAMI), Takrîrün Havle Hukûki’l-İnsân fî’l-İrâk, Ocak-Haziran 2014”, **Mektebü’l-Mufavvadiyyeti’s-Sâmiyye li-Hukûki’l-İnsân et-Tâbi’ li’l-Ümemi’l-Müttahide**, Bağdat, Ağustos, 2014.

BOR, Güley; “Response to and Reparations for Conflict-Related Sexual Violence in Iraq: The Case of Shi‘a Turkmen Survivors in Tel Afar”, **Lse Middle East Centre Report**, London School of Economics, London, October 2019.

BREMER, Paul; **Irak’taki Yönetim Yılı**, Tercüme eden: Ömer el-Eyyûbî, Dârü’l-Kütübü’l-Arabî, Beyrut-Lübnan, 2006.

BRUBAKER, Rogers and David D. Laitin; "Ethnic and Nationalist Violence", **Annual Review Of Sociology**, Vol. 24, 1998.

BUNZEL, Cole; “İdeolojiyyetü’ d-Devleti’ l-İslâmiyye min Mücerredi Devletin İftirâdiyyetin İle’ l-Cehri bi’ l-Hilâfeh”, Tercüme eden: Hind Mas‘ad, **DAEŞ ve’ l-Cemâ‘âti’ l-Kitâliyye (Dirâse Arabiyye Garbiyye)**, Bir grup araştırmacı, Merkezü Nemâ’ li’ l-Bühûs ve’ d-Dirâsât, Beyrut-Lübnan, 2016.

Câmi’atü’ d-Düveli’ l-Arabiyye, **el-İttifâkiyyetü’ l-Arabiyye li Mükâfehâti’ l-İrhâb**, md. 1, f. 1, Kahire, 1998.

CEVÂD, Ali; “el-İrâk... Ferîkun Düveliyyün Yebhas Fethe Makberete Cemâ‘iyye Tedummu Elfe Katîl”, Vekâletü’ l-Anâdol, Irak, 2020, <https://www.aa.com.tr/ar/%D8%A7%D9%84%D8%AF%D9%88%D9%84-%D8%A7%D9%84%D8%B9%D8%B1%D8%A8%D9%8A%D8%A9/%D8%A7%D9%84%D8%B9%D8%B1%D8%A7%D9%82-%D9%81%D8%B1%D9%8A%D9%82-%D8%AF%D9%88%D9%84%D9%8A-%D9%8A%D8%A8%D8%AD%D8%AB-%D9%81%D8%AA%D8%AD-%D9%85%D9%82%D8%A8%D8%B1%D8%A9-%D8%AC%D9%85%D8%A7%D8%B9%D9%8A%D8%A9-%D8%AA%D8%B6%D9%85-%D8%B1%D9%81%D8%A7%D8%AA-%D8%A3%D9%84%D9%81-%D9%82%D8%AA%D9%8A%D9%84/1735194> (21.03.2020).

CLARK, General Wesley and Amy Goodman; “Gen. Wesley Clark Weighs Presidential Bid: “I Think About It Every Day” ”, **Democracy Now**, Video Interview with General Wesley Clark, 2 March 2007, https://www.democracynow.org/2007/3/2/gen_wesley_clark_weighs_presidential_bid (24.03.2020).

CLINTON, William J.; “Iraq Liberation Act Of 1998”, **Usis Washington File**, The White House, October 31, 1998, https://Fas.Org/İrp/News/1998/10/98110201_Tpo.Html, (19.10.2019).

Coalition Provisional Authority Order Number 2, "Dissolution Of Entities",
Cpa/Ord/23 May 2003/02.

Coalition Provisional Authority Order Number 1, "De-Ba'athification Of Iraqi Society", **CPA/ORD/16 May 2003/01.**

COCKBURN, Patrick; **DAEŞ Avdetü'l-Cihâdiyyîn**, Tercüme eden: Mişlîn Habîb, Dârü's-Sâkî Beyrut, 2015.

COLLARD, Rebecca; "ISIS Lays Siege To Iraqi Turkmen Village", **TIME**, Erbil, August 24, 2014, <https://time.com/3169489/amirli-iraq-turkmen/> (13.05.2020).

Committee On Financial Services U.S. House Of Representatives, "Preventing Cultural Genocide: Countering The Plunder And Sale Of Priceless Cultural Antiquities By ISIS", **Task Force To Investigate Terrorism Financing**, Serial No.114-83, One Hundred Fourteenth Congress Second Session, Washington, 2016.

Convention For The Prevention And Punishment Of Terrorism, **League Of Nations**, Geneva, 16 November 1937, <https://dl.wdl.org/11579/service/11579.pdf> (01.21.2020).

COOPER, Jonathan; "Countering Terrorism, Protecting Human Rights- A Manual", **Published by the OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR)**, Poland, 2007.

CORRE, Addam; "ISIS Militants Execute Four Women In Mosul Including Two Doctors", **The Inquisitr**, October 11, 2014, <https://www.inquisitr.com/1533798/isis-militants-execute-four-women-in-mosul-including-two-doctors/#ixzz6RBB4nBos> (17.02.2020).

Cumhuriyetü'l-Irak-Meclisü'n-Nuvvâb, "Karârât ve Tavsiyyâtü'l-Celse Rakam (6) Perşembe/20 Temmuz/2017", Fıkra 6, **Ersîfü'd-Devreti'l-İntihâbiyye es-Sâlise**, 20 Temmuz 2017, <https://arb.parliament.iq/archive/2017/07/20/%d9%82%d8%b1%d8%a7%d8%b1%d8%a7%d8%aa%d9%88%d8%aa%d9%88%d8%b5%d9%8a%d8%a7%d8%aa%d8%a7%d9%84%d8%ac%d9%84%d8%b3%d8%a9->

%d8%b1%d9%82%d9%85-6-
 %d8%a7%d9%84%d8%ae%d9%85%d9%8a%d8%b320-
 %d8%aa%d9%85%d9%88/ (17.02.2020).

ÇETİNOĞLU, Oğuz; **Türkmennâme**, Bilgeoğuz Yayınevi, İstanbul, 2013, s. 21;
 Saatçi, **a.g.e.**, 1996.

ÇİCEK, Orhan; “Türkiye Tuvzzi‘u’l-Müsâ‘adât li-Nâzihî Türkmâni’l-Irak”, **el-Anadol**, Erbil, 2014,
<https://www.aa.com.tr/ar/%D8%AA%D8%B1%D9%83%D9%8A%D8%A7/%D8%AA%D8%B1%D9%83%D9%8A%D8%A7-%D8%AA%D9%88%D8%B2%D8%B9%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%B3%D8%A7%D8%B9%D8%AF%D8%A7%D8%AA%D9%84%D9%86%D8%A7%D8%B2%D8%AD%D9%8A%D8%AA%D8%B1%D9%83%D9%85%D8%A7%D9%86-%D8%A7%D9%84%D8%B9%D8%B1%D8%A7%D9%82/135795>
 (21.05.2020).

DAKUKİ, İbrahim; **Irak Türkmenleri Dilleri Tarihleri ve Edebiyatları**, Güven Yayınları, Ankara, 1970.

DÂVÛD, Sâmî ve Karzân Kavsîn; “Nüzûhâtün Kasriyyetün Dâhiliyye Tüğayyiru Veche’l-İrâk”, **Association Orient XXI**, Ocak 2016,
<https://orientxxi.info/magazine/%D9%86%D8%B2%D9%88%D8%AD%D8%A7%D8%AA%D9%8C-%D9%82%D8%B3%D8%B1%D9%8A%D9%91%D8%A9%D9%8C-%D8%AF%D8%A7%D8%AE%D9%84%D9%8A%D9%91%D8%A9%D9%8C-%D8%AA%D8%BA%D9%8A%D9%91%D9%90%D8%B1%D9%8F-%D9%88%D8%AC%D9%87%D9%8E,1166> (19.05.2020).

DEBÂRE, Mustafa Misbah; **el-İrhâb Mefhûmuhu ve Ehemmü Cerâimihi fi’l-Kânûni’d-Düveli’l-Cinâî**, 1. Baskı, Kâr Yunus Üniversitesi, Bingazi, 1990.

DEMİRCAN, Ferhat; “Cumhurbaşkanı Erdoğan, Irak Türkmenleri Heyetini Kabul Etti”, **Anadolu Ajansı**, 2017, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/cumhurbaskani-erdogan-irak-turkmenleri-heyetini-kabul-etti/951032> (17.05.2020).

DEMİRCİ, Nefî; **Dünden Bu Güne Kerkük (Kerkük’ün Siyasi Tarihi)**, Renk Ofset, İstanbul, 1990.

DERZSİ-HORVÁTH, András; “Iraq After ISIL: Kirkuk”, **GPPI**, 30 Aug 2017,
<https://www.gppi.net/2017/08/30/iraq-after-isil-kirkuk> (22.03.2020).

DILANIAN, Ken; “Us İntel: Is Militants Drawing Steady Stream Of Recruits”, **AP NEWS**, February 11, 2015, <https://apnews.com/7f58b26c2e4d42148a18ca2f9db74bd5> (10.04.2020).

DİA, **Irak Türkleri**, Cilt. 19, 1999.

DOĞAN, Soner; “Irak Türkmenleri”, Araştırma 68, **İNSAMER**, Haziran 2018.

Dubai, Alarabiya.net, “Bağdat: Celbü Erbil Mukâtilîne Ecânib li-Kerkük bi-Mesâbeti İlani Harb”, **Alrabiya.net**, 2017, <https://www.alarabiya.net/ar/arab-and-world/iraq/2017/10/15/%D8%A8%D8%BA%D8%AF%D8%A7%D8%AF-%D8%A3%D8%B1%D8%A8%D9%8A%D9%84-%D8%AC%D9%84%D8%A8%D8%AA-%D9%85%D9%82%D8%A7%D8%AA%D9%84%D9%8A%D9%86-%D8%A3%D8%AC%D8%A7%D9%86%D8%A8-%D9%84%D9%83%D8%B1%D9%83%D9%88%D9%83-%D8%A8%D9%85%D8%AB%D8%A7%D8%A8%D8%A9-%D8%A5%D8%B9%D9%84%D8%A7%D9%86-%D8%AD%D8%B1%D8%A8.html> (21.12.2019).

EBÛ HENİYYE, Hasan ve Muhammed Ebû Rummân; Tanzîmü’ d-Düveleti’ l-İslâmiyye el-Ezmetü’s-Seniyye ve’s-Sirâ’u ale’ l-Cihâdiyye el-Âlemiyye, Müessesetü Friedrich Ebert, Ürdün, 2015.

EBÛ HENİYYE, Hasan; “el-Binâü’ l-Heykelî li-Tenzîmi’ d-Devleti’ l-İslâmiyye”, **Merkezü’ l-Cezîre li’ d-Dirâsât**, Devha, 2014.

EBÛ HENİYYE, Hasan; “el-Münezzamât ve’ l-Fâ’ ilûn el-Hâriciyyûn El-Kaide ve’ l-Mîlisiyyât el-Med’ üme mine’ l-Hâric”, **Aşere Senevât Hezzeti’ l’ Âlem**, Akdün Alâ İhtilâli’ l-Irâk 2003-2013, Bir grup yazar, 1. Baskı, el-Merkezü’ l-Arabî li’ l-Ebhâs ve Dirâseti’ s-Siyâsiyyât, Beyrut, 2015.

EBÛ HENTEŞ, Muhammed Tûhîl Fâyiz; ‘İlmü’ l-İctimâ’ i’ s-Siyâsî: Kadâye’ l-‘Unf ve’ l-Harb ve’ s-Selâm, 1. Baskı, Dârü’ l-Müstakbel, Amman, 1998.

EBÛ MERYEM, Ali Abdürrahim; **Ashâbü’ l-Hakk-Dirâse fî Nakdi’ l-Cemâ’ âti’ l-İslâmiyye**, Merkezü’ l-Cezîre li’ d-Dirâsât, Devha-Katar, 2014.

EBÛ RÜMMÂN, Muhammed ve Hasan Ebû Heniyye; “en-Nisâü’ l-Cihâdiyye mine’ l-Kâide ilâ Tanzîmi’ d-Devleti’ l-İslâmiyye”, **İdâfâtü’ l-Mecelleti’ l-Arabiyye li-İlmi’ l-İctimâ’**, el-Cem’ iyyetü’ l-Arabiyye li-İlmi’ l-İctimâ’, S. 41 ve 42, 2018.

EBÛ RÛMMÂN, Muhammed ve Hasan Ebû Heniyye; **es-Selefiyyetü'l-Cihâdiyye ba'de Makteli'z-Zerkâvî: Mukârebetü'l-Hüviyye, Ezmetü'l-Kiyâde ve Dabâbiyyetü'r-Rü'ye**, Friedrich Ebert Kurumu, Amman, 2009.

EBÛ RÛMMÂN, Muhammed; “es-Selefiyyetü'l-Cihâdiyye: DAESH ve'n-Nusra min İdâreti't-Tavahhuş ilâ Fıkhi'd-Dimâ”, **Mecelletü'd-Dirâsâti'l-Filistiniyye, Müessesetü'd-Dirâsâti'l-Filistiniyye**, S. 101, C. 26, 2015.

EL-‘ABÎDÎ, Mesnâ; “el-Cema’âti'l-İrhâbiyye fi'l-İrâk-el-Mehâtır ve't-Tevcîhât ve'l-İmtidât, Mecelletü Ârâ’ Havle'l-Halîc, S. 118, Nisan 2017.

EL-‘ÂNÎ, İbrahim Muhammed; **el-Münezzamâtü'd-Düveliyye el-‘Âlemiyye**, el-Matbaatü't-Ticâriyye el-Hadîse, Kahire, 1997.

EL-AKRE, Edûnîs; **el-İrhâbü's-Siyâsî Bahsün fi Usûli'z-Zâhire ve Eb'âdühâ**, 1. Baskı, Dâru't-Talî'a, Beyrut, 1993.

el-Anadol, “Tefcîru Akdemi Mektebetin fi Ninova Tahvî Âlâfi'l-Kütübi'n-Nâdire”, **Arabî** **21**, Ninova, 2014, <https://arabi21.com/story/762489/%D8%AA%D9%81%D8%AC%D9%8A%D8%B1-%D8%A3%D9%82%D8%AF%D9%85-%D9%85%D9%83%D8%AA%D8%A8%D8%A9-%D9%81%D9%8A-%D9%86%D9%8A%D9%86%D9%88%D9%89-%D8%AA%D8%AD%D9%88%D9%8A-%D8%A2%D9%84%D8%A7%D9%81-%D8%A7%D9%84%D9%83%D8%AA%D8%A8-%D8%A7%D9%84%D9%86%D8%A7%D8%AF%D8%B1%D8%A9> (21.05.2020).

EL-CENÂBÎ, Haydar Hüseyin; “Ercân ve Ali: Nümûzecân li-Ta'zîzi't-Ta'âyüş Beyne't-Türkmân ve'n-Necefiyyîn”, Şebeketü'n-Nebe' el-Ma'lûmâtiyye, 2018, <https://annabaa.org/arabic/investigations/17450> (11.12.2019).

el-Cezîre, “Ta'rîfun ale'l-Menâtiki'l-Mütenâza'a aleyhâ bi'l-İrâk”, **aljazeera.net**, 2017, <https://www.aljazeera.net/encyclopedia/citiesandregions/2017/9/17/%D8%AA%D8%B9%D8%B1%D9%81-%D8%B9%D9%84%D9%89-%D8%A7%D9%84%D9%85%D9%86%D8%A7%D8%B7%D9%82-%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%AA%D9%86%D8%A7%D8%B2%D8%B9-%D8%B9%D9%84%D9%8A%D9%87%D8%A7> (19.12.2019).

- EL-CEZÎRE**; “el-Bağdadi Yahtubu el-Cum‘ate bi’l-Musul ve Yatlubu Tâ‘atehu”,
el-Cezîre Net, 2014,
<https://www.aljazeera.net/news/arabic/2014/7/5/%D8%A3%D8%A8%D9%88-%D8%A8%D9%83%D8%B1%D8%A7%D9%84%D8%A8%D8%BA%D8%AF%D8%A7%D8%A%D9%8A%D9%8A%D8%AE%D8%B7%D8%A8%D8%A7%D9%84%D8%AC%D9%85%D8%B9%D8%A9%D8%A8%D8%A7%D9%84%D9%85%D9%88%D8%B5%D9%84> (24.11.2019).
- EL-CEZÎRE**; “Teşkilü’l-Meclisi’s-Siyâsi li’l-Mukâvemeti’l-İrâkiyye”, **Mâ Verâü’l-Haber**, **el-Cezîre**,
<https://www.aljazeera.net/programs/behindthenews/2007/10/23/> (12.03.2020).
- EL-FETLÂVÎ**, Süheyl Hüseyin; **el-İrhâb ve Şer’iyyetü’l-Mukâveme**, Dârü’s-Sekâfe li’n-Neşr ve’t-Tevzî’, Ürdün, 2009.
- EL-HADÎDÎ**, Hişâm; **el-İrhâb Büzûruhu ve Büsuruhu Zemânuhu ve Mekânuhu ve Şühusu**, 1. Baskı, ed-Dârü’l-Mısriyye el-Lübnâniyye el-Kâhire, 2000.
- EL-HADÎSÎ**, Abdullah Abdülcelil; “el-İrhâbü’d-Düvelî fi’l-Vâki’ ve’l-Kânûn”, **Mecelletü’l-Kadâ’**, Nakâbetü’l-Muhâmîn fi’l-İrâk, sayı. 3-4, Bağdat, 1989.
- EL-HÂDÎSÎ**, Abdullah Abdülcelil; “el-İrhâbü’d-Düvelî fi’l-Vâki’ ve’l-Kânûn”, **Mecelletü’l-Kadâ’**, Irak Avukatlar Sendikası, sayı. 4, 1989.
- EL-HÂMİD**, Râid; “el-Haşdü’ş-Şa‘bî: el-Kuvvetü’n-Nizâmiyye el-Bedîle fi’l-İrâk”, **Merkezü’l-Cezire li’d-Dirâsât**, 2015.
- EL-HARBÎ**, Mutîullah; **Hakikatü’l-İrhâb el-Mefâhîm ve’l-Cüzûr**, Mevki’u Hameleti’s-Sekîn li’l-Hivâr, 2004.
- EL-HÂŞİMÎ**, Hişâm; “el-Hilâfü’l-Velâ’î ve’l-Merci‘î Dâhile’l-Haşdi’ş-Şâ‘bî”, **Sahîfetü’l-Âlemi’l-Cedîd**, 2020, <https://al-aalem.com/news/56138-%D8%AA%D8%AD%D9%84%D9%8A%D9%84-%D8%A7%D9%84%D8%AE%D9%84%D8%A7%D9%81%D8%A7%D9%84%D9%88%D9%84%D8%A7%D8%A6%D9%8A%D9%88%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%B1%D8%AC%D8%B9%D9%8A->

%D8%AF%D8%A7%D8%AE%D9%84-%D8%A7%D9%84%D8%AD
(27.04.2020).

EL-HÂŞİMÎ, Hişâm; “Keyfe Yümevvil DAEŞ Nefseh” el-Ghad Press,
<https://www.alghadpress.com/view.php?cat=26950> (25.11.2019).

EL-HÂŞİMÎ, Hişâm; **Âlemü DAEŞ-mine’n-Neş’e ilâ İ’lâni’l-Hilâfe**, Dârü’l-Hikme, Londra, 2015.

EL-HÂŞİMÎ, Hişâm; **Tenzîmü DAEŞ mine’d-Dâhil**, Dârü’l-Hikme, Londra, 2016.

EL-HAYYAT, Cafer; **el-İrâk fî Resâili Elmas Bell (1917-1926)**, ed-Dârü’l-Arabî li’l-Mevsû’ât, Bayrut, 2003.

EL-HEREFÎ, Abdurrahman; **Cüzûrû’l-Ğulûv**, Dârü İbnü’l-Cevzî, el-Katîf, 2005.

EL-HEVÂRÎ, Muhammed; “**el-İrhâb el-Mefhûm ve’l-Esbâb ve Sübûlü’l-‘Îlâc**”, 1-3 Rebiulevvel 1425’te yapılan İslam’ın Teröre Karşı Tutumu Konferansı’nda yayınlanmış bir araştırma, el-Câmia Yayınları, Câmi’atü’l-İmâm Muhammed b. Yusuf b. Suud el-İslâmiyye, Suudi, Riyad, 2004.

EL-HEZÂYİME, Muhammed Avd; **Kadâyâ Düveliyye Teriketü Karnin Medâ ve Hamûletü Karnin Etâ**, 1. Baskı, Câmi’atü’l-‘Ulûmi’t-Tatbîkiyye, Amman, 2005.

EL-HULUV, Hasan Aziz Nûr; **el-İrhâb fi’l-Kânûni’d-Düvelî, Dirâse Kânûniye Mukârane**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danimarka’da Açılan Arap Akademisi, Finlandiya, 2007.

EL-HÛRMİZÎ, Habib; **Et-Türkmân fi’t-Teşrî’âti’l-Kânûniyye el-İrâkiyye**, 2. Baskı, Müessesetü Vakfî Kerkük, (Kerkük Vakfı), İstanbul, 2019.

EL-HÛRMİZÎ, Habib; **Müzâkeretü’s-Sahafi’t-Türkmânî**, 1. Baskı, Kerkük Vakfı, İstanbul, 2016.

EL-HÛSEYNÎ, Hüdâ; “Lâ Maslahate Emrîkiyye fî İş‘âli Harbin Beyne’s-Sünne ve’ş-Şi’â fi’l-İrâk”, eş-Şerku’l-Evsat, S. 9046, s. Eylöl 2003.

- EL-İRÂKÎ**, Muhammed; “İran ve Müstakbelü'l-Mîlîşiyâti'l-Müsallaha fî Irâk mâ Ba'de DAEŞ”, **Mecceletü'd-Dirâsâti'l-İrâniyye**, Merkezü'l-Halîc li'd-Dirâsâti'l-İrâniyye, Yıl: 1, S. 3, Haziran, 2017.
- EL-ÎSEVÎ**, Abdurrahman Muhammed; **Sîkûlûciyyetü'l-İrhâb**, 1. Baskı, Menşûrâtü'l-Halebî el-Hukûkiyye, Beyrut, Lübnan, 2000.
- EL-KADÎMÎ**, Nevâf; “DAEŞ et-Teşekkül ve'd-Devâfi", **DAEŞ ve'l-Cemâ'âti'l-Kitâliyye (Dirâsâtün Arabiyye ve Garbiyye)**, Bir grup müellif, Merkezü'n-Nemâ' li'l-Buhûs ve'd-Dirâsât, Beyrut-Lübnan, 2016.
- EL-KASSÂB**, Abdülvehhâb; “el-Gazvü ve Turûhâti'l-Muhâfizîni'l-Cedîd li-Teffîti'l-Irâk”, **Aşere Senevât Hezzeti'l-Âlem, Akdün alâ İhtilâli'l-Irâk 2003-2012**, Usâme Ebû Erşîd vd., 1. Baskı, el-Merkezü'l-Arabî li'l-Ebhâs ve Dirâseti's-Siyâsiyyât, Beyrut, 2015.
- EL-KEYÂLÎ**, Abdülvehhâb; **el-Mevsû'atü's-Siyâsiye**, el-Müessesetü'l-Arabiyye li'd-Dirâsât ve'n-Neşr, c. 1, Beyrut, 1985.
- EL-MÂCİDÎ**, Abdurrahman; “Türkmânü'l-Irâk: Sellihûnâ ev Setüzevvidünâ Türkiye bi's-Silâh”, **Elaph**, 2014, <https://elaph.com/Web/News/2014/11/956342.html> (17.04.2020).
- EL-MAKDÎSÎ**, Ebû Muhammed; “es-Selefiyyetü'l-Cihâdiyye”, **Likâu'l-Yevm (Bugünkü Buluşma)**, el-Cezîre, <https://www.aljazeera.net/programs/today-interview/2005/7/10/%D8%A3%D8%A8%D9%88-> (15.01.2020).
- el-Medâ Press, “DAEŞ Ya'dumu Muraşşahatin Sâbikatin li'l-Berlemân Vesata'l-Musul”, **Sahîfetü'l-Medâ**, 11 Şubat, 2015, <https://almadapaper.net/view.php?cat=121706> (06.03.2020).
- el-Medâ Press, “el-Hukûmetü Ta'tebiru Cerâime DAEŞ Dıdde'l-Irâkiyyîn İbâdeten Cemâ'iyye” **Sahîfetü el-Medâ**, 25 Mart 2015, <https://almadapaper.net/view.php?cat=124557> (12.02.2020).
- el-Merkezü'l-Arabî li's-Sekâfeti ve'l-'Ulûm, **Mu'cemü'l-Vefîr**, el-Merkezü'l-Arabî li's-Sekâfeti ve'l-'Ulûm, Beyrut, 1980.

el-Mufavvadiyyetü'l-'Ulyâ li-Hukûki'l-İnsân fi'l-Irak, “et-Takrîrû's-Senevî Havle Evdâ'i Hukûki'l-İnsân fi'l-İrâk li-Âm 2015”, **el-Mufavvadiyyetü'l-'Ulyâ li-Hukûki'l-İnsân fi'l-Irak**, Bağdat, 2016.

el-Mufavvadiyyetü'l-'Ulyâ li-Hukûki'l-İnsân fi'l-Irak, “Takrîrûn 'ani'l-Evdâ'i'l-İnsâniyye li'n-Nâzihîn fi'l-Irak”, **el-Mufavvadiyyetü'l-'Ulyâ li-Hukûki'l-İnsân fi'l-Irak**, Bağdat, 2018.

el-Mufavvadiyyetü'l-'Ulyâ li-Hukûki'l-İnsân-Irak, “et-Takrîrû's-Sâlis li-Haliyyeti'l-Ezmeti ani'l-Evdâ'i'l-İnsâniyyeti'l-letî Şehidehe'l-Irak Hilâle'l-Fitreti min 1-7 ve li-Ğâyeti 10-9 2014”, **el-Mufavvadiyyetü'l-'Ulyâ li-Hukûki'l-İnsân-Irak**, Bağdat, 2015.

EL-MUSTAFA, Hamza Mustafa; “Cephetü'n-Nusra li-Ehli'ş-Şâm: mine't-Te'sîs ile'l-İnkisâm”, Mecelletü Siyâsâtin Arabiyye, el-Merkezü'l-Arabî li'l-Ebhâs ve Dirâsâti's-Siyâsiyye, S. 5, Katar, 2013.

el-Mûsuliyye, “el-Cephetü't-Türkmâniyye Tedînu İ'dâme 200 Muvâtının Türkmâniyy”, **Kanâtü'l-Mûsuliyye el-Fedâiyye**, 2017, <https://www.youtube.com/watch?v=hrZ21hqf4qc> (06.04.2020).

el-Vekâiku'l-İrâkiyye, “Hey'etü Haşdi Şabi”, 40 Sayılı ve 2016 Tarihli Kanun, **el-Cerîdetü'r-Resmiyye li-Cumhûriyeti'l-İrâk**, S. 4429, 26.12.2016.

EN-NAKÛZÎ, Abdülkadir Züheyr; **el-Mefhûmi'l-Kânûnî li-Cerâimi'l-İrhâbi'd-Dâhilî ve'd-Düvelî**, Menşûrâtü'l-Halebî el-Hukûkiyye, Lübnan, Beyrut, 2008.

ERFANÎ, Abdullah; “İllere Göre Türkiye'de Bulunan Telaferli Türkmen Göçmenler”, **Türkmen Basın Ajansı**, Ankara, 2020, <https://www.tbajansi.com/illere-gore-turkiyede-bulunan-telaferli-turkmen-gocmenler/> (03.04.2020).

ERGİN, Sedat; “Amerikalılar, Kerkük'teki Türk mahallelerinde”, **Hürriyet**, 13 Nisan 2003, <https://www.hurriyet.com.tr/amerikalilar-kerkukteki-turk-mahallelerinde-139869> (19.10.2019).

- ERKMEN**, Serhat; “Irak Türkmenlerinin Sorunları ve Çıkış Yolları”, Analiz, **Anadolu Ajansı**, 2016, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/irak-turkmenlerinin-sorunlari-ve-cikis-yollari/672564> (19.11.2019).
- ER-RÂZÎ**, Muhammed b. Ebîbekir b. Abdilkâdir; **Muhtâru’s-Sihâh**, Mektebetü Lübnân, Kahire, 1962.
- ES-SAFÂR**, ‘Alâ ve Abdürrezzâk en-Nedâvî; **et-Türkmân-el-Irak-Kerkük: Cedeliyyetü’l-t-Tedahhul ve’l-Vücûd**, Menşûrâtü Müessesetü’l-Muhtâr, Bağdat, 2007.
- ES-SÂMİRÂÎ**, Nu‘mân; **en-Nizâmü’s-Siyâsî fi’l-İslâm**, 2. Baskı, Medârü’l-Vatan li’n-Neşr, Riyad, 2000.
- ES-SEB‘ÂVÎ**, Ziyâd; “el-Hudûdu Tersümühâ ed-Dimâ”, **el-Kitâbât**, 2015, https://kitabata.com/2015/11/19/%D8%A7%D9%84%D8%AD%D8%AF%D9%88%D8%AF%D8%AA%D8%B1%D8%B3%D9%85%D9%87%D8%A7%D8%A7%D9%84%D8%AF%D9%90%D9%85%D8%A7%D8%A1/?cf_chl_jsc_hl_tk (03.09.2019).
- ES-SEB‘ÂVÎ**, Ziyâd; “Telafer, Büzûru’t-Tâifiyye ve Garsuhe’l-Evvel”, **el-Kitâbât**, 2014, <https://kitabata.com/2014/01/25/%D8%AA%D9%84%D8%B9%D9%81%D8%B1%D8%A8%D8%B0%D8%B1%D8%A9%D9%8F%D8%A7%D9%84%D8%B7%D8%A7%D8%A6%> (03.09.2019).
- ES-SEDLÂN**, Salih b. Ğânim; **Esbâbü’l-İrhâb ve’l-‘Unf ve’t-Tetarruf**, Nâyif Güvenlik Bilimleri Akademisi, el-İmâm Muhammed b. Suud İslam Üniversitesi, Riyad, 1999.
- ES-SEDLÂN**, Salih b. Ğânim; **Esbâbü’l-İrhâb ve’l-‘Unf ve’t-Tetarruf**, el-İmâm Muhammed b. Suud İslam Üniversitesi, Riyad, 2011.
- es-Sûmeriyye News, “Kubiş Yebhas Ma‘a Vefdin Türkmâniyy Meşrû‘a’t-Tesviyye”, **es-Sûmeriyye News**, 2017, <https://www.alsumaria.tv/news/194595/> (11.04.2020).

es-Sûmeriyye News, “Naibün Yekşifü an Tevâfuki Selâsi Düvel li-Tekûne Kerkük Türkmâniyye ve Tuz ve Telafer Mühafazatân”, **es-Sûmeriyye News**, Bağdat, 2017,

<https://www.alsumaria.tv/news/220085/%D9%86%D8%A7%D8%A6%D8%A8-%D9%8A%D9%83%D8%B4%D9%81-%D8%B9%D9%86-%D8%AA%D9%88%D8%A7%D9%81%D9%82-%D8%AB%D9%84%D8%A7%D8%AB-%D8%AF%D9%88%D9%84-%D9%84%D8%AA%D9%83%D9%88%D9%86-%D9%83%D8%B1%D9%83%D9%88%D9%83-%D8%AA%D8%B1%D9%83%D9%85%D8%A7%D9%86%D9%8A%D8%A9-%D9%88> (26.04.2020).

ES-SÜVEYDÎ, Sa’îd b. Hâzim; **Tenzîmü’l-Kâide ve Meşrû’u’d-Devleti’l-İslâmiyye**, Merkezü Sebât li’l-Buhûs ve’d-Dirâsât, 1. Baskı, 2016.

EŞ-ŞÜKRÎ, Ali Yusuf; **el-İrhâbü’d-Düvelî fî Zilli’n-Nizâmi’l-Âlemiyyi’l-Cedîd**, 1. Baskı, Dârü İtrâk li’t-Tabâ’ati ve’n-Neşr ve’t-Tevzî’, Kahire, 2008.

ET-TAYYÂR, Ahmed Muhammed Rifat ve Bekir; **el-İrhâbü’d-Düvelî**, Arap-Avrupa Araştırmalar Merkezi, Paris, 1998.

ET-TERTÛRÎ, Mahmûd Avd ve Cûcân Ağâdir; **İlmü’l-İrhâb: el-Ûsûsü’l-Fikriyye ve’l-İctimâ’iyye ve’t-Terbiyye li-Dirâseti’l-İrhâb**, Dârü’l-Hâmid li’n-Neşr ve’t-Tevzî’, Amman, 2006.

ETVEYH, Emel Fâdıl Abd Haşşân-Muhammed Cebbâr; “el-İrhâbü’l-Fikrî ve’l-Hürriyyetü’l-Fikriyye”, **Mecelletü Câmi’atü Tikrît li’l-‘Ulûmi’l-Kânûniyye**, yıl. 7, sayı. 27, Tikrit, 2015.

EU Council Framework Decision Of 13 June 2002, **On Combating Terrorism**, (2002/475/JHA), Official Journal L 164, 22/06/2002, Art. 1(1).

EZ-ZEBBÂT, Şakir Sabır; **Mücezû Târihi’t-Türkmân fi’l-Irak M. 673-1959**, Birinci Baskı, Beytü’l-Warak, Beyrut-Lübnan, 2011.

EZ-ZEBBÂT, Şakir Sabır; **Târîhu’s-Sadâke Beyne’l-Irâk ve’t-Türkiye**, Darü’l-Marife, Bağdat, 1955.

EZ-ZEVÂHİRÎ, Eymen; **Fürsân Tahte Râyeti’n-Nebî**, Dârü’s-Sâhib li’n-Neşr, C. 1, 2. Baskı, Pakistan, 2001.

FADLÎ, Nâdiyetü Fadıl Abbas; “et-Te’hîlü’l-Müctema‘î li’l-Menâtiki’l-Müharrara fi’l-Irak, mâ Ba‘de DAEŞ”, **Şebketü’n-Nebe’**, 2017, <https://amp.annabaa.org/arabic/studies/13675> (12.05.2020).

GERGES, Fawaz; **DAEŞ ilâ Eyne? Cihâdiyyûn mâ Ba‘de’l-Kâide**, tercüme eden: Muhammed Şeymâ, Merkezü Dirâsâti’l-Vahdeti’l-Arabiyye, Beyrut-Lübnan, 2016.

GÖKKAYA, Mehmet; “Türkmenlerin Temsil Hakkı” **Biz Türkmeniz**, 2018, <http://www.bizturkmeniz.com/tr/index.php?page=article&id=102770> (06.12.2018).

GÖKKAYA, Muhammed; “Nühazzir Hükûmeteyi’l-Merkez ve’l-İklîm min İhmâli’t-Türkmân Beyne Hatari DAEŞ ve İntikâmi PKK”, **Nahnü’t-Türkmân**, 2015, <http://www.bizturkmeniz.com/ar/index.php?page=article&id=32579> (01.08.2015).

GÖKKAYA, Muhammed; “et-Türkmân ve Devruhümü’l-Mihverî fi’l-İntisâr alâ DAEŞ”, **Nahnü’t-Türkmân**, 2018, <http://www.bizturkmeniz.com/ar/index.php?page=article&id=102788&w=%D9%85%D8%AD%D9%85%D8%AF%20%D9%83%D9%88%D9%83%20%D9%82%D8%A7%D9%8A%D8%A7> (14.12.2018).

GTD “Trends in Global Terrorism: Islamic State’s Decline in Iraq and Expanding Global Impact”, **START Background Report**, University of Maryland, October 2019.

GUNARATNA, Rohan; "Terrorism In The South Before And After 9/11: An Overlooked Phenomenon", In Responding To Terrorism: What Role For The United Nations?, **Report Of A Conference Organized By The International Peace Academy**, New York, 25-26 October 2002.

Haber Türk, “İŞİD Kerkük’e dayandı”, **Haber Türk**, 2014, <https://www.haberturk.com/dunya/haber/958922-isid-kerkuke-dayandi> (18.11.2019).

HÂFİZ, Tâlib Hüseyin; “el-Unfü’s-Siyâsî fi’l-İrâk” **Mecelletü Dirâsâtin Devliyye, Merkezü’ d-Dirâsâti’l-İstrâfîciyye ve’ d-Devliyye**, Bağdat Üniversitesi, S. 41, 2009.

Halil, İmam Hasânîn; **el-İrhâb Beyne’t-Tecrîm ve’l-Meşrû’iyye**, Dârü Mahrûseti’l-Mısrıyye, Kahire, 2001.

HAMSİCİ, Mahmut; “Haşdi Şabi’deki Türkmenler”, **BBC Türkçe**, Kerkük-Tazehurmatu, 2017, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41514522> (03.12.2019).

HARB, Üsâme el-Gazzâlî; “Nahve Cehdin Düveliyyin Şâmil”, **Mecelletü’s-Siyâsiyyetü’ d-Düveliyye**, Merkezü’l-Erhâm, S. 146, Ekim, 2001.

HASAN, Ahmed ve Meys el-Cebûrî; “et-Tehaddiyâtü’l-İnsâniye fî Ezmeti’n-Nüzûh fi’l-İrâk”, **Merkezü Ceasefir li-Hukûki’l-Medeniyyîn ve Mecmû’ati Hukûki’l-Ekalliyâti’ d-Düveliyye**, Aralık, 2016.

HASAN, Haydar Ali; “el-Haşdü’ş-Şa’bî... Rü’yetün fi’ d-Devri’l-Müstakbel”, **Mecelletü’l-Müstansırıyye li’ d-Dirâsâti’l-Arabiyye ve’ d-Düveliyye**, Câmi’atü’l-Müstansırıyye, S. 63, c. 15, Bağdat, 2018.

HATTAB, Jawad; "Baby boom? ISIS Bans Contraceptive Pills In Mosul", **Arabiya News**, 01 December 2014, <https://english.alarabiya.net/en/variety/2014/12/01/Baby-boom-ISIS-bans-contraceptive-pills-in-Mosul-> (01.04.2020).

HOUSE, The White; “Remarks by the President at the United States Military Academy Commencement Ceremony”, U.S. Military Academy-West Point, **The White House**, New York, May 28, 2014, <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2014/05/28/remarks-president-united-states-military-academy-commencement-ceremony> (17.03.2020).

Human Rights Watch, “Iraq: Kirkuk Security Forces Expel Displaced Turkmen”, **Human Rights Watch**, Beirut, 2017,

<https://www.hrw.org/news/2017/05/07/iraq-kirkuk-security-forces-expel-displaced-turkmen> (14.12.2019).

HUMUD, Carla E.; “Al Qaeda and U.S. Policy: Middle East and Africa”, **Congressional Research Service**, USA, Agostos 2016.

HUNTINGTON, Samuel P.; **The Clash Of Civilizations And The Remaking Of World Order**, Simon & Schuster; a edition, New York, 1996.

HÜRMÜZLÜ, Erşat; **Irak Türkleri**, Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği, İstanbul, 1991.

HÜRMÜZLÜ, Erşat; **Türkmenler ve Irak**, Kerkük Vakfı Yayınları, İstanbul, 2003.

HÜSEYİN, Adnan es-Seyyid; **el-Müşkiletü’s-Sükâniyye ve’s-Silmi’d-Düvelî**, Merkezü’d-Dirâsât ve’l-Bühûsi’l-İstirâteciyye, 1. Baskı, el-İmârât, 1997.

HÜSEYİN, Fuâd; **ez-Zerkâvî el-Ceylü’s-Sânî li’l-Kâide**, Dârü’l-Hiyâr, Ürdün, 2005.

HÜSEYİN, Halil; **Kadâyâ Devliyye Mu’âsâra**, Dârü’l-Menhel el-Lübnânî, Beyrut, 2007.

IADÍCOLA, Peter & Anson Shupe; **Violence, Inequality, and Human Freedom**, Dix Hills, Rowman & Littlefield Publishers, 1998.

Irak Türkmen Cephesi Siyasi İlişkiler Dairesi, “Kerkük’te Demografi ve Nüfus Değişikliği Raporu”, **Irak Türkmen Cephesi Siyasi İlişkiler Dairesi**, 2019.

İBRAHİM, Fuâd; **es-Selefiyyetü’l-Cihâdiyye fi’s-Su’ûdiyye**, Dârü’s-Sâkî, Lübnan-Beyrut, 2009.

ÎD, Muhammed Fethi; **Vâki’u’l-İrhâb fi’l-Vatani’l-Arabî**, 1. Baskı, Nâyif Güvenlik Bilimleri Akademisi, Riyad, 1999.

ÎD, Muhammed; **el-İcrâmü’l-Mu’âsır**, 1. Baskı, Nâyif Güvenlik Bilimleri Akademisi, Riyad, 1999.

İHA, “İŞİD, Musul Halk Kütüphanesi’ni yaktı”, **İhlas Haber Ajansı**, 2015, <https://www.ih.com.tr/haber-isid-musul-halk-kutuphanesini-yakti-441999/>; Johnlee Varghese, “ Isis Burns Down Mosul Library, Destroys 8,000 Rare

Books and Manuscripts”, **International Business Times**, 2015, <https://web.archive.org/web/20190401065948/https://www.ibtimes.co.in/isis-burns-down-mosul-library-destroys-8000-rare-books-manuscripts-624375> (19.05.2020).

İLMÎ, Minâ; “Eyyü Müstakbelin li'l-Haşdi'ş-Şa'bî fi'l-İrâk”, **Dirâsâtü Merkezi'l-Melik Faysal li'l-Bühûs ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye**, Riyad, 2018.

JOHNSTON, Patrick B. ve diğeri; **Foundations of the Islamic State Management, Money, and Terror in Iraq, 2005-2010**, RAND Corporation, California, 2016.

JOHNSTON, Patrick B.; “Countering ISIL’s Financing”, **RAND Office of External Affairs**, November 2014.

JONES, Seth G. vd.; **Rolling Back the Islamic State**, **RAND**, Santa Monica, California, 2017.

JUERGENSMEYER, Mark; “Addressing The Causes Of Terrorism”, The Club De Madrid Series On Democracy And Terrorism-Volume I, **The International Summit On, Democracy, Terrorism And Security**, Club De Madrid, 8-11March, Madrid, 2005.

KANE, Sean; “A View of the Political Horizon and Implications for U.S. Policy”, **United States Institute of Peace**, Washington, 2011.

KARACA, Oğuz; **Lozan’dan Bugüne Musul-Kerkük ve Kuzey Irak**, 1. Baskı, Resital, İstanbul, 2007.

KARANAZ, Şenây; “Takrîrün Şâmilün an Kadâ’i Telafer”, Mes’ûletü’t-Tufûle ve’l-Merâ’e, **Müessesetü İnkâzi’t-Türkmân**, 2018.

KATÂNE, Muhammed Sa’id; **et-Türk ve’l-Arab, Dirâse Muktasire li-Târihi Alâkâti’t-Türk ve’l-Arab**, Ankara, 2001.

KÂTİ, Senâ; “et-Tâifiyye ve Tedâ’iyyâtühâ ‘alâ Binâi’d-Devleti’l-İrâkiyye el-Mu’âsarâh”, **Mecelletü’l-‘Ulûmi’s-Siyâsiyye**, Siyasal Bilimler Fakültesi, Bağdat Üniversitesi, S. 36, 2008.

- KATZ**, Samuel M.; **Raging Within Ideological Terrorism**, Minneapolis, Lerner Publications Company, 2004.
- KAYMAZ**, İhsan Şerif; “Lozan’ın Çözumsuz Meseleleri: Musul ve Kürt Sorunu”, **Derin Tarih Dergisi**, Sayı. 4, Temmuz 2012.
- KEKİLLİ** Emrah ve Can Acun; “Referandum Sonrası Kerkük ve Tartışmalı Bölgelerin Durumu: Türkiye’nin Pozisyonu”, **SETA**, Sayı. 181, Ekim 2017.
- KELLNER**, Douglas; **From 9/11 to terror war: Dangers of the Bush legacy**, Rowman and Littlefield, Boulder- Colorado, 2003.
- KENNEDY**, Maev and Agencies; “Mosul: Iraqi troops find Assyrian treasures in network of Isis tunnels”, **The Guardian**, Mart 8. 2017, <https://www.theguardian.com/world/2017/mar/08/mosul-iraqi-troops-find-assyrian-treasures-in-network-of-isis-tunnels> (01.03.2020).
- KNIGHTS**, Michael Hamdi Malik and Aymenn Jawad Al-Tamimi; **Honored, Not Contained The Future Of Iraq’s Popular Mobilization Forces**, The Washington Institute For Near East Policy, United States of America, 2020.
- KOMETER**, Michael W.; “The New Terrorism The Nature of the War on Terrorism”, **This School of Advanced Air and Space Studies thesis**, Maxwell Air Force Base, Air University Press, 2004.
- KÖPRÜLÜ**, Ziya; **Irak’ta Türk Varlığı**, Ankara, 1996.
- KRIEGER**, Tim and Daniel Meierrieks; “What Causes Terrorism?”, **Springer Science and Business Media**, 2011.
- KURTCEPHE**, İsrail; “Irak Türkleri”, **Irak Dosyası, Türk Yurdu Dergisi**, Yıl. 97, Cilt. 28, Sayı. 245, 2008.
- KÜZECİ**, Şemsettin; “21 Yıllık Irak Türkmen Cephesi”, **Kerkük Gazetesi**, Ankara, 2016, <http://www.kerkukgazetesi.com/21-yillik-irak-turkmen-cephesi/> (20.05.2019).
- KÜZECİ**, Şemsettin; **Kerkük Soykırımları (Türkmenlerin Uğradı Katliamlar 1920-2003)**, Teknoed Yayınları, Ankara, 2004.

- LEVİTT**, Matthew; “Terrorist Financing and the Islamic State,” **The Washington Institute for Near East Policy**, Washington, November 13, 2014.
- LEWİS**, Jessica D.; “The Islamic State: A Counter-State Strategy For A Counter-State”, Middle East Security Report 21, **Institute For The Study of War**, United States of America, 2014.
- MAHFÛZ**, Muhammed; “el-İslâmü’s-Siyâsî Darûrâtü’t-Tahavvül mine’l-Usûliyye ile’l-Medeniyye”, **Mecelletü Tesâmuh**, Merkezü Râmallah li-Dirâsâti Hukûki’l-İnsân, S. 47, Filistin, 2004.
- MAHMÛD**, Tahir; **el-İrhâb: Esbâbuhu ve ‘İlâcuhu**, Federal Urduca Sanat, Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, İslamabad, 2001.
- MARR**, Phebe; “Men Hüm Kâdetü’l-İrâki’l-Cüded, Mâzâ Yürîdûn?”, **Ma’hâdü’s-Selâmi’l-Emrîkî**, Mart, 2006.
- MARTİN**, Gus; “Types of Terrorism”, **IGI Global**, United States of America, January 2017.
- MCCOY**, Terrence; "ISIS just stole \$425 million, Iraqi governor says, and became the 'world's richest terrorist group," **Washington Post**, June 12, 2014, <https://www.washingtonpost.com/news/morning-mix/wp/2014/06/12/isis-just-stole-425-million-and-became-the-worlds-richest-terrorist-group/> (26.02.2020).
- Mecme’u’l-Fıkhî’l-İslâmî, On Altıncı Dönem, **Râbitatü’l’Alemlî’l-İslâmî**, Mekke, 1398/1422.
- MEHDİ**, Üsame; “Ri’âsâtü’l-İrâk Tu’linu Da’mehâ li-Hukûki’t-Türkmân Mükevvenen Esâsiyyen”, **Elaph**, Bağdat, 2017, <https://elaph.com/Web/News/2017/5/1148736.html> (11.04.2020).
- Mektebü Re’îsi’l-Cebheti’t-Türkmâniyye el-İrâkiyye en-Nâ’ib Erşed es-Sâlihî, “en-Nâ’ibân Erşed es-Sâlihî ve Niyâzî Mi’mâr Oğlu Ma’a’l-Mukâtilîne’t-Türkmân ‘İnde’s-Sevâtiri’l-Emâmiyye fî Nahiyeti Tazehurmatu”, **Erşed es-Sâlihî-Facebook Resmi Hesabı**, 2015, <https://www.facebook.com/558014920898846/posts/956344144399253/> (05.09.2019).

Mektebü Re'îsi'l-Cebheti't-Türkmâniyye en-Nâ'ib Erşed es-Sâlihî, "Bi-Ri'âyeti Re'îsi'l-Cephti't-Türkmâniyyeti'l-İrâkiyye en-Nâib Erşed es-Sâlihî Türkân Kerkük Yed'ûmûne Kuvvâte'l-Haşdi'sş-Şa'bi et-Türkmânî ve Fırkatü'l-Abbâs el-Kitâliyye", **Nahnü't-Türkmân**, 2016, <http://www.bizturkmeniz.com/ar/index.php?page=article&id=33792> (05.09.2019).

MENGÜ, Cüneyt; **ABD-Türkiye-Irak Üçgeninde Türkmen Meselesi**, Yalın Yayıncılık, İstanbul, 2012b.

MENGÜ, Cüneyt; **Osmanlı Arşivi Belgelerinde Kültür Merkezi Kerkük**, Yalın Yayıncılık, İstanbul, 2012a.

Merkezü'l-Fikri'l-İstrâfîciyye li'd-Dirâsât, "Tenzîmü'd-Devle, en-Neş'etü ve'l-Efkâr", **Vahdetü'd-Dirâsât ve'l-Ebhâs Merkezü'l-Fikri'l-İstrâfîciyye li'd-Dirâsât**, 2011.

Meşrû'u Dahâyâ Harbi'l-İrâk, <https://www.iraqbodycount.org/>, (21.03.2020).

MISIR OĞLU, Kadir; **Musul Meselesi ve Irak Türkleri**, 5. Baskı, Sebil Yayınları, İstanbul, 1994.

Middle East Monitor, "İraçî Turkmen: Over 200 Women Abducted by ISIS Militants", **Middle East Monitor**, 2015, <https://www.middleeastmonitor.com/20150309-official-200-iraqi-turkmen-women-abducted-by-isis/> (06.04.2020).

Milliyet, "İrak'ta Türkmenler İçin Tarihi Karar", **Milliyet**, 2012, <https://www.milliyet.com.tr/dunya/irak-ta-turkmenler-icin-tarihi-karar-1574627> (19.12.2019).

MİNORSKY, Vladimir F.; **Musul Sorunu**, Çev. Salim Şahin, 1. Baskı, Avesta Basın Yayın, İstanbul, 1998.

MONTVILLE, Joseph; **Factor s Terrorist In Multiethnic Societies**, Lexington Books, 1998.

MOORE, Barrington; **el-Usûlü'l-İctimâ'iyye li'd-Dîmukrâtiyye ve'd-Diktâtûriyye**, Tercüme eden: Ahmed Mahmûd, Merkezü Dirâsati'l-Vahdedi'l-Arabiyye, Beyrut, 2008.

MORRIS, Loveday; "Shiite Cleric Sistani Backs Iraqi Government's Call For Volunteers To Fight Advancing Militants", **Washingtonpost**, İrbıl- İraq, June 13, 2014, https://www.washingtonpost.com/world/middle_east/volunteers-flock-to-defend-baghdad-as-insurgents-seize-more-iraqi-territory/2014/06/13/10d46f9c-f2c8-11e3-914c-1fbd0614e2d4_story.html (23.11.2019).

MORUFOĞLU, Sinan; "İrak Türkleri", **Türkler Ansiklopedisi**, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt. 20, Ankara, 2002.

MUHAMMED, Abdülazîm; "Ceysü'l-Mücâhidîn" el-Meşhed el-İrâkî, **el-Cezîre**, <https://www.aljazeera.net/programs/iraqi-scene/2006/11/15/%D8%AC%D9%8A%D8%B4-%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%AC%D8%A7%D9%87%D8%AF%D9%8A%D9%86> (21.02.2020).

MUIR, Jim; "'Islamic State': Raqqa's loss seals rapid rise and fall", **BBC News**, 17 October 2017, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-35695648> (16.10.2019).

MUKTEDİR, Reşîd; el-İrhâb ve'l-Unfü's-Siyâsî Mukârebetün Mefâhimiyyetün ve Nazariyye, **Mecelletü'l-Fikir ve Nakd**, sy. 77, Mart, 2006, [https://www.aljabriabed.net/n77_02moktadir.\(2\).htm](https://www.aljabriabed.net/n77_02moktadir.(2).htm) (12.02.2020).

MURATLI, İnci; "İrak'ta Son Perde Yenerken Türkmenler," **21.yy Dergisi**, Kasım 2009.

NÂCÎ, Ebûbekir; **İdâretü't-Tavahhuş: Ahtarü Mehalatin Setemurru bihâ el-Ümme**, Merkezü'd-Dirâsât ve'l-Buhûsi'l-İslâmiyye, Tarihi Yok.

NACOS, Brigitte L.; **Terrorism and Counterterrorism: Understanding Threats and Responses in the Post-9/11 World**, Penguin Academics Series, 2005.

- Nâfi**, İbrahim; **Kâbûsü'l-İrhâb ve Sükûti'l-Ekni'a**, 1. Baskı, Merkezü'l-Erhâm li't-Terceme ve'n-Neşr, 1994.
- NAFÎ**, Beşîr Mûsâ; **el-Meşrû'u'l-Emrîkî fi'l-İrâk, Erba'a Senevât mine'l-İhtilâl**, 1. Baskı, Evrâku'l-Cezîre, 1, Merkezü'l-Cezîre li'd-Dirâsât, Devha, 2007.
- NAKÎP**, Mahir; "Irak Türklerinin Demokratik Mücadelesi", **Türk Yurdu**, Sayı.394, Haziran 2020.
- NAKÎP**, Mahir; "Irak Türklerinin Meselesine Nasıl Bakılmalı", **Avrasya Dosyası**, Cilt. 3, Sayı. 1, Ankara, 1996.
- NAKÎP**, Mahir; "Irak Türkmenlerinin Bağdat Konferansı ve Değerlendirilmesi", **ORSAM**, 2017, <https://www.orsam.org.tr/tr/irak-turkmenlerinin-bagdat-konferansi-ve-degerlendirilmesi/> (12.09.2019).
- NAKKÂŞ**, İshak; **Şî'atü'l-İrâk**, Tercüme eden: Abdulilâh en-Nâ'îmî, 1. Baskı, Dârü'l-Medâ li's-Sekâfe ve'n-Neşr, Dımaşk-Suriye, 1996.
- NESÎREH**, Hânî; **Sedâbü'd-Dem: Nüsûsu DAEŞ... Dirâse Nakdiyye ve Tahlîliyye**, 1. Baskı, Dârü Safsâfe li'n-Neşr ve't-Tevzî' ve'd-Dirâsât, Dubai, 2015.
- NESÎREH**, Hânî; "DAEŞ: İnkılabü't-Tilmîz ale'l-Üstâz", **eş-Şerku'l-Evsat**, 2016, <https://aawsat.com/> (08.11.2019).
- NORTH**, David; **A Quarter Century of War: The US Drive for Global Hegemony 1990-2016**, Mehring Books, United States of America, 2016.
- O'NEİLL**, William; "Concept Paper", In Responding To Terrorism: What Role For The United Nations?, **Report Of A Conference Organized By The International Peace Academy**, New York, 25-26 October 2002a.
- O'NEİLL**, William; "Conference Report", In Responding To Terrorism: What Role For The United Nations?, **Report Of A Conference Organized By The International Peace Academy**, New York, 25-26 October 2002a.

Office Of The United Nations High Commissioner For Human Rights, “Human Rights, Terrorism And Counter-Terrorism”, **General Assembly resolution 60/288, annex**, Fact Sheet No. 32, Geneva, 2008.

OKUDUCU, İdris ve Hejar Hekim; “Peşmerge DAEŞ'ten Geri Alınan Bölgelerden Çekilmeyecek”, Erbil, **AA**, 2016, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/pesmerge-daesten-geri-alinan-bolgelerden-cekilmeyecek/620784> (15.11.2019).

Online Etymology Dictionary, <https://www.etymonline.com/search?q=terror> (21.11.2019).

ÖKE, Mim Kemal; **Musul Meselesi Kronolojisi (1918-1926)**, 2. Baskı, Türk Dünyası Araştırmalar Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991.

Parliamentary Assembly Of The Mediterranean ; “The Root Causes Of Terrorism”, The Hon. Aşkın Asan, **1st Standing Committee On Political And Security-Related Cooperation**, Special Task Force On Terrorism, Rabat, 29 October 2010.

PRİZAR, Charles ve Damian Martins; **Ebû Mus‘ab ez-Zerkâvî, 1966-2006 el-Vechü’l-Âher li-Tenzîmi’l-Kâide**, tercüme ede: Hale Salahaddin Lûlû, 1. Baskı, Dârü’l-Arabiyye li’l-‘Ulûm Nâşirûn, Beyrut-Lübân, 2006.

RAMAZAN, Şerif Abdülhamid Hasan; **el-İrhâbü’d-Düveli-Esbâbuhu ve Turuku Mükâfêhatihi fi’l-Kânûni’d-Düveli ve’l-Fıkhî’l-İslâmî-Dirâse Mukârane**, Külliyyetü’ş-Şerî‘a ve’l-Enzime, Cami’atü’t-Tâfi, Suudi Arabistan Krallığı, sayı. 31, cilt. 3, 2007.

RAYBURN, Joel D. And Frank K. Sobchak; **The U.S. Army In The Iraq War: Volume 2 Surge And Withdrawal 2007-2011**, Strategic Studies Institute And U.S. Army War College Press, 2019.

Remarks by U.S. Treasury Under Secretary David S. Cohen on Attacking ISIL’s Financial Foundation, **Carnegie**, 23 October, 2014, <https://carnegieendowment.org/2014/10/23/remarks-by-u.s.-treasury-under-secretary-david-s.-cohen-on-attacking-isil-s-financial-foundation-pub-57007> (25.02.2020).

Rudaw, “Many From Tal Afar Flee To Safety Of Peshmerga After Hashd-Isis Clashes”, **Rudaw**, Nineveh, Iraq, 2017, <https://www.rudaw.net/english/middleeast/iraq/060620171> (09.05.2020).

SA‘DŪN, Mustafa; “Tecâzebehüm eş-Şî‘atü ve’s-Sünne li-Senevât... Türkmânü’l-Irâk Yüŝekkilüne Kuvveten Müsellaha li-Himâyeti Menâtıkıhim” Rasîf, 22, 2017, <https://al-aalem.com/news/56138-%D8%AA%D8%AD%D9%84%D9%8A%D9%84-%D8%A7%D9%84%D8%AE%D9%84%D8%A7%D9%81%D8%A7%D9%84%D9%88%D9%84%D8%A7%D8%A6%D9%8A%D9%88%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%B1%D8%AC%D8%B9%D9%8A-%D8%AF%D8%A7%D8%AE%D9%84-%D8%A7%D9%84%D8%AD> (27.04.2020).

SAATÇİ, Suphi; **Tarihi gelişim İçinde Irak’ta Türk Varlığı**, Tarihi Araştırmalar ve Dokümantasyon Merkezleri Kurumu ve Geliştirme Vakfı, İstanbul, 1996.

SAATÇİ, Suphi; **Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri**, Ötüken, İstanbul, 2003.

SAMANCI, Aziz Kadir; **Târîhü’s-Siyâsi li-Türkmâni’l-Irâk**, 1. Baskı, Dar Al Saqi, Beyrut- Lübnan, 1999.

SARI, Rahime Mercan; “Irak’tan Türkiye’ye Göç Etmek Zorunda Kalan Türkmenler Üzerine Bir Araştırma: Ankara Örneği”, **Yüksek Lisans Tezi**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Ankara, 2018.

SELİM, Aydın Maruf; “Türkiye ve Irak İlişkilerinde Türkmenler: Körfez Savaşı sonrasında Günümüze”, **Yüksek Lisans Tezi**, Gazi Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler, Ankara, 2007.

SEN, Yunus; **Saddam’ın Irak’ı ve Bir Çöküşün Öyküsü - Babil Yanarken**, Ümit Yayınları, Ankara, 2004.

SIDKÎ, Abdurrahim; **el-İrhâb**, Dârü Şemsi’l-Ma’rife, Amman, 1995.

SINGH, Surat and Hemraj Singh; **Law Relating to Prevention of Terrorism**, Universal Law Publishing Co. Pvt. Ltd., New Delhi, 2003.

SİTES, Paul; **Control The Basic Of Social Order**, Dunellen Press, New York, 1993.

Sky News Arabia, “Mütetavvi‘ûne Türkmân Yetederrebûne li-Tahrîri Ninova”, **Sky News Arabia** <https://www.youtube.com/watch?v=x-gvUAvu9O4> (03.05.2020).

SPENCER William vd.; “No Way Home: Iraq’s Minorities on The Verge of Disappearance”, **IILHR, MRG, NPWJ, UNPO**, London, 2016.

STEPANOVA, Ekaterina; “Terrorism In Asymmetrical Conflict Ideological And Structural Aspects”, **Stockholm International Peace Research Institute**, Oxford University Press, Sıprı Research Report, No. 23, New York, 2008.

SU’ÂDÎ, Muhammed; **el-İrhâbü’-d-Düvelî Beyne’l-Ğumûd ve’t-Te’vîl**, Dârü’l-Câmi’ati’l-Cedîd, Mısır, 2009.

SÜMER, Faruk; “Oğuzlar”, **TDV, İslam Ansiklopedisi**, Cilt. 33, İstanbul, 2007.

SVİRSKY, Meira; “Armed Children as Young as 9 Patrolling Streets of Mosul”, **ClarionProject**, 2014, <https://clarionproject.org/armed-children-young-9-patrolling-streets-mosul/> (16.04.2020).

ŞA’BÂN, Abdülhüseyin; **et-Tetarrüf ve’l-İrhâb İşkâliyyâtün Nazariyyetün ve Tahaddiyâtün Ameliyye (Ma’a İşâretin Hâssetin ilâ Irâk)**, Kürrâsâtün İlmiyye 42, Merâsıd, Mektebetü’l-İskenderiye, İskenderiye-Mısır, 2017.

ŞABAN, Abdülhüseyin; “et-Tefkîr ve’t-Tekfîr”, **Cerîdetü’l-Halîc**, Re’yün ve Dirâsât, S. 236, 28 Aralık 2016.

Şafak News, “Nisâ’ün Türkmâniyyâtün Irâkiyyât Ta’arradne li’l-İ’tidâ ve’l-Katli Harren bi’n-Nâr bi’r-Rakka es-Sûriyye”, **Şafak News**, Kerkük, 2017, <https://www.shafaaq.com/ar/%D8%A3%D9%85%D9%80%D9%86/%D9%86%D8%B3%D8%A7%D8%A1%D8%AA%D8%B1%D9%83%D9%85%D8%A7%D9%86%D9%8A%D8%A7%D8%AA%D8%B9%D8%B1%D8%A7%D9%82%D9%8A%D8%A7%D8%AA%D8%AA%D8%B9%D8%B1%D8%B6%D9%86%D9%84%D9%84%D8%A7%D8%B9%D8%AA%D8%AF%D8%A7%D8%A1%D9%88%D8%A7%D9%84%D9%82%D8%AA%D9%84%D8>

%AD%D8%B1%D9%82%D8%A7-
%D8%A8%D8%A7%D9%84%D9%86%D8%A7%D8%B1%D8%A8%D8%A
7%D9%84%D8%B1%D9%82%D8%A9%D8%A7%D9%84%D8%B3%D9%8
8%D8%B1%D9%8A%D8%A9/ (07.04.2020).

ŞEN, Osman Emre; “Irak’taki Türkmenlerin Irak Siyasetine Etkileri”, T.C. Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, Ortadoğu Siyasi Tarihi ve Uluslararası İlişkileri Anabilim Dalı, **Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2006.

ŞENÂVÎ, Mahmûd; **el-İrâku’t-Tâih Beyne’t-Tâifiyye ve’l-Kavmiyye**, Dâru Hilâ li’n-Neşr ve’t-Tevzî’, el-Cezîre-Mısır, 2010.

ŞİMŞİR, Bilal N.; **Türk - Irak İlişkilerinde Türkmenler**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2004.

ŞÜKAYR, Şefîk; “Teşkilâtü’l-Mukâvemeti’l-İrâkiyye”, **el-Cezîre**, <https://www.aljazeera.net/specialfiles/pages/82ccfd4f-8e7d-44f8-9db2-535c27695446> (18.02.2020).

Takrîrü’d-Devha, Mu’temer: “Min Sevrâti’ş-Şu‘ûb ilâ Sâhatin li’t-Tenâfûsi’l-İklimî ve’d-Düvelî: el-Mintakatü’l-Arabiyye Beyne Su‘ûdi Tanzîmi’d-Devle ve’l-İnhirâti’l-Emrikî el-Müteceddîd, **Merkezü’l-Arabî li’l-Ebhâs ve Dirâsâti’s-Siyâsiyye**, ed-Devha: 18-19 Aralık 2014.

TARÂBİYE, Sabrî; “Meczertü Tuzhurmatu 2003... Zikrâ len Tünsâ”, **Nahnü’t-Türkmân**, 2004, <http://www.bizturkmeniz.com/ar/index.php?page=article&id=4357> (03.11.2019).

TAVÂLİYE, Hasan; “el-İrhâb ve’l-‘Unfü’s-Sevrî ve’l-Kifâhu’l-Müsellâh”, **Mecelletü’l-Mahkeme**, Beytü’l-Hikme, sayı. 21, Bağdat, 2001.

TAWİL, Camille; **Brothers in Arms: The Story of Al-Qa’ida and the Arab Jihadists**, Saqi Books, London, 2011.

TERZİOĞLU, Süleyman Sırrı; “Tarihsel Süreç Çerçevesinde 2005 Irak Anayasasına göre Irak Türklerinin Hukuksal Durumu”, **Akademik Orta Doğu Dergisi**, Cilt. 1, Sayı. 1, Ankara, 2006.

TEVFÎK, Muhammed; “el-Cema‘âtü’l-Kitâliyye el-Mu‘âsara”, **DAEŞ ve’l-Cama‘âtü’l-Kitâliyye, (Dirâsatün Arabiyye ve Garbiyye)**, Bir grup yazar, Merkezü’n-Nemâ’ li’l-Buhûs ve’d-Dirâsât, Beyrut-Lübnân, 2016.

The Guardian, “Former Saddam Hussein spy masterminded the rise of Isis, says report”, **The Guardian**, <https://www.theguardian.com/world/2015/apr/20/former-saddam-spy-masterminded-the-rise-of-islamic-state-says-report> (12.03.2020).

The International Organization For Migration Iraq Mission, "Reasons To Remain: Categorizing Protracted Displacement In Iraq", **Office For Central Iraq Unamî Compound (Diwan 2)**, Baghdad-Iraq, November 2018.

TORTURE, Wisniewski, J. Jeremy; “Terrorism, and the Use of Violence”, **Review Journal of Political Philosophy**, Cambridge Scholars Publishing, Volume; 6, Part 1, UK, 2008.

TURAN, Ömer; “Irak’ın Milletler Cemiyetine Girerken Yayınladığı Deklarasyonda ve Anayasalarında Türk ve Diğer Azınlıkların Hakları”, **Avrasya Dosyası**, Cilt. 3, Sayı. 1, Ankara, 1996.

Turk Post, “Tevâsulü’l-Müsâ‘adâti’l-İnsâniyyeti’t-Türkiyye ale’n-Nâzîhîn fi’l-Irak”, **Turk Post**, 2015, <https://turk-post.net/p-27477/c-9015/> (21.05.2020).

Turkpress, “Çavuşoğlu Yelteki Mes’ûli’l-Cepheti’t-Türkmâniyye el-İrâkiyye fi Erbil”, **Turkpress**, 2019, <https://www.turkpress.co/node/60534> (19.05.2020).

Turkpress, “Türkmânü’l-İrâk Yütâlibûne min Erdoğan Ziyâdete’l-İhtimam bi-Menâtikihim”, **Turkpress**, 2017, <https://www.turkpress.co/node/60534> (19.05.2020).

TÛŞÂRD, Cân vd.; **Târîhu’l-Fikri’s-Siyâsî**, ed-Dârü’l-‘Alemiyye li’n-Neşr, Beyrut, 1983.

TÛRKER, Fevzi; “et-Türkmân ve Netâ’icü İntihâbâti 12 Mayıs 2018, **Savtü’l-İrâk**, 2018, <https://www.sotaliraq.com/2018/05/25/%D8%A7%D9%84%D8%AA%D8%B1%D9%83%D9%85%D8%A7%D9%86->

%D9%88%D9%86%D8%AA%D8%A7%D8%A6%D8%AC-
%D8%A7%D9%86%D8%AA%D8%AE%D8%A7%D8%A8%D8%A7%D8%
AA-12-%D9%85%D8%A7%D9%8A%D8%B3-2018/ (14.05.2020).

Türkmen Gazetesi, **TP Yayını**, 13 Nisan 1998.

Türkmeneli Gazetesi, **ITC Yayını**, 20 Temmuz 1996.

UN News, “At Debate, UN and Security Council Renew Pledge to Counter Foreign Terrorist Fighters”, **UN News**, 29 May 2015, <https://news.un.org/en/story/2015/05/500182-debate-un-and-security-council-renew-pledge-counter-foreign-terrorist-fighters> (10.04.2020).

UN SC, “Draining Coiffers, Aiding Victims Of Islamic State In Iraq And Levant Crucial To Stop Group’s Resurgence, Senior Counter-Terrorism Officials Tell Security Council”, **Relifweb**, Security Council, 7 February 2020, <https://reliefweb.int/report/world/draining-coiffers-aiding-victims-islamic-state-iraq-and-levant-crucial-stop-group-s> (22.04.2020).

UN Security Council Resolution S/RES/1566 (2004).

UNAMI/OHCHR, “Report on Human Rights in Iraq - July to December 2017”, **United Nations Assistance Mission for Iraq (UNAMI)**, 8 July 2018.

UNAMI/OHCHR, “Report On The Protection Of Civilians In The Armed Conflict In Iraq: 1 November 2015 - 30 September 2016”, **United Nations Assistance Mission For Iraq (UNAMI)**, Baghdad, 30 December 2016.

UNAMI/OHCHR, “Unearthing Atrocities: Mass Graves in territory formerly controlled by ISIL”, **United Nations Assistance Mission for Iraq (UNAMI)**, 6 November 2018.

UNESCO, “UNESCO Director-General Condemns Destruction At Nimrud”, **UNESCO**, 13 April 2015, <https://en.unesco.org/news/unesco-director-general-condemns-destruction-nimrud> (11.05.2020).

United Nations General Assembly Resolution No. **A/RES/40/61**, of 108 Th Plenary Meeting 9 December 1985.

United Nations General Assembly Resolution No. **A/RES/42/159**, Resolutions Emanating From The Report Of The Sixth Session, of December 7, 1987.

United Nations General Assembly, (A/RES/40/61, para. 9).

United Nations General Assembly, “The International Convention For The Suppression And Punishment Of The Crime Of Apartheid”, **At Its 2163 Rd Plenary Meeting, On 2 November 1973**, In Celebration Of The Twenty-Fifth Anniversary Of The Universal Declaration Of Human Rights.

United Nations Security Council Resolution No. **1373 of at its 4385 th meeting**, on 28 September 2001.

UNOCHA, “2018 Humanitarian Response Plan - Advance Executive Summary”, **UN Refugee Agency and UNHCR**, February 2018.

UNOCHA, “2019 Humanitarian Needs Overview, Iraq”, **UN Refugee Agency and UNHCR**, 16 December 2018.

USAID, et al., “The Impact of ISIS on Iraq’s Agricultural Sector”, **Regional Food Security Analysis Network**, December 2016.

USDOS, “Combined Joint Task Force - Operation Inherent Resolve Monthly Civilian Casualty Report”, **Reliefweb**, 30 December 2018, <https://reliefweb.int/report/iraq/combined-joint-task-force-operation-inherent-resolve-monthly-civilian-casualty-report-1> (19.02.2020).

USLU, Sinan; “Cumhurbaşkanı Erdoğan Irak Türkmen heyetini kabul etti”, **Anadolu Ajansı**, 2016, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/cumhurbaskani-erdogan-irak-turkmen-heyetini-kabul-etti/701433> (17.04.2020).

WESTCOTT, Tom; "Destruction Or Theft? Islamic State, Iraqi Antiquities And Organized Crime", **Global Initiative Against Transnational Organized Crime**, Geneva-Switzerland, March 2020.

WINDSOR, Jennifer L.; “Promoting Democratization Can Combat Terrorism”, **Journal The Washington Quarterly**, Volume; 26, Issue 3, Summer 2003.

YENERER, Vedat; Düşman Kardeşler ABD İşgalindeki Irak'ta Arap, Kürt ve Türkmen Çatışması, Bulut Yayınları, İstanbul, 2004.

Yeni Şafak, “Telafer’de IŞİD ile Türkmenler Arasında Çatışma”, **Yeni Şafak**, 2014, <https://www.yenisafak.com/dunya/telaferde-isid-ile-turkmenler-arasinda-catisma-664473> (11.02.2020).

ZABOROWSKI, Marcin; “Us Policy On Iraq: Past, Present And Future”, **Eu Institute For Security Studies**, 3 February 2008.

RÖPORTAJLAR:

Bir Göçmene Sorduğumuz Sorulara Onun Verdiği Cevaplar.

Bu bilgi saha çalışması sırasında bölge haklı ile yapılan görüşmeler neticesinde elde edilmiştir.

13 Sayılı ve 2005 Tarihli Irak Terörle Mücadele Kanunu.

8 Şubat 2020’de Ebû Seccâd İle Yapılan Röportaj.

8 Şubat 2020’de Ammar Kahya ile Yapılan Röportaj.

8 Şubat 2020’de Riyaz Sarıkahya ile Yapılan Röportaj.

8 Şubat 2020’de Riyaz Sarıkâhya, Türkmeneli Partisi genel Başkanı ile Yapılan Röportaj,

16 Şubat 2020’de Hasan Turan Irak Türkmen Cephesi Genel Başkan Yardımcısı ve 3. Dönem Kerkük Milletvekilli ile Yapılan Röportaj.

17 Şubat 2020’de Ali Mehdi ile Yapılan Röportaj.

17 Şubat 2020’de Ebû Sâir el-Beşîrî ile Yapılan Röportaj.

21 Şubat 2020’de Ebu Rıza Neccar ile Yapılan Röportaj.

22 Şubat 2020’de Irak’ın Eski İnsan Hakları Bakanı Muhammed Mehdî Bayatli ile Yapılan Röportaj.

29 Şubat 2020’de Jâle Yunus Netacî ile Yapılan Röportaj.

Mart 2020’de Bir Göçmen İle Yapılan Röportaj.

Mart 2020’de Bayat Köylerili ve 36 Yaşında Olan Bir Göçmen İle Yapılan Röportaj.

11 Mart 2020’de Ammar Selim Muhammed ile Yapılan Röportaj.

24 Mart 2020’de Nebîl Harbû İle Yapılan Röportaj.

EKLER**EK-A: Türkmeneli Bayrağı****EK-B: Irak Türkmenlerinin Yaşadığı Bölgeler (Türkmeneli Bölgesi)**

EK-C: Göç Eden Telaferli Aileler

EK-D: Türkmen Askeri Gücünün Bayrakları ve Bazı Fotoğraflar

EK-E: ITC Genel Başkanı Erşat Salihi'nin Cephede Bulunan Türkmen Askerlerine Ziyaretleri

EK-F: Haşdi Şabi'de bulunan Türkmen askerlerinin bazı fotoğrafları

**EK-G: DAEŞ'in Türkmén Bölgelerinde Bombaladığı Bazı Tarihi Eserler,
Türbe ve İbadet Yerleri**

Büyük Nuri Camii (Hadba Minraresi)

Tarihi Telafer Kalesi.

İbadet Yerleri (Camii ve Hüseyiniyeler)

EK-Ğ: Türkiye Cumhuriyeti Kurumları Tarafından Türkmen Göçmenlere Yardım Faaliyetleri

ÖZGEÇMİŞ

Mohammed Tahsen ABDULRAHMAN, 1987 yılında Irak'ın Erbil şehrinde doğmuştur. İlköğretim, Orta ve Lise eğitimini Kerkük'te okumuş, 2017 yılında Kerkük Üniversitesi Kanun ve Siyasi Bilimler Fakültesi Siyasi Bilimler Bölümünden mezun olmuştur. Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Bölümünde yüksek lisans öğrenimini devam etmektedir. İyi düzeyde Türkçe, Arapça ve Kürtçe, orta düzeyde de İngilizce bilmektedir. m_gokkaya87@yahoo.com

